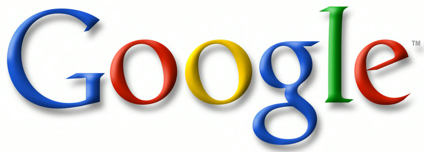




ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

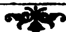
ERIK BRATE SOPHUS BUGGE GUSTAF CEDERSCHIÖLD
HJALMAR FALK FINNUR JÓNSSON
KRISTIAN KÅLUND ADOLF NOREEN LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

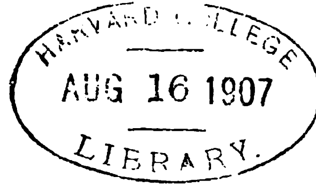
AXEL KOCK.

TJUGOTREDJE BANDET.

NY FÖLJD.
NITTONDE BANDET.



C. W. K. GLEERUP. OTTO HARRASSOWITZ.
LUND. LEIPZIG.
LUND 1907.



LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1907

Innehåll.

Tvenne ordbildningsfrågor i de nordiska fornspråken.

I. Sammansättningarna med *-nautr, -nöter*.

"Bindevokalen" *u* (*o*) i fornnordiska substantivkomposita anses i allmänhet utgöras af de feminina *n*-stammarnas genitivmärke i singularis. Så t. ex. i isl. *konuhár* 'Kvindehaar', *leigufall* 'Afdrag i, Formindskelse af den betingede Leie' med genitiv af resp. *kona* och *leiga* som första sammansättningsled.

Äfven i den allra äldsta fornnordiska litteraturen finnas dock sammansättningar med bindevokalen *u* (*o*), där denna ej låter förklara sig på nämnda sätt.

Märkligast bland dessa äro de, hvilkas senare sammansättningsled är subst. *nautr* (fsv. *-nöter*) 'Person som er delagtig med en i noget', sådana som *fǫrunautr* 'Person som er i en andens Følge', *sessunautr* 'Person som sidder sammen med en anden'.

Till sammansättningarna med *-nautr* har också spörsmålet om det kompositions-*u*, hvilket ej vill låta förklara sig såsom genitivmärke hos de svaga femininerna, närmast anknutit sig.

Senast har detta spörsmål diskuterats af A. Kock i Ark. f. nord. fil. XXI s. 112 ff. och af S. Bugge därsammastädes s. 261 ff.

Då Bugges uppfattning leder sitt upphof längre tillbaka i tiden än Kocks, må den här återgifvas först, i största korthet.

I Ark. III s. 187 f. framställde Hj. Falk den förmodan, att bindevokalen *u* (*o*) i sammansättningarna med *-nautr* vore en kvarlefva af prefixet *ga-*. Ett en gång förefintligt

**mat-g-nautr* skulle öfver **mat-w-nautr* ha utvecklat sig till *mǫtu-nautr*.

Före Falk och oberoende af denne hade S. Bugge å föreläsning äfvenledes ledt upphofvet till berörda *u* (*o*) tillbaka till prefixet *ga-*. I en rikhaltig uppsats 'Oldnorske Sammensætninger paa *nautr*' i Sproglig-historiske Studier tilegn. Prof. C. R. Unger utvecklade Bugge sedermera sin teori. Sedan han visat omöjligheten af den af Falk antagna utvecklingen, förklarar han *u* (*o*) i t. ex. isl. *kaupunautr* (*kaupo-*) på följande sätt. Ett urgerm. **kaupaganautaz* har genom ett slags assimilerande inflytande af diftongen *au* blifvit urnord. **kaupagonautaʀ*, hvars *o* åter i sin tur assimilerat den föregående stafvelsens *a*, så att man fått ett **kaupogonautaʀ*. Öfver **kaupognautʀ* utvecklade sig detta genom analogiskt bortfall af *g* till *kauponautr* (*kaupu-*).

Vid sin utredning af frågan i Ark. a. st. har Kock framhållit, huru betänkligt antagandet af diftongen *au*:s assimilerande inflytande måste vara, då det saknade parallel inom den nordiska språkhistorien och ingalunda vore i samma mån förklarligt som det af *o* och *u* i de af Bugge anförda fht. *gogozzen* och *gurûmte*. Och ännu betänkligare vore det att i t. ex. ett **būþiganautaz* antaga en utveckling af *i* till *o* på grund af assimilerande inflytande från det följande *a* > *o*, såsom Bugge gjort, då han låtit detta **būþiganautaz* få utvecklingen: **būðegonautaʀ* > **būðogonautaʀ* > **buðognautr* > *búðonautr*.

Sedan Bugge i Ark. a. st. villigt medgifvit riktigheten af Kocks anmärkningar, men dock förklarat sig ej kunna gå med på Kocks egen teori, framlägger han sin nya, på den äldre grundade förklaring. Ett urgerm. **rēðaganautaz* gaf urnord. **rāðaganautaʀ*, ett urgerm. **skuldiganautaz* gaf urnord. **skuldiganautaʀ*. I dessa urnord. sammansättningar hade enligt Bugge andra stafvelsen en starkare biton än den tredje. **rāðaga-* och **skuldiga-* i resp. **rāðaganautaʀ* och

**skuldiganautaʀ* öfverensstämde således med stammen i de med suffixet *-ga-* bildade adjektiven, hvilka utom *a* och *i* äfven och alltmera antogo *u* som suffixvokal. I anslutning till de urnordiska motsvarigheterna till isl. *ráðugr* och *skyldugr* (fsv. äfven *skuldogher*) utbyttes andra stafvelsens *a* och *i* i resp. **rāðaganautaʀ* och **skuldiganautaʀ* mot *u*. Detta utbyte förorsakades också i ej ringa mån af de urnord. motsvarigheterna till sådana ord som isl. *tárughlýra*, *gǫfugmenni*. Man fick alltså på detta sätt **rāðuganautaʀ* och **skulduganautaʀ*, som sedan blefvo till resp. **rāðugnautr* och **skuldugnautr*. Det behöfde icke till hvarje sammansättning svara ett adj. af typen *ráðugr*. Utbytet af vokal framför *ga-* skedde så att säga i klump, hvarför äfven t. ex. ett **þingaganautaʀ* blef till **þingugnautr*, utan att ett urnordiskt **þingugaʀ* > isl. **þingugr* fanns. I de på beskrifna sätt uppkomna orden på *-ugnautr* gick *g* i förlitterär tid förloradt, enligt Bugges åsikt dels på grund af inflytande från det enkla *nautr*, hvilket förlorat sitt *g* på analogisk väg efter sådana ljudlagsenliga former som t. ex. isl. *sinni* (< **gsinni*), dels och hufvudsakligen till följd af sin ställning efter svagt akcentuerad vokal, liksom i t. ex. *nauðuligr* < *nauðugligr* (Kock i Ark. XXI s. 110).

Utgångspunkten för den Buggeska hypotesen har varit förefintligheten af västgermanska sammansättningar med ett till isl. *nautr* svarande ord, sådana som mht. *râtgenôz* : isl. *ráðunautr*, ags. *béodgenéat* 'Bordfælle' o. d. Bugge håller strängt på att de västgermanska och nordiska formerna skola förklaras på samma sätt. Han har därför med sin förklaring velat ådagalägga deras fullkomliga öfverensstämmelse. Frågan är, om detta fullständigt lyckats.

Såsom redan nämnts, antog Bugge, att i t. ex. ett urnord. **rāðaganautaʀ* andra stafvelsen haft starkare biton än den tredje. Tydligen förutsätter Bugge, att denna akcentfördelning varit nedärfd från samgermansk tid. Förutsatt,

att den ej tidigt ändrats, hvilket torde synas mindre troligt, skulle väl då i västgermanska såväl som i nordiska språk den svagast betonade tredje stafvelsen snarare ha synkoperats än den andra. Så tycks dock ej ha skett. Vi ha ags. *béodgenéat*, *heorðgenéat*, fht. *hûsginôz*, mht. *bancgenôze*, *koufgenôz*, *mazgenôze*, *râtgenôz*, *schultgenôze*, *wercgenôze*, mlt. *werkgenôte*. Mht. *bettegenôz* mlt. *beddeghenôte* mnl. *beddegenoot* har utom tredje äfven andra stafvelsens vokal bevarad, men öfverensstämmer häri blott med andra sammansättningar med *bette-*, *bedde-* som mht. *bettegewant*, *bettelachen*, mlt. *beddekleder*, *beddestede*.

Om man får döma af de relativt sena västgermanska beläggen, synes det alltså t. o. m. vara möjligt, att tredje stafvelsen i sådana urgerm. komposita som *rēðaganautaz haft starkare biton än den andra. Detta skulle också stämma med somliga språkmäns antagande, att i urgerm. tid hufvudtonen legat på prefixet *ga-* i nomina, en akcentuering, som på nordisk botten lämnat sina spår i orden *ga-mall* got. **ga-mêls* och *ga-man* got. *ga-man*, och som af många antages ha användts ännu i gotiska (*gádrauhts? gátils?*; se Streitberg Urg. Gr. s. 168). Ty har det enkla ordets akcentuering varit **gá-nautaz*, så har naturligtvis i det sammansatta ordet *ga-* kommit att få en stark biton. Således **rēðagànáutaz*, ej **rḗðàganàutaz*.

Under sådana förhållanden har öfverensstämmelsen mellan **rāðaga-* i urnord. **rāðaganautaʀ* och i urnord. **rāðagaʀ* ej varit tillräckligt stor, för att man skulle kunna vänta en utveckling, sådan som Bugge antagit. Ett **rāðagànáutaʀ* skulle gifvit **ráðganautr*.

Men äfven om vi bortse från allt detta och villigt följa Bugge ända fram till formen **rāðugnautr*, så synas mig ej alla stötestenar undanröjda.

Sedan Bugge sökt göra troligt, att äfven t. ex. ett **kaupaganautaʀ* har kunnat bli till **kaupugnautr* på analo-

gisk väg, utan att ett adj. **kaupugr* någonsin behöft finnas, ett antagande, som ju måste väcka betänkligheter, säger han: "Heller ikke ligger deri, at *ráðunautr*, af **ráðugnautr*, efter min Mening skulde have været bestemt opfattet som sammensat med det virkelig forekommende Adjektiv *ráðugr*. Heri ligger blot Antagelsen af, at den sproglige Form har ved disse sammensatte Ord paa *-*nautaʀ* udövet sin bekjendte Magt over Tanken og faaet en bestemmende Indflydelse paa Ordenes Forandring".

Det synes mig, som vore icke den frågan affärdad med dessa ord. För att en så stark inflytelse på ljudförhållandena skall kunna ha ägt rum, måste helt visst t. ex. **rāðaga-* i **rāðaganautaʀ* ha fattats såsom fullt identiskt med **rāðaga-* i adj. **rāðagaʀ*.

Bugge själf antar sid. 270, att "**ganautaʀ* som selvstændigt Ord var blevet till **nautaʀ* paa en Tid, da *-*ganautaʀ* endnu var bevaret i Sammensætninger". Är detta riktigt, kan det väl ej råda tvifvel om att **rāðaganautaʀ* uppfattats såsom en sammansättning icke af **rāða-*, dvs. stammen i subst. **rāða* isl. *ráð*, och *-*ganautaʀ*, utan af **rāðaga-*, dvs. stammen i adj. **rāðagaʀ*, och *-*nautaʀ*. Följaktligen har nästa steg **rāðuganautaʀ* helt visst fattats såsom sammansatt af adj. **rāðugaʀ* och subst. **nautaʀ*. Likaledes har **ráðugnautr* ansetts vara sammansättning af adj. *ráðugr* och subst. *nautr*. Ty att associationen skulle ha upphört, så snart man blott fått ett **rāðuganautaʀ*, synes mig svårt att förstå.

Om detta resonnemang får anses ha sitt berättigande, blir det en kinkig sak att bli så fullständigt kvitt *g* i sammansättningarna med *nautr*, som litteraturbeläggen kräfva. Vi se, att i sådana likartade sammansättningar som de af Bugge anförda isl. *blóðughófi*, *tárughlýra*, *úrughlýra* *g* står kvar, oaktadt ett bortfall framför *h* vore fonetiskt antagligare än framför *n*. Men äfven om ljudlagen om bortfallet af *g* framför *n* i svagtonig stafvelse är riktig, synes mig ej

troligt, att icke association med adjektiven på *-ugr* skulle ha i något fall bevarat *g* likaväl som framför *l* i de vanliga *gǫfugleikr*, *skyldugleikr*, *gǫfugligr* o. s. v. (Kock i Ark. XXI s. 110). Man hade dock *ráðugr*, *málugr*, *skyldugr* vid sidan af **ráðugnautr*, **málugnautr*, **skuldugnautr* o. s. v.

Vi vända oss nu till Kocks förklaring af sammansättningarna på *-unautr* i Ark. XXI s. 112 ff.

I de fornnordiska språken, särskildt de västnordiska, finnas juxtapositioner med en dat. plur. som första led, t. ex. *hugumstórr* 'von grossem mute, beherzt, tapfer', *heyrumkunnr* 'bekjendt gjennem omtale', *eggjumskarpi* 'gladius'. Första juxtapositionsledet anger det, i anseende till hvilket någon har en viss egenskap. Jfr. t. ex. Eddans *mǽr fogr áliti* 'en mö, fager till utseendet', fsv. *niþium nær ok knæm kunnugher* 'i släktskap nära och i släktled besläktad'.

På samma sätt som man i sådana uttryck som *hann er hugum stórr* lät *hugum* sammanväxa med *stórr* till ett ord *hugumstórr*, så har man en gång i sådana vändningar som **hann es kaupum nautr minn* 'han är min kamrat beträffande köp' låtit *kaupum* och *nautr* smälta samman till ett **kaupumnautr*. I **kaupumnautr* blef så *m* assimileradt med *n* och därefter *nn* i relativt oakcentuerad stafvelse förenkladt, samma utveckling, som enligt Kocks uppfattning försiggått i dat. plur. best. form t. ex. i *bóndunum* < **bóndunnum* < **bóndumnum* (< **bóndum-inum*).

På anförda sätt anser Kock flertalet ord på *-unautr* ha uppkommit. Troligare än dat. plur. *sǫkum* anser han dat. sing. *sǫku* vara i *sǫkunautr*. Möjligen föreligger dat. sing. likaledes i *fǫrunautr* och *búðunautr*. Gen. sing. utgör enligt Kocks uppfattning första ledet i *legunautr*, *hvíluneyti*, *rekkjunautr* och ev. *mǫtunautr*. *bekkjunautr* och *sessunautr* betraktar han såsom analogiombildningar efter mönstret af de öfriga från ursprungligare **bekkjarnautr* och **sessnautr*. I *búðunautr* ser han äfvenledes ev. en analogibildning.

Bugge har i Ark. a. st. riktat sina anmärkningar mot Kocks teori. Det torde vara lämpligt att lägga dem till grund för vår egen kritik af densamma.

Först med afseende på formen menar Bugge det vara betänkligt att härleda formerna på *-unautr* ur sådana på *-umnautr*, ty "ved Juxtaposition bliver foran et Nomen Endelsen *-um* regelret uforandret og paavirkes ikke af det följgende Leds Fremlyd". "Man skulde derfor", menar Bugge, "have ventet en Juxtaposition **ráðumnautr* uforandret bevaret".

Då förefintligheten af en assimilation *mn* > *nn* i de fornnordiska språken ingalunda får anses fullt öfvertygande ådagalagd — forskarne äro af olika meningar beträffande densamma (se Noreen Aisl. Gr.[3] § 257 anm. 5) —, kan man ej lämna denna Bugges anmärkning utan afseende. I hvarje fall får man erkänna, att betingelserna för en dylik assimilation ej äro desamma i fallet **ráðumnautr* som i fallet **bóndumnum*, om man också går in på Kocks förklaring af formen *bóndunum*. Känslan af gränsskillnaden mellan begge sammanställningsleden borde ha lefvat kvar ända in i den litterära tiden och med stöd af öfriga juxtapositioner med första ledet slutande på *-um*, sådana som *hugumstórr*, *eggjumskarpi*, *fǫgrumskinni* m. fl., i något fall bevarat första ledets utljudande *m*, äfven om en ljudlag kräft dess öfvergång till *n*.. Men ett ord på *-umnautr* står ej att finna i den gamla litteraturen. Jfr. ofvan ang. ett förmodadt **ráðugnautr*.

Från syntaktisk ståndpunkt hyser Bugge äfvenledes betänkligheter inför Kocks hypotes.

Kock har själf bemött den anmärkning, som var att vänta med anledning däraf, att de exempel, han anför såsom paralleler, sådana som t. ex. *hugumstórr*, ha öfvervägande adjektivisk natur, under det att *nautr* i de fornnordiska språken är ett subst. Han menar nämligen, att *nautr* till sin betydelse stått ganska nära ett adj. Som stöd för denna mening hänvisar han till dess motsvarighet i mht. *genôz*

hvilket ofta står såsom rent adj., och till det lat. *socius*, som äfvenledes förekommer med adjektivisk användning.

Bugge låter emellertid icke öfvertyga sig häraf, utan fasthåller vid att *nautr* i fornnordiska språk varit endast subst., och menar, att det så har varit 'fra först af' i de germanska språken. Han anser därför, "at de af Kock antagne Juxtapositioner **kaupum-nautr, *ráðum-nautr* er i syntaktisk Henseende uden Sidestykke" och Kocks förklaring betänklig.

Det må medgifvas, att det stöd för sin mening, Kock söker i sådana fall som det mht. *sô bin ich fürsten wol genôz* (Kock i Ark. a. st. s. 119), där *genôz* fungerar som adj., ej kan vara af afgörande betydelse. Ty de visa blott, att ifrågavarande nomen i sen tid sporadiskt användts som adjektiv på tyskt språkgebit. Men det är ingenting, som hindrar en att antaga, att detta är en sekundär, särspråklig utveckling. Af något värde torde dessa fall dock vara så till vida, som de visa, att *ginôz*, *nautr* verkligen haft en smula adjektivisk natur hos sig. Redan på grund häraf synes det mig ej vara rätt försiktigt att med Bugge påstå, att berörda nomen ända från uräldsta tider varit rent substantiv. Kommer så härtill, att *nautr* är att betrakta som ett verbalsubstantiv till verbet *njóta*, och att, som bekant, verbalsubstantiven ursprungligen måste ha haft adjektivisk (participial) natur, så torde man ha skäl nog att förmoda, det *nautr* i förlitterär tid haft adjektivisk funktion. På tidigare språkstadium var ju för öfrigt skillnaden mellan subst. och adj. mindre skarp än på senare.

Huru som helst, om också *nautr* äfven under förlitterär tid varit öfvervägande substantiv, torde uppkomsten af juxtapositioner på det sätt, Kock antagit, vara högst tänkbar. Genom verbet, vanligen hjälpverbet *vera*, har *nautr* till en intim förbindelse attraherat en adverbiell bestämning. Om man således icke just från början kunnat säga utan vidare t. ex. **þórsteinn, kaupum nautr minn* på samma sätt, som

man kanske sade t. ex. *þórsteinn*, *hugum stórr maðr*, så bör ingenting ha hindrat, att man sagt t. ex. **þórsteinn es kaupum nautr minn*. Genom ymnig förekomst i likartade satser ha så helt naturligt bestämningen och hufvudordet sammansmält till e t t ord.

Bugge finner det emellertid ej troligt, att man någonsin skulle haft sådana vändningar som **hann es kaupum nautr minn*, **vér erum kaupum nautar*. Detta på den grund att 'oldn. *nautr*, ags. *genéat*, oldsaks. *genôt* ikke findes brugt til at udtrykke "Deltager, Medbesidder, Kammerat i noget, med Hensyn til noget" uden ene og alene i Sammensætninger'.

Helt visst skall ingen finna detta så märkvärdigt. Hade man sammansättningar, som uttryckte med ett ord, hvad man annars skulle fått uttrycka med flere (t. ex. *kaupunautar* i st. f. **nautar i kaupum* e. d.), så använde man naturligtvis dessa, och, för den händelse att man saknade häfdvunna sammansättningar, torde man ha bildat nya efter mönstret af de redan brukliga.

Bugges sista anmärkning och den, som han tycks lägga största vikten på, är, att Kock måste med afseende på bildningsprincipen skilja de nordiska sammansättningarna med *nautr* från de västgermanska sammansättningarna med motsvarande ord. Vi ha sett, huru hans sträfvan att åstadkomma öfverensstämmelse framkallat och rotfäst hans egen teori. Vi få längre fram tillfälle återvända till denna fråga.

Sedan vi nu redogjort för de invändningar, som blifvit gjorda mot Kocks förklaring af sammansättningarna på *-unautr* och i allmänhet sökt klargöra vår egen ståndpunkt till desamma, vilja vi framställa en ny anmärkning mot Kocks uppfattning. Det är från betydelsens synpunkt, som denna uppfattning i e t t hänseende torde vara betänklig.

Såsom nämndt, antar Kock för flertalet fall en pluralis föreligga i första sammansättningsledet, t. ex. plur. *kaupum* i *kaupunautr*. Nu menar jag, att fastän en sådan plural i

undantagsfall ger god mening, den dock för de flesta fallen är antingen oantaglig eller åtminstone mer eller mindre osannolik. Bäst blir kanske att granska hvarje vidkommande ord på *-unautr* för sig.

fǫrunautr 'Person som er i en andens Følge' 'reskamrat' antar Kock alternativt vara uppkommet af **fǫrum nautr* 'kamrat på (i anseende till) resor'. Vi behöfva blott granska innebörden af vårt 'reskamrat' samt studera några beläggställen för det fornnord. *fǫrunautr* för att inse osannolikheten af denna uppfattning. Första *fǫr* 'resa', två personer göra tillsammans, gör dem tydligen till *fǫrunautar* 'reskamrater'. Det är ej först efter flera, i sällskap företagna *farir* 'resor', de benämna hvarandra så.

skuldunautr 'en af to, som staar i saadant Forhold til hinanden, at den ene har noget tilgode hos den anden', dvs. antingen 'Kreditor' eller 'Debitor', skulle enligt Kock ha uppstått ur **skuldum nautr*. Det är emellertid tydligt, att en enda skuldförbindelse var tillräcklig för att två personer skulle vara *skuldunautar*. Landslagens af Kock anförda *skuldanautr* i st. f. vanligare *skuldunautr* eller *skuldarnautr* är gifvetvis analogibildning efter sådana sammansättningar som *skuldasókn*, *skuldaþing*. Jfr. *skuldamaðr* för vanligare *skuldarmaðr*.

kaupunautr 'Person med hvilken man handler, slutter Overenskomst'. Redan genom ett enda *kaup* blef man gifvetvis en annans *kaupunautr*. Kocks härledning ur **kaupum nautr* kräfver dock flere.

yrkjunautr 'Arbeidsfælle' 'Arbeidskamerat'. Om detta gäller detsamma. I och med att någon gjorde ett arbete (*yrki*) tillsammans med någon annan, var han tydligen hans *yrkjunautr*. Plur. (*yrkjum*) blir således, minst sagdt, onödigt. På det ställe i Frostutingslagen, där ordet förekommer, är det heller ej tal om ett flertal af arbeten.

þingunautr 'en af dem som høre til samme Tinglag'

tycks närmast ansluta sig till Fritzner *þing* 3) 'Tinglag'. Jfr. fsv. *þingunöti* 'en landsträcka, hvars inbyggare hafva gemensamt ting, tingslag', 'tingssällskap'. I hvarje fall utgör det belägg på plur. af *þing*, som Kock anför (s. 121), intet stöd för hans förklaring *þingunautr* < **þingum nautr*, då *þing* där har helt annan betydelse än i *þingunautr*, nämligen 'sammankomst (i allmänhet)' (Fritzner *þing* 1).

málunautr kan på det enda ställe, det förekommer (Haustlǫng str. 8), ej till sin betydelse fullt noga bestämmas. Då Kock öfversätter det med 'person som ständigt samtalar med en annan', är det kanske snarast hans härledning ur **málum nautr*, som varit bestämmande. Den gamla öfversättningen 'amicus' är i hvarje fall försiktigare. Ty det är mycket möjligt, att blott ett *mál* 'Samtale' (Fritzner *mál* 8; se ex. därstädes) gjort två personer till *málunautar*, likasom ett enda *kaup* gjorde dem till *kaupunautar*, att således *málunautr* åtminstone ursprungligen ingenting vidare betydt än 'interlokutör'. — En annan tolkning af ordet *málunautr* är kanske ej heller utesluten. Loke kallas *málunautr hvats mildings* 'den tappre furstens (dvs. Odens) *málunautr*'. Om vi anta, att *málunautr* närmast anslutit sig till Fritzner *mál* 9) 'Aftale, Overenskomst', skulle det betyda 'aftalskamrat'. Då det gäller förhållandet mellan Loke och Oden, skulle detta kunna tolkas som 'fosterbroder'. Oden och Loke hade, som bekant, en gång i tiden ingått fostbrödralag. *málunautr hvats mildings* = Odens fosterbroder = Loke. I så fall vore naturligtvis en plural i första sammansättningsledet alls ej tänkbar.

ráðunautr 'en af dem som en tager paa Raad med sig' är enligt Kock uppkommet af **ráðum nautr*. Ordets betydelse passar väl till denna härledning. Fråga är blott, om ej lika gärna ett rådslag, en rådplägning (*ráð*) gjort två personer till *ráðunautar* som flera, på samma sätt som ett *kaup* gjort dem till *kaupunautar*. Jfr. t. ex. fsv. *vara i raþe*

mæþ andrum (Schlyter Ordb. *raþ* 2), isl. *nú munum vér hafa gert ráð várt* 'nu må vi ha hållit vår rådplägning (och fattat vårt beslut)' (Fritzner III s. 3).

lǫgunautr har företrädesvis två från hvarandra något skilda betydelser. Den ena af dessa fordrar närmast anslutning till Fritzner *lǫg* 3) och 4). *lǫgunautr* således 'Person som hører til, er Medlem af et, samme Samfund a) *hirðlǫg* b) *þinglǫg*'. Kocks härledning af ordet ur **lǫgum nautr* stämmer väl öfverens härmed. Den andra betydelsen däremot sluter sig nära till Fritzner *lag* 8), hvarifrån ett par belägg må anföras: *fór hann austr í Svíþjóð ok fór til lags með Sǫrkvi karli* och *bundu þeir jarl lag sitt saman*. *lǫgunautr* = *lagsmaðr*, *félagi*, plur. *lǫgunautar* äfven = *folk*, *lið*. I detta senare fall blir det ej gärna möjligt, att en plur. skulle ingå i första sammansättningsledet. I fråga om ålder torde betydelsen *lagsmaðr*, *félagi* komma i första rummet. *lǫg* a) *hirðlǫg* b) *þinglǫg* gå längre ned i tiden än *lag* 8). Kanske har den första betydelsen af *lǫgunautr* tämligen sent uppstått genom association med *lǫg* 3) och 4).

mǫtunautr 'Person som har fælles Kosthold, holder sine Maaltider i Fællesskab med en anden' antages alternativt af Kock ha uppkommit af **mǫtum nautr*. Han åberopar sig på att plur. *matir* har betydelsen 'stores of food, provisions'. Häremot är ingenting att invända, för så vidt man får anta, att plur. af *matr*, i hvarje fall mycket sällsynt i litteraturen, användts så tidigt som vid den tid, då ordet *mǫtunautr* uppstått. Detta ord lämnar oss för resten det tidigaste belägget på en sammansättning på *-unautr*. I en inskrift från Sigtuna, som är att hänföra till 1000-talet, finnes ett **matu no[ut]**. I förbigående kan anmärkas, att icke ens i detta fall något *m* vittnar om riktigheten af Kocks hypotes.

Om vi nu kasta en blick tillbaka, finna vi af det föregående, att af de fall, där Kock antagit en plur. som första juxtapositionsled, blott *mǫtunautr*, *lǫgunautr*, *ráðunautr*

och möjligen *målunautr* gifva mer eller mindre goda skäl för eller åtminstone ej lägga hinder i vägen för hans uppfattning, medan *fǫrunautr*, *skuldunautr*, *kaupunautr*, *þingunautr*, *yrkjunautr* blott med allra största svårighet lämna plats för densamma.

Kommer så härtill, att tvenne af det bästa sagospråkets sammansättningar på *-unautr*, nämligen *bekkjunautr* 'Person som sidder paa samme Bænk som en' och *sessunautr* = *sessi* 'Person som sidder sammen med en anden', absolut ej kunnat förklaras med Kocks teori, utan fått betraktas som analogiombildningar, så torde pluralhypotesen stå på ganska svaga fötter, skärskådad från betydelsens synpunkt. Att den för formens vidkommande måste ingifva betänkligheter, har ofvan framhållits på grundvalen af Bugges anmärkning.

Måste vi då helt och hållet öfvergifva Kocks lika omedelbart tilltalande som enkla förklaringsförsök och kanske sluta oss till Bugges och med tillhjälp af hvarjehanda betänkliga medel skapa ett *u* af ett *aga* eller *iga*?

Det torde ändå ej vara nödvändigt. Den af Kock antagna principen för bildandet af ifrågavarande sammansättningar torde vara riktig.

I de fall, där första sammansättningsledet synes utgöras af ett fem. subst., blir saken ganska enkel. Ehuru Kock håller för möjligt, att *sǫkunautr* 'Modstander, Modpart', uppkommit af ett **sǫkum nautr*, anser han dock 'till följe av ordets betydelse' såsom mera troligt, att det uppstått ur **sǫku nautr*, dvs. dat. sing. af subst. *sǫk* plus *nautr*. Denna uppfattning torde vara fullt tillfredsställande. Ingen som helst formell svårighet träder i vägen. *sǫku* är *ō*-stammarnas vanliga dativform i det äldsta språket. Syntaktiska hinder föreligga ej, om vi bortse från dem, som Bugge sökt göra gällande (jfr. sid. 7 f.), och i fråga om betydelsen slippa vi ifrån det antagandet, att blott ett upprepadt mellanhafvande mellan

två eller flera personer skulle ha gjort dem till hvarandras *nautar*. *sǫkunautr* torde således, såsom Kock antar, ha uppstått genom juxtaposition i sådana uttryck som **hann es sǫku nautr minn* 'han är min *nautr* ('mellanhafvande-man') i anseende till, på grund af en (rätts-)sak', dvs. 'han är min motståndare, vederdeloman'.

Riktigheten af denna Kocks uppfattning styrkes kraftigt af ordet *sǫkudolgr* 'Person med hvem man har noget udestaaende, har Tvistemaal, til hvem man desaarsag staar i et fiendtligt Forhold'. Ty allt talar för Kocks antagande, att detta uppstått ur ett **sǫku dolgr* 'fiende i anseende till tvistemål'. Ett *m* hade framför *d* ej ljudlagsenligt kunnat försvinna, därest *sǫkudolgr* skulle vara att härleda ur **sǫkum dolgr*.

fǫrunautr antar Kock alternativt vara uppkommet af **fǫru nautr* 'kamrat på (i anseende till) en resa'. Af formella såväl som betydelseskäl torde detta få anses som enda rätta uppfattningen. Jfr. sid. 10.

búðunautr 'Person der opholder sig i *búð* sammen med en anden' betraktas med stor tvekan af Kock såsom bildadt af en dat. sing. **búðu* och *nautr*. Då det fsv. *bōþ* böjes ej blott som *i*-stam, utan också som *ō*-stam, då vidare i litterär tid femininer, som annars böjas som *i*-stammar, ofta ha dat. sing. på *-u* (Noreen Aisl. Gr.[3] § 381), bör det väl ej vara alltför djärft att antaga en dat. **búðu* för sammansättningen *búðunautr*, oaktadt isl. *búð* böjes blott såsom *i*-stam. Kanske har för resten *ō*-stamsböjningen varit den ursprungligare. Obs. mht. *buode*. Jfr. lit. *búda*, lett. *bûda*, polska *buda* o. s. v. Inflytande från öfriga sammansättningar med *nautr* som *sǫkunautr* kan ock ha spelat in vid bildandet af en dat. **búðu* för sammansättningen *búðunautr*. Såsom analogibildning i egentlig mening torde man dock ej behöfva fatta ordet *búðunautr*. **búðu nautr* således > *búðunautr*. Om vi använda Fritzners öfvers. af *nautr* 'Person som er delagtig med en (e-s) i noget', betyder alltså *búðunautr e-s* 'Per-

son som er delagtig med en i en *búð'*, enl. Kock 'kamrat beträffande boden'.

skuldunautr torde likaledes vara en juxtaposition af dat. sing. *skuldu* och *nautr*. *skuld* hör till de fem. *i*-stammar, som i litterär tid kunde ha dat. sing. på *-u* (Noreen Aisl. Gr.[3] § 381). *skuldunautr* < **skuldu nautr* '*nautr* i anseende till, genom en skuld'. Jfr. sid. 10.

Då vi nu gå vidare bland sammansättningarna på *-unautr*, möta oss de egentliga svårigheterna. Vi ha icke längre fem. subst. af typerna *fǫr* eller *skuld* att sätta vid sidan af första sammansättningsledet, utan — vi bortse tills vidare från dem, hvilkas första led motsvaras af ett svagt femininum — blott maskulina eller neutrala. Så t. ex. vid sidan af *sessunautr* ett *sess* m., vid sidan af *kaupunautr* ett *kaup* n.

Den utvägen står ju alltid öppen att förklara en hel del af dessa såsom analogi-bildningar eller analogi-ombildningar efter mönstret af de redan behandlade samt möjligen af några få med dat. plur. bildade. Om detta också låter sig göra, får det dock betraktas som en nödfallsutväg, så mycket mera vådlig, som ju de formella svårigheterna beträffande den andra klassen af mönster ej äro att förakta.

Hela frågan löses lätt, om vi göra ett antagande, som kanske synes något vågadt, men dock ej får anses oberättigadt. Till och med de motsträfviga *bekkjunautr* och *sessunautr* bli då genast klara till sin bildning. Detta antagande skulle vara, att vi i sådana sammansättningar som *kaupunautr* skulle ha *a*-stammarnas gamla utdöda instrumentalis sing. bevarad. Som bekant är denna instrumentalis jämförelsevis lifaktig ännu i fht., t. ex. *tagu*, *wortu*, och i fsax., t. ex. *dagu*, *wordu*. I got. skulle den t. o. m. ha utträngt den egentliga dativen, om Streitbergs åsikt om det omtvistade got. *-a* i t. ex. dat. *daga* träffat det rätta (Streitberg Urgerm. Gr. s. 228). På nordiskt språkområde har den däremot ansetts spårlöst försvunnen hos substantiven. Hos ad-

jektiven lefver den kvar i egenskap af dat. sing. neutr. i *góðu*, *spǫku* o. d.

Frågan blir nu, om man får antaga, att äfven hos subst. i nordiska språk den omhandlade instrumentalen lefvat kvar så pass långt ned i tiden, att man får förmoda den i sådana sammansättningar som *kaupunautr*, dvs. några århundraden före den litterära tidens början. Dess historia i de öfriga germanska dialekterna torde gifva skäl för ett sådant antagande. Det synes mig ligga nära till hands att förlägga den ifrågavarande instrumentalens dödskamp till den för språket så ödesdigra vikingatiden. Under detta tidsskede torde den ha spelat ut sin roll, sedan den kanske redan någon tid varit mindre lifskraftig. Dativen öfvertog dess funktioner.

Den företeelsen, att en eljest försvunnen kasusform bevarats i sammansättningar, är ingalunda obekant för språkkännaren. I nysvenskan ingå gamla genitivformer i en hel del komposita, så t. ex. i *ättartal*, *brödrakärlek*. I fornspråkets isl. *sjánzvitni*, *segjanzsaga*, fsv. *mætanzorþ*, *vighænzvakn* ha lämningar af den starka gen. sing. till participia pres. bevarats. Och om vi få gå litet längre bort, så finna vi i latinet ej få juxtapositioner, där den i regel eljest utdöda lokativen lefver kvar. Så t. ex. i adv. *postridie* 'följande dag' (lok. *posteri*) och, exempel, som intressera oss mera, *terricola* 'på jorden boende', *noctiluca* 'som lyser om natten = månen', *pontifex* 'en som offrar på bron > (öfverste)präst' [1]).

Låtom oss alltså anta, att det är *a*-stammarnas instrumental på *-u*, som bevarats såsom första sammansättningsled i en del ord på *-unautr*. Formen lägger intet hinder i vägen. Betydelsen ej heller. Ty det är tydligt, att på den tid, då den senare dativens funktioner voro fördelade på tvenne kasus, dativ och instrumental, det var denna senare, som hade på sin lott de limitativa. För öfrigt är instrumentalens be-

---

[1]) Så enligt prof. Zanders hypotes, framställd i en föreläsning och mig delgifven af en af hans lärjungar.

tydelse i vidkommande fall ofta nog af rent instrumental art som t. ex. i *kaupunautr* 'nautr genom ett köp' lika gärna som 'nautr i anseende till ett köp'. Det bör kanske också påpekas, att sådana dativer som *fǫru*, *sǫku*, hvilka vi sågo ingå som sammansättningsled i en del ord på *-unautr*, till sin form ej äro dativer, utan anses vara instrumentaler äfven de (se Walde Die germ. Auslautgesetze s. 72—88), medan ō-stammarnas egentliga dativ föreligger i t. ex. got. *gibai*.

kaupunautr skulle följaktligen enligt vår förmodan vara en juxtaposition af instr. **kaupu* och *nautr*, uppkommen i sådana vändningar som **hann es kaupu nautr mínn* 'han är min *nautr* genom, i anseende till ett köp, en affär' och **vér erum kaupu nautar* 'vi äro *nautar* genom, i anledning af ett köp'. Jfr. sid. 10.

þingunautr har uppstått ur **þingu nautr* 'nautr i anseende till tingslaget, tinget'. Jfr. sid. 10 f.

málunautr < **málu nautr* 'nautr i (anledning af) ett samtal = interlokutör' eller 'nautr på grund af ett aftal = fosterbroder'. Jfr. sid. 11.

ráðunautr < **ráðu nautr* 'nautr i (anledning af) en rådläggning'. Jfr. sid. 11 f.

lǫgunautr < **lǫgu* (instr. sing. af Fritzner *lag* 8) *nautr* 'nautr i anseende till laget = *lagsmaðr*, *félagi*'. Jfr. sid. 12.

sessunautr < **sessu nautr* 'nautr i anseende till sittplatsen'.

bekkjunautr < **bekkju nautr* 'nautr i anseende till bänken'. Ordet *bekkr* 'bänk' böjes i isl. vanl. som *i*-stam. I fsv. och fda. däremot böjes det som *ia*-stam, hvilket anses ursprungligare. Det torde därför kunna antagas en instr. **bekkju*; jfr. fht. fsax. *benkiu*.

yrkjunautr < **yrkju* (jfr. fsax. *wâdiu*) *nautr* 'nautr i (fråga om) ett arbete'. Jfr. sid. 10.

mǫtunautr vållar svårighet så till vida, som vi här icke

längre ha att göra med en *a*-stam (eller *ia*-stam), utan med en *i*-stam. Det bör emellertid ej vara orimligt att i *mǫtu-* < *matu-* se en analogice bildad instr. sing., som skulle fullständigt täcka den fht. formen *mazu* (got. *mata*?). I fht. ha de mask. *i*-stammarna allmänt antagit *a*-stammarnas instrumental-ändelse (*gestiu*, *gastu* o. s. v.). Det ligger nära till hands att förmoda, att så kunnat ske på nordiskt språkområde också. Att de fem. *i*-stammarna ofta antagit instr.-dat.-ändelsen *-u*, har ofvan framhållits. — *mǫtunautr* kan alltså ha uppkommit af **mǫtu nautr* 'nautr i (anseende till) maten'. Jfr. sid. 12.

Man kan med skäl fråga, om sammansättningarna med *nautr* äro de enda komposita, i hvilka *a*-stammarnas instr. på *-u* möjligen kan uppvisas. I ordet *sǫkudolgr* funno vi ju exempel på, att *ō*-stammarnas instr.-dat. på *u* kunnat ingå som första led i en juxtaposition, som hade annat ord än *nautr* till andra led. Det vore af intresse, om vi på samma sätt kunde framdraga kompositionsfall, där man med någon sannolikhet kunde antaga första ledet vara en instr. mask. eller neutr. på *-u*. Af de ord, jag har på förslag, vill jag meddela tre med samma första sammansättningsled, hvilka synas mig få en ganska enkel och naturlig förklaring på det sätt, jag tänkt mig.

köpueghn 'köpt jord', som förekommer i Östgötalagen, tror jag ha uppstått i sådana satser som **þætta ær köpu eghn min* 'detta är genom köp, i följd af köp min egendom', hvarvid instr. **köpu* sammanväxt med det följande *eghn* till ett ord, på samma sätt som **kaupu* sammanväxt med *nautr* till *kaupunautr*. Att beakta är, att samma bildningsprincip kanske kan antagas vara tillämpad i en annan fsv. sammansättning med *eghn* som senare led, nämligen i ordet *omyndueghn*, äfven det från Östgötalagen. I sådana satser som **þætta ær o(r)myndu eghn min* 'detta är genom *o(r)mynd*

('gåfva, gifven till bruden af hennes närmaste släktingar', väl eg. gifvandet af sådan gåfva) min egendom'. *o(r)mynd* är ett fem. subst.; *omyndueghn* vore således i fråga om formen närmast att sammanställa med *sǫkunautr*, *sǫkudolgr* o. d.

köpoiorþ 'köpt jord', förekommande i fsv. lagtexter (se Schlyters Ordb.), kan på samma vis ha uppstått ur **köpu iorþ* i satser som **þætta ær köpu iorþ min* 'detta är genom köp min jord'.

köpogoþs 'köpta saker' i Magnus Eriksons Landslag leder likaledes möjligen sitt ursprung tillbaka till satser som **þætta ær köpu goþs mit* 'detta är genom köp mitt gods'.

Vi återvända till sammansättningarna med *nautr*. Det återstår några på *-unautr*, som kunna anses utgöra en grupp för sig. Jag menar dem, hvilkas första sammansättningsled ansluter sig till ett svagt femininum. Kock, såväl som Bugge, betraktar isl. *legunautr* 'Sengekamerat, Person, som deler Seng med en', **hvílunautr*, hvartill *hvíluneyti* 'Samleie', samt *rekkjunautr* 'sängkamrat' såsom juxtapositioner med gen. sing. af resp. *lega* f. 'Liggen', *hvíla* f. 'Seng, Leie' och *rekkja* f. 'Seng' som första led. Kock framhåller också den möjligheten, att *mǫtunautr* är en juxtaposition med gen. af det i fsv. och fno. någon gång anträffade *mata* f. 'mat' 'Forsyning med Mad, Ernæring' (jfr. sid. 17 f.).

Hvad formen beträffar, är det naturligtvis fullkomligt likgiltigt, hvilken bildningsprincip man vill antaga för dessa sammansättningar på *-unautr* med ett svagt feminint subst. till första sammansättningsled [1]). Vill man vara konsekvent, får man emellertid anta, att äfven härvidlag samma princip kunnat tillämpas som vid bildandet af de öfriga orden på *-unautr*, således att t. ex. *rekkjunautr* kunnat uppstå genom sammanställning af den limitativt fungerande dativen

[1]) Till de anförda kan läggas isl. *skylduneyti* 'Slægtinge?' : *skylda* f. 'Slægtskab'.

rekkju och subst. *nautr*. *rekkjunautr* alltså < **rekkju nautr* '*nautr* i anseende till sängen' (jfr. *bekkjunautr*).

Hvad *legunautr* vidkommer, föreligger kanske ännu en möjlighet. Om det får anses tillhöra de äldre bildningarna på *-unautr*, skulle det kunna sättas i närmare sammanhang med det konkreta *leg* än med det abstrakta *lega*. *leg* har visserligen i litteraturen den speciella betydelsen 'en döds liggplats', 'Gravsted', men har säkerligen tidigare betecknat liggplats i allmänhet, säng. Detta torde framgå af dess betydelse i t. ex. isl. *legró* 'sängro', 'Ro til at kunne faa ligge stille' och särskildt i gutn. *legvita* 'ett stycke vadmal eller lärft, som lägges i en säng emellan halmen och sängkläderna'. *legu-* i *legunautr* finge, om det skulle anses ha utgått från *leg*, betraktas som en gammal instrumental. *legunautr* i så fall '*nautr* i anseende till liggplatsen, sängen (*leg*)' (= *rekkjunautr*), ej 'i anseende till liggandet (*lega*)'.

Vi ha hittills föga eller intet räknat med en faktor, som språkmannen alltid måste respektera: analogien. Det vore en öfvermåttan vansklig uppgift att söka utreda, hvilken roll den spelat beträffande bindevokalen *u* i sammansättningar af den art, det i det föregående varit frågan om, speciellt dem med *nautr* som senare led. K. Piehl har i Nord. Tidskr. f. Fil. N. R. V s. 280—282 förklarat alla sammansättningar med bindevokalen *u*, hvilkas första led icke kan härledas ur ett svagt fem. subst., såsom analogibildningar, tillkomna på det sätt, att, då man af ett svagt fem. som t. ex. *ganga* 'Gaaen, Gang' hade en sammansättning som t. ex. *gǫngumaðr* 'gångman', 'Betler' och dessutom hade ett verb, som för örat sammanföll med samma svaga fem. subst. som t. ex. *ganga* 'gaa', man kunde fatta första ledet (*gǫngu-*) i sammansättningen såsom utgånget direkt från verbet (*ganga* 'gaa') och med anledning däraf bilda nya sammansättningar i anslutning endast till ett verb, utan att något svagt, med verbet

likalydande femininet subst. behöfde finnas, som t. ex. *føru-maðr* 'farman', 'omstreifende Person' (*førunautr*, *førukona*) i anslutning till *fara* 'fare' liksom *gøngumaðr* i anslutning till *ganga* 'gaa', utan att ett fem. subst. **fara* finnes.

Piehls onekligen mycket slående förklaring torde ganska visst ha träffat det rätta, kanske för ganska många fall, så t. ex. isl. *etjukostr* 'haardt Vilkaar': *etja* 'incitare', fsv. *baku-dagh*: *baka*. Men det är väl att märka: denna princip för bildandet af komposita kan näppeligen ha tillämpats förrän i relativt sen tid. Såsom Bugge anmärkt (Sprogl.-hist. Stud. s. 24), kan fallet *-unautr* därför alls ej förklaras, såsom Piehl velat. För öfrigt möta hvarjehanda svårigheter, bortsedt från sammansättningarnas ålder. Till ett *málunautr* svarar ju ej ett verb **mála* o. s. v. (Bugge a. st.).

Öfver hufvud taget får man nog afvisa tanken på att lösa *-unautr*-problemet med analogiens hjälp.

En annan fråga blir däremot, i hvilken utsträckning nya komposita framkallats och gamla ombildats på analogisk väg efter mönstret af sådana som *søkunautr*, *søkudolgr*, *kau-punautr*, *köpueghn* o. s. v. Rimligt är ju redan, att något eller några af de fall, vi haft före, äro analogibildningar. Men att skilja dessa från de äkta fallen har naturligtvis ej varit möjligt. Genomskinligare äro t. ex. isl. *førumaðr*, *førupiltr*, hvilka snarast med Kock (Ark. XXI s. 123) äro att anse som analogibildningar efter *førunautr* (jfr. Bugge i Sprogl.-hist. Stud. s. 24), eller isl. *kaupubréf*, *kaupukostr* efter *kaupunautr*, fsv. *köpuman* efter **köpunöter*, *köpueghn* o. s. v. Ofta nog stå andra ursprungligare och vanligare former vid sidan som t. ex. isl. *kaupakostr*, fsv. *köpman*.

Men ha sådana sammansättningar med bindevokalen *u*, som i det föregående afhandlats, föranledt analogiska ombildningar af andra sammansättningar, så ha de också själfva i sin tur naturligtvis varit utsatta för samma inflytande från dessa senare. I fallet *-unautr* ha förhållandena varit gynn-

samma nog för att kunna kraftigt motverka ett sådant inflytande, i det att man haft ett relativt stort antal ord på *-nautr* med bindevokalen *u*; i andra fall däremot torde de ha varit mindre gynnsamma. Många ha kanske därför gått förlorade.

I senare tid uppträda sammansättningar på *-nautr* (*-neyti*) med analogice ombildadt första sammansättningsled, så t. ex. *fararnautr* för äldre *fǫrunautr* (jfr. *fararhestr*, *farargreiði* o. d.), fsv. *farnöte* för äldre *farunöte* (jfr. fsv. *fardagher*), fsv. *þinganöti* för äldre *þingunöti* (jfr. *þingariþ*), nyno. *matnøyte* för äldre **matunøyte* (jfr. *matknífr*, *matkrákr*). Jfr. Kock i Ark. XXI s. 123 f.

Det är tydligt, att dylika ombildningar på analogisk väg skett ganska tidigt. Något hinder för antagandet af äldre former med *u*, bildade enligt samma princip, som de, vi förut behandlat, föreligger därför inte, då vi möta sådana former som fsv. *skipnöte* 'skeppslag', *öknöte* 'en af de två dragare som höra till en ök', fgutn. *suþnautar* 'sjudkamrater', nyskånska *hjordnöt* 'medhjälpare till boskapshjordens vaktande', nyno. *sengnøyte* 'Sengekamerat', utan att former med *u* anträffats. Äfven isl. *fóstrneyti* 'Forhold mellem dem, som ere opfostrede, have levet sammen som Brødre', 'Personer som tilsammen opfostre en' kan efter andra sammansättningar med *fóstr-* analogice ha förlorat *u*. Till och med det fno. *óðalnautr* 'Person som med andre er odelsberettiget' kan ganska väl vara en mycket tidig analogiombildning från en form med bindevokalen *u* efter sammansättningarna med *óðal-* som *óðaljǫrð*, *óðalborinn*, lika väl som dess biform *óðalsnautr* är en analogibildning efter de talrika sammansättningarna med *óðals-* som *óðalsbrigði*, *óðalslausn* o. s. v.

Men naturligtvis står det hvar och en fritt att såsom Kock i Ark. XXI. s. 124 i alla eller åtskilliga af dessa se egentliga komposita. Det finnes intet skäl att anta, att sådana ej skulle funnits med *-nautr* som senare led.

Innan vi lämna den afhandlade ordbildningsfrågan, böra vi kanske med ett par ord beröra de västgermanska sammansättningarna med det nord. *nautr*:s motsvarighet: fht. mht. *genôz(e)* mlt. *(ge)nôte* ags. *genéat* o. s. v.

Den öfverensstämmelse i fråga om bildningssättet för nord. och västgerm. former, som Bugge så oeftergifligt yrkat på, synes ej kunna vinnas äfven med de modifikationer af Kocks teori, som blifvit föreslagna i det föregående. Visserligen tillåter en sådan form som mlt. *kôpenôte* (jfr. *kôpdrank*, *kôpgeve*, *kôpgeselle*) det antagandet, att samma bildningssätt kunnat tillämpas som på nordisk botten [1]), men flertalet hithörande fall som fht. *hûsginôz*, mht. *bancgenôze*, mlt. *beddeghenôte*, ags. *héordgenéat* o. s. v. (se Bugge i Sprogl.-hist. Stud. s. 24 f., Ark. XXI. s. 265) göra intryck af att vara egentliga sammansättningar.

Är det då verkligen så betänkligt att antaga annat bildningssätt för ifrågavarande komposita i de västgermanska språken än i de nordiska? Det synes mig, som borde härpå svaras *nej*.

Juxtapositioner intaga ju i allmänhet ej samma framskjutna plats i de äldre västgermanska språken som i de fornnordiska. Desto talrikare måste följaktligen de egentliga sammansättningarna vara i de förra. Med andra ord: de västgermanska fornspråken uttryckte helst nominalförhållanden genom egentliga sammansättningar, medan de nordgermanska lika gärna, ofta hellre, uttryckte dem förmedelst kasus. Ex. fht. *sciltriemo*, mht. *schiltvezzel* : isl. *skjaldar rǫnd*, *skjaldar fetill*.

Men om så är, kan det ej vara oberättigadt att antaga, att man tidigt i de västgermanska språken skapat egentliga komposita med det till isl. *nautr* svarande ordet som senare led (t. ex. fht. *hûsginôz*), medan man samtidigt i de nordiska språ-

[1]) Mlt. *schuldenôte*, ffris. *skeldenât*, mlt. *beddenôte*, *werkenôte* kunna och torde ha uppkommit af former med pref. *ge-* som **schuldgenôte* o. s. v. Har äfven *kôpenôte* uppstått på sådant sätt?

ken gaf uttryck åt samma nominalförhållande genom att till *nautr* foga en adverbiell bestämning, förmedlad genom verbet (kopulan) [t. ex. *(*hann es*) *kaupu nautr* (*minn*) > isl. *kaupunautr*].

Att de nordiska språken understundom valt samma utväg som de västgermanska, är ju heller ej osannolikt (t. ex. *óðalnautr*; se sid. 22).

Exkurs om a-stammarnas instrumentalis på -u i fornnordiska språk.

Det har i det föregående antagits, att instrumentalis på -*u* af mask. och neutr. vokalstammar lefvat kvar i nordiska dialekter ända in i vikingatiden, och att rester af densamma blifvit bevarade till litterär tid i en del juxtapositioner. Önskvärdt vore, att dessa antaganden kunde styrkas genom uppvisandet af äfven andra kvarlefvor af berörda kasus. Att detta ej låter sig så lätt göra, åtminstone om man gör anspråk på otvetydiga former, kunna vi på förhand inse, då språkmännen ända hittills ej misstänkt tillvaron af instrumentaler af ifrågavarande art i de nordiska fornspråken.

Förhållandena ha varit ogynnsamma, i synnerhet därför, att man utan tvekan tolkat hvarje form på -*u*, som ej låtit förklara sig på annat sätt, som tillhörande ett svagt femininum, vare sig man annorledes kunnat styrka tillvaron af ett sådant svagt femininum eller ej.

Jag hoppas, att, sedan uppmärksamheten blifvit riktad på frågan, framtiden skall lämna vidare bidrag. Det, jag har att meddela, och som jag tillmäter något värde, är icke mycket. Det skulle kräft mera tid och möda, än man gärna kan egna en sak med så ovisst resultat, att företaga nödiga forskningar.

Isl. har ett adv. *ǫðruvís*, -*vísi*, -*vísa*, -*vísu* 'anderledes, paa anden Maade'. Härtill svarar delvis fsv. *aþruvis*, -*visu* 'annorlunda'.

Detta ord tycks ha varit den förnämsta anledningen till en af de ljudlagar, vi finna i Noreens Aisl. Gr.[3] § 130, 1., Aschw. Gr. s. 504, enligt hvilken urgerm. svagtonigt *o*, *ō* skulle blifvit *u* (*o*) framför *w* på nordiskt språkområde. Senare ledet i det anförda adverbet har fattats såsom ett fem. subst. i ackusativ. *ǫðru-*, *aþru-* skulle då gå tillbaka till ett **anþarō*, hvilket i allmänhet blifvit till den vanliga ack. sing. fem. isl. *aðra*, men i detta fallet framför *w* blifvit *ǫðru-*, *aþru-*.

Jag vet icke, hvad som varit anledningen till denna uppfattning, om icke formen *-vísu*, *-visu*, som stundom uppträder i andra sammansättningsledet, och som torde ha tolkats såsom hänförande sig till subst. *vísa* f. Ty de öfriga former, andra sammansättningsledet uppvisar, lägga ju intet hinder i vägen för att fatta *ǫðru-*, *aþru-* såsom den vanliga formen för dat. sing. neutr., såsom också Rydqvist (V 156 f.) och Fritzner (III s. 962 b) gjort.

Men innan vi vidare granska det ifrågavarande ordet, må vi se till, om de öfriga exempel, som anföras på anförda ljudlag, äro mera oomtvistliga. Tørviksstenens **laðuwarijaʀ** (Läffler i Uppsalastudier s. 1 noten, Noreen Aisl. Gr.[3] s. 345) är det tydligen ej, då inskriften faktiskt lyder **laðawarijaʀ**, och det är tvifvelaktigt, huruvida det tecken, som står öfver raden, öfverhufvudtaget skall läsas som *u*, än mer om det skall vara en rättelse af inskriftens andra *a* (se v. Grienberger i Ark. XIV s. 124 noten). Fsv. *likovæl* (jämte *likavæl* m. m.) är det ej heller. Ty då detta ord säkerligen är öfversättningslån af mlt. *likewol* till den yngre fsv. — ä. fsv. har *iamvæl*, *æmvæl* isl. *jafnvel* —, beror dess *o* utan tvifvel på ljudsubstitution.

Därmed är förrådet på exempel, som skola bevisa den uppställda ljudlagen, uttömdt. Vi ha funnit, att ett (*likovæl*) ej kan åberopas, ett annat åter (**laðawarijaʀ**) snarare talar mot än för den. Det enda återstående exemplet *ǫðruvís(u)*

blir således redan härigenom misstänkt. Vi behöfva då blott fästa uppmärksamheten på sådana fall som Själlandsbrakteatens **fauauisa** (Noreen Aisl. Gr.[3] s. 342), tydligen den urnord. motsvarigheten till ett isl. *fávísi*, vidare Skodborgbrakteatens **alawin**, troligen identiskt med det fht. *Allowin*, *Alwini*, vidare också ä. fsv. *illaviliaþer* 'illvillig, illasinnad', för att hvar och en skall inse, att den omtalade ljudlagen ej håller streck, och att följaktligen *ǫðruvís(u)*, *aþruvis(u)* måste förstås på annat sätt, än Noreen gjort.

Då *ǫðru- aþru-* under sådana förhållanden blir klart — det måste ju vara, hvad det synes, nämligen dat. sing. neutr. —, gäller det blott att komma till rätta med andra ledets växlande former, synnerligen den med utljudande *u*.

Som bekant är *vis* 'sätt' i nynord. dialekter neutr. Vid sidan af *vis* ha vi ett fem. subst. *visa* 'sång'. Samma förhållande tycks ha ägt rum i de fornnord. språken. Man särhöll ett neutr. *vís* och ett fem. *vísa*. Fht. har ett *wîs* och ett *wîsa*, begge i allmänhet fem. och mindre skarpt skilda till betydelsen. Men att äfven i fht. det förra ursprungligen varit neutr., därpå tyder förutom dess saknad af de starka femininernas ändelse *-a* (fht. *gëba*) attributets form i sådana fht. uttryck som *einîg wîs*, *andar wîs*.

Då vi nu vilja förklara de olika formerna af senare sammansättningsledet i ofvan anförda adverb *ǫðruvís* o. s. v., ha vi tydligen att utgå från ett neutr. *vís*, ty så fordrar *ǫðru-*. Fråga blir blott, om sammanfall i betydelsen mellan det neutr. och det fem. subst. ägt rum i nordiska språk liksom i tyska, och möjligen det feminina kunnat låna former åt det neutrala. Något, som tyder på att så skulle ha skett, ser jag ej. Adverbets växlande former torde ganska väl kunna förklaras utan ett sådant antagande.

Lättast förstår man kanske *-vísi*, som röjer sig som dat. sing. till det neutr. *vís*. Samma form utan ändelse (se Noreen Aisl. Gr.[3] § 349, 3.) kan ju mycket väl *-vís* vara.

-vísa i *ǫðruvísa* torde ha fått sitt *a* genom analogiinflytelse från mängden af adv. på *-a* som *illa*, *harða*, *stórliga* o. d. Återstår då *-vísu*, *-visu* i isl. *ǫðruvísu*, fsv. *aþruvisu*. Samma form tycks föreligga i det isl. *at svá vísu*. Kanske kan man förklara detta *vísu* på annat sätt äfven utan att ställa det i sammanhang med det fem. *vísa*, som ju har en alltför aflägsen betydelse. En möjlighet är emellertid, att i detta i både isl. och fsv. belagda *visu* en instrumental af samma slag som t. ex. **kaupu* i *kaupunautr* glömt sig kvar, skyddad af den adverbiella dräkt, den kommit att antaga.

I Tydning af gamla svenska ord s. 124 ff. förklarar Kock fsv. *midhvæghu*, *-vaghu* 'i midten' såsom en ack. plur. i anslutning till att isl. understundom har formen *vegu* af *vegr* 'väg' i ack. plur. Han åberopar sig på det isl. *á miðja vega* (Gíslasaga Súrssonar), hvilket dock ej har samma betydelse som fsv. *midhvæghu*, utan betyder 'halvveis frem'. Då man snarare skulle vilja finna en sing. i uttrycket än en plur., skulle man kanske i *midhvæghu* kunna se en kvarlefvande instr. sing. på *-u*. Till sin funktion vore den att jämnställa med den fsv. instr.-dat. *burtu* 'borta', eg. 'i anseende till vägen (*burt*)'. Jfr. vidare Eddans *miðrar brautar* (Rígsþ.), isl. *miðbreytis*, *miðleiðis*.

Om man med något sken af berättigande skulle kunna betrakta enstaka fall i de till oss komna handskrifterna såsom arkaiserande instrumentaler på *-u* af samma slag som **kaupu* o. d., vågar jag ej uttala mig om. Jag vill blott anföra ett par fall, där ett sådant betraktelsesätt ej möter några formella hinder.

Sigrdrífumál str. 16 v. 2 lyder (Sijmons) *á ulfs kloom ok á arnar nefe*. Det sista ordet har i Cod. reg. formen *nefi*. Vǫlsungas. däremot har *nefiu*. Jfr. fsax. instr. *nettiu* till *netti*.

Vid sidan af Rökstensinskriftens **ind zoᶇnaʀ hosli** står ett isl. *und jarðar hǫslu* (Hallvarðr Hárekshlesi enl. Sn. E:ns Skaldskaparmál). Gíslason (Aarb. 1868) öfversätter detta

'under Værdenstræet (Yggdrasels Krone)'; Vigfússon åter och senare med honom Bugge 'under den Hasselstang (*hasla* f.), som danner Jordens Grænse', dvs. 'inden Jordens Grænse'. Skulle möjligen Gíslasons öfversättning, som ju är mycket lättare att förstå än den andra — 'under jordens hasselstång' är ett besynnerligt uttryck — och som stämmer mera med Rökstenens 'under jordängdens hasselträd', kunna försvaras genom antagandet, att *hǫslu* vore en arkaistisk instr. till *hasl* m. 'Hasseltræ'?

Runinskrifter äro i allmänhet så otillförlitliga och så osäkra, icke blott i fråga om tolkning, utan mången gång också i fråga om läsning, att jag ej vågar mera än som ett kuriosum i frågan anföra ett bland andra anträffadt **astalatu** 'Æstalandu(?)' (Brate Runverser s. 121: 'Æstalandum').

II. Adjektiven på *-ligr* och adverben på *-liga* (*-la*) i isl. och fno.

Bidrag till kännedomen om deras bildningshistoria.

I Ark. XXI s. 108 ff. har Kock visat, att ett af de sätt, på hvilka adj. på *-uligr* i isl.-fno. bildats, har varit följande. Till adjektivstammar på *-ug* fogades suffixet *-ligr*. I relativt oakcentuerad stafvelse bortföll därefter *g* mellan *u* och *l*, hvarigenom *-ugligr* blef till *-uligr*. Af t. ex. *nauðugr* 'nødtvungen, nødig' bildades *nauðugligr*, som ljudlagsenligt öfvergick till *nauðuligr*. Genom association med adj. på *-ugr* bibehölls eller snarare återinfördes ofta *g*. Så t. ex. ofta *nauðugligr* i st. f. det ljudlagsenliga *nauðuligr*. Jfr. *munugð* o. d. i st. f. ljudlagsenligt och i äldre tid vanligare *munúð*.

Ett annat sätt, på hvilket adj. på *-uligr* uppkommit, finner Kock i adj.-bildningar med suffixet *-ligr* af adj. på *-ull*. Så har t. ex. *heimuligr* 'hjemlet' bildats af *heimull* 'som det tilkommer en at have, besidde, bruge som sig tilhørende'. *-ulligr* har ljudlagsenligt blifvit *-uligr*, i det att *l*-ljudet för-

enklats mellan en vokal med levissimus och en vokal med semifortis.

Sedan man på dylika vägar fått en typ *-uligr*, har man ofta bildat adj. med denna ändelse utan att utgå från ett adj. på *-ugr*, *-ull*. Ekvationen *skyldr* 'skyldig' : *skylduligr* (bildadt af *skyldugr*) 'tilbørlig, fornøden' = *ríkr* 'rig, anselig' : *x* gaf *ríkuligr* 'anselig' till svar. Äfven sådana adj. kunde få ett *g* före *l*, som om de hade utgått från adj. på *-ugr*. Ex. *ríkugligr* utan något **ríkugr*.

Till sist yttrar Kock en förmodan, att adj. på *-iligr* uppstått af adj. på *-igligr*, bildade af adj.-stammar på *-ig*, allt på samma sätt, som vi nyss sett adj. på *-uligr* uppstå.

Riktigheten af Kocks uppfattning af adj. på *-uligr* med adj. på *-ugr*, *-ull* vid sin sida inses lätt. Och att adj. på *-uligr* kunnat bildas på analogisk väg på det sätt, Kock förmodat, behöfver ej heller dragas i tvifvelsmål. En fråga att öfverväga blir däremot, om sådan analogibildning ägt rum i någon större omfattning, om hufvudmassan af adj. på *-uligr* (möjligen också dem på *-iligr*) får förklaras i anslutning till Kocks uppsats. Jag vill i det följande framlägga mina egna tankar i frågan. För att samla synpunkterna inramar jag dem i en kort öfverblick af adj. på *-ligr* i allmänhet med hänsyn till deras bildningshistoria, sådan jag uppfattat den.

Ursprungligen uppstodo väl adj. på *-ligr* blott genom att foga denna ändelse till en nominalstam. I synnerhet utvidgades naturligtvis förutvarande adj. med ändelsen *-ligr*. Största antalet adj. med ifrågavarande suffix torde ha uppkommit på sådant sätt. Från äldre Eddan, som på ett par undantag när ej uppvisar adj. på *-ligr* med "bindevokal", må anföras några exempel.

Förutvarande adj. ha utvidgats med ändelsen *-ligr* (*-liga*) i t. ex.

armligr 'kläglich' : *armr* 'arm';
hagligr 'von gefälligem äusseren, hübsch' : *hagr* 'geschickt';
sælligr 'von glück oder reichtum zeugend' : *sæll* 'glücklich';
heilagliga 'auf heilige weise' : *heilagr* 'heilig';
gǫfugligr 'von stattlichem aussehen' : *gǫfugr* 'stattlich'.

Af substantiv ha afledts t. ex.

golligr 'golden' : *goll* 'gold';
konungligr 'königlich' : *konungr* 'könig'.

Bland de anförda exemplen funno vi *gǫfugligr*. Enligt Kock skulle detta ljudlagsenligt ha lydt **gǫfuligr*. Sedan *g* fallit bort, har utan tvifvel det före *-ligr* stående *u* af den oreflekterande språkkänslan kunnat fattas som ett slags "bindevokal", icke så mycket i ett sådant fall som **gǫfuligr*, men väl i t. ex. *skylduligr* med adj. *skyldr* vid sidan. Då emellertid de af adj. på *-ugr* uppkomna adj. på *-uligr* utgjort ett försvinnande fåtal i jämförelse med öfriga adj. på *-ligr*, och då dessutom sammanhanget med adj. på *-ugr* ej synes ha lämnats ur sikte, blir det ovisst, om den på antagna sätt uppkomna typen *-uligr* någonsin kan ha varit synnerligen produktiv i analogibildande riktning. Utsikterna ha ej varit synnerligen stora för att man t. ex. till ett adj. *ríkr* skulle ha bildat ett adj. *ríkuligr* efter den sällsynta typen *skylduligr*, hellre än att bilda ett **ríkligr* genom att foga *-ligr* omedelbart till adj.-stammen, på samma sätt som skett i den stora massan adj. på *-ligr* som t. ex. *líkligr* : *líkr*, *stórligr* : *stórr* o. s. v. Hvad beträffar adj. på *-uligr*, utgångna från adj. på *-ull*, ha de naturligtvis ej spelat någon nämnvärd roll, då deras antal torde ha inskränkt sig till några få stycken.

Under sådana förhållanden torde det i någon mån vara önskvärdt, att något allmännare, mera självständigt sätt för adj.-bildning på *-uligr*, resp. adv.-bildning på *-uliga* (*-ula*) i fall, där ej adj. på *-ugr* eller *-ull* varit utgångspunkten, kunde påvisas.

Som bekant förekommer i de fornnordiska språken understundom ensam dat. sing. neutr. (eg. instrum.) af adjektiv såsom adverb. Så t. ex. isl. *nokkuru* 'nogenledes, nogenlunde, omtrent', *fullu* 'til fulde', *nógu* 'tilstrækkeligen', *lǫngu* 'for lang Tid siden', *skǫmmu* 'nylig', *stóru* 'meget, i høi Grad'; fsv. *allu* 'alldeles, helt och hållet', *langu* 'för länge sedan', *saklösu* 'utan ansvar', *warþlösu* 'utan vård, tillsyn', *þwæru* 'på tvären', *snimstu* 'nyligen' o. s. v.

Vanligare är dock, att samma form, styrd af en preposition, bildar ett adverbiellt uttryck. Så t. ex. isl. *at fullu* = *fullu*, *at nógu* = *nógu*, *fyrir lǫngu* = *lǫngu*, vidare *með ǫllu* 'aldeles' = fsv. *allu*, *at vísu* 'visseligen', *at rǫngu*, *með rǫngu* 'uretfærdigen', *at réttu*, *með réttu* 'ret'; fsv. *mæþ allo* = *allu*, *for lango* = *langu*, *at saklösu* = *saklösu*, *at minsto* 'åtminstone', vidare *af nyo* 'på nytt', *mæþ vrango* = isl. *með rǫngu*, *i godho* 'i godo' o. s. v.

Af dessa båda i fornspråken förefintliga klasser adverbiella uttryck får väl den förstnämnda anses ursprungligare än den senare. Ty i detta som i andra fall torde användningen af preposition på ett tidigare språkstadium ha varit mindre än på ett senare. Det torde också få antagas, att adj.-adv. på *-u* haft en betydlig frekvens under en förlitterär språkperiod. I litterär tid ha de oftast fått vika för andra bildningar, t. ex. för formerna på *-t* (ack. sing. neutr.), ett förhållande, som kan spåras i sidoformer som fsv. *saklösu* : *saklöst*, *myklo* : *mykit* 'mycket', isl. *nokkuru* : *nǫkkut*. Som en särskild klass, hvilken vi för vårt syfte helt visst få räkna med, kunna betraktas adjektivformer (dat. sing. neutr.) på *-u* i sådana uttryck som isl. *fǫgru skaltu heita* 'fagert skall du lofva', där instrumentalobjektet *fǫgru* sväfvar på gränsen till rent adv. (jfr. Grg. *ef maðr svarar ǫðru en er; ef maðr svarar einugi, þar er hann er spurðr sjálfr, eða svá þótt hann svari lǫgvillu;* se Fritzner: *svara*).

Samtidigt med att adj.-adv. på *-u* af berörda slag ännu hade god kurs, torde adv. på *-liga* (*-la*) ha vunnit terräng. Det synes mig ej oantagligt, att man då utvidgat adj.-adv. på *-u* med denna ändelse, hvarigenom man fick adv. på *-uliga* (*-ula*). Och hade man väl ett adv. på *-uliga*, dröjde det helt visst ej länge, innan man härtill bildade ett adj. på *-uligr*.

Till följd af den starka decimering, som skett med adj.-adv. på *-u*, kanske just på den grund, att de nybildade adv. på *-uliga* utträngt de ursprungligare på *-u*, synes det ej kunna uppvisas många fall, där den antagna utvecklingen ligger i mera öppen dager. Ett sådant föreligger dock i *fulluliga* 'til fulde' : *fullu* (*at fullu*) d. s. : *fullr* 'fuld'.

Många tillåta emellertid gifna förklaring, t. ex.

reiðuliga 'i eller med Vrede', *reiðuligr* 'vred af Udseende' : **reiðu* (i t. ex. **svara reiðu*; jfr. ofvan) : *reiðr* 'vred';

virkuliga 'med Flid og Omhu' : **virku* : *virkr* 'omhyggelig for noget';

ríkuliga 'paa saadan Maade, at man søger, har Ære deraf, vinder Anseelse derved', *ríkuligr* 'anselig' : **ríku* : *ríkr* 'stor, anselig'.

Anmärkningsvärdt är, att utvidgning af adv. med ändelsen *-liga* kan påvisas i fall, där det ej kan vara tvekan om utvecklingsförloppet. Så t. ex. *optliga* 'ofte' : *opt* d. s.; *sunnarliga* (*-la*) 'i Syd' : *sunnar* 'sydligere, sydligst'; *sérliga* særskilt, hver for sig' : *sér* 'sär', 'særskilt, for sig selv adskilt fra andre'. Äfven adj. på *-ligr* finnas vanligtvis: *optligr* 'hyppig'; *sérligr* 'særlig' [1]).

Icke blott af adj. utan äfven af subst. användes instrumentalkasus adverbiellt. Att adverb på *-uliga*, resp. adj. på *-uligr* kunnat uppstå äfven af dem, därpå synes fallet *furðuliga* 'overmaade', *furðuligr* 'forunderlig' : *furðu* 'overmaade' : *furða* f. 'Vidunder, noget besynderligt eller overordentligt' tyda.

---

[1]) I *yfirligr* 'supremus' föreligger t. o. m. en bildning på prep.

Talrikare representerad och till sitt ursprung säkert ännu svårare att förklara än typen *-uligr* är typen *-iligr* bland adj. med suffixet *-ligr*. Kocks förmodan, att adj. på *-iligr* skulle uppstått af sådana på *-igligr*, bildade af adj. på *-igr*, synes ej kunna bekräftas, efter hvad jag kunnat finna. Däremot torde en del, men relativt få, ha uppstått af adj. på *-inligr* bildade af adj. på *-inn*. Så t. ex.

kristiligr, *kristinligr* 'kristelig' : *kristinn* 'kristen';
leiðiligr, *leiðinligr* 'afskyelig, hæslig' : *leiðinn* 'ubehagelig';
vægiligr 'skaansom' : *væginn* d. s.

Vidare kunna naturligtvis i ett och annat fall adj. på *-iligr* vara bildade af adj. på *-ill* som t. ex. *heimiligr* 'hjemlet som værende i ens retmæssige Besiddelse' : *heimill* 'som det tilkommer en at have, besidde'.

Men detta räcker icke till att förklara typen *-iligr*:s stora användning. Hvar själfva ursprunget till denna är att söka, blir i hvarje fall en obesvarad fråga. Ett försök till svar må med en viss tvekan antydas.

De flesta adj. på *-iligr*, resp. adv. på *-iliga* synas stå i nära sammanhang med ett subst. på *-i*, fem. eller neutr. Så t. ex.

fýsiligr 'ønskelig, som man maa synes godt om', *fýsiliga* 'med Lyst, begjærligen' : *fýsi* f. 'Lyst, Begjærlighed';

lygiligr 'usand, usandfærdig, bedragersk', *lygiliga* 'usandfærdigen' : *lygi* f. 'Løgn, Usandhed';

hræsniligr 'saadan, at man vil prale med noget, rose sig deraf' : *hræsni* f. 'Praleri, Skryden';

fjǫlkyngiliga 'paa Troldmænds Vis' : *fjǫlkyngi* f. 'Trolddom, Hexeri';

leyfiligr 'tilraadelig', *leyfiliga* 'uforment, uhindret : *leyfi* n. 'Tilladelse';

minniligr 'fortjent eller værdig til at ihukommes', *minniliga* 'med, i Hukommelse' : *minni* n. 'Hukommelse'.

Skulle det vara möjligt, att fem. eller neutr. subst. på *-i* i förlitterär tid användts så pass adverbiellt, att de understundom t. o. m. utvidgats med ändelsen *-liga*, hvaraf sedan adj. på *-ligr* bildats, allt på samma sätt, på hvilket möjligen

typen *-uliga*, *-uligr* till god del uppstått, och att man på så sätt lärt sig att utan vidare betänkande till ett subst. på *-i* bilda adj. på *-iligr*, resp. adv. på *-iliga*?

I ett fall tyckes det vara tämligen tydligt, att verkligen förloppet varit det antydda. Af det såsom förstärkande adv. fungerande, ursprungliga subst. *geysi* har bildats *geysiliga* 'særdeles, overmaade', *geysiligr* 'overordentlig, særdeles stor' (jfr. *furðu* : *furðuliga*, *furðuligr*).

Erinras må om Eddans *róa námu ríki* 'de började ro med kraft' (Atlamál). Jfr. ock *þeir af ríki rinna létu* (Helgakv. Hund. I).

Ett ursprungligt subst. på *-i* lefver ännu kvar såsom adv. i vårt *länge* isl. *lengi* got. *laggei* f. 'Länge'.

Talrika adj. på *-iligr*, åtskilliga också på *-uligr*, synas ha bildats analogiskt på liknande sätt, som Piehl (se sid. 20 f.) antagit för subst. med bindevokalen *u*, dvs. att med anslutning till sådana fall, där man jämte subst. hade ett verb, från hvilket den oreflekterande språkkänslan kunde omedelbart derivera adj. (adv.) som t. ex. *fýsiligr*, *-a* : *fýsi* s. : *fýsa* v., man bildade adj. på *-iligr*, *-uligr*, utan att något subst. fanns, genom att omedelbart utgå från verbet. Så torde ha uppstått t. ex.

hræriligr 'bevægelig, rørlig' : *hræra* 'sætte noget i Bevægelse';
kyssiligr 'saadan som kan kysses, som man kan finde Behag i at kysse' : *kyssa* 'kysse';
fáguligr 'pyntelig' : *fága* 'pynte';
skipuligr 'taalelig, upaaklagelig', *skipuliga* 'paa en taalelig Maade, saavidt det gaar an uden at noget er derpaa at udsætte' : *skipa* 'ordne' m. m.

Till sist må påpekas, att stundom adj. på *-ligr* med adv. på *-liga* bildats på samma sätt som vanliga juxtapositioner, dvs. som om *-ligr* varit ett nomen, som kunde fungera som andra led i en juxtaposition, hvarvid första ledet fick den eljest i juxtapositioner brukliga formen. Detta bildningssätt får väl anses tillhöra ett tämligen sent språkstadium. Några exempel må anföras:

trollsligr 'af Beskaffenhed som Trold', *trollsliga* 'paa en Maade som Trold', jfr. *trollslæti* 'Brøl af Trold';
matarligr 'spiselig', jfr. *matarkaup, matarkyn* m. fl.;
andaligr 'aandelig', *andaliga* 'aandeligen', jfr. *andagipt* o. d.;
riddaraligr 'saadan som tilhører, er eiendommelig for *riddari*', jfr. *riddarabúnaðr*, *riddaralið* o. d.;
bróðurligr 'broderlig', jfr. *bróðurdóttir, bróðurdráp* o. d.

Äfven adj. på *-uligr* ha stundom uppkommit på sådant sätt, t. ex.

kirkjuligr 'kirkelig', jfr. *kirkjufriðr*, *kirkjugarðr* o. d.;
regluligr 'ved Regler ordnet', jfr. *reglumaðr, regluhald* o. s. v.

Adj. på *-iligr* ha naturligtvis också bildats på samma sätt, men de låta mindre lätt utskilja sig.

Tillägg vid korrekturläsningen.

Efter det manuskriptet till min uppsats inlämnats till tryckning, har jag blifvit uppmärksamgjord på att H. Pipping i en nyligen utkommen afhandling "Zur Theorie der Analogiebildung" (i Mémoires de la société néophilologique à Helsingfors. IV) s. 264 f. berört frågan om sammansättningarna på *-unautr*.

Hufvudpunkten i Pippings förklaring är, att *ō*-stamskomposita, sedan stammens slutvokal synkoperats, kunnat antaga ett binde-*u* genom analogi-inflytelse från *u*-stamskomposita. Så skulle t. ex. ett **far-nautr* ha ombildats till ett **faru-nautr* genom påverkan af sådana *u*-stamskomposita som **lagu-stafr*. Den i opposition mot ett sådant antagande stående motsatsen mellan de litterära *fǫru-* och *lǫg-*, *lag-* tror sig Pipping komma ifrån genom hänvisande till de "Accentstörungen", som **far-* vid synkoperingen af den ursprungliga stamslutande vokalen lidit. — Efter *fǫrunautr* och *sǫkunautr*, som uppkommit på sådant sätt, ha öfriga komposita på *-unautr*, hvilkas första led ej kan betraktas som gen. sing. af ett svagt fem. subst., bildats på analogisk väg [!].

Det torde vara öfverflödigt att inlåta sig på en ingående kritisk granskning af Pippings uppfattning, då enhvar helt visst omedelbart skall inse dess osannolikhet, om ej dess omöjlighet.

Lund 1905. Julius Swenning.

Nogle oldislandske aksentforhold.

Det er aksenten på eller den metriske behandling af afledningsendelser og sidste sammensætningsled, det her skal dreje sig om. Ganske vist har E. Sievers i sin Altgerm. metrik § 38 i det hele og store fremstillet forholdene, men en detaljeret undersøgelse af de nævnte ordbestanddeles behandling hos skjaldene turde alligevel være på sin plads. Jeg har for öjemedets skyld gennemgåt hele den gamle skjaldepoesi til c. 1200 og af det 13. årh:s skjaldekvad især Snorres og Sturlas. Selvfølgelig er det kun de lige linjer i drotkvædet (samt beslægtede versemål [1])), der kan bruges; også de ulige linjer i kviđuháttr og tvískelft.

Det er ikke sådanne sammensætningsled, der kan betragtes som mere eller mindre selvstændige ord, der her kommer i betragtning. De er alle uden undtagelse temlig stærkt betonede, næsten eller ofte endogså helt lige så stærkt betonede som det første led, hvis betoning ikke derfor er forringet.

Enkelte oprindelig selvstændige ord vil dog her blive medtagne:

Det gamle *-þér* (run. *þewaʀ*) er blevet til en ubetonet endelse *-đir* (eller *-đ-ir*), som f. eks. følgende linjer viser:

> kóđut Hamđi (rimet på *framđi*). Þórđr Sjár.
> Hamđis gunnar tǫmđum Jómsv.

og sikkert også i linjer som:

> samráđa þeir Hamđir Bragi
> geirs Hamđis mik framđi Egill.

Der findes intet eksempel på det modsatte. Heller ikke i Eddadigtene. At indsætte *Hamþér* i Hamđismál er næppe forsvarligt.

---

[1]) Derimod kan hrynhent ikke bruges på grund af dets metriske art.

Endelsen *-vér* synes det at forholde sig lidt anderledes med. I mandsnavnet *Ǫlvir*, der jo blev temlig almindeligt, findes kun ubetonet *-vir* (eller rettere *-v-ir*, ɔ: *-ir* som den almindelige endelse *-ir*). Vi finder derimod *Hlǫðvér*, ⏊ ⏊, i:

Hlǫđvés sali Guđr. forn.

På den anden side er formen *Hlǫðvir*, ⏊ ⏑, sikker i en linje som:

Hlǫđvis dóttir Vǫl. (10)

og vist også i:

vas Hlǫđvi borin — (15)

Hos Bragi forekommer:

Randves h?fuđ [1]).

Her beror alt på, hvorledes *h?fuð* skal læses, om *hǫfuð* eller *haufuð*. For det sidste taler bestemt en linje som *vallrauf fjogur haufuð* hos samme digter. Altså skulde Brage have sagt *Randvĕs*, men det er ikke umuligt at han har kendt og brugt både *hǫfuð* og *haufuð*. For *-vér* (betonet) taler bestemt fra senere tid:

Randvés bana Darr.

sammenlign:

á Randvers (-vés?) Sturla.

At *Randvér* holdt sig uagtet *Hlǫðvér* tidlig blev til *Hlǫð-vir* og *Ǫlvir* aldrig optræder anderledes end som *Ǫlv-ir* hænger sikkert sammen med at *Randvér* forekom mindst hyppigt i daglig tale.

Jeg skal nu gå over til andre sammensætningsled, der enten er oprindelig selvstændige ord eller udgör meget vægtige stavelser.

-rosta, i *orrosta*, hvad enten *rosta* er opstået af *rasta* (oht. *rasta* 'hvile') eller vi mulig har med en stamme *orr-* og afledningsendelsen *-osta* at göre. Stavelsen *-rost-* er altid stærkt betonet, som i

---

[1]) Jeg bemærker her engang for alle, at jeg af drotkvædede linjer i reglen slöjfer det sidste led (ord) i citaterne.

fór til orrostu Eyv.
orrostu fjǫl-kostigr Sigv.
til orrostu Ingimarr
orrostu mann-kostum Heil. and. osv.

Af ord på *-osta* findes *hollosta* i

hollostu gefr Gamli.

Ingen undtagelse optegnet.

-arr (= oht. *hari* eller = *geirr*):

hvar Dómarr Yngl.
Gunnarr snǫrum Haukr.
Gunnarr Gota Þula.
Hjalmarr vígsnarr Háttal.
Ívarr megin-fjarri Sigv.
Ónars viđi Hallfr.
Steinars syni Haukr.

Betoningen er ikke knyttet alene til *-arr* og *-ars*, men også til *-ar*, jfr.

Þás Gunnari Oddr.
En Gunnari —

Herimod står linjer som

Ánars mey fyr Þjóđ. A.

Det samme gælder endelsen *-urr*:

Lóđurs vinar Haukr.

-dan(r):

Þás Halfdanr Yngl.
at Halfdanar —
Halfdans sonar Nkt.

jfr. né Halfdani Hálfss.
Þás Halfdani Ǫrv. Oddss. osv.

En undtagelse herfra er

Halfdan svarti Nkt.,

altså fra en temlig sen tid.

-kun, *kon*:

Hákon vitum Þorl.
Hákun saman Sigv.
Hákun firar Sigv.
of Hákon Sturla.

-urðr (1):

ok Sigurđ Eyv.
Sigorđar kom norđan Þjóđ. A.
harđráđr međ Sigurđi Jómsv. osv.

-urðr (2) = *verðr* altid betonet; en undtagelse er ikke:

ǫndurđr látinn verđi Krák.,

da der her kan læses *lătinn*; der findes eksempler på at vokalen forkortedes:

latum brýndan hjǫr bíta Blakkr
latum randhœing reyndan Nefari,

og i hvert fald viser rimet *urðr* : *vǫrð-*, at *urðr* må være stærkt betonet. Derimod er der brud på reglen i:

ǫndvert folk at Þórđr Sjár.,

hvor enten *-vert* eller *folk* taber noget i betoningsstyrke.

-undr i mandsnavne:

varđ Jǫrundr Yngl.
varđ Ǫnundr —,

hvilket jo er hvad man væntede.

-yn i stedsnavnet *Bjǫrgyn* = oprl. *vin*, er altid betonet:

Bjǫrgyn fyr ó-synju Ein. Skúl.
Bjǫrgynjar til Rǫgnv.
í Bjǫrgyn Nkt. (3 gg.),
þinghlynr til Bjǫrgynjar Sturla.

jfr. *yn* i Sigyn:

farmr Sigynjar [Sigvinjar] Þjóđ. hv.

og i *fjǫrgyn*:

á fjǫrgynju Oddrgr.

-angr:

leiđangr Dana Tindr
í Kaupangi Nkt.

-óttr:

ǫndótta vinar Ulfr.

-tugu, *tøgr* f. eks.:

ok tuttugu Nkt.
es tvítøgir Krák.

-liði:

á Ellida Korm.

Det oprindelige *-ló* i *Óslό* er blevet mærkelig ændret, i det *ó* har tabt sin længde og betoning og ordet er blevet en almindelig *ōn*-st., nom. *Osla* osv. Ekss.:

Í Oslu bœ Nkt.
gramr í Oslu sst.
Oslu bœjar (fjarðar) Sturla

jfr. Arkiv VII, 247. Denne omdannelse er mulig specielt islandsk.

Jeg skal nu anføre nogle eksempler på, at en stavelse, som skulde væntes at være stærkt betonet, mister denne betoning, eller hvor den metriske form, hvad der er sandsynligere, er tilsidesat:

Auðun fyrstr enn Rǫgnv.

Her er *-un* vistnok ubetonet, uagtet det er opstået af *-viniʀ*.

Áleifr (af **Anulaiƀaʀ*) findes overordenlig ofte i vers, og i de allerfleste tilfælde er *leifr* stærkt betonet f. eks.:

Áleif kominn Hallfr.
Áleifs sonar Sigv.
hugreifum Áleifi Ulfr osv.,

men herimod står enkelte linjer som

Áleifs mǫgr en Bjǫrn krepph.
Óláfs bróður } Nkt.
Óláfr kyrri }

altså kun ekss. fra 12. årh.

Fremdeles findes:

Rǫgnvalds niðr í Arnórr
allvalds menn á Bjǫrn krepph.
fastleggs virði Þórðr Rúf.
Þorbjǫrn svarta Oddi
minn goð undra Gamli
fjǫlvíss goðs vinr Leiðarv.,

alt, med undtagelse af det første, fra 12. årh. I det hele synes denslags metriske fejl at tilhøre en sen tid, hvor man

var begyndt at vanrøgte formen noget eller mulig fordi betoningen virkelig var bleven noget svækket. Derfor har man dog selvfølgelig ikke lov til at ringeagte skjaldekvadene som vidnesbyrd i det hele.

Andre endelser med lang vokal eller kort vokal med flere konsonanter efter, der her kommer i betragtning, er følgende:

-andi, *-endr* (partic. præs.) er altid temlig stærkt betonet, som f. eks.

ok gjallanda Egill
brinnanda sák Glúmr
reifendr munu Egill
hefnendr setu Eyv.
beiđendr viđ styr — kendir Holmg. B.
sem eyđendr Gísli S.
virđendr Búa — kendu Tindr.

osv., en mængde eksempler og ingen optegnede undtagelser.

-endi:

en ørendi Sigv.

-astr:

snjallastr fađir Leiđ.
snjallastr konungr sst.

-arn:

undarn frekum Krák.

derimod står:

ísarns meiđr at Skallagr.,

hvor *-arn* synes brugt ubetonet.

-ún i *Lundún*:

Lundún saman Þ. Kolb.
Lundúna þér — snúnat Ótt.

-ús:

Magnús konungr Sigv.
Magnús kjalar Þjóđ. A.
Magnús fǫđur [konung, sonar] Nkt.

derimod strider:

Magnús reiđr af Þjóđ. A.
Magnús góđi Nkt.

denne fremmede endelse kunde altså fakultativt bruges ubetonet.

klúss Pétrúsi Sigv.

-jór:

sinjór laga Sigv.

men

sinjor framm í samme;

om denne endelse gælder således det samme.

-ári:

of altári Loft.
altári lǫg — sára Líkn.

Sammensætningsled med én vokal efterfulgt af én konsonant, stavelser der nu på Island er så godt som uden nogen betoning:

-lifu, i talordet *ellifu*, er altid temlig stærkt betonet:

af ellifu Vém.
þás ellifu Gutth.
fyr ellifu Anon.
ok ellifu Nkt.
en við ellifu Egill.

-aði, i impf. af svage verber (= got. *-ōda*) efter 4. kl.

es lifnaði Sonat.
at varnaði sst.
glúpnuðu Gísli S.
þás sǫðlaði Hald. Rannv.
svá bannaði Grettir
áðr andaðisk Þór. loft.
es hann varðaði Sól.
es sundruðum Krák.

jfr. part. perf.:

hlǫðr herjaða Sigv.,

men ikke i ntr.:

brynjat folk at samme,

hvor *-at* er ubetonet.

-ari, *-eri* i substantiver:

hárr lausnari Ein. Skúl.
þás saltara Ívarr
í musteri Nkt.
kærr keisara Sigv.

-ari, i komparativ (jfr. got. *-ōs-*):

enn mjóvara Yt.
finnrat frøknara Hátt.
mann né mildara —

-igi, i *aldrigi*; uagtet vi her har med dativ-endelsen *i* + *gi* at göre, er det sikkert, at *ig* betones stærkt (ikke *-gi*; den metriske form er uden tvivl C; jfr. nyisl. *aldreigi*)

es aldrigi Nkt., Krák.

Jfr. A. Kock: Accentuierung § 474. Det samme er tilfældet med *-ig-* i:

þótt einigir Jómsv.
þars einiga Ragn.
at hváriga sst.

-ar i komparativ (el. *-arr*):

optar(r) mara Holmg. B.
optar(r) an nú — svarra Korm.
sunnar(r) hvǫtuðr Ótt.

Jfr. Sievers Arkiv V, 132.

-að (el. *-rað*, oprl. selvstændigt ord):

hundrað Dana Steinn Herd.
hundrað brimis Ein. Skúl.

-an i et par fremmede ord:

ingjan gamans M. berf.
Marstan konungr Krák.

Derimod er *-up*, i *biskup*, samt *-un* i *Símun* ubetonet:

byskups fund at Plác.
Símun skálpr of Ein. Skúl.,

ligeledes *-ig*, opstået af *-veg* (*hinig*, *hizig*, *þannig*).

Endelserne *-ling-* og *-lung-*, *-ing-* og *-ung-* både i hankøns- og hunkönsord er så godt som altid stærkt betonede og bruges i rimstavelser, hvorved betoningen bliver omtrent ligeså stor som rodstavelsens. Eksemplerne er utallige. Enkelte er følgende:

en flæming Yt.

og flere lignende,

Brísings goða Þjóð. hv.
milding snaran —
ǫðlingi feksk — ungum Glúmr
í lyptingu – lengi Sigv.
ving ek háls á kjúklingum Grettir osv.
miðjungs brúar Þjóð. hv.
at fjórðungi Torf-E.
skǫfnungr fetils Korm.
ungr Skánunga Ein. Sk.
verðung Haralds Glúmr osv.

hele tiden igennem. Brud på reglen er i forhold til den store masse eksempler yderst få; følgende er optegnede:

erring fell á Þorm.
bragningr skaut af Þorkell ham.
mildingr þrǫng at Arnórr
siklingr ǫrr en Ótt.
helfing sinn at Þjóð. A.
dǫglings grund af Bj. krepph.
bragnings verk á Hald. skv.
dǫglings (ǫðlings) ríks af Ein. Skúl.
siklingr blíðr til Leið.

I de tre første ekss. er den efter *-ing* følgende stavelse (ord) et verbum, som ikke behøver at betones særlig stærkt; de kan således betragtes som ringe brud på reglen, og de to første er, vel at mærke, de ældste. Noget stærkere brud foreligger hos Óttarr og allerstærkest hos Björn og Haldórr skvaldri og Einarr. I disse tilfælde må *-ing*-stavelsen betragtes som ubetonet, hvis man ikke vil opfatte dem som metriske fejl, hvilket i betragtning af, at der hos de samme digtere findes mange eksempler på den rigtige brug, mulig kunde være fristende. Jeg er dog mere tilböjelig til at antage en virkelig, begyndende forringelse af betoningen, da de fleste ekss. hidrører fra det 12. årh.

-ligr. I reglen er denne endelse stærkt betonet, især de former, hvor to medlyd følger på vokalen:

þekkiligr með — þegnum Þjóð. hv.
hǫfugligr Egill (St.)
auðligr konungs Arnórr
framligt Haraldr Glúmr

uggligt munins Þór. sv.
mínligt flugu at Ulfr.

Undtagelser herfra er kun:

vandligr kostr fyr Arnórr
hættligt járn es ek Þorm.
sæligs móðs fyr Gamli.

Hvor én medlyd følger på vokalen, er forholdet noget anderledes. Stærk betoning findes i følgende ekss.:

farlig sæing Tindr
skrautlig konungs Hallfr.
skaplig skipa Stuttf.
sterklig jǫfurs Rekst.
óþægilig Leið.,

samt hos Sturla i tilfælde som (kviðuháttr):

geigurlig,
þás loflig,
glæsilig.

Som ubetonet bruges stavelsen i:

ramlig folk ens Arnórr
gólig fǫng til Bj. gullbr.
haglig rǿð með Þork. ham.

I reglen, kan man vistnok slutte, var denne endelse forholdsvis stærkt betonet.

-agr, *-igr*, *-ugr*.

Betonet *-agr*:

heilagr konungr Ein. Sk.

ubetonet:

heilagr viðr sem Ein. Sk.
heilagt fall til Drömmev.
heilog fold til Arnórr.

Betonet *-igr*, *-ugr*:

lostigr fáa Þór. sv.
hróðigr konungs Þjóð. A.
máttigr framir Ein. Sk.
máttigr tigir samme
minnigr Níal Anon.
blóðugr bragnings Rekst.
máttigt hǫfuð Ein. Sk.
snúdigt Huga ens Bj. krepph.
grǿðugs ara Bersi

altså kun, hvor to konsonanter følger på vokalen.

Ubetonet:

ǫflugr herr at Arnórr
blóđugr oddr þars Þjóđ. A.
dreyrugt sverđ á Korm.
úrigs malms ok Steinn Herd.
ǫrđigt veđr á Sigv.
ǫrđigt vatn ór Þjóđ. A.
sǫndug lík at Arnórr.

-uđr (*-ađr*) findes hovedsagelig betonet:

mǫgnuđr Egil Egill
grǫnduđr Dana Eyv.
hrǫnduđr ǫlun Ótt.
fǫrnuđr rǫđull Ein. Skúl.
(gen.) vefr Darrađar (i rim på *stađar* osv.) Egill
(dat.) vas of Skævađi Anon.
en Skævađi ligel.

endogså acc. synes at være af samme art i:

sǫfnuđ Svía Gísl I.
hernuđ firar Jómsv.

samt i

reimuđ Jǫtun Þjóđ. hv.

Herimod står kun ét optegnet eksempel:

vǫrnuđ býđr en Sigv.

-inn findes hovedsagelig brugt ubetonet:

dróttinn fund of Ein. Skúl.
dróttinn minn fyr Illugi.
dróttins þing međ Sigv.
dróttins tíđ fyr Leiđ.
morgin Rúđu Sigv.

og således i part. perf. og adj. på *-inn*, f. eks.:

œrins golls á Þórđr Kolb.
eikinn borđs at Refr osv.

Herimod står følgende steder, hvor endelsen er betonet:

Óđins skipat Hallfr.

og mulig:

dróttinsvika Þorg. flekkr

og af adj.-part.:

folgin jǫfurs Sigv.
heiđit konungr Hald. skvaldri.

Det første findes i de i en fart digtede Bersǫglis-vísur og er vistnok at betragte som en ligefrem fejl. Haldórr skvaldri tilhører det 12. årh.

-ill følger hovedsagelig samme regel:

ubetonet:

þengill sína Hald. ókr.
þengill snekkju Þjóð. A.
þengils hróðr fyr Sveinn tjúgu.
þengils mǫnnum Grettir
þengils fund af Stúfr
þengils mágr er Rǫgnv.
gestils klauf of Ein. þveræ.
gestils skeiðhestum Sturla
Endils niðja Krák.;

betonet er endelsen derimod i følgende tilfælde:

þengils vinar Sigv.
þengils hǫfuð Þjóð. A.
þengils vesa Steinn Herd.
þengils synir Nkt.
þengils þróttar Rekst.
Vinnils konu Plac.
Endils sonu sst.
Ekkils ýti Rekst.
Hœkils sonar Þorm.

altså kun i genitiv. Af adjj. på *-ill* er ingen eksempler optegnede på stærk betoning; derimod haves flere ekss. på ubetonethed. Ligeledes er endelsen *-ur-* ubetonet (ǫndur þér til Bersi). Derimod synes et eks. at findes på *-ul-* betonet (ǫngul-gripinn), men dette findes hos Sigvatr og i et af hans allerførste vers, og er vistnok at betragte som fejl.

Hvad endelsen *-arr* angår, har jeg optegnet betonet:

annarr ǫðlings Rekst.

men ubetonet:

annarr jarl in Krák.

I det foranstående har jeg intet hensyn taget til sådanne linjer, hvor de første 3 stavelser er 3 selvstændige ord, hvor det mellemste er et verbum og sikkert lidet betonet, f. eks.

frǫn beit egg á Ein. Skúl.
enn sitt kyrr hjá samme
þar laut harðr til Þorm. osv.

Den slags ord og andre har skjaldene tilladt sig at betone noget forskelligt efter omstændighederne. En sjældenhed er det at finde en præposition stærkt betonet som *mót* i:

framm mót lagar Snorri.

Hyppigere findes brud på reglen om formen for A: –́ –̀ | ⏑́ × således at –́ –̀ | –́ × benyttes, som:

sorglaust vissak Hallfr.
randalfr greipt þú Þórðr Kolb.
sjautøgr vǫndr und Anon.
skýstalls sælu — alla Gamli
jfr. sigrvef þenna Darr.

I linjen:

sveik opt ǫsu — leikum Þjóð. hv.

må *opt* være lidet betonet på grund af rimbogstavforholdet, hvad der er påfaldende.

Som bekendt findes der eksempler på, at det sidste sammensætningsled, hvor det første er den nægtende partikel *ó-*, bærer rimbogstavet, som f. eks. i

ok ó-hryggr
heljar bíða Egill,
jfr. fár kann ó-snotr svá Háv. osv.

Man har heraf villet slutte, at hovedtonen faldt på det sidste led, hvorimod *ó-* blev svagere betonet end dette. Skjaldepoesien modsiger dette og viser, at bægge led er eller må læses lige stærkt betonede. Eksemplet fra Sonat. af Egill viser allerede dette; linjen er og skal være: × –́ –́. Andre ligeså afgörende linjer er sådanne, hvor *ó-* bærer bogstavrimet og det næste led danner rimstavelse som i:

óniðraðan — þriðja Bragi
ókunna hjǫrrunna Egill
óbíðingum — svíða Hásteinn
óblíðari — síðan Sigv.
búum ólítinn — Ata Bersi
ódrengila — gengud Bj. hitd.
ódæsinn framm — ræsir Arnórr
ótála haf — stáli Bj. gullbr.
ógrátandi — láta Gamli.

óblíđ stǫđum — síđan Anon.
óviljandi at — skiljask Plac.
óskelfandi — ulfar Snorri
ósætt en vel — mætti samme
óblíđr fyr — Grásíđu samme.

Det samme fremgår også af linjer som:

óþurfendr Yt.
þats órétt Egill
ósvífr glata Gamli
ólíkan mik samme
svát óbœttan samme
ólítt gođum Óldr. Tr.
óþjóđ siđu ligel.
ósiđ jǫfurr ligel.
ok ósvikall Nkt. osv.

Det selvsamme betoningsforhold findes f. eks. i ord som *árœði*.

árædi hykk áđan Þork. ham.

Ser vi på eddadigtene (dem i fornyrđislag), finder vi i det hele og store det samme billede. Men i disse digte er den metriske behandling åbenbart noget friere end i drotkvædet, i det f. eks. 3-stavelsers og 5-stavelsers linjer ofte bliver indblandede. Hymiskv., Vǫluspá en sk., Gróttas., Helreiđ, Guđrkv. forn. og III giver intet bidrag til spörsmålet, så vidt jeg har kunnet se. Andre digte kan på grund af deres hele form næppe tages med, f. eks. Rígsþula, hvor linjer som:

fúlligt andlit

findes. Af overenstemmelser med skjaldekvadene skal jeg især fremhæve linjer som

hundruđ níu Hym.
sǫknuđ mikinn Sig. sk.;

endelsen *-ugr*, *-igr* findes stærkt betonet i:

móđugr ketil, hvala, Hym.
nauđig hafa Guđr. f.

ubetonet i:

móđugr vitja Guđrhv.

-lig (fem.) i

aumlig vesa Sig. sk.

-inn i

andins féar Sig. sk.

En endelse, vi ikke har konstateret i skjaldekvadene, er *-neskr*, der findes betonet i

gotnesk kona Godr. f.

I overensstemmelse med skjaldekvadene er fremdeles:

Skekkils dóttur Hyndl.
Ræfils hestum Reg.
Ódins haukar Vǫls. forn.

Ligeledes linjer, der begynder med 2 ord, hvoraf det sidste er verbum, der åbenbart er ubetonet, som:

framm sék lengra Vsp.
hvat kant segja Helg. Hj.
hug skalt deila sst.
rétt segir Grípir Grí.
vándr munk heitinn —
es máls kvedr Grípi —
ramt gól Oddrún Oddrgr.

Endelsen *-an* er ubetonet:

þjódans rekkum Godr. I
Herjans dísi —

Tilbage bliver godt og vel 30 linjer, der kan siges at indeholde et brud på de metriske regler, et antal, der i virkeligheden er meget ringe. Men her må vi atter åbenbart skælne imellem forskellige arter af linjer. Blandt dem findes der en god del, hvor det første metriske led består af en sammensætning, hvis sidste del er en *kort* stavelse, hvorefter der i reglen følger et verbum:

ørlǫg seggja (el. *segja*?) Vsp.
ørlǫg folgin sst.
Naglfar losnar sst.
heimstǫd rydja sst.
hlautvid kjósa sst.
myrkvid gǫgnum Vǫl.
ørlǫg drýgja sst.
ørlǫgþǫttu Helg. I
ørlǫgsímu Reg.
andsvǫr veitti, veittu, Sig. m., Sig. sk.

mordfǫr gǫrva Sig. .sk.
moldveg sléttan, sporna Oddrgr.

Hertil kan vel også regnes linjer som:

fjaðrhamr dundi Þry.
foldvegr dundi Bdr.,

hvilket udgör omtrent halvdelen af alle de pågældende linjer. At et ord med kort vokal med en enkelt konsonant bagefter spiller en metrisk rolle, har Craigie bevist i sin afhandling i Arkiv XVI. I henhold til hans påvisninger kunde vel også henføres hertil linjer som:

seið hug leikinn Vsp.
Óðs mey gefna Vsp.

hvor *mey* slutter sig meget nær (enklitisk) til *Óðs*. Der findes på den anden side eksempler, hvor det sidste leds betoning er forceret, som:

ørlǫg fyrir Grí.
morðfǫr konu Sig. sk.,

for ikke at tale om:

andspjǫll bera Goðr. I.

Nær til de foregående slutter sig superlativer (jfr. foran):

hvítastr ása Þry.
ǫflgastr manna Hyndl.
verðust kvinna Sig. sk.,

for ikke at tale om en endelse som *-itt* i

erfitt sinni Bdr.

Virkeligt brud på reglerne betegnes derimod i de følgende linjer, som jeg ordner efter beskaffenhed og som kun er 11 i alt, hvis jeg har fåt alt med, et tal, som imidlertid er ganske forsvindende:

a, afráð gjalda Vsp.
ávant þykkjumk Þry.
málrúm gæfi Sig. sk.
fimtán vetra Helg. I.
sáttmál okkur Sig. sk.

b, Ívars dóttir Hyndl.
Gunnarr eiga Grí.
Hlédís gyđja Hyndl.
c, dýrt lín spunnu Vǫl.
beru hold steikja sst.
bœr allr dunđi Sig. m.

Af disse eksempler ses, at efter de lange, svære stavelser, som i de fleste (8) tilfælde er sidste sammensætningsled, følger et verbum, i 7 tilfælde. Særlig betydning har dette måske i c-tilfældene. Verbernes metrisk ringere vægt har vel bidraget til at sådanne linjer kunde tåles.

I a, 1 kunde man tænke sig, at vokalen allerede var forkortet, jfr. det yngre *afrođ* (*afhrođ*). a, 4–5 tilhører det 11. årh., b 2 det 12.

Det er således klart, at den metriske form for A ⏊́ ⏊̀ | ⏊́ × (i lige linjer) er en, både i eddadigte og skjaldekvad, meget sjælden eller undtagelsesvis optrædende form; det er klart, at den rytmisk-metriske følelse har undgåt den såvidt muligt. Med desto större tilforladelighed kan vi fremdeles bygge på den gamle metrik med hensyn til de enkelte stavelsers (sammensætningsleds) betoning og den sproglige betydning, de derigennem har; selv om skjaldene i enkelte tilfælde fakultativt kunde formindske (eller forstærke) det daglige livs udtale, er deres sprog i det hele et tro billede af dette. Derigennem sandes den gamle grammatikers ord: skǫld eru hǫfundar allrar rýnni eđa málsgreinar.

I December 1905.

Finnur Jónsson.

En grænsedialekt [1]).

Den, som tager sig for at undersöge sprogformen i de danske håndskrifter fra det 14. hundredår, vil snart med særlig interesse stanse ved et enkelt av disse, nemlig cod. A. M. 19 oct. Samtidig med at denne membran i sin sprogform har træk, der — i forbindelse med den omstændighed, at indholdet er Jyske Lov — leder tanken hen på sönderjysk, har den nemlig andre og det ganske anderledes fremtrædende ejendommeligheder, der ikke synes at lade sig umiddelbart henföre til nogen av de i vore ældste hss. repræsenterede hoveddialekter eller overhovedet til nogen hidtil kendt dansk dialekt. I virkeligheden forbliver dens karakter da også ganske uforklarlig, sålænge man kun ser den fra de synspunkter, som den ensidige danske sproghistorie kan give. Det er hensigten med nærværende avhandling at vise, at en forklaring på disse forhold kan vindes ved en tilknytning til det ene av vore to sydlige nabosprog, det nordfrisiske [2]).

Inden jeg går over til i enkelthederne at göre rede herfor, må jeg först göre nogle få bemærkninger om dette sprog og dets beröringer med dansk.

Som bekendt bor Nordfriserne langs Sönderjyllands vestkyst i et ikke synderlig bredt bælte, der strækker sig omtrent fra Tönder til Husum, således som det vil kunne ses f. eks. på H. V. Clausens sprogkort (De svenska landsmålen X); nærmere angivelse av grænserne findes hos Siebs (PGr.[2], I pg. 1170). At denne frisiske bebyggelse går meget langt

[1]) Hovedtrækkene herav meddelte i det herværende Filologisk-historiske Samfund i maj 1905.

[2]) M. h. t. dette så vel som frisisk i alm. henviser jeg en gang for alle til Siebs: Zur geschichte der englisch-friesischen sprache (1889) og sammes fremstilling i Pauls Grundriss[2] I, pag. 1152 ff.; begge steder findes udförlig bibliografi.

tilbage i middelalderen, er sikkert, ligesom det tör holdes for fastslået, at den skyldes en indvandring fra östfrisiske egne ved vesterhavets sydlige kyst. Denne invasions kronologiske fastsættelse opad i tiden er höjst usikker [1]); senere end i det 12. hundredår kan den imidlertid ikke være foregået, og det er herpå, det i denne forbindelse kommer an. Medens Friserne ved deres indvandring sandsynligvis har forefundet marsken ubeboet, kan det — som påpeget av Thorsen [2]) — av stednavne i gestlandet vises, at der her idetmindste på nogle steder oprindelig har boet en dansk befolkning, som da må være bleven fortrængt eller absorberet. — I nyere tid har frisisk tabt terræn så vel overfor dansk som navnlig overfor nedertysk.

Som naturligt er, har dette naboskab, der altså idetmindste går tilbage til den tidlige middelalder, ikke været uden indflydelse på de to sprogs indre historie og det både i lydlig og leksikalsk henseende. Med hensyn til det förste punkt angår fællesskabet for det danske områdes vedkommende ikke så meget det egentlige sönderjysk som den derfra stærkt avvigende dialekt, der tales i de öst for Husum liggende danske sogne (Fjolde, Olderup og Svesing), denne mærkelige dialekt, hvis særegenhed allerede Lyngby var opmærksom på, men hvis fulde ejendommelighed förstThorsen har set og (i den ovenfor citerede avhandling) påvist. — I leksikalsk henseende lader der sig konstatere en gensidig påvirkning; lån fra frisisk til dansk synes dog kun at have fundet sted i meget ringe udstrækning. Av væsentlig större betydning — omend i og for sig ikke særlig talrige — er de fra dansk i nordfrisisk (også i ödialekterne) optagne ord. Siebs har, navnlig i Zur geschichte der englisch-fries. sprache,

---

[1]) Jfr. dog P. Lauridsens nedenfor citerede arbejde, hvorpå jeg desværre först ved avslutningen av nærværende er bleven opmærksom.

[2]) Förhandlingar v. 6te nordiska filologmötet i Upsala, pg. 175; se dog foregående note.

påvist endel sådanne (henimod 30), for nogles vedkommende dog med större eller mindre tvivl. Det ligger udenfor min hensigt her nærmere at gå ind på disse forhold; dog vil det, også med henblik på det fölgende, være av en vis betydning at söge fastsat en terminus ante quem for disse lån, så meget mere som Siebs ikke udtaler sig om dette punkt.

Jeg skal da i al korthed fremhæve fölgende: det danske i frisisk optagne ord for *jærn* er lånt, förend diftongen *ia* i forlyden var bleven *iæ* (Kærherred *jôan*, Hvidingherred *jôrn*, Siebs EFS. 217; < dansk *iārn*); dansk udlydende opr. *-rð* gengives i frisisk ved *-rd*, ikke ved *-r* alene (Sild *gôard*, have, PGr. I, 1405; < da. *.gārð*); endelig synes postvokalisk -ʒ endnu ikke at have været vokaliseret i dansk (Sild: *slaʒ*, art, Siebs EFS. 109; derimod må det Moringske *slåχ* hidröre direkte fra mnt.). Det fremgår herav, at den i disse låneord reflekterede danske sprogform ikke kan være yngre end det 13. hundredår, medens den naturligvis (set fra et dansk sproghistorisk synspunkt) kan være ældre.

Det er således givet, at nordfrisisk har været under dansk påvirkning på en tid, der ligger forud for det håndskrifts tilblivelse, om hvilket det her skal söges påvist, at dets sprogform (på en nedenfor nærmere angiven måde) er bestemt av en sådan påvirkning. En forudsætning for, at beviset for noget sådant skal lykkes, er det naturligvis, at man er klar over de væsentligste ejendommeligheder, der på den omspurgte tid må antages at særtegne de to sprog resp. dialekter, hvormed der skal opereres. Opgaven vilde ikke være vanskelig, hvis man havde nordfrisiske sprogmindesmærker fra denne tid. Uheldigvis er dette som bekendt ikke tilfældet, idet det eneste, der fra middelalderen er overleveret på nordfrisisk, er den ganske korte indskrift (fra 1452) på den büsumske döbefont, der tilmed hidrörer fra Pelworm og således ikke direkte vedrörer fastlandsdialekterne, hvorom der i det fölgende alene bliver tale. — Imidlertid lader den

her nævnte mangel sig for en stor del avhjælpe ved den (i hss. fra omtrent samme tid som det her omhandlede) overleverede oldöstfrisiske sprogform, der på de allerfleste punkter falder sammen med det sprogtrin, hvortil de levende nordfrisiske (kyst-)dialekter viser tilbage. Ved kombination av disse to kilder har Siebs sögt at rekonstruere det oldnordfrisiske trin; med udgangspunkt i den således (på de her væsentlige punkter fuldkommen sikkert) supponerede sprogform og ved en undersögelse av håndskriftets lydbetegnelse skulde det derefter være muligt at bestemme den til grund liggende danske dialekt og derved at angive det specielle forhold, under hvilket de to elementer — dansk og frisisk — deri mödes. Jeg skal nu give en nærmere redegörelse for de lydlige forhold i håndskriftets sprog, idet jeg dog straks bemærker, at der herved ikke kan blive tale om en alsidig og udtömmende fremstilling av lydlæren. En sådan vilde nödvendigt kræve at stilles i forhold til lydsystemet i de samtidige danske hss. overhovedet og således före langt udover rammen for en artikel som nærværende. I det fölgende undlader jeg derfor at omhandle sådanne lyd, som i vort hs. ikke forholder sig væsentlig forskjelligt fra, hvad der kendes fra andre danske hss. fra samme periode, og av hvis gengivelse i håndskriftet der således ingen slutninger av speciel natur kan drages.

Mest iöjnefaldende er håndskriftets forhold med hensyn til vokalismen, hvorfor jeg behandler denne först.

1) Den vokal, hvori urnordisk *e* og den ved palatalomlyd av urn. *a* opståede lyd faldt sammen, betegnes i jyske hss. fra denne periode almindeligvis ved *æ*, medens *e* er langt sjældnere og, når det forekommer, som regel kan vises at bero på kombinatoriske forhold. Former som: *ætæ, bæræ, wæliæ, sæliæ* o. s. v. må derfor, hvad rodstavelsens vokal angår, kaldes normaljyske. — Vort hs. udviser her *e* uden hensyn til oprindelsen eller de omgivende lyd (altså f. eks.:

ete, *bere*, *welie*, *selie* o. s. v.). Det særpræg, som hs.'s sprogform allerede herved får, fordunkles ikke ved den omstændighed, at *æ* undtagelsevis findes skrevet 17 (mulig 18) gange, et tal, der må synes forbavsende lille for enhver, der kender de samtidige danske hss.'s ortografiske sædvaner, og som jo, rent bortset derfra, er ganske ubetydeligt, når der ses hen til de (over 1000) gange, hvor *e* fremtræder. Undtagelsestilfældene er fölgende (jeg tilföjer betydningen, hvor der kan være tale om forvekslinger): *ær* (vb. *were*) fol. 16 r. 16 v. *ære* 7 r. *ær* (ist. f. *ære*) 9 r. *mælle* 9 r. *hælgh* 37 v. *wæl* 37 v. *ænki* 11 v. *ængi* (ingen) 17 v. 18 r. 53 v. *ænegh* 34 r. *mæn*, *-s* 46 r. 57 v. *hwænner* 53 v. *sækteth* 22 v. *hwæthen* 23 r.

2) Med det her behandlede *æ* kan man ikke på forhånd og uden forbehold ligestille det, der slutter diftongen *iæ* (< olddansk *ia*), hvor andre faktorer både på grund av oprindelsen og særlige akcentuationsforhold —, hvorom nærmere siden — kunde tænkes virksomme. Ikkedestomindre finder vi overalt, hvor *ia* ikke er bevaret (se under mom. 10), skrivemåden *ie* som den fuldstændig dominerende; fölgende ord forekommer: *fieles*, *hielpe*, *siel* (phoca), *sielf*, *skiel*, *skielneth*; *fierthing*; *bierghe* (vb), *kierf*; *gief* (gave), *ief(n)*, *iemling*; *ieck*. Overfor disse tilfælde, ialt ca. 70, findes *iæ* kun 8 gange og i fölgende ord: *hiælm* (1 g.), *hiælpe* (1 g.), *siælf* (6 gg.).

3) Det danske lange *ǣ* (av urnord. *ē*, fællesnordisk sekundært *ē* samt palatalomlyden av *ā*) skrives i hss. almindeligvis *æ*. Her i vort hs. er den regelmæssige skrivemåde *e*, altså f. eks.: *her* (adv.), *fe*, *klethe*, *kere* (at klage) o. s. v. Som de eneste undtagelser findes 2 gg. skrevet *fæ* (5 r. 12 r.).

I alle disse 3 tilfælde betegnes i oldfrisisk den nærmest tilsvarende lyd ved bogstavet *e*. Forudsat, at dette *e* betegnede en anden og mere lukket lyd end *æ*, vilde det ovenfor konstaterede forhold være således at forstå, at (det danske)

æ, der ikke fandtes i frisisk, her var gengivet med det frisiske lydsystems nærmest liggende lyd: *e*. Imidlertid hævdes det av Siebs, at det ofris. *e* udtrykker nærmest en *æ*-lyd, som også må ligge til grund for de foreliggende nordfr. former. Det frisiske præg, som hs. får bl. a. ved denne brug av *e*, skulde herefter være blot ortografisk på dette punkt. I så tilfælde bliver forholdet i hs. endnu mærkeligere. Den omstændighed, at et *æ*, der fandtes både i dansk og frisisk, dog i et dansk hs. gengives på frisisk vis — og det med en konsekvens som den påviste —, synes da nödvendigt at forudsætte tilstedeværelsen af en fæstnet frisisk ortografi av en med den overleverede oldfrisiske væsentlig stemmende karakter. Men er dette rigtigt, så gives der næppe nogen anden rimelig forklaring herav end at antage, at der har eksisteret også oldnordfrisiske hss. At der i denne antagelse i og for sig skulde være nogetsomhelst usandsynligt, indser jeg ikke; nedenfor vil jeg få lejlighed til at fremdrage andre forhold, der peger i samme retning.

Hvis man antog, at det oldfrisiske *e* betegnede et virkeligt *e*, så vilde herav naturligt fölge, at man i de nævnte tilfælde, hvor *æ* findes skrevet i det foreliggende hs., måtte se en betegnelse av det *æ*, der ligger til grund for de nyfrisiske former, og som da måtte være en yngre udvikling av det antagne *e*. Selv med indrömmelse av, at det ofr. *e* betegnede et åbent *e*, vilde det være muligt i *æ* at se udtryk for en herfra avvigende, endnu åbnere udtale (et *ä*). Til fordel for opfattelsen av *æ* som en sådan virkelig fonetisk variant kunde der da henvises til, at *æ* (bortset fra *hwæthen*, hvor der kunde tænkes på indflydelse fra labialen) særlig synes at fremtræde foran lydene *l*, *r*, *n*, *ŋ*; antagelsen av en åbnere lyd i disse tilfælde vilde ikke savne analogi fra nordfrisisk område i nutiden. Imidlertid bör det ikke glemmes, på hvor sparsomt et materiale formodninger av den sidst anförte art må bygges. Det forekommer mig derfor at

være det tryggeste her at henholde sig til den antagelse, (som også på andre punkter vil findes påkrævet), at avvigelserne fra normen skyldes håndskriftets avskriver. Medens denne da i det ganske overvældende flertal av tilfælde har gengivet sit forlægs for ham selv fremmede lydbetegnelse uændret, har han i undtagelsestilfældene indfört sin egen, med den sædvanlige danske mere stemmende ortografi.

4) Den neutrale vokal, hvori de 3 olddanske endelser *-a*, *-i* og *-u* var faldne sammen, fremstilles i hss. fra denne tid normalt som *-æ*, når man ser bort fra de specielle tilfælde, hvor *-i* bevaredes eller *-jæ* udviklede et sekundært *-i*[1]). Men medens de 2 sidste kategorier i vort hs. ikke frembyder væsentlige avvigelser fra det sædvanlige, erstattes *-æ* gennemgående ved *-e* (såsom *take*, *alle*, *sverie* eller *svere* o. s. v.). Ligeledes hvor et opr. postkonsonantisk *-r* foran sig udviklede en svarabhaktivokal, skrives denne i de samtidige hss. lige så regelmæssigt *-æ*, som den her skrives *-e* (*ligger*, *hogger*, *aker* o. s. v.) — Kun 2 gg. i hele hs. findes *-æ* skrevet (nemlig *fyrræ* 9 r., *takær* 35 r.), medens der findes *-e*, *-er* alle de övrige gange, som naturligvis er utallige.

Atter her vises vi nu hen til oldfrisisk, idet den nærmest tilsvarende ultimavokal der skrives *-e*, aldrig *-æ*. Hvor ofr. havde denne vokal som udlyd, er ultima i nordfr. nu bortfalden. Det ofr. *-e* har således i nordfr. haft samme skæbne som det neutrale *-ə* (alm. *-æ*, her *-e*) har haft i jysk, hvor der som bekendt overalt er indtrådt bortfald. Spörges der derfor om, hvorvidt *-e* i vort hs. betegner det samme som alm. *-æ* eller giver udtryk for en på frisisk lydsubstitution beroende forskel, så synes den förste mulighed at burde foretrækkes. Forholdet her bliver altså det, at en for dansk og frisisk fælles lyd gengives på en måde, der avviger fra dansk, men stemmer med old(öst)frisisk skrivebrug — atter

[1]) Et sådant skrives også her lejlighedsvis som *i*.

et moment, der vanskelig lader sig forklare uden ved antagelse av, at der har foreligget et oldnordfrisisk literatursprog. — De 2 tilfælde, hvor vi fandt *-æ*, må naturligt antages at hidröre fra avskriveren.

5) Dansk *ø* (av fællesnordisk *ø* såvelsom fnord. *ǫ* foran kakuminal), der i de övrige hss. normalt bevares som sådant, fremtræder her undtagelseslöst som *e*, såsom: *gere, gerthe* (vb. göre), *egsvn* (ɔ: *øxæn* = okser), *bern*, *belesak* o. s. v.

Oldfrisisk mangler *ø*-lyden, idet palatalomlyden av *o* fremtræder som *e*, om hvilket det samme gælder, som ovenfor udvikledes under mom. 1 om ofr. *e* av anden oprindelse (av germ. *e*, av *a* + palatalomlyd samt av *a* ved frisisk "vokalforhöjelse"), med hvilket det derfor i nordfr. har fælles udvikling. — Et sådant *e* var da den eneste mulige frisiske gengivelse av dansk *ø*.

6) Dansk *ø̄* (av fællesnord. *ø̄*, *ǫu* og *øy*), der i de samtidige danske hss. normalt bevares som skrevet *ø*, skrives her principielt (i alt ca. 70 gg.) som *e*, saasom: *de, he, lepe, mete*, *breker* (ɔ: *brø̄kær* = bukser) o. s. v. Et herfra avvigende udtryk har delabialiseringen funden i 3 tilfælde, hvor der for *e* skrives *æ*: *dær* 5 r. *dæthe* ibid. (vb. dö), *mæbern* 8 v. (ɔ: *møbørn*). — Som undtagelser findes *ø* skrevet ialt 9 gg. I disse fragår imidlertid mindst 2, idet *øther* 4 v. (vb. *øthæ*) og *hø* 35 v. tydeligt ses at være rettelser for oprindelig skrevet *ether*, *he*. Noget sådant er måske også tilfældet med *øre* 53 v. (penge), hvor det dog ikke med sikkerhed kan konstateres. Tilbage står: *brøther* 15 r., *øthes* 18 r., *brøte* 33 r., *bøter* 49 r. (sb.), *øghe* 50 r. 51 r. På den anden side foreligger i *bender* 36 v. oprindelig skrevet *ø*, der ved radering er rettet til *e*.

Oldfrisisk manglede lyden *ø̄*, idet palatalomlyden av *ō* her var (lukket) *ē*. Et dansk *ø̄* måtte fölgelig i frisisk gengivelse skrives *e*, således som det også viser sig at være reglen i hs. Men medens avskriveren (som ved *ø*—*e* overalt)

heri gennemgående må tænkes at have fulgt sit forlæg, har han nogle få steder — med eller mod sin vilje — indfört sin egen ortografi ved at bruge *ø*-tegnet. Hvorvidt de nævnte rettelser hidrörer fra avskriveren selv eller en anden lader sig ikke avgöre.

Som forelöbigt resultat av det foregående fremgår således den antagelse, at vi i hs. har en dansk dialekt gennem organisk lydsubstitution gengivet med frisiske lyd. Vi går nu videre for at se, hvorvidt denne antagelse lader sig forene med hs.'s övrige ejendommeligheder.

7) Dansk *y* (palatalomlyd av urn. *u*) er i hs. hyppigt bevaret som sådant, dog med en dobbelt række undtagelser, henholdsvis foran *r* og *l*. — Hvad *r* angår, så findes *y* overalt foran *r* + *ð*. Foran *r* efterfulgt av andre konss. eller *r* alene findes dels *y* (ialt 40 gg.), dels *i*, det sidste i fölgende tilff.: *firre* (53 gg.), *first* (11 gg.), *vfirmd* (1 g.); jævnsides hermed finder man: *fyrre* (22 gg.), *first* (10 gg.), *vfyrme* (2 gg.). — Endelig findes 2 gg. *iy*: *vfiyrmer* 20 r. (3 sg.), *fiyrre* 41 v. (ɔ: *fyrre*, kp.). — Foran *l* findes dels *y* (ialt 69 gg.) — såsom: *skyldvgh*, *mylne*, *fylghe*, *styld* o. s. v. —, dels *u*, og dette i fölgende ord: *mvlne* 19 v., *skvldvgh* 11 r. 31 v. 33 r. 33 v. 35 r. 38 v. 56 r., *scvld*[*vgh*] 53 r. (marginaltilföjelse av avskriveren), *skivldvgh* 47 r., hvortil kommer *skyldvgh* 40 r., der er rettet for opr. *skvldvgh*.

Ofr. mangler *y*, idet palatalomlyden av *u* er *e*; ligeledes forudsætter de nordfr. dialekter (bortset fra et par ord, hvor omlyden var *i*) et *e*, som ikke var forskelligt fra de nævnte *e*-lyd av anden oprindelse.

8) Dansk *ȳ* (hovedsagelig av fællesnord. *ȳ* og oldda. *iū* efter *r* og supradentalt *l*) skrives aldeles overvejende — ligesom i andre hss. — *y*, såsom: *by* (en by), *bryti* (sb.), *ny*, *yre* (yngre); *thry*, *bryte* (vb.), *flyte* o. s. v. — I 5 tilfælde findes imidlertid *u*: *flvth* 26 r. *flvthe* 43 v. (ptc. og præt. vb. *fly*), *flvghe*(*s*) 53 r. ter (præs. vb. *flyghe*). Ofr. mangler *ȳ*,

idet palatalomlyden av opr. *ū* er *ē*, ligesom også de nordfr. dialekter (bortset fra et enkelt tilfælde med ældre *ī*) forudsætter et *ē*, der i lighed med det av *ō* opståede var lukket.

Det gælder nu at forklare den stadige forekomst i hs. av *y*, der dog var en for ofr. fremmed lyd. Overfor dette kan der henvises til den kendsgerning, at der i nynfr. er udviklet et nyt *y* av ofr. *ū*. Tænker man sig nu, at denne udvikling på den tid, hvori vort hs.'s sprog hörer hjemme, allerede var indtrådt, så vil de vanskeligheder, der knytter sig til de forskellige betegnelser for *y* i hs., vise sig at kunne hæves; efter det omfang, hvori dette er tilfældet, må under de foreliggende omstændigheder berettigelsen av en sådan hypotese bedömmes. Det bliver da ikke alene klart, hvorledes da. *y* kan gengives som sådant i hs. uden at modsige dettes frisiske karakter i lydsystemet, men det forstås tillige, at *ȳ* i et antal tilfælde skrives med *u* (*v*), hvilket tegn fra frisisk synspunkt måtte være det, der nærmest fremböd sig. Forsåvidt der — som ovenfor formodet — har eksisteret nordfr. hss., vil man i brugen av *u* til at betegne *y* ligefrem kunne se historisk (in casu: omvendt) skrivemåde. Dette foreligger dog, som sagt, kun i få tilfælde. Da vokalen *y* jo var en novation i det fr. lydsystem, må det synes ganske selvfölgeligt, at den under manglen av en fastslået traditionel betegnelse fortrinsvis udtryktes ved det fra dansk kendte *y*-tegn. — Vi vender nu tilbage til de under mom. 7 omhandlede tilfælde, og da först dem, hvor *y* erstattes av *i* foran *r*, av *u* foran *l*; (at *y* også i disse tilfælde forekommer, ligger der ingen vægt på i denne forbindelse, og forstås let i sammenhæng med det ovenanförte). Dette forhold kan ikke umiddelbart avspejle udtalen, ti en hermed stemmende lydgivning finder man ikke nogetsteds enten på dansk eller frisisk side. At der på den anden side består en sammenhæng med udtalen, er givet. — Går man ud fra forudsætningen om, at hs.'s sprogform er bestemt ved fr. substitution av dan-

ske lyd, og man samtidig konstaterer, at *y* herved ikke bevares foran *r* og *l* (+ kons.), så vil herav kunne udledes, at den frisiske substratdialekt må være en sådan, hvor *y* i disse stillinger savnedes. Dette er netop tilfældet i visse nfr. dialekter (Kær- og Bökingherred) [1]. Medens ofr. *ū* her som sædvanlig (jfr. ovf.) i almindelighed gav *y*, fremkom lyden *ø* foran *r*, *l* (og *m*) [1]. I overensstemmelse med, hvad der nylig blev fremsat om fr. *y* (< *ū*), er det da forsvarligt at antage, at også *ø* (< *ū*) var opstået på den omhandlede tid. Men var dette tilfældet, bliver det let forklarligt, at et hört *y* i disse forbindelser ikke opfattedes (og gengaves) som sådant, men efter omstændighederne som en av de nærmest liggende lyd av samme åbningsgrad, ɔ: *i* og *u*. At substitutionen herved förte til *i* foran *r*, *u* foran *l*, kan ligeledes motiveres ud fra fr. lydforhold. Da *r* havde tungespidsartikulation, måtte denne begunstige præpalatal vokal. Derimod indtrådte naturligt *u* foran *l* + kons., der i fr. var en postpalatal (tungerods-)lyd, hvorom nærmere nedenfor (mom. 16). — I tilslutning til den her fremsatte opfattelse av *i* (i st. f. *y*) foran *r* forklares nu også de 2 tilfælde med *iy* i samme stilling; man har her (som undertiden ellers) en forening av den fonetiske og den konventionelle skrivemåde [2].

9) Dansk *iū* (svarende til oldnorsk-isl. *iū*, *iō*) skrives i alm. i hs. dels *iv*, *yv* (ialt 145 gg.), såsom: *lyvse*, *sivk*, *thivf* o. s. v., — dels *iy* (37 gg.), nemlig: *fiyre*, *fiyrtiugh* (25 gg.), *stiyp-* (10 gg.), *liysd* (ptc., 1 g.), *biye* (= *bivthe*, 1 g.). Lignende forhold genfindes i andre sönderjysk prægede hss. fra denne og ældre tid. Av de 2 varianter må den sidste som den yngste være den, der ligger udtalen nærmest. Ved dette trin blev Husumdialekten stående (*bjyk* = *byg*, *jyb* = *dyb*), medens udviklingen i alm. sönderjysk förtes videre til *y*.

[1]) Siebs PGr. I, 1225 (§ 52); lidt anderledes i EFS. § 29.

[2]) Jfr. det fejlskrevne *firyst* 49 v., der sikkert står for *fiyrst* ɔ: *fyrst* (*first*). — Formen *skivldvgh* tillader mere end én forklaring.

I ofr. blev germ. *eu* under palatalomlyd til *iú*, hvor sidste komponent var lang. I nfr. udvikledes dette *ū* i opr. åben stavelse efter reglerne for alm. *ū*, medens det foran forkortende konsonans faldt sammen med opr. *u*; resultatet blev da henholdsvis *jy* og *ju* (*jo*) [1]. — Lydsystemet på da. og fr. side må således på dette punkt have været væsentlig kongruent, selv om betingelserne for de ensartede lyds forekomst i de to sprog ikke faldt sammen, og lydbetegnelsen i hs. berettiger os således til at antage, at nfr. *iy* < *iu* på denne tid var tilstede.

På en mærkelig måde er den av oldda. *iū* udviklede lyd gengivet 2 gg. i: *thvf* 32 v. 43 r. (= *thivf*). Den eneste mulige forklaring av vokaltegnet her er, så vidt jeg kan se, at opfatte det som udtryk for et *y* i lighed med de under mom. 8 anförte ekspp. på *v* for *y*. Hvorledes dette lader sig forene med antagelsen av lydtrinnet *iy* (ikke *y*) i hs., skal nedenfor söges påvist (mom. 14).

10) Dansk *ia* (brydningsdiftong samt i låneord) var en i ekspiratorisk henseende stigende diftong; da udviklingen var ganske ens, enten den var lang eller kort, ses der her bort fra kvantiteten. Den oldfrisiske diftong *ia* reflekterer germ. *eu*, når dette ikke efterfulgtes av *i*, *j* i næste stavelse. Her må vi först avgöre spörgsmålet om, hvorvidt dette *ia* — navnlig med henblik på udviklingen i nordfr. — her kan identificeres med den nævnte danske diftong. Dette lader sig ikke göre, hvis man antager den av Siebs foredragne lære om ofr. *ia*. Ifölge denne var udviklingen (forsåvidt *eu* ikke ved palatalomlyd blev > *iu*) fölgende: **eu* > **eo* > **io* > ofr.

---

[1]) Se PGr. I, 1285 f. (§ 68), 1396 f. — Iövrigt kunde der måske være nogen sandsynlighed for, at udviklingen av *y* i den opr. forbindelse *iu* var uavhængig av og ældre end *y* < opr. *ū*. Bl. a. med henblik på den nedf. (mom. 10) fremsatte opfattelse av ofr. *ia* < *io* (< *eu*) kunde det nemlig ligge nær at antage, at overg. *iu* > *iy* skyldtes en mellem *i* og *u* opstået overgangsvokal (*iū́* > *iyú* > *iȳ́*), medens *y* först senere opstod av *ū*. Jeg henstiller dette til andres overvejelse.

ia. Med hensyn til fordelingen av iktus (ekspirationstrykket) mener S., at de nordfr. dialekter, der her har eller forudsætter faldende diftong, har bevaret det oprindelige forhold, medens oldöstfr. — hvor *ia* efter de nyöstfr. dialekters vidnesbyrd havde stigende iktus — efter udvandringen til de nordfr. egne har ændret det (*ía* > *iá*). — Imidlertid tror jeg, at der på visse punkter kan hævdes en fra S.'s avvigende opfattelse, hvilket jeg skal söge kort at påvise.

Alt efter som germ. *eu* (ved "*a*-omlyd") blev > *eo*, drog diftongens sidste del på grund av sin ögede klangfylde en stadig voksende del av ekspirationstrykket til sig (*éu* > *éò*); men jo mere dette blev tilfældet, des mere nærmede *e* sig til *i* (*éò* > *ió*). Spörgsmålet bliver nu, hvorledes udviklingen *io* > *ia* forklares. Som bekendt vil der i enhver diftong, men navnlig i en sådan, hvor förste og sidste element er forskellige både m. h. t. artikulationssted og åbningsgrad, mellem de 2 yderpunkter fremkomme overgangslyd, som efterhånden kan göre sig så stærkt gældende, at komplekset betegnes som triftong. Ved en sådan proces vil et (langt) *ió* let gennem *iᵃó* give *iáu* (*iáǫ*). Når det nu erindres, at germ. *au* (uden *i*, *j* i flg. stavelse) i ofr., sandsynligvis gennem *aǫ*, giver *ā̆*, så indfinder sig av sig selv parallelen *iáǫ* > *iā̆́*. Herved vindes, 1) at udviklingen *io* > *ia* ikke kommer til at stå isoleret, men sættes i organisk sammenhæng med den övrige ofr. lydudvikling, 2) at det forstås, hvorfor *a* i *ia* i östfr. (undt. foran forkortende konsonans) udvikles som ofr. *ā̆*, uden at man nödes til (med Siebs) her at opstille en speciel forlængelsesregel. Det *iā̆́*, der således viser sig som det fællesofr. trin, lader sig nu også hævde som oldnordfrisisk. Den specielt nfr. udvikling var da. *iā̆́* > *iǽ* > *ìə* (> *ī*), hvilken proces er vel kendt fra udviklingen av *ia* i danske dialekter. Når det her antages, at *iæ* endnu var stigende diftong, så stemmer dette fuldkommen med de ovenfor (under mom. 2) fremstillede forhold i hs. vedrörende *ie*, *iæ*, idet

diftongens sidste element her er behandlet ganske som fuldt betonet *e* (*æ*).

Efter at det således er godtgjort, at de danske og nfr. lydpar *ia* og *iæ* fysiologisk set er væsentlig identiske, skal jeg indskrænke mig til at påpege, at fordelingen av *ia* : *ie* (*iæ*) i vort hs. i det hele og store falder sammen med, hvad der kan findes i samtidige danske (sönderjysk farvede) hss., så at der ikke herav kan udledes nærmere slutninger om den for hs. til grund liggende danske dialekt. Når den danske dobbelthed (*ia* : *iæ*) trods en lydsubstitution som den, hvorfra der her gås ud, kunde fremtræde væsentlig uforvansket, måtte der formentlig herav sluttes, at der også i (vedkommende dialekt av) nordfr. på denne tid har været en sådan dobbelthed, uden at de kombinatoriske betingelser for skiftet forövrigt behövede at falde sammen på de 2 sprogområder.

I det fölgende går jeg over til at fremstille og forklare de vigtigste ejendommeligheder ved konsonantismen i vort hs.

11) I gengivelsen av da. *sk* i forlyd frembyder hs. ejendommeligheder, der er av den störste betydning for bedömmelsen av dets hele sproglige karakter. Denne lydforbindelse gengives dels *sk*, dels *sc*, og således fordelt, at det förste som regel står foran præpalatal, det andet foran postpalatal vokal. Heri er nu intet særligt for dette hs., ti det samme forhold kan findes i samtidige hss. En höjst mærkelig skrivemåde findes imidlertid nogle gange foran præpalatal vokal:

sift 7 r. *siftes* ibid. (vb. *skifte*) *solsift* 18 v. (ɔ: *solskift*).
marckesiel 25 r. (ɔ: *-skiel*).
sipere 44 v. (overstreget, bag efter skrevet: *skipere*).
sip 60 r. (ɔ: *skip*).

Den fonetiske forudsætning for en sådan skrivemåde kan kun være en ved assibilering av *sk* opstået (mere eller mindre) palatal *s*-lyd. Men netop en sådan lyd findes i disse

tilfælde i den Husumske dialekt (Fjolde m. fl. sogne) og, indenfor det danske område, hvorom der kan være tale, **kun** der. At betegne et *š* < *sk* + præpalatal vokal ved *s* måtte i og for sig ligge nær, og herpå kan jeg nævne eksempler fra andre egne av dansk sprogområde i middelalderen. Således findes i skånsk (hvor en assibilering som den her nævnte som bekendt også er indtrådt) og samtidig med nærværende hs. former som *seno* ɔ: *šēno* (< *skēna*, et overfladisk sår).

Men er det således hævet over enhver tvivl, at skrivemåden med *s-* i de nævnte tilff. er betinget av en sådan assibilering, og at denne fölgelig i det 14. hdrår var indtrådt i den Husumske dialekt, så bliver de næste spörgsmål: 1) hvilke substitutionsresultater lader sig ad teoretisk vej opstille som mulige ved gengivelsen av et *š* i en (forelöbig ikke nærmere bestemt) nfr. dialekt? og: 2) kan man på grundlag av lydbetegnelsen i vort hs. træffe et valg mellem disse muligheder og derigennem vinde et karakteristikon for den nfr. dialekt, der har været bestemmende for hs.'s sprogpræg? — Hvad det förste spörgsmål angår, lader sig nu opstille 2 hinanden gensidig udelukkende muligheder: **enten** forefandtes i vedkommende nfr. dialekt på den givne tid et *š*; i så tilfælde vilde dette naturligvis substituere det danske *š*, og denne lydværdi vilde fölgelig være at tillægge ethvert opr. *sk* + præpalatal vokal (i hs. skrevet *sk* eller *s*); — **eller** der forefandtes intet *š*; i så tilfælde måtte substitutionen give *s* eller *sk* (resp. *sχ*), alt eftersom det danske *š* opfattedes som liggende den fr. dialekts dentale (alveolære) eller palatale artikulation nærmest. Da eventualiteten *sk* (*sχ*) i henhold til det ovenanförte om skrivemåden *s* for *sk* udgår av diskussionen, kommer denne kun til at dreje sig om *s*–*š*; mellem disse 2 muligheder må der træffes en avgörelse, og hermed står vi overfor det andet av de 2 ovenfor stillede spörgsmål.

Nu findes i hs. nogle gange skrevet *sk* (*sc*) i forlyd — ikke istedenfor opr. *si̯-*, *ski̯-*, men — istedenfor opr. *s*, nemlig:

scel 7 v. bis (for: *sel*, vb. *selie*).
scerkolle 8 r. (for: *serkolle*).
scak 17 r. bis. 38 r. (for: *sak*).
skecthet 51 r. (for: *secthet*).
skik 4 v. (for: *sik*); förste *k* er udpunkteret.
skak 20 v. (for: *sak*); förste *k* er udpunkteret.
sektet 51 v., ved radering rettet således for opr. skrevet: *skektet*, der tydeligt kan konstateres bag rettelsen.

I alle disse 10 tilfælde må vi utvivlsomt se forlægets skrivemåde på vedkommende steder bevaret, medens rettelserne må tilregnes avskriveren, der således også her (sml. ovenfor) har gjort tillöb til at fjærne nogle av originalens mest stödende ortografiske særegenheder.

Da der aldrig har været nogen dialekt, dansk eller frisisk, hvor opr. *sk-* faldt sammen med opr. *s-*, så vilde former som de sidst anförte være fuldkommen uforklarlige, hvis man så bort fra substitutionsteorien; gennem denne i forbindelse med, hvad der iövrigt ovenfor er fremsat, forklares de derimod utvungent. Antaget, at dansk *š* (< *sk*) gengaves ved et frisisk *s*, og fr. *s* således korresponderede snart med da. *s*, snart med da. *š* (alm. skrevet historisk som *sk*), så var med det samme muligheden given for ved urigtig analogi at lade et udtalt *s* i skriften fremtræde som *sk*, også når det gengav da. *s*.

Idet den opstillede arbejdshypotese således også på det her behandlede punkt har vist sig anvendelig, så at forhold i hs., som ellers syntes at modsætte sig enhver forklaring, bringes i sammenhæng så vel indbyrdes som med andetstedsfra kendte momenter, ser jeg ikke rettere, end at den herigennem på avgörende måde har godtgjort sin overensstemmelse med virkeligheden. Da det samme gælder om den

specielle forudsætning: fraværelsen av *š*-lyd på den givne tid i vedkommende fr. dialekt, må denne antagelse kunne göres til udgangspunkt for slutninger vedrörende *š*-lyd i nuværende fr. dialekter. 1) Når således opr. *sk*- i nynfr. er bevaret uassibileret i nogle diall., i andre derimod assibileret > *š* (uanset den fölgende vokals kvalitet), så må det efter det foregående antages, at den dial., hvormed vi her har at göre, enten endnu ikke eller overhovedet aldrig har haft denne udvikling. 2) Når fremdeles den ved fællesfr. assibilering av germ. *k* foran opr. præpalatal vokal opståede sibilant, der i nynfr. i alm. er *s* (< *ts*), foran *i̯* fremtræder som *ś*, *š*, d. v. s. et mere eller mindre palatalt *s*, så kan heller ikke en sådan lyd have foreligget på den omspurgte tid, på hvilken den må have haft en artikulation, der ikke tillod den at substituere et *š*. Som fælles nfr. grundtrin må (med Siebs) opstilles et *tś*; i alm. blev dette > *ts* > *s*, men foran *i̯* blev enten *tś*(*i̯*) > *ś*(*i̯*) eller *tś*(*i̯*) > *tš*(*i̯*) > *š*(*i̯*). Det forlydende *t*, som nu overalt i nfr. er bortfaldet i disse tilfælde, måtte altså tænkes på den omhandlede tid at have lydt i vedk. dialekt, en antagelse, mod hvilken intet synes at tale, og hvortil jeg nedenfor (mom. 12) skal komme tilbage. 3) Endelig er i Husumsk forbindelsen *sti̯*- (hvor *i̯* er den i konsonantisk funktion overgåede begyndelsevokal i de stigende diftonger *ia*, *iu*, *iū*) nu falden sammen med opr. *sk* + præpalatal vokal, såsom: *šært*[1]) (< **stiart*, hale), *šøŋk* (< **stiunka*, stinke), *šybfar* o. s. v. (< *stiūpfathær* o. s. v.), hvilken udvikling må være yngre end vokalovergangene *ia* > *iæ* o. s. v. Den samme udvikling har fundet sted i dialekterne i Breklum og Okholm, medens *sti̯*- ellers i nfr. bevares. I den fr. dialekt, hvormed vi her har at göre, kan da trinnet *š* ikke være nået, idetmindste ikke på den omhandlede tid.

Efter at det nu under omtalen av *sk* har vist sig, at

---

[1]) Lydbetegnelsen i alle her anförte former fra dialekten er væsentlig Lyngbys. For dennes ' skriver jeg dog *ə*.

man ved bedömmelsen av vort hs.'s sprogform må gå ud fra Husumerdialektens lydsystem, vil det vise sig nödvendigt at behandle et par andre punkter av denne dialekts historie — tilsyneladende uden umiddelbar sammenhæng med hs. —, da det ikke ellers vil være muligt at trænge bag ved hs.'s lydbetegnelse på punkter, hvor ortografien ikke yder os sådanne vink, som tilfældet var m. h. t. forbindelsen *sk*. Herved tænker jeg på forlydende *k*, *g* og den palatalisering, som disse lyd i dialekten er genstand for; jeg omtaler först *k*.

12) Opr. *k*. Eksempler på bevaret *k* foran præpalatal vokal er fölgende: *kejshoane* (kejthåndet), *kēl'* (brönd), *kīəl* (kedel), *kińben* (kind), *kist* (kiste), *kæl'* (kilden) o. s. v. Palatalisering foreligger i ord som: *čūdəl*, pl. *čøtlər* (kjole), *čær* (kær, mose), *čær̄ə* (kærv), *čær̄n* (kærne, sb. og vb.), *čæp* (i sms.: *čæpståk*, det stykke træ i vognen, hvori de 2 bageste vognkæppe sidder), *čør* (köd), *čyw̄* (skænde), *čyw* (skænd). Reglen for behandlingen av *k* må åbenbart formuleres således: opr. *k* i forlyd undergår kun palatalisering foran et *i*, der i egenskab av förste komponent i en stigende diftong (*ia*, *io*, *iu*, *iū*) er tryksvagt, medens det i alle andre tilfælde bevares. Nogle få bemærkninger om de nævnte eksempler vil yderligere klargöre dette. Ord som *čær* (< *kiar*), *čær̄ə* (< *kiarf*), *čør* (< *kiot*), *čūdəl* (< *kiurtæl*) trænger ikke til nærmere forklaring. Sb. *čær̄n* (hvorefter det ligelydende vb. er dannet) forudsætter den brudte form *kiarni* (jfr. vestnordisk *kiarni* og *kirna*). Da vb. *čyw̄* böjes som *šyw̄* (bevæge, skyde, jfr. vestnord. *skiūfa*), er det alene herav klart, at grundformen ikke er *kīfa* (jfr. vestn. *kīfa*), som den, hvis man ser bort fra forlyden, kunde være, men derimod **kiūfa*, en form, som ikke er mig kendt andetstedsfra, men hvis forhold til *kīfa* er bestemt ved avlyden (förgerm.) *eu* : *ei*. Iövrigt giver dette verbums böjning en god illustration til lydloven gennem modsætningen mellem inf. *čyw̄* < oldda. **kiūfa* og præs. *kyw̄ər* < oldda. **kȳfr*. — Når der ved

siden av den almindelige form *kyr̄n* (at körne, se Feilberg: *kjörne*) findes — som det synes begrænset til et enkelt lille område — formen *čör̄n*, beror den sidste naturligvis på en diftongering av *y* foran *rn* (*čör̄n* < **kiørnæ*), som i den förste form er udebleven (jfr. Fjolde: *hyr̄n*, hjörne), hvorfor palatalisering heller ikke har kunnet indtræde. — Formen *čæp* må forudsætte et opr. **kiap* (jfr. Feilberg u. *kjæp*).

Stiller man nu det spörgsmål, hvornår palataliseringen er indtrådt, må man göre sig klart, at det förste trin i udviklingen må være *ki̯-*, d. v. s. det vokaliske *i*'s overgang til konsonant. Dette giver os en relativ terminus post quem for palataliseringen, idet denne må være senere end *ia* > *iæ* i ord som: *kiar*, *kiarf*; i modsat fald var resultatet nemlig bleven **čar*, **čar(f)*, da overgangen til *iæ* netop beror på den diftongiske udtale av *ia* og umuliggöres ved dennes ophör. Hvor langt denne overgang (i de pågældende forbindelser) og dermed altså muligheden for palataliseringen kan rykkes opad i tiden — et spörgsmål, hvis rækkevidde man let ser —, lader sig for tiden vanskelig avgöre. Imidlertid viser bl. a. det i vort hs. forekommende *kierf* (fol. 55 r.), at overgangen i dette tilfælde er ældre end hs. Herav fölger, at det samme kan være tilfældet med palataliseringen; positive beviser for, at det også er det, har jeg ikke fundet. Når man imidlertid ser hen til, at *sk* + præpalatal vokal, som det er påvist, på denne tid er bleven > *š*, og at palataliseringen av *k* på grund av sin kombinatoriske begrænsning tör antages at være det ældste udslag av den for begge disse udviklinger tilgrundliggende fælles tendens, så turde det være sandsynligst, at den påviste mulighed allerede da var realiseret.

M. h. t. lydsubstitutionen behöver ingen av de 2 muligheder at volde hindringer. Regner man med bevaret *k*, kan dette naturligvis kun give *k* i den fr. dialekt. Antager man en mere eller mindre fremskreden palatalisering av *k*, vilde

som det nærmest liggende frembyde sig ett *tś*, *tš*, forsåvidt sådanne lyd endnu den gang fandtes i nfr.; at dette netop måtte have været tilfældet, blev ovenfor (mom. 11 slutn.) udviklet. Her vil jeg minde om, at udviklingen av *tš*-lyd i nfr. (istedenfor *ts*) var knyttet til samme forudsætning som *tš* i dansk (ɔ: Husumsk), nl. den oprindelige tilstedeværelse av et ubetonet *i* mellem *k* og flg. vokal og dettes senere sammensmæltning med forlydskonsonanten.

13) Opr. *g* i forlyd foran præpalatal vokal er i Husumsk bleven til *j* ikke alene i samme tilfælde, hvor *k* palataliseres, såsom: *jal'* (gæld), *jær̄n* (gærne), men også i ord som: *jer* (ged), *jes* (pl. til *goas* = gås), *jǟsloŋ* (gæsling), *jæm̄əl* (gennem), *ijæn* (igen), *jæt* (vogte), *jest* (gær, ndt.). Reglen synes således at være, at *g* > *j* foran enhver præpalatal vokal. Når *g* ikkedestomindre er bevaret som forlyd i samtlige former av verberne *goa* (præt. *gik*) og *giw̄* (præt. *ga*), skyldes det naturligvis analogi fra formerne med *g* + postpalatal vokal; i tilknytning til det sidstnævnte vb. må *g* ligeledes forklares analogisk i konjunktionen *giw* (gid), der altså viser hen til en tid, da fölelsen av ordets samhörighed med vb. *give* var levende. Forekomsten av *g* i ordene *gil'* (et gilde ɔ: lav, selskab), *gæ̃jl* (gyvel)[1]) ved jeg ikke at forklare anderledes, end ved at opfatte ordene som lån og derved unddragne lydloven.

Med hensyn til denne lydlovs alder vil jeg henvise til, at ordet *twigild* i vort hs. forekommer skrevet *twild* fol. 43 r. (I randen er tilföjet med henvisningstegn hertil stavelsen *gi*, men med en yngre hånd og således her uden betydning.) Dette synes at måtte forudsætte en udvikling: *twigild* > **twijild* > *twîld* og altså tyde på, at palataliseringen *g*- > *j*- er ældre end hs., selv om man naturligvis ikke helt kan udelukke muligheden av, at stillingen mellem de 2 *i*'er her kan have haft en særlig indflydelse på konsonanten.

[1]) Jfr. Feilberg s. v.

14) Som ovenfor (mom. 12) omtalt er i Husumsk *ki̯-* > *č*; herved er i dialekten indtrådt sammenfald mellem opr. *k* og opr. *t*, *þ* i denne stilling, idet *ti̯-* > *č*, *þi̯-* > *č*; eksempelvis kan nævnes: *čyk* (tyk), *čyw* (20), *čyw* (tyv), *čør̄* (töjr). Ifölge sagens natur har den ovenfor m. h. t. palataliseringen av *k* opstillede terminus post quem også her gyldighed; en anden sådan kan vi her udlede av ordene med opr. *þ* i forlyd, idet udviklingen *þi̯* > *č* [1]) forudsætter en almindelig overgang *þ-* > *t-*. Nu kan denne overgang konstateres ikke blot i det her behandlede hs., hvor bl. a. flere omvendte skrivemåder (*th-* for opr. *t-*) vidner derom, men også i hss., der hörer til de ældste bevarede. Da den omspurgte overgang (*ti̯* > *č*) fölgelig kan være ældre end vort hs., bliver spörgsmålet nu, om den også er det og i så fald, hvorvidt den manifesterer sig i lydbetegnelsen.

Under omtalen av opr. *iū* i hs. og de dermed i forbindelse stående spörgsmål blev det ovenfor antaget, at der i formen *thvf* 32 v. 43 r. (= *thivf*) forelå en *y*-lyd i lighed med, hvad der av lydbetegnelsen direkte ses i tilfælde, hvor denne er *iy*, og stemmende overens med den i Husumdialekten stedfundne udvikling på dette punkt. Dette *u*-tegn forklaredes som frisisk betegnelse av lyden *y* i analogi med *u* for opr. *y*. Imidlertid kunde denne forklaring synes at strande på den omstændighed, at opr. *thivf* i dialekten har givet ikke *tyw*, men *čyw*; et *i* skulde da synes uundværligt (*thivf* eller *thiyf*), da udviklingen må være: **þiȳw* > **ti̯ȳw* > **tś*(*i̯*)*ȳw* > *čyw*. Det spörgsmål må da nödvendigt indfinde sig, om der findes nogen föje til at tillægge digrafen *th* lyden *tś* ell. lign. Om forekomsten av en sådan affrikat i ældre nfr. er der ovenfor talt; m. h. t. grafiske udtryk derfor må vi (her som ellers) gå ud fra den oldfrisiske betegnelse av den til-

[1]) Om en tilsvarende overgang i nordfr. dialekter se P. Gr. I, 1280 (§ 122 b.). Mellem herved opståede lyd og assibileringsproduktet av opr. *ki̯-* må der dog i fr. stedse have været en fysiologisk forskel (jfr udviklingen i nfr.).

svarende lyd. Denne er i hss. gengivet på en mængdc forskellige måder (*sz*, *tz*, *st* o. s. v.); blandt de talrige varianter, som van Helten [1]) opregner, findes imidlertid også *th*. Hvor affrikaten i fr. (oprindelig) fulgtes av en med *i* begyndende, stigende diftong, kan dette *i* i mange tilfælde udelades. Der vil altså på dette punkt vise sig et tilfælde av frisisk lydbetegnelse, når det — ellers uforklarlige — *thvf* læses som udtryk for det i henhold til den teoretiske betragtning ventede *tśӯw* e. l. Således kan da en hindring for den ovenfor givne lösning av *y*-problemet fjærnes samtidig med, at der vindes en stadfæstelse på de tidligere ad anden vej dragne slutninger vedrörende *tś*-lyd i (ældre) nordfrisisk.

Forsåvidt disse slutninger har fört til et rigtigt resultat, vil det ses, at der også her findes forhold, der tyder på tilstedeværelsen av nordfrisiske hss. i middelalderen.

15) I ord, der oprindelig indledes med konsonant + *r* + vokal fremtræder i en række tilfælde i hs. metatese, resulterende i konsonant + vokal + *r*; denne overgang er forsåvidt fakultativ, som der i almindelighed ved siden av de metatetiske former foreligger sådanne, hvor de pågældende elementers oprindelige rækkefölge er bevaret. I fölgende tilfælde foreligger den nævnte progressive metatese:

perues 4 v. *perveth* 61 v. (vb. *prøuæ*; mnt. *pröven*) overfor *proveth* 21 r. (< en ikke-omlydt form).

karfth, *-e* 6 v. 16 v. 21 v. bis. *karfh* 29 r. (ɔ: *krafth*, *-e*, = krævet) overfor inf.: *krewe* 3 v. 9 v. 12 v. *kēf* 9 v. (rettet av avskr.).

werke 31 r. *werk* 59 v. (ɔ: *wrækæ*, *wræk*) overfor: *wrek* 45 v. bis.

wart 45 r. *warth* 55 r. 55 v. (ɔ: *wrath*, en svinehjord) overfor: *wrath* 55 v.

tharng 12 r. (ɔ: *thrang*).

[1]) Altostfriesische grammatik (Leeuwarden 1890), pg. 107.

Det sidste av disse tilfælde ser mistænkeligt ud; det samme gælder om formen *thertiughendagh* 10 r. (for: *thretiughendagh*), hvortil kan föjes *ther* 15 v. bis, begge steder av avskr. selv rettet til *thre* (*r* tilf. mellem *h* og *e*, sidste *r* udpunkteret), samt *th'* 28 r., hvor der anvendes det tegn, der sædvanligt betyder *er*. Der kan nu næppe være nogen tvivl om, at skrivemåder som *tharng* og *ther* er uden forbindelse med udtalen; de hidrörer utvivlsomt fra urigtig opløsning av forkortelser for *ra*, *re*. Der bliver således kun at tage hensyn til de resterende tilfælde (ialt 12), hvor metatesen ikke kan bortforklares.

Disse tilfælde viser på slående måde, hvorledes sproget i hs. er bestemt ved frisiske lydprocesser, idet en metatese av ganske den samme art genfindes i oldfr. og (fakultativt) i alle egne av det levende frisiske sprogs område. M. h. t. ofr. formulerer Siebs reglen således, at *r* + vokal + konsonant ofte bliver til vok. + *r* + kons., "især når denne kons. er *s*, *n*, *th* eller *d*". Han holder således den efterfölgende kons.'s art for at være den avgörende kombinatoriske faktor; i samme retning går åbenbart van Heltens opfattelse [1]). Herimod synes der mig imidlertid at kunne rejses vægtige indvendinger. For det förste måtte man ud fra denne teori vente, at metatesen indtrådte lige så vel, når *r* + vok. + kons. dannede forlyd, som når denne gruppe fulgte efter en forlydskonsonant; men dette synes ikke at være tilfældet. For det andet bör hensynet til, hvilken opfattelse der giver den bedste fonetiske forklaring av fænomenet, være avgörende her, hvor det disponible materiale er forholdsvis ringe og (på grund av vanskeligheden ved en kontrapröve) lidet udslaggörende. Det indses nu ikke på forhånd, hvilket lydfysiologisk forhold der skulde udvirke, at *r* + vok. blev > vok. + *r* netop foran dental (klusil eller spirant); idetmind-

[1]) Aofr. gr. pg. 80 (§ 96).

ste vilde, hvis man vil hævde det, en påvisning av den organiske årsagssammenhæng være önskelig. Herpå har imidlertid ingen av de to nævnte forskere indladt sig.

I modsætning til disse skal jeg derfor henstille, om det ikke var rigtigere at söge den avgörende faktor for metatesen *r* + vok. > vok. + *r* i den forudgående konsonans. Den förste av de ovennævnte vanskeligheder bortfalder da av sig selv. Hvad det andet punkt angår er det nu på forhånd indlysende, at et forlydskompleks kons. + vok. + *r* i sammenligning med kons. + *r* + vok. betegner en simplificeret artikulation, altså en udtalelettelse.

Det ligger imidlertid nær at undersöge, hvorvidt forlydens specielle artikulation her er av betydning. Ser man nu på de av Siebs (og van Helten) samlede metatesetilfælde, vil man bemærke, at kun et av disse har dental + *r* som forlydsgruppe, nemlig ordet "at tærske"; når Siebs medtager dette, er det dog med urette, ti dette ord viser i stor udstrækning metatese udenfor frisisk (så vel i vestgermanske som i nordiske sprog), og kan fölgelig ikke opföres som eksempel på den specifikt frisiske metatese. Da man altså må se bort fra dette tilfælde, bliver forholdet det, at i samtlige eksempler på metatesen er forlyden labial eller postpalatal konsonant. Dette vil man vanskeligt kunne anse for tilfældigt, når man erindrer, hvor ofte der i sproghistorien findes udslag av, at et rullet *r* har været ledsaget av læberunding; i en sådan labialisering vil en foranstående postpalatal naturligt få del. Når metatesen da er indtrådt efter labial og postpalatal forlyd, vil dette blot sige, at artikulationen er sögt lettet ved en dissimilationsproces.

Vender vi nu tilbage til de i vort hs. foreliggende metatesetilfælde, vil det ses, at disse på det nöjeste stemmer overens med den her for frisisk opstillede regel, idet forlyden er *p*, *k* eller *w*; dette kan kun tjene til at stadfæste rigtigheden av den foregående udvikling.

Endnu står tilbage at omtale en lille gruppe mærkelige former i hs., i hvilke der synes at foreligge en regressiv metatese; det er fölgende:

mrak 18 v. 38 v. 59 r. (for: *mark*).

frire 23 r. (for: *firre* ɔ: *fyrræ*).

frist 26 v. (for: *first* ɔ: *fyrst*).

At der i intet av disse tilfælde foreligger således udtalte sprogformer, er udenfor al tvivl. Formen *mrak* beror öjensynlig på urigtig opfattelse av forkortet skrivemåde (se ovf.). En analog forklaring av *frire, frist* var vel ikke udelukket, men dog mindre sandsynlig. Man må heri snarest se eksempler på omvendt skrivemåde, idet det var den frisiske skriver (av forlæget til vort hs.) bevidst, at ortografien i visse tilfælde krævede skrevet *r* + vok., tiltrods for, at han udtalte vok. + *r*; man bemærke, at forlydskons. i begge disse tilfælde er en labial [1]).

16) Medens vi i det foregående har omhandlet sådanne ejendommeligheder i vort hs.'s lydsystem, hvortil der med större eller mindre lethed kan påvises tilknytning i nynordfr., bliver forholdet lidt anderledes, når vi kommer til en undersögelse av *l*-forbindelserne i hs., hvis sprogform på dette punkt frembyder höjst mærkelige udviklinger. Den vigtigste gruppe er her *l* + konsonant, hvor vi (foruden normale former) finder: *hade* 6 v. (for: *halde*) — *skydvgh* 32 v. bis. 40 r. 55 r. *scvdvgh* 44 r. (for: *skyldvgh*). — *giadlde* 19 r. (for: *gialde*). — *hieplpe* 21 r. (for: *hielpe*).

Her finder vi altså en tydelig betegnelse for absorption av antekonsonantisk *l*; hvad de 2 sidste ord angår,

[1]) Også denne, som det ses, falske metatese har sit fuldstændige sidestykke i ofr. hss., f. eks. *bren* f. bern (= barn), *bred* f. berd (= skæg, ht. *Bart*), hvilke former Siebs (P. Gr. I, 1260; § 100 Anm. 1) forklarer som "missverständliche Auflösung der Abbreviatur für *re, er*". Jeg henstiller, om det ikke også her vilde være rigtigere at antage omvendt skrivemåde; i begge tilfælde ses forlydskonsonanten at være labial.

ses det straks, at de monströse former er fremkomne ved en forening av fonetisk og etymologisk skrivemåde.

I samme retning peger nogle tilfælde, hvor *l* i forbindelsen *ld* er udeladt i linien, men bagefter av skriveren selv tilföjet ovenover denne: *ha'der* 5 v. — *scv'dvg* 30 r. — *scv'de* 46 v. Skriveren av hs. har åbenbart i sit forlæg fundet disse ord skrevne ligesom de förstnævnte uden *l* og har — med den usædvanlige troskab mod originalen, som i det hele hans arbejde vidner om — gengivet dem med slavisk nöjagtighed; da imidlertid formerne uden *l* i höj grad måtte stöde hans egen sprogfölelse (jfr. hvad der ovenfor er bemærket om analoge tilfælde), har han gjort skridt til at udkorrigere dem ved at tilföje *l* uden dog at gennemföre dette.

Som mislykket etymologisk skrivemåde med absorption av *l* til forudsætning må man sikkert betragte *scvkdvgh* 31 v. (for: *scvldvgh*). — Når der derimod i steden for et ventet *halfe* (adj.) faktisk læses *haffe* 50 r., kan det ikke komme i betragtning her, da det öjensynlig skyldes en skrivefejl av rent mekanisk art.

Medens det således i det hele ikke er svært at tyde hs.'s lydbetegnelse på dette punkt, er det så meget desto vanskeligere at give en helt fyldestgörende historisk forklaring av det konstaterede forhold. At forklaringen herav må söges på frisisk og ikke på dansk side, indses uden vanskelighed, men dette synes kun at lede i uföre; bortset fra et par pronominalformer, hvor særlige forhold må have gjort sig gældende (se ndf.), findes en sådan overgang nemlig ikke i nordfr. Idet vi nu et öjeblik lader spörgsmålet ligge, vil vi i almindelighed erindre om, hvad der ved undersögelsen av middelalderlige mindesmærker i et eller andet sprog ofte kan iagttages: at der i de gamle tekster viser sig mere eller mindre fremtrædende lydovergange, hvis spor man forgæves söger i den moderne dialekt(-gruppe), der i alt övrigt må antages at danne fortsættelsen av den middelalderlige kildes

sprog. Hvis man tiltrods herfor skal kunne fastholde den ubrudte organiske sammenhæng mellem de to givne sprogtrin, må den dermed antagne "udviskning" av vedk. lydlov (hvor der da ikke foreligger indflydelse udefra, f. eks. fra et normerende rigssprog) naturligvis opfattes som en ad analogisk vej hidfört udjævning av en forudsat kombinatorisk dobbelthed, hvorved det ældre forhold restitueredes. Hvor en sådan forudsætning er umulig eller usandsynlig, må den sproghistoriske kontinuitet benægtes henh. betvivles, d. v. s. den i teksten repræsenterede dialekt betegnes som uddöd. Når vi således undertiden på danske runestene og (sjældent) i vore ældste hss. finder eksempler på en absorption av supradentalt *l* foran konsonant, uden at vi dog i nulevende dialekter kan påvise spor derav (måske bortset fra et enkelt skånsk tilfælde), så synes det at ligge nærmest at opfatte dette efter den förstnævnte mulighed, navnlig med henblik på det betydelige område, over hvilket eksemplerne er spredte; de forefundne tilfælde tilsteder næppe at angive de nærmere betingelser. Omvendt vilde den anden mulighed synes mere plausibel, i samme grad som foreteelsen var indskrænket til et enkelt, snævert område. — Spörgsmålet bliver nu, om der foreligger omstændigheder, der tyder på, at en (tendens til) reduktion av antekonsonantisk *l* en gang i middelalderen fandtes i nordfr. for senere at forsvinde og "udviskes". I mangel af bevarede nordfr. hss. har vi hidtil oftest kunnet henvise til östfrisisk som den dialekt(-gruppe), der i det hele står nordfr. nærmest. Heller ikke i östfr. findes en sådan proces; denne er derimod karakteristisk for vestfrisisk. Da det nu står fast, at de nordfr. kystdialekter indenfor det östfrisiske område har den nærmeste tilknytning til de vestlige dialekter (Emsegnene)[1] — i modsætning til de nordfr. ödialekter, der slutter sig nærmest til de östlige (Weser-

[1]) EFS. pg. 25 og PGr. I, 1166.

egnene) —, så vil den antagelse efter alt det foreliggende næppe synes usandsynlig, at den proces, der i vestfr. virkede reduktion av *l* + kons., i middelalderen også har været tilstede i (fastlands-)nordfr. som en tendens, der senere undertryktes, men hvis spor kan erkendes i de nævnte former i vort hs. — I det foregående er der ikke taget hensyn til formen *hwike* 37 v. (for: *hwilke*), som altså ikke er taget til indtægt for den frisiske absorberingstendens. I dette ord er *l* nemlig i stor udstrækning absorberet i danske dialekter; hvorvidt dette bortfald skyldes samme lydproces som den, der som nævnt allerede giver sig udslag på runestene eller skyldes andre, senere virkende faktorer, ligger der i denne forbindelse ingen vægt på. Fra andre danske hss. er *l*-löse former av "hvilken" mig först bekendte fra en senere tid end nærværende hs., hvilket ikke kan forundre nogen, da det naturligvis beror på en ren tilfældighed, om udtalens form i et så almindeligt ord kommer til udtryk i skriften. (At taleformen *hwike* förste gang netop fremtræder i dette hs., er derimod næppe nogen tilfældighed sålidt som flere andre tilfælde, hvor den traditionelle skrivemåde tilsidesættes for udtalen, som f. eks. *den* i st. f. then (pronomen). Med henblik på de ejendommelige forhold, under hvilke hs. henh. dets original er bleven til, forstås det av sig selv, at den ortografiske tradition lettere kunde brydes her end andetsteds.) Der er ingen tvivl om, at gennemförelsen av de *l*-löse former av pronomenet skyldes dettes hyppige brug i tryksvag stilling. Når den samme overgang nu findes i nordfr. i det tilsvarende ord og dermed sammenhængende former (*hwek; ek*, *hok*, *sok*), er årsagen hertil naturligvis den samme; av denne grund blev der også ovenfor set bort fra disse former ved omtalen av det antekonsonantiske *l*'s almindelige behandling i nordfr. M. h. t. lydsubstitutionen volder det ingen vanskelighed, at antekons. *l* i dansk var 2 lyd, dels dentalt, dels supradentalt; begge måtte naturligvis gengives ved det

fr. *l*, der i alle disse tilfælde (i overensstemmelse med Siebs) må ansættes som postpalatalt [1]).

M. h. t. postkonsonantisk *l* i hs. må nævnes nogle former, hvis forklaring forelöbig synes ret problematisk, men som jeg dog ikke mener at kunne forbigå i tavshed. Avvigende fra det normale findes:

koster 26 r. bis. 55 r. (for: *kloster*).

kethe 59 v. (for: *klethe* ɔ: *klǣthæ*). Opr. skrevet *kethe* er av avskr. selv rettet til *kelthe*(!) 30 r. Opr. skrevet *keethe* er, ligeledes av avskr., rettet til *klethe* 50 r., dog er det förste let synligt.

Når avskr. i sidstnævnte tilfælde har tilföjet *l*, er det næppe tvivlsomt, at det er sket for egen regning, og at originalen virkelig har haft *keethe*. De anförte ekspp. viser med uomtvistelig tydelighed, at *l* idetmindste i forlydsforbindelsen *kl* er forstummet. Rettelsen fra *kethe* til *kelthe* må avskr. have foretaget i overensstemmelse med forlæget, hvori denne forms forekomst er let forklarlig, medens den for avskriveren — efter alt, hvad vi kan slutte om hans forhold til hs.'s sprogform — måtte synes ganske uforståelig, og netop dette kan have foranlediget ham til at bevare den. Tilstedeværelsen av formen *kelthe* v. s. a. *kethe* (for: *klethe*) viser et forsög på at gengive den sidstnævnte udtaleform ved hjælp av en omvendt skrivemåde, der har den nylig påviste absorbering av antekonsonantisk *l* til forudsætning.

Former som disse kunde muligvis give anledning til en videregående dröftelse av de danske *l*-lyds historie, hvorpå jeg dog ikke önsker ved denne lejlighed at gå ind.

17) Et punkt, hvor hs.'s lydbetegnelse ikke i og for sig er stærkt særpræget, må vi ikkedestomindre skænke en særlig omtale; det er den forbindelse, der i danske hss. i almindelighed udtrykkes ved tegnet *x*, hvis lydværdi i den for alle

---

[1]) P.Gr. I, 1261; § 103, 1.

danske diall. tilgrundliggende fælles form er *χs*. Herav har Husumsk — i modsætning til alle andre danske diall., der har *-is* henh. *-us* — udviklet *ks*, dog at talordet 6 hedder *sæis*; i den lydlovlige udvikling må der altså dog foreligge en dobbelthed. Da der overfor *sæis* (6) står formen *sēkstən* (16), og der her hverken kan være tale om analogiudjævning eller lån for noget av disse ords vedkommende, må det lydlovlige forhold mellem *ks* : *is* altså her fremtræde i sin renhed; lykkes det at forklare differentiationen i dette tilfælde, må lydloven fölgelig kunne formuleres. — Tænker vi os nu begge ord förte tilbage til en tid, da forb. *χs* var intakt, og ser vi bort fra den foranstående *e*-lyds kvantitet, får vi: **seχs* ovenfor **séχs-tàn* (med semifortis på ultima). Det uensartede resultat må avspejle uensartede betingelser for den differentierede forbindelse. Denne danner i begge tilfælde stavelseslutning; at udviklingen av *ks* i sidste tilfælde skulde bero på, at *χs* dèr fulgtes av kons. (i modsætning til forholdet i det förste tilfælde), vilde dels i og for sig være urimeligt, dels vilde en sådan antagelse intet hjælpe overfor den konsekvente tilstedeværelse av *ks* i alle de övrige ord, hvor *χs* aldrig fulgtes eller fölges av kons. (f. eks. *aks*, *saks*, *våks* = vokse, præs. *væks*, *øks* o. s. v.). — Nu er det indlysende, at opretholdelsen av den oprindelige stavelsedeling i *séχs-tàn* kun er mulig, sålænge som ultima beholder sin semifortis, d. v. s. sålænge ordet er formelt sammensat. Heri ligger, at jo mere den på stavelsen *-tān* hvilende semifortis svækkes, desto mere må nödvendigvis *s* (i *χs*) fra förste stavelse drages over til sidste; når akcentreduktionen er fuldbyrdet, idet semifortis er sunken ned til infortis og *ā* samtidig dermed gennem *a* bleven til *ə*, vil stavelsegrænsen fölgelig falde mellem *χ* og *s* (jfr. superlativendelsen *-stə*). Vi får altså: **seχs* > *sæis*, men **seχ-stən* > *sēkstən*. Dette vil sige, at tautosyllabisk *χs* bevares som sådant, indtil vokaliseringen av *χ* indtræder; heterosyllabisk *χs* bliver til *ks* för vokali-

seringen og beröres således ikke av denne. Det sidste tilfælde måtte naturligvis også indtræde, hvor *χs* fulgtes av en vokalisk endelse. Som fölge herav må man da antage, at der i den böjelige del av ordforrådet för vokaliseringen har foreligget et skifte *χs* : *ks*, som senere udjævnedes til fordel for det sidste alternativ.

M. h. t. tiden for vokaliseringen av *χ* bemærkes, at denne lydovergang kan konstateres i andre danske hss., der er samtidige med nærværende. Det vil altså være berettiget heri at ansætte *ks*, idetmindste for opr. heterosyllabisk *χs*. En positiv stadfæstelse herav savnes ikke i hs.'s lydbetegnelse. Medens der her gennemgående som i de andre hss. skrives *x*, findes en gang skrevet *gs* : *egsvn* 59 v. (ɔ: *oxæn* = öksne, plur. av *oxe*). Overfladisk set kunde dette minde om skrivemåden i runehs., men herav bör man naturligvis ikke lade sig vildlede. I sammenhæng med alt det tidligere anförte må denne skrivemåde bedömmes fra frisisk synspunkt, i hvilket tilfælde *ks* er utvivlsom.

I nordfr. er germ. *χs* nu i almindelighed bleven til *ks*, hvilken overgang her utvivlsomt er foregået i sammenhæng med den tilsvarende i den danske Husumdialekt.

18) Forbindelsen opr. *-ŋg* er i en række tilfælde behandlet på en mærkelig måde i hs.; de foreliggende ekspp. er lutter tilfælde med opr. *ŋg* + *s*. Ligesom i andre, samtidige hss. finder man også her tegn på en overgang *-ŋg* + *t* > *-ŋkt*, f. eks. *lankt* 4 v. 18 r. I analogi hermed kunde man nu vente — her ligesom i andre hss. — lejlighedsvis at se *-ŋg* + *s* skrevet *nx* (ɔ: *ŋks*). Istedenfor finder vi i sådanne tilfælde, bortset fra normalt *-ngs*, fölgende former:

kvnvns 21 r. *kvns* 21 r. 22 v. 47 v. (for: *kvnvngs*, *kvngs*).

fiarthins 31 v. (for: *fiarthings*).

thins 32 r. 34 v. 39 r. 52 v. (for: *things*).

thrithins 45 r. 47 r. (for: *thrithings*).

lethins 45 r. står formelt for: *lethings*, der imidlertid skal rettes til *lething* (hs.: *af hvre mykel iorth lethins gers*).

At det klusile *g* her virkelig har været forstummet i udtalen, fremgår til overflod av urigtige skrivemåder som disse: *kvnsg* 47 r. (for: *kvngs*). — *kvnnsg* (!) 47 r. (sands. for: *kvnvnsg* ɔ: *kvnvngs*). — *pinsgs dagh* 59 r. (for: *pings*, jfr. *pings vke* 37 v.).

Av alle disse former fremgår som sikker slutning, at hs. for opr. *ŋgs* har *ns*, udtalt med alveolart *n* (altså ikke *ŋs*); det gælder derefter om at forklare dette tilsyneladende mærkelige forhold. Hvor der i frisisk opr. fandtes klusilt *g*, nl. efter nasal og i gemination, indtrådte der (jfr. opr. *k*) foran fölgende *j*, *i* assibilering, hvorved *ǵ* > *dz*. I ofr. betegnes dette assibileringsprodukt på forskellig vis, snart ved *z* eller *s*, snart ved *d* eller *t* i forbindelse med et av de 2 nævnte tegn (*z*, *s*, *dz*, *ds*, *tz* o. s. v.). I nogle hss. udelades tegnet for den dentale klusil efter nasal, men ikke ellers; det forstås også av sig selv, at overgangen *dz* > *z* efter nasal let indfandt sig. I sammenhæng med overgangen fra *g* til *z*, må det forudgående *ŋ* för eller senere være bleven til *n*; resultatet av *ŋ* + assib. *g* blev altså *nz*. — Derimod blev opr. *ŋ* foran uassibileret *g* naturligvis i fr. bevaret som velar; da *g* her lydlovligt bortfaldt i alle stillinger, blev resultatet *ŋ*. Opr. *ŋgs* foreligger derfor i nfr. som *ŋs*. Når *ŋs* her ikke blev til *ns*, er grunden öjensynlig den, at bortfaldet av *g*, der betingede sammenstödet mellem *ŋ* og *s*, först indtrådte, efter at den lydlov, der frembagte *n* (for *ŋ*) i forb. *nz*, havde ophört at virke. Den i vort hs. foreliggende substitution forstås nu som udslag av den samme lydlov, der i fr. frembragte *nz*, når man opfatter dette som umiddelbart opstået av et ældre *ŋz*. Om denne lydlov *ŋz* > *nz* på substitutionens tid allerede var indtrådt, eller den först senere gennemförtes, medförer ingen principiel ændring i substitutionsvilkårene; hvad enten valget stod mellem *ns* og *ŋgs*

eller *ŋs* og *ŋgs*, vilde et hört *ŋs* naturligt opfattes som liggende nærmest ved den förste i hvert av de to par lydforbindelser.

Skönt jeg, som tidligere bemærket, ikke i det foregående har tilstræbt at give en alsidig og udtömmende fremstilling av ejendommelighederne ved lydsystemet i cod. AM 19, håber jeg dog, at det fremförte vil erkendes at avgive tilstrækkeligt grundlag for de konklusioner, som jeg ovenfor gentagende har antydet, og som jeg nu tilsidst vil formulere. Forinden önsker jeg imidlertid kort at omtale nogle karakteristiske böjningsformer og enkelte ord.

M. h. t. böjning o. l. viser hs. lige så utvetydigt som i lydsystemet sin tilknytning til den Husumske dialekt. Det forstås av sig selv, at selv i heldigste tilfælde vilde noget sådant kun forholdsvis sjældent kunne komme til udtryk i skriften; de former, der kan anföres, er da også kun få, men derfor ikke mindre avgörende. 1) I modsætning til alle andre jyske dialekter har Husumsk brydning i vb. "stjæle" (Fjolde: inf. *šēl*, herfra fört videre ved analogi: præs. ind. sg. *šæl*); i bedste overensstemmelse hermed har hs. inf. *stialle* (men præs. ind. *stel*). — 2) I Husumsk har vb. *lade* (< *lātæ*) i præteritum formen *lat;* i hs. finder vi: *lat* 3 r. bis. 43 v. At formen *lat* også findes i Angelsk betyder —, når der ses hen til alt iövrigt foreliggende — i denne forbindelse intet. — 3) Medens Husumsk i alm. stemmer med jysk i behandlingen av de svage præterita på opr. *-ð* (*-d*), idet disse er udviklede lydlovligt, har dialekten dog indenfor en vis — hidtil ikke nærmere oplyst — begrænsning fået nydannelser av samme art som dem, der er trængte igennem i östdansk (og rigssproget), hvor *-t* fra perf. part. ntr. er overfört til præt. ind. (Fjolde: inf. *māl* = pingere; præt. *māl't*). "Der kan ikke godt være Tvivl om, at *t* i Dialekten har været paa Vej til at glide over fra perf. part. till præteritum. Udviklingen har med andre Ord været den samme som den, der

er foregaaet i det danske Skriftsprog og i Almuemaalene öst for Store Bælt, navnlig Sjællandsk" [1]). Men medens denne udvikling dèr först kan konstateres fra langt senere tider, finder vi i vort hs. formen *deltes* 18 v. — 4) I modsætning til vestdansk, men stemmende med östdansk har dialekten flertalsböjning i perf. partic. I de ældste jyske hss., f. eks. Flensborghs. av J. L., finder man i overensstemmelse med forholdet i moderne jysk eksempler på perf. part. sing. ved subjekt i plur., men jævnsides hermed også former, der stemmer med östdansk. Den samme dobbelthed findes nu i nærv. hs., og forholdet kunde således synes ganske uklart; dette er dog kun tilsyneladende. I kapitlet om hærværk findes (fol. 27 r.) fölgende passus: "en hittes the (sc. parterne) alle sate i enen bonde garth oc worthe sithen at skilie thet er ei herwerki". Her står altså *skilie* for *skilde;* grunden hertil er en dobbelt: dels var i forb. *-lį-* den sidste lyd forstummet i udtalen, jfr. talrige former som *skille*, *selle, welle* f. *skilie* o. s. v. — dels var *d*-lyden i forb. *ld* (< *ld*, *lð*) ligeledes forstummet, hvad der fremgår av adskillige hermed stemmende skrivemåder i hs. Da som fölge herav inf. *skilie* og perf. part. plur. *skilde* (bortset fra akcenten) udtaltes ganske ens, kunde de i skriften let forveksles og give anledning til en falsk etymologisk skrivemåde som den foreliggende. Da det således viser sig, at det er formerne med flertalsböjning, der repræsenterer den virkelige udtale, er hs.'s overensstemmelse på dette punkt med den Husumske dialekt dermed godtgjort. — Forekomsten av de sædvanlige jyske former (v. s. a. de specielle dialektformer) i et hs. av J. L. er en så selvfölgelig ting, at dette forhold ingen nærmere udvikling tiltrænger.

Endnu kan tilföjes, at hs. i overensstemmelse med dialekten i vid udstrækning har former med *i*-omlyd i præs. ind.

[1]) Thorsen, l. c. pg. 182.

sing. (f. eks. *ger*, *leter*, *teker* o. s. v.), samt at pron. "jeg" findes i formen *ek* (Hus. *æ*). Da dialekten imidlertid her stemmer med alm. sönderjysk, bliver disse punkter kun av sekundær betydning i denne sammenhæng.

Spor av frisisk sprog — bortset fra de ovenfor påviste lydforhold — finder man også i en række enkelte ord i hs. Herav skal jeg her fremhæve fölgende:

1) Istedenfor det sædvanlige *sielf* skrives *silf* 27 r. Dette er netop den av Siebs supponerede oldnordfr. form for pron. "selv".

2) I registret til 3. bog av loven (foll. 44 v.—45 v.) har præp. *vm* i kapitelangivelserne 8 gg. formen *vmme*. Dette må naturligt identificeres med ofr. *umbe* (*mb* > *mm*), uanset at det rent formelt også kunde være ndt. Skriveren, for hvem denne udanske form var ukendt, har de 2 förste gange ikke forstået den, hvad der ses av hans ordadskillelse i: "vm me kvnvngs men oc biscobs"; og fuldstændig vild i: "vm meler the*m*mes vtgerth", ɔ: "vmme lerthe me*n*s vtgerth".

3) Verbet *scal* har istedenfor denne sin sædvanlige skrivemåde formen: *sal* 14 r. Senere er en rettelse forsögt, idet *c* er skrevet over linjen, men indskudstegnet mellem *a* og *l* (!). Former med *s* alene i forlyd findes ganske vist ikke nu i nfr., hvorimod de er blevne eneherskende i nyvestfr.; i ældre nfr. kan de da tænkes at have været tilstede ved siden av de med *sk* forlydende.

4) I 2 tilfælde er vb. *mā* erstattet av et meningslöst: *mel*, nemlig: At fath*er* mel ei halde syner met there metherne 6 r., og: Bonde mel sin eghen iorth hwem sum han wil selle 13 v. Ellers er *mel*, hvor det forekommer i hs., præs. sing. av vb. *mele* (ɔ: *mǣlæ*), hvilket jo imidlertid ikke passer her. Det kan ikke bero på simpel fejllæsning, da et *ma* ikke kunde tænkes læst som *mel*. Når man imidlertid erindrer, at *i* og *l* i hss. på denne tid kun er forskellige ved stregens större eller mindre höjde, — en forskel, der natur-

ligvis ofte kan blive ganske forsvindende —, så vil intet ligge nærmere end i *mel* at se et urigtigt gengivet *mei*, d. v. s. den til dansk *mā* svarende frisiske form. Denne må altså tænkes at have foreligget på de nævnte steder i forlæget til vort hs.; da skriveren uden forståelse sögte at gengive den, blev resultatet ganske naturligt *mel*, hvis træk lå originalens skuffende nær, og som dog var en virkelig verbalform, selv om den her ikke gav nogen mening.

En sådan forekomst av frisisk sprogstof (ikke mindst i kapiteloverskrifter) synes at tyde stærkt på, at forlæget til hs. går tilbage til et på nordfrisisk avfattet eksemplar av Jyske Lov, hvorfra oversætteren da uvilkårligt har overfört de nævnte frisiske ord (pronomen, hjælpeverber, præposition, altså væsentlig "formord") til den danske redaktion. Men uagtsomheder av denne art hos en oversætter forstås vanskeligt, når man ikke forudsætter bilingvitet for dennes vedkommende. Herved föres vi naturligt til at betragte den historisk-etnografiske betydning, som knytter sig til den her påviste eksistens av en dansk-frisisk blandingsdialekt i det 14. hdrår.

I sin betydningsfulde avhandling "Om Nordfrisernes Indvandring i Sönderjylland" har P. Lauridsen [1]) ikke alene givet en nöjere tidsbestemmelse (slutningen av det 11. hdrår) for denne, end tidligere forskere har kunnet, men har tillige påvist de vigtigste, i middelalderen foregåede forskydninger mellem dansk og frisisk område. Det fremgår herav, at i den tidlige middelalder har Friserne "trængt sig ind i de danske Byer paa Gösen og derfra kultiveret den foranliggende Marsk". Fremdeles vises det, "at Gestlandet mellem Ejder og Vidaa i den sidste Halvdel af Middelalderen maa have været beboet af et dansk-frisisk Blandingsfolk", hvilket nærmere dokumenteres ved hjælp av personnavnene i bevarede skatteregistre fra 1438 til 1540. Disse viser, at Danske og

[1]) Historisk Tidsskrift, 6 R. IV, 318 ff.

Frisere i en mængde byer i disse egne har boet side om side. "Ved Middelalderens Slutning findes ingen paavislig ethnografisk Skellinje mellem Danskere og Frisere". Under disse omstændigheder vil det let forstås, at der på steder, hvor Friserne i medför av deres mindretal eller av andre grunde ikke kunde hævde sig nationalt, foregik et sprogskifte, hvorved de antog den dem omgivende eller dog nærmest liggende danske dialekt. At dette foregik gennem organisk lydsubstitution er — som en naturnödvendighed — kun, hvad der i et sådant tilfælde vil ske overalt og til alle tider; men det er ikke overalt, at det lader sig påvise så tydeligt som her. Når man i nutiden (såvidt vides) forgæves söger sporene av denne friserdanske dialekt, bör dette ikke vække for stor forandring. Dels har denne dialekt, som man kan tænke sig, kun haft en meget begrænset udbredelse, så at den allerede av den grund let kunde tænkes opslugt av tilgrænsende större sprogsamfund, dels må der i de egne, hvortil vi her må hensætte os, regnes med de fremskridt, som plattysk i tidens löb har gjort. Det er under disse forhold heldigt, at vi i cod. AM. 19, oct. har på én gang et mindesmærke over denne, nu forsvundne dialekt og dens moderdialekt, som endnu ikke er forstummet.

Idet jeg slutter denne meddelelse, er det mig lige så meget en glæde som en pligt at bringe magister P. K. Thorsen en hjærtelig tak, og det så vel for den ubegrænsede liberalitet, hvormed han har ladet mig göre brug av egne og Lyngbyske optegnelser vedrörende den Husumske dialekt, som for den altid redebone interesse, hvormed han med mig har dröftet adskillige av de ovenfor berörte og dermed sammenhængende spörgsmål.

Köbenhavn, marts 1906.

Anders Pedersen.

Elvenavnene *Fǫð*, **Feð* og önavnet *Feðjar*[1]).

Et elvenavn, som i gammelnorsk form har lydt *Fǫð*, gen. *Faðar*, kan — med större eller mindre sandsynlighed — paavises paa henimod et halvt snes steder i Norge. Mest bekjendt er

1) den elv, som nu kaldes Lysakerelven (Bærum, Akershus amt) og hvis gamle navn er os overleveret i haandskrifter af Haakon Haakonssöns saga (Fornm. s. IX 305[22]) og i middelalderske diplomer:

Fað (nom.) Skaalholtsbogen og Sth. Perg. fol. 8 (tidligere Holm. 20 fasc. 3), se Vigfussons udgave s. 60; *Faþ* Cod. Frisianus s. 424[29]; *Faad* Flatöbogen III 43[16].

vider Fod RB. 266. *vidher Fadhæ* RB. 296 (senere tillæg)[2]).

Fadka bru (vistnok feil for *Fadha bru*) DN. II 469 1413.

Endnu i 1557 forekommer navnet i det nu tabte gaardnavn "*Faa* (öde)" (NG. II s. 147).

Videre kan nævnes elvenavnene:

2) Faaa, udt. *få'a*, i Tönset, Hedemarkens amt. Elven gaar gjennem Faadalen og forbi Faaset (NG. III s. 406 f.). Nær dens udlöb er fjeldet Faastenen.

3) Faaelven. "Kaster sig fra nogle Smaavande, hvoraf det störste kaldes Faavandet, ud over Bremangerlandets nordre Væg ud i Faafjorden [i Nordfjord]. Inde på Øen er Fjeldet Faatuen".

---

[1]) De samme forkortninger og udtalebetegnelser er anvendte som i O. Rygh's "Norske Gaardnavne".

[2]) I RB. er *o* tegn for oldn. *o* og *ǫ*, ikke for oldn. *á*. *Fod* i RB. kan derfor kun opfattes som *Fǫð*, ikke som *Fáð*. Her maa det norske haandskrift have den rigtige navneform i modsætning til de islandske sagahaandskrifter, hvordan nu end skriftformerne med *a* i disse skal tænkes fremkomne.

Med et elvenavn *Fǫð* er sandsynlig sammensat:

4) Sognenavnet Faavang (oldn. *Fǫðvangr*, se NG. IV, 1 s. 151) i Ringebu, Gudbrandsdalen.

5) Fadum, udt. *fæ'm*, gaard-nr. 10 i Sem, Jarlsberg og Larviks amt. Skrevet *i Fadheimi* RB. 204, 206.

6) Faaland, udt. *få'land*, gn. 37 i Hægebostad, Lister og Mandals amt.

7) *af Fadhaberge* AB. 72, i Afröy skibrede paa Nordmör.

8) Mulig ogsaa Faaberg, udt. *få'berg*, gn. 19 i Jostedalen, Sogn. (Derimod er Faaberg, sognenavn i Gudbrandsdalen, af anden oprindelse, da det i middelalderen er skrevet *Fagaberg*, *Fogaberg*; se NG. IV, 1 s. 211.)

9) Endelig kan der være spörgsmaal om, hvorvidt Fabækken i Ogndalen, Nordre Trondhjems amt, som förste led indeholder *Fað-*.

Om elvenavnet *Fǫð* henvises i det hele taget til O. Rygh, Norske Elvenavne s. 44 f.

En etymologisk forklaring af *Fǫð* er givet af S. Bugge (Elven. s. 45, 47; jfr. ogsaa s. 319 til "Fugga"), som sammenstiller det med gaardnavnet Fedje (oprindelig vistnok elvenavn, se nærmere i det fölgende) i Leikanger, Sogn, (*i Fedium* BK. 49 b) og formoder, at det kunde hænge sammen med got. *hwaþō* f. "skum". Af dette gotiske ord kan efter Bugge mulig ogsaa önavnet *Hǫð* (nu Hareidland paa Söndmör) og andre dermed sammenhörende stedsnavne af en stamme *Hað-* (NG. I s. 320, IV, 1 s. 27, IV, 2 s. 267) forklares [1]).

Denne sproglige forklaring af elvenavnet *Fǫð* synes ikke at kunne stöttes tilstrækkelig fra formens side. I det fölgende skal jeg fremsætte en anden forklaring af dette navn, som baade synes mig at ligge nærmere, hvad sprogformen angaar, og for hvilken ogsaa andre hensyn end de rent sprog-

[1]) Med got. *hwaþō* "skum" staar det danske önavn *Hveðn* (i Valdemars jordebog *Hwæthæn*, nu Hven) neppe i forbindelse.

lige turde tale. Jeg gaar da ud fra det elvenavn, som i det foregaaende er opfört under nr. 1.

Lysakerelven, som i gammel tid utvilsomt har hedt *Fǫð*, gen. *Faðar*, danner grænsen mellem Aker og Bærum herreder i Akershus amt. Det ligger da, forekommer det mig, overmaade nær at antage, at *Fǫð* (af en stamme **Faþō-*) er samme ord som got. *faþa* f. "gjærde, *φραγμός*", mht. *vade* f. "zaun, scheidewand" (ældre nht. *ê-vade* f. "gesetzlicher zaun zwischen feldern"), hvortil det lyd for lyd svarer [1]). *Fǫð* betyder da ligefrem "gjærdet, grænsen" og er efter min mening ensbetydende med den elvenavnstamme *Garð-*, som optræder saa hyppig i Norge. Elvenavnet **Garða* eller **Gǫrð* hænger sammen med *garðr* m. "gjærde" og betyder sandsynlig "den indhegnende, omgrænsende" (Elven. s. 64, 76) [2]).

Det synes rimeligt at antage, at det er som grænse-elv mellem Bærum og Aker, at Lysakerelven i gammel tid har faaet navnet *Fǫð*. Dette navn er da givet elven paa en tid, da appellativet **fǫð* "grænse, skille" (stamme **faþō-*), som er tabt i historisk nordisk, endnu var i levende brug i sproget. Saa langt tilbage i tiden som senest ved vikinge-tidens begyndelse har da sandsynlig Lysakerelven dannet grænsen mellem Bærum og Aker.

Det nuværende Bærum herred udgjorde ogsaa i middel-

---

[1]) Got. *faþa* er sandsynlig at henföre til roden *pet-* "udbrede, omspænde", hvoraf bl. a. oldn. *faðmr* og nht. *faden* er afledet. Saaledes Kluge, Etym. Wörterbuch[6] s. 102, Tamm, Etym. svensk ordbok I s. 190 f., Falk og Torp, Etym. ordbog I s. 150, Th. v. Grienberger, Untersuchungen zur gotischen Wortkunde (Wien 1900) s. 65. Anderledes Uhlenbeck, Paul-Braune Beitr. XXX s. 274.

[2]) Samme betydning som got. *faþa*, mht. *vade* og oldn. *garðr* har oldn. *jaðarr* m. "kant, rand" oprindelig havt; jfr. oht. *etar* "gjærde, indhegnet mark, rand, kant", ags. *eodor* "indhegning, gjærde". Et almindeligt elvenavn Norge er det af *jaðarr* afledede **Jaðra* (Elven. s. 120).

Jeg tör ikke finde nogen direkte stötte for min forklaring af *Fǫð* som "grænsen, gjærdet" i den omstændighed, at der ved *Fǫð*, Lysakerelven, ligger en gaard Jar (d. e. *Jaðarr*, Bærum gn. 88; *i Jadre* 1413, 1448, NG. II s. 134). *Jaðarr* er nemlig et særdeles almindeligt stedsnavn i Norge.

alderen et eget herred (delt i to kirkesogne) og findes som saadant ofte omtalt i diplomerne (*Bergeimsherað* eller *Bergeimr*; se NG. II s. 128 f.). Aker herred kjendes ligeledes fra middelalderen som et eget herred, almindelig kaldet *Óslóarherað* (se NG. II s. 126); det udgjorde ét kirkesogn, *Akrs sókn*, benævnt efter kirkestedet.

A. Taranger har i sin grundige undersögelse "Om betydningen af herað og heraðs-kirkja i de ældre kristenretter" (Norsk Historisk Tidsskrift 2. række VI s. 337 ff.) godtgjort, at i det gamle Borgarthingslag endnu saa sent som ved midten af 12te aarh. — Borgarthings ældre kristenret er fra c. 1140 — herredet har bevaret sin oprindelige karakter af thingsogn (*þingsókn*) og at det endnu ved denne tid har sin gamle udstrækning, som hverken skibrede-inddelingen eller den senere inddeling i kirkesogne synes at have forrykket (anf. st. s. 345). Vi tör da sikkert antage, at de middelalderske herreder *Bergeimsherað* og *Óslóarherað* gaar tilbage til en förhistorisk herredsinddeling. Og elvenavnet *Fǫð*, d. e. grænsen, taler for, at grænsen mellem disse herreder allerede för den historiske tids begyndelse har været den samme som den dag idag.

Ogsaa svenske stedsnavneforskere har ud fra stedsnavne draget slutninger om landskabernes inddeling i förhistorisk tid. J. Nordlander (Sv. fornminnesföreningens tidskrift XII 1905 s. 314—319) har — i delvis tilslutning til J. Selggren [1]) — paavist, at der i hvert af de 7 sogne, hvori Gestrikland i den ældre kristne tid var inddelt, findes enten et stedsnavn *Vi*, d. e. "helligdom", (i 3 sogne) eller et med *vi* som förste led sammensat stedsnavn. "Häraf följer återigen, att sockenbildningen måste vara skedd i heden tid".

Fǫð (Lysakerelven) har, som nævnt, sandsynlig faaet navn deraf, at den allerede i ældgammel tid har dannet grænsen mellem Bærum og Aker herreder. Ogsaa de i det

[1]) Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1890.

foregaaende under nr. 3 opförte stedsnavne fra Bremangerland, Faaelven, **Faavandet** og Faatuen synes at maatte forklares deraf, at en gammel landskabsgrænse har gaaet over disse steder. Den nuværende grænse mellem Daviken og Bremanger herreder fölger nemlig Faavand, og fjeldet Faatuen, som tilhörer Bremanger, ligger lige paa grænsen mod Daviken. Dermed vil jeg dog ikke have udtalt, at der her tværs over öen Bremangerland har gaaet en gammel herredsgrænse. Om herred-inddelingen i det vestenfjeldske Norge har vi i det hele taget kun sparsomme efterretninger fra middelalderen; jfr. Taranger, anf. st. s. 372.

Ved de övrige elve, som har havt et oldnorsk navn *Fǫð*, er jeg derimod ikke istand til at angive, hvortil dette navn, der synes at have betydet "gjærdet, grænsen", i hvert enkelt tilfælde sigter. Heller ikke ved den store mængde af elve, som har havt et navn af stammen *garð-* (**Garða*, **Gǫrð*, **Gerðr*, **Gerða*), kan det med bestemthed siges, hvortil navnet "den indhegnende, omgrænsende" har hensyn. I regelen er vel navnene *Fǫð*, **Garða* o. s. v. at forklare som opkomne derved, at disse elve har dannet grænsen eller tjent som indhegning for et eller andet (ofte kanske temmelig ubetydeligt) jordstykke.

Ligesom der ved siden af elvenavnstammen *Garð-* staar et afledet elvenavn **Gerðr*, gen. **Gerðar* (jfr. Gjera udtalt med enstavelses betoning, Elven. s. 70 f.), saaledes findes der ogsaa ved siden af det efter min mening ensbetydende *Fǫð* (gen. *Faðar*) et elvenavn **Feð*, gen. **Feðjar*, afledet ved det samme suffiks *-jō-* (stamme **Faþjō-*). Dette elvenavn **Feð*, som i betydning vel ikke har adskilt sig meget fra *Fǫð*, foreligger i:

Fedje, udt. *fæ̂jadn*, gn. 59 i Leikanger, Sogn; skrevet *i Fedium* BK. 49 b, 50 a, *Ffedie* OE. 147. Ved mundingen af den elv, som gjennemströmmer Fedjedalen (*i Fædia-*

dale BK. 49 b) og gaar forbi Fedje, ligger strandstedet Fedjos.

Af elvenavnet **Feð*, gen. **Feðjar*, tör jeg derimod ikke forklare Fedjedal, gn. 3 i Skaare, Stavanger amt. Fedjedal, som nu kun kaldes *da'len*, skrives *Fittedall* 1602, 1610, 1661, *Fediedahl* 1723 og er kanske snarest sammensat med *fit*, gen. *fitjar*, f. "græsmark". Gaarden ligger ikke mange mile nordenfor det dialektomraade, hvor *t* (*k*, *p*) mellem vokaler og i udlyd er gaaet over til *d* (*g*, *b*).

Heller ikke Fedjesdal i Gyland, Bakke gn. 92, Lister og Mandals amt, synes at have noget at gjöre med den ovenfor behandlede ordstamme *fað*-.

Dette gaardnavn, som nu udtales *fe'jjestă*, kjendes först fra c. 1600: *Fiddisdall* 1594, 1600, *Fidißdal* 1612, *Feddißdall* St. s. 361, *Fiddisdal* 1619, 1668, *Fiddiesdal* 1723. Fedjesdal ligger nær et större vand (Kumlevoldvandet) höit oppe i det dalföre, som munder ud ved gaarden Fede i Kvinesdal (gn. 10). Fede findes i middelalderen skrevet *a Fetto*, gen. *Fettu* DN. II 294 1362, og det er da sandsynligt, at vi heri har bevaret det gamle navn paa Fedeelven, i oldnorsk form **Feta*; se om dette elvenavn O. Rygh, Elven. s. 48. Der er da grund til at formode, at der er sprogligt sammenhæng mellem navnene Fede og Fedjesdal. Dette bliver saa meget mere rimeligt, som der nogle kilometer ovenfor det omtalte Kumlevold-vand, men i et sidedalföre til Fedjesdal, findes en gaard Fedaag (Gyland, Bakke gn. 82), udt. *fēdåg*, skrevet *Fædogh* 1594, 1600, *Fedoug* 1612, *Feddug* 1619. Dette gaardnavn synes nemlig snarere at være en sammensætning af *akr* m. med elvenavnet **Feta* end med appellativet *fit* f. [1]).

Fedjesdal indeholder vistnok som förste led et gammelt, af elvenavnet **Feta* ved suffikset *-ja-* afledet sjönavn. Om

---

[1]) O. Rygh anförer under elvenavnet **Feta* hverken Fedjesdal eller Fedaag.

dettes oldnorske form vover jeg her ikke med bestemthed at udtale mig.

Fedje er navnet paa en gruppe smaa klippeöer yderst ude mod havet i Lindaas herred, Söndre Bergenhus amt. I middelalderen er navnet skrevet *i Fediom* DN. XII 107 1405, *Fedhiar* DN. XII 154 1427. Fedje er nu tillige gaardnavn (Lindaas gn. 168) og sognenavn.

Önavnet *Feðjar*, af en stamme **Faþjō-*, synes sproglig at burde sammenstilles med de i det foregaaende behandlede elvenavne *Fǫð* og **Feð* (gen. **Feðjar*).

Øgruppen *Feðjar* danner den nordlige fortsættelse af den række af öer længst ude mod havet, som strækker sig gjennem Herlö og Manger herreder, og som man pleier at sammenfatte under benævnelsen "Øgaarden". I dette forhold kunde der ligge en ligefrem antydning af den oprindelige sproglige betydning af navnet *Feðjar*.

Som allerede fremhævet, synes det appellativ, der er bevaret i det oldnorske elvenavn *Fǫð*, og som gjenfindes i got. *faþa* "gjærde", at have betydet omtrent det samme som oldn. *garðr*. Og *Fǫð* (**Feð*) er i Norge brugt som elvenavn ligesom de af stammen *garð-* dannede elvenavne **Garða* (**Gerðr*) o. s. v. Nu er det at merke, at *garðr* i nordisk ogsaa bruges til betegnelse af öer. Oldn. *garðr* betyder nemlig, ligesom norsk dial. *gard*, ikke blot "gjærde, hegn", men kan ogsaa bruges om "en række, som ligner et gjærde: kjæde, kreds, ring" (Aasen); jfr. norsk dial. *tanngard*, *drivgarde*, *rokgarde*. Om en række af öer er ordet anvendt i oldn. *skergarðr* "skjærgaard" (norsk dial. *skjergard*, sv. *skärgård*), norsk dial. *fallgard* "en række af skjær eller smaaklipper i havet"; jfr. önavnet *Limgarðr*, nu Lyngör i Dybvaag, Nedenes amt (NG. VIII s. 35). "Øgaarden" i Nordhordland betyder saaledes "ö-gjærdet", "ö-rækken, der ligesom danner et gjærde (mod havet)".

Det germanske ord **fapō* (oldn. **fǫð*, got. *fapa*) "gjærde" kan da ligesom oldn. *garðr* tillige have været brugt om en række af öer eller en "ögaard", og det heraf afledede *Feð-jar*, der er navn paa "Øgaardens" nordlige fortsættelse, kan saaledes ligefrem have betydet: "ögaarden, örækken".

Naar *Feðjar* har flertals form, er dette vistnok at forklare deraf, at man har tænkt paa de enkelte öer, hvoraf ögruppen bestod.

September 1905.

Magnus Olsen.

Górúnargaldr.

Ordet forekommer kun på et eneste sted, Hms. II, 550[19], i følgende passus: "*þvi at ek hefi heyrt, ... at hliodamenn, þeir er vanir eru at hvæsa at höggormum eda gala til gorunar galldz, þa skilia þeir ecki .... ordin, þau er þeir segia framm*", hvor det til fremmede, eller i alt fald mindre bekendte forhold sigtende *hvæsa at höggormum*, der er en til dels ordret oversættelse af den latinske originals *serpentes incantare* (= bedøve hugorme (slanger) ved hjælp af tryllesange), åbenbart betyder det samme som: *kveda at ormi hliod eda galldr*, l. c. 641[13] (jfr udtrykket: *ad vermes carminare*, Homilia de sacrilegiis, Kristiania 1886, kap. 4.) og sidestilles med det hjemlige og altså mere bekendte eller endog for oversætterens samtid fuldt ud forståelige udtryk: *gala til gorunar galldz*, hvis mening ifølge det ovenfor anførte jo er klar nok; kun synes ordet *gorunar galldz* at trænge til en nærmere forklaring.

Fritzner har i sin ordbog, 2. udg. I, 672 opstillet som nom. sing. formen "*görunargaldr*, m. for *görvanargaldr*, *gervanargaldr* = *görningargaldr* (?)", men allerede den omstæn-

dighed, at ingen af de som grundformer angivne ord, lige så lidt som *görningargaldr* (skulde være *görningagaldr*), synes at forekomme, må på forhånd vække mistanke mod denne afledningss rigtighed. Hertil kommer, at former som *görvan*, *gervan*, *görun* ere, i det mindste for oldsprogets vedkommende, utilladelige, da der af svage udso. af *i*-klassen ikke dannes stærke verbalsubstantiver på *-on*, *-an*. Desuden vilde *görvanargaldr* osv., ligesom *görningagaldr*, være en altfor pleonastisk orddannelse til at kunne være opstået i et levende sprog, hvor begge led i sammensætningen måtte antages at være lige gængse og lige forståelige, i det *görvan* osv. (= *görningar*) må have omtr. samme betydning som *galdr* (*gerningamaðr* = *galdramaðr* osv.).

Som bekendt bortfalder undertiden *ð* allerede i oldnordisk foran *r*, samtidig med at den foregående selvlyd forlænges, som f. eks. *Frírekr* f. *Friðrekr*, *Górøðr* f. *Goðrøðr*, *Gýríðr* f. *Gyðríðr*, *hvárr* f. *hvaðarr* osv. Jeg antager, at vi i det her omhandlede ords förste sammensætningsled, nl. *gorunar*, have endnu et eksempel på denne lydlov og at ordet altså må skrives *górúnar* f. *goðrúnar*, d. e. gen. sing. af det bekendte kvindenavn *Goðrún* el. *Guðrún*. Hvis denne opfattelse er rigtig, har man her i gamle dage kendt en hekseformular eller tryllesang, som er bleven tillagt en kvinde af dette navn, altså *Górúnargaldr* (jfr. *Grógaldr*, *Heimdallargaldr*), men hvoraf der, som det synes, ikke findes nogen levninger tilbage, således som jo tilfældet er med så mange andre digte, der engang, endog i lange tider, have levet på folkets læber og om hvis tidligere tilværelse der ikke kan herske mindste tvivl (jfr. *Grettisfærsla*). Af digtets betegnelse som *galdr* fremgår tydelig, at det har været en tryllesang af lignende beskaffenhed som *Buslubæn*; men derimod vil det vistnok for bestandig være mere usikkert, hvilken person det er, der her menes med navnet *Goðrún*; dog tror jeg at kunne påpege et navn, der har en vis höjtidelig klang, nl.

Goðrún Gjúkadóttir, ti at man i middelalderen har vidst mere at fortælle om hende, end det nu er tilfældet, er hævet over enhver tvivl, da man jo dengang har kendt digte om hende, der nu ere enten mangelfuldt bevarede eller endog ganske forsvundne, som *Goðrúnarbrögð en fornu* (Fas. I, 318), hvilket digt dog muligvis er det samme som *Goðrúnarkviða en forna*, snarere end et andet navn på nærværende digt, *Górúnargaldr*. En stötte for digtets höje alder, samt for denne formodnings rigtighed overhovedet, finder jeg i den alderdommelige form, hvori digtets navn er bevaret, såvel som i den omstændighed, at Völsungasagaens forf. synes at have tænkt sig *Goðrún Gjúkadóttir* som tryllekyndig, i det han ligefrem siger (kap. 42), at hun har udrustet sine sönner således, inden mödet med Jörmunrekkr, at de vare usårlige for alle slags våben, kun ikke for sten eller andre store genstande, og derfor råder dem til ikke at begynde med stenkastning, endsige give nogen anvisning på, hvorledes de kunde fældes (jfr. Sörles bebrejdelse mod Hamder i Hamðismál v. 26—27), idet denne usårlighed næppe kan tænkes bevirket ved andet end trolddom; men at hun i de om hende bevarede kvad ikke omtales som tryllekyndig, kan have sin grund i at hun overhovedet der fremstilles som en type på kvindelig adel, medens hendes moder, Grímhildr, er en troldkvinde af værste slags, samt for det meste i sig har optaget Gjukungernes ufordelagtige egenskaber, hvilken opfattelse jo ikke behöver at være oprindelig — og er det sikkert heller ikke (jfr. Rosenberg, Nordb. Aandsliv, I, 318).

Reykjavík, marts 1898.

Pálmi Pálsson.

Olof Östergren: Stilistiska studier i Törneros' språk. Akademisk avhandling. Uppsala 1905.

Det är ett nytt fält för nordisk språkforskning, som författaren till föreliggande afhandling börjat bearbeta. Hans uppgift har varit att språkstilistiskt med yttersta noggrannhet genomforska Törneros' bref och dagboksanteckningar för att därigenom sätta de ord, denne använder, i deras rätta *tidsmiliö*, *individualitetsmiliö* och *stämningsmiliö* (s. II). Planen var från början att åstadkomma en fullständig redogörelse för stilen i nämnda arbeten, och förf. lämnar s. III—V en framställning af hur stoffet då skulle hafva fördelats. Arbetet måste emellertid på grund af det oerhördt rika materialet inskränkas till endast *främmande ingredienser* i Törneros' språk, och äfven vid dessa har förf. afstått från att söka ernå fullständighet beträffande andra ord än de på A och B började (så långt Sv. akademiens ordbok utkommit) — och ändå har det blifvit en afhandling på 150 sidor. Afhandlingen innehåller först en jämförelse mellan de tryckta upplagorna och några Törneros-manuskript, därefter behandlas citat och citatord [1]) och slutligen främmande ord och lånord. Denna sista afdelning sönderfaller i "dåspråk", "A- och B-ord", "poetiska ord" och "tvåspråkskomposita och järfva nybildningar" samt innehåller vidare exkurser om tyska inflytelser (adj. på *-isk*, ord började på *an-* och *ge-* m. fl.), om "ömma ord", om inhemska romantik-ord och om "naturdaningsord och tabu".

Såsom redan af här gifna citat synes, lider afhandlingen af terminologisk dunkelhet eller otymplighet; och, hvad värre är, förf. definierar aldrig en term, vare sig den är nyskapad eller ej. Man kan ingenstädes finna, hvad han menar med en så pass underlig term som "naturdaningsord"; de s. 143 f. förebragta exemplen äro så heterogena, att åtminstone ej jag ur dem lyckats abstrahera den betydelse, han vill ge ordet. Det skall — bland många andra — beteckna en "ordkrets", åter en ny, icke definierad term, men hvars betydelse man någotsånär kan känna ut ur de särskildt s. III f. rikhaltigt anförda exemplen: en grupp af ord, sammanhållna genom ett gemensamt föremål för skildringen; andra ordkretsar äro t. ex. "sällskaps- och samlivs-ord" (såsom *umgängare*, *inhysesnöjen*), "brevord" (*pennprodukt*), "reseord" (*kyrkovägfarenhet*). och "tidsord" (*årsvecka*). "Pärsontabuord" är förf:s föga välklingande benämning på ord, som så godt som uteslutande användas om personer (och därför då de användas om ting gifva skildringen en viss poetisk färg); i analogi med öfriga "krets"-termer hade de

[1]) d. v. s. ord, som äro ännu mer främmande än "främmande ord", rena citat ur ett främmande språk, t. ex. Man har aldrig sett honom så *tranquillus*, så *serenus*.

väl lämpligare kallats ”pärsonord”. ”Dåspråk” synes mig vara en svag nybildning för ”dåtidsspråk” — som också användes t. ex. s. 63_{20} och s. 77_{10}.

Afhandlingens väsentligaste brist är väl, att förf. icke ägt omedelbar tillgång till ett enda Törneros-manuskript, utan har måst nöja sig med Schröders och Bergströms upplagor, jämförda med afskrifter af några manuskript i Stockholm och Uppsala: långvarig ohälsa har tvungit honom att vistas utom biblioteksstad. Härigenom har stor skada kunnat åstadkommas, och vi äro ur stånd att med absolut visshet bedöma, om en form är äkta eller ej. De bägge upplagorna äro nämligen, liksom nästan alla andra posthuma upplagor af svenska författare, högst otillfredsställande och Bergströms tydligen vida värre än Schröders, trots den ton, Bergström tar sig mot sin föregångare. Schröder synes mig vara alldeles förbluffande bokstafstrogen i många fall. Han trycker t. ex. *sylpher* där B. har *sylfer*, men t. ex. *solstråle-sylf* S. I s. 75^1 på ett ställe, där just denna stafning träffas i två här i Uppsala befintliga varianter till det aftryckta brefvet. Exempel på hur Bergström handskats med manuskripten lämnas af Östergren s. 1; viktiga slutsatser har han ock kunnat draga genom jämförelse mellan upplagorna s. 2 ff. Till dessa fall kan jag lägga ytterligare några. I Bergströms uppl. s. 30 talas om en person som skulle tjänstgöra som ”rörlig vägskilnadspåle, *glasruta* eller pekpinne”; två varianter till brefvet här i Uppsala hafva *slagruta*, hvilket är det evident riktiga. Bergström har s. 127_{10} *följeslage*, hvilket tydligen af B. efter det Rydqvistska receptet Sv. Spr. L. II s. 178 f. insatts i st. f. *följeslagare*, som Schröder har. På samma sätt har *dagens drott* (S. II s. 133) förfalskats till *dagens drotten* (B. s. 535_{10}) och *botten* (S. s. 241) till *bottnen* (B. s. 301_{16})[1]. Betänker man, att knappt en sida gifves, där Bergström och Schröder ha lika text, och att det öfvervägande flertalet olikheter — tydliga uteslutningar oberäknade, och sådana fall ej beaktade, då utgifvarna sannolikt utgått från olika manuskript — bero på formella ändringar af Bergström, är det väl ej tvifvel om att denna upplaga icke varit värd att läggas till grund för förf:s undersökning. Men att ej heller Schröders upplaga fyller måttet, är säkert. Den återger t. ex. nästan undantagslöst månadsnamnen *januari, februari, mars, maj, juni, juli, augusti* i dateringar under här nämnda former, under det att i Törneros' manuskript här i Uppsala alltid träffas t. ex. *Januarii, Martii, Maji, Junii, Julii,* om ordet ej förkortats — en gång träffas t. o. m. *Den 00—ii*[2]. Hade förf. haft tillgång till originalmanuskript, hade han därför icke behöft föra resonnemanget s. 10. Schröder har dessutom många tryckfel.

[1]) I dessa tre fall har Östergren citerat Bergström, icke Schröder (ss. 102_{10}, 180_{19}, 183^6); eljest har förf. med berömvärd urskillning citerat Schröder, där anledning finnes att misstänka Bergström för någon ändring.

[2]) Däremot *Aprill, October.*

Vid undersökningen af Törneros' ordförråd har förf. funnit, att T. rör sig med en alldeles oerhörd massa långods, och har kommit till den slutsatsen, att näst det öfvermäktiga latinets är tyskans inflytande på honom störst, större än franskans, fastän han har flere franska än tyska ord. Förf. belyser intimiteten mellan språken genom att (s. 21) påvisa "tvåspråkssammansättningen" — bör vara tvåspråksafledningen — *sjöskumspiplein*; dit hör ock det i samma fras förekommande "das vergnügte *Comministerlein*", och där kunde också lämpligen ha behandlats det med svensk afl.-änd. försedda *durchgängigt* [1]) (citeradt s. 59_{18}). Förf. nämner ock som ett bevis på den starka tyska inflytelsen, att Törneros understundom rent af skrifver bref — till svenskar! — på tyska. Att han emellertid inte rörde sig allt för lätt med detta språk, visas af det koncept till det tyska brefvet till Afzelius den 30 juli 1824, som finns här i Uppsala.

Förf. upptar vidare citat och citatord från italienska, grekiska, engelska och utom-svenska nordiska språk. Det (s. 22) anförda *salto-mortale* synes mig *ej* vara citatord. I ett Törnerosmanuskript här i Uppsala träffas anteckningen: "Många sluta sina debaucher med försöket, att öfver den öppnade afgrunden göra ett saltomortale in i nådens rike"; *saltomortale* är icke skrifvet i två ord, har icke bindestreck, är icke understruket och har icke stor bokstaf. I Phosphoros I s. 110 träffas sammansättningen *saltomortal-hopp*, icke kursiverad [2]). Till de danska citaten kan jag lägga *slet uden Morskab*, Bergströms uppl. s. 109[18], och *som en Mand i Vei med Slæde*, samma sida rad 15 f.

S. 26—42 och 60—68 har förf. ett — ganska knappt — urval af främmande ord och lånord, som på grund af sin form eller betydelse måste betraktas som dåtida språk i motsättning mot nutida [3]). Det är sådana ord som t. ex. *diskurs* (= samtal), *momang* (ögonblick), *poet* (skald), *genius* (snille), *fransoser* (fransmän), *diet* (lefnadssätt), *imagination* (fantasi), *taskbok* (plånbok), *lektion* (föreläsning), *expektorera sig* (utgjuta sig) och naturligtvis många fler. Jag vill nämna ett par ord, som jag saknar: *Hypochondri* S. (d. v. s. Schröders uppl.) I: 1 i betydelsen dålig matsmältning, med adj. *hypochondrisk* flera gånger i det följande t. ex. *den hypochondriska Camenans* [4]) *foster* S: I. 2.; likaså *Camena* = sångmö (se föreg. ex.), kanske individuellt; i ett Uppsala-manuskript finner man skrifningen *poser* = pauser — "De små poser af tom tid, som

[1]) Jfr. Palmblad: (vi) ansågo det mera *zweckmässigt* 1811 (Frunck, Nya skolans bref s. 282).

[2]) Ursprunglige författaren är Hæffner, men då denne icke kunde skrifva svenska, har tydligen någon annan redigerat uppsatsen, hvem, vet jag inte.

[3]) Han förbigår ord början på A och B, emedan dessa i det följande behandlas utförligt.

[4]) Poetiskt för: min "Camena" under "hypochondri", eller (med vits): den förstoppade C.

finnas öppna på en så groft kroppslig dag", ... —, där ett nu förgätet uttal skymtar; *diskretion* i sammanställningen "fånge på diskretion" B. 106_8 är väl knappt nutidsspråk; subst. *tranquillité* i bet. "ro" (äfven "ko-lugn") träffas i Uppsala-manuskript; flere adjektiv på *-(i)ös* med dåtidsfärg öfver sig möta t. ex. "det *kuriösa* stället" (närmast = "otrefliga") B. 69_{11}, en *superstitiös* vikt B. 75^1, "dessa *monströsa* productioner" bref till modern $^6/_{11}$ 1820.

Det ojämförligt största utrymmet i afhandlingen upptages af främmande ord och lånord början på A och B; de behandlas ss. 68—87 och 93—121 och upptaga sålunda i det närmaste 59 sidor. Ehuru förf. afsiktligt undvikit alla ord, som genom sin form, betydelse och funktion icke visa något för oss främmande, har han sammanfört och belyst icke mindre än ungefär 170 ord början på A och omkring 20 början på B [1]). Bland ord, som det oaktadt icke framdragits, vill jag nämna följande: *arrogans*: "Detta företag har här af flere blifvit tillräknadt ett slags arrogans" B. 19^7; *ackuschera*: .. "medan hon (= bladlusen) föder som bäst fram en unge, kan denne på samma gång accouchera" S. I: 16 not.; *antinomi*: "Frågan om Menniskoracernas uppkomst hörer ock till förståndets antinomier S. II: 88; *angläs*: .. "ett skrapigt lirumlarum af en solofiol, hvilket skulle föreställa en angläs" B 91^9 ("*anglaise*" i ett Uppsala-manuskript); *accidenser*: "svåra sjukdomsaccidenser" B: 19_{10}; *animal*: "min animala metallosophies tillämpning på könet S. I: 72; *ballett* (= bal) "den ballett, från hvilken jag hemkom i natt B. 90_{12}. Ur i Uppsala befintliga manuskripter kan jag anföra: *agreera*: "Men ingen ville rätt agreera"; *applikabel*: "emedan jag ... ej vet hvilka landsmän äro applicabla eller att tillgå" (såsom informator hos assessor Grevesmühl); *Bajonetten* användes ideligen som smeknamn på en ung kadett på Ekhamn.

Bland de af förf. behandlade orden torde ett, "*afsimilera*", icke vara fullt visst till sin existens. Det förekommer alldeles enstaka hos Schröder (II: s. 100): ... "en allmän bildnings afsimilerande function". Schröder har många tryckfel, och detta kan allt för väl vara ett sådant för *assimilerande*, hvilket ord hörde till Törneros' ordskatt [2]). Beträffande användningen af ett par ord kan jag göra några tillägg. *Absolvera* (s. 70) träffas i ett par Uppsala-manuskript i en ställning, där vi i nutida lågprosa skulle använda *klara*: .... "Walter Scott, hvaraf han nu hunnit absolvera och affärda åt glömskan ungefär 200 sidor" [3]), "en recension .... kunde lätt absolveras" [4]). *Ackordera* (s. 73) träffas äfven som musikterm = stämma (intrans.) t. ex. "en ackorderande sträng" B. 17^2, "men äro alla (= tonerna) rigtigt ackorderande" B. 77_{16};

---

[1]) Där äro alla ord med det tyska prefixet *be-* uteslutna.
[2]) Se förf:s afhandl. s. 106.
[3]) Ur en variant till det bref till de Frese, som finns B. s. 86 ff.
[4]) Bref till Walmstedt 1833.

denna betydelse, numera förgäten, anföres af S. A. O. B. senast från Dalin 1850.

I de öfriga hufvudafdelningarna af lånorden, *"Poetiska ord"* s. 121—145 och *"Tvåspråkskomposita ock järva nybildningar"* s. 146—148, torde författaren lika litet som i exkurserna åsyfta fullständighet; jag anser mig därför oberättigad att i detta fall framställa någon anmärkning, men vill dock för sakens egen skull göra ett par tillägg. Bland de poetiska orden kunde man ha väntat sig *myriad*(*er*), t. ex. "ett par myriader år härefter" B: 81_4, och *kiliad*(*er*), t. ex. "Hur många chiliader år"... S. I 64 (= B. 81^4); bland djärfva komposita *inpackningsimpromptu*: "månget inpackningsimpromptu komponerar man desslikes i sömnen" B. 29^{19} [1]). Däremot böra ett par ord utgå: *Fogelpositivet* s. 146_{14} är icke någon af T. gjord sammansättning utan en musikterm använd om fågelsång i öfverförd betydelse och vitsande; "fogelpositiv" var en förr i världen använd inrättning på en piporgel för att härma fåglalåt med: tre eller flera små öppna tennpipor mynnade opp-och-ned-vända ut i en vattenbehållare, och då luften ur den ofvanför belägna vindlådan fick strömma in i en pipa, uppstod ett med gurgling blandadt pip, som starkt påminde om fågelkvitter; ordet träffas för öfrigt hos Weste öfversatt med *flageolet organisé* (och denna term ännu i Dalins fransk-svenska lexikon öfversatt med *fogelpositiv* [2])). *Byggerager* s. 148 är ej heller någon af T. gjord nybildning utan ett rätt spridt dialektord = byggnader; användningen B. s. 427_{16} är emellertid särdeles Törnerosisk, i det att det bildar "anklangsfigur" [3]) med det föregående *eremitager*.

Jag har här framställt några anmärkningar mot lic. Östergrens afhandling. Jag kan dock icke själf anse dem vara af någon betydelse, utom den anmärkningen, att förf., tvingad af oblida omständigheter, icke utgått från de enda verkligt tillförlitliga källorna, Törneros' manuskript, och i mindre grad den mot förf:s terminologi. Hans afhandling är ett synnerligen viktigt bidrag till kännedomen om språket i 1820- och 1830-talets Sverige, hvilket språk vi på grund af de usla upplagor af dåtidens diktare, som språkligt samvetslösa utgifvare skänkt vårt land, vanligen träffa förvanskadt till en röra af dåtida och nutida språk, ett oting som aldrig existerat. Den kompletteras uppåt i tiden förträffligt af samme förf:s utförliga uppsats i Språk och stil III s. 156—221 och IV s. 28—69 "Brefstil och stridsstil från 1800-talets början", och det är glädjande att kunna nämna, att förf:s hälsa nu så förbättrats, att vi kunna vänta ännu mera omfattande undersökningar af hans hand.

---

1) I ett par Uppsala-manuskript träffas *skjutssocius* = skjutsbonde.

2) Det förtjänar kanske att påpekas, att betydelsen "Drehorgel" hos *positiv* är ung och endast i svenskan förekommande, eljest betyder ordet "liten flyttbar kammarorgel".

3) Af förf. lyckligt skapad term, se s. V[1].

Uppsala i mars 1905. **Gottfrid Kallstenius.**

Islandsk Sproglære. Et omrids af det islandske sprogs formlære i nutiden ved Finnur Jónsson. — København, G. E. C. Gad, 1905. 43 s.

Detta lilla arbete är för oss få, som sysselsätta oss med språkutvecklingen i den yngre isländskan, säkerligen mycket välkommet. Det vill, enligt förordet, huvudsakligen vara en praktisk jälpreda vid studiet av skriftspråket. Följaktligen bjuder det i sin trånga ram endast några antydningar om bokstävernas uttal ock går, så att säga, förbi språkets fonetiska sida. Men detta utesluter icke, att även där det ena eller andra kunde ha rättats, sedan Wimmers kortfattade behandling av den modärna judläran utkommit (Fornislenzk málmyndalýsing, þýtt hefir Valtýr Guðmundsson, Rvík 1885, 3.—8. gr; delvis utförligare i Oldnordisk formlære til skolebrug, de senare upplagorna). Då Arkivet icke använder det Lundellska landsmålsalfabetet, och då jag för min framställning icke vill undvara detta utmärkta teckensystem [1]), så hänvisar jag här till ett av *Svenska landsmålens* nästa häften, där jag i en särskild uppsats [2]) skall redogöra för mina i Konungsannáll, einleitg. (München 1904) [jfr not 1, s. 106] antydda studier.

Genom att ge detta »omrids« en framställning »så kortfatted som muligt« väcker förf. vår största beundran. Han behandlar på 33 oktavsidor den rika formläran hos ett det svåraste av de germanska språken, men därvid blir hans framställning nästan något för kompakt ock icke så sällan oöverskådlig ock förlorar i värde som praktisk grammatika. På det hela taget har förf. haft att kämpa med en dubbel svårighet, som måste, helt naturligt, vara allra besvärligast för en islänning att undgå, kanske ännu vanskligare för en fornforskare, som dagligen lever uti det klassiska språket; den ena, att tillsluta sina sinnen för det sistnämda språkskedets ande, som visserligen sporadiskt rätt ofta uppenbarar sig uti nuisländskans alla stilarter, den andra, att hålla isär de ingenstädes på hela det nordiska området — förutom kanske i svänskan — så olika stilarterna högre stil å ena sidan, mellan-, lägre stil (id est vardagsspråket) å den andra (jfr. Noreen, Vårt språk I: 27—32). Denna skillnad är uti isländskan heltigenom av annat slag än i våra flästa språk, då det just är bonden, almogen, som talar mäst »klassiskt«, däremot kyrko- ock societetsspråket jämte tidnings- ock de särskilda tekniska språkarterna, som äro grundligt ock obotligt smittade av danska, lågtyska, latinska m. fl. ord ock bildningar. Dessa båda utvecklingslinjer tävla att göra sig gällande på litteraturens och det offentliga livets område. Hela den vittra litteraturen tycks berättiga till den slutsatsen, att på Island,

[1]) Jfr. min avhandling om tidskriften *Svenska landsmålen* 1879—1904 ock alfabetet uti ZfdPh. 1905. Bd. 37 s. 399 ff.

[2]) *Korr.-anm.:* Det moderna isländska ljudsystemet. Några anmärkningar. Sv. landsm. 1905 s. 109 ff.

vars kultur för ett halft århundrade sedan varit så nära att slockna, men nu börjar visa tecken till en väldig uppblomstring, folkspråket kommer att avgå med segern, men däremot den nyisländska [1]), som kyrkan och tidningarna hålla på att skapa på papperet, att dra det kortaste strået. Ref. kan med glädje konstatera, att förf:s ställning till den skildrade företeelsen är den sunde, fördomsfrie språkmannens. När han själv skriver isländska — i anförda uppsatsen för Sv. l. 1905 skall jag lämna en fullständig bibliogr. översikt —, så intar han även i praktiken en radikal ståndpunkt, som hävdar folkspråkets nedärvda rätt. Den åsikt, som han i denna språklära på några ställen (ss. 12, 34, 35, 40) framställer: »sådane former anses for otilstedelige i skriftsproget« o. dyl., torde altså böra uppfattas helt objektivt ock snaråre som mot än för den konservatism, den tycks innebära; äljest skulle den föga passa till hans ståndpunkt uti ortografifrågan [2]).

Nominalflexionen (s. 11—23), som så gott som icke har förenklats genom »Íslands þúsund ár«, är mycket fullständigt behandlad, men denna framställning tar upprepade gånger sin tillflykt till förklaringar som (på sidan 11): »undertiden findes der en sammenblanding«. Jag har däremot funnit att ändelserna sitta synnerligen fast, även *i*- ock *u*-ändelserna, som i relativt oaksentuerade stavelser representeras av jud som närma sig resp. *e* och *ə*. Men villervallan i skriftspråket är förvånansvärt stor, då detta, i synnerhet poesin, opererar med en mängd äldre former, som beträffande sin något omtvistade *raison d'être* kunna jämföras med t. ex. den svänska pluralen i verbalflexionen. Substantivernas starka flexion indelar författaren efter genera ock räknar upp maskulinerna under 5 typer: *hestur, hlutur* (*i*-stammarna), *vöndur* (*u*-stammarna), de mindre klasserna, utav vilka *fingur, maður*, *eigandi* uppställas som paradigmata, slutligen släktskapsnamnen, parad.

---

[1]) Vilken ståndpunkt jag intar till den tvistiga frågan om nyisländskans ställning till det klassiska språket, har jag tidigare (1902) sökt framställa i den som dissertation (München 1904) utgivna inledningen till en diplom. upplaga av en yngre handskrift (Konungsannáll, cod. reg. Hafn. 2087 qv.), där jag flera gånger haft tillfälle begagna mig av min kännedom av det levande isl. talspråket; jfr där ss. 39—40, § 22 samt ss. 98—4. De i nämda arbete framställda observationerna ha i brist på tillräckligt material, som endast bör hämtas ifrån Island, icke kunnat bliva talrikare. Då jag har under arbete en ny inledning till själva uppl., vare det mig tillåtet, att tillsvidare undanbe mig kritik av mina exkurser på det sagda området. Om jag likväl redan nu vågar att kritiskt omtala ett av min egen lärares arbeten, ock just ett arbete rörande ett ämne, han en gång riktade min uppmärksamhet på, hans eget modersmåls språklära, så sker detta ej alldeles utan fruktan att bli missförstådd i min (Kgsa. s. 96) uttalade tacksamhet ock vördnad för honom.

[2]) Att förrästen upplysa nybörjaren litet om åtskilliga punkter i denna kinkiga sak, hade varit rätt nödvändigt. Om *é—je* står ju en uppgift sidan 5, men även *pt—ft*, *z—s*, *æ—æ* m. m. växla ännu så mycket i upplagorna av de mäst lästa skrifterna, att en notis om stavsätten i fråga ej kan undvaras.

faðir. Bland de synkoperade orden av typ 1 saknar jag det vanliga personnamnet *Egill*, som i dat. vacklar mellan *Agli* ock *Egli*, ock det därför att omedelbart efter de synkoperade formernas behandling står: »i mandsnavne finder i reglen ingen sammentrækning sted«. Ock detta är ju ändå fallet även hos *Ketill*, *Pjetur* m. fl. — *Biskup* utan nom.-ändelse borde ha anförts. Skriftspråket, i synnerhet poesin, använder en del flera former av de kinkiga orden *sjór* och *snjór*, än förf. har nämt. — Ordet *goð* — på sid. 12 § 14 b talas det enbart om *guð* = kristl. gud — lever kvar, vanligast i pl. i betydelsen »hednisk gud« samt i många sammansättningar, t. ex. *Goðatal* (Heriodi dikt), *goðfræði*, *goðafræði*, *goðsagnafræði* (mytologi) m. fl., dock heter det *hálfguð* (mask.) — Att personnamnen *Guðmundur*, *Sigurður*, osv. ha ändelsen *-s* i *-son*-patronymika, är för generellt framställt; jag känner ett par *Ásmundar*- ock *Sigurðarsyni*. — Vid *u*-stammarna är att anmärka, att i poesin den gamla ack. pl. på *-u* med *u*-omljud förekommer vid sidan av den vanliga på *-i* med *i*-omljud. Den sista meningen i denna avdelning (c) är så att förstå, att *vönd* har bägge dat.-formerna, andra ord däremot — jag nämner *litur* färg, *þröstur* trast, *stigur* gångstig, *verður* måltid bland de vanligaste — ha nästan uteslutande den ändelselösa dativformen. — Uti paradigmet *maður* är den bestämda pl.-formen *mennirnir* uteglömd. Det numera med skäl till femininerna överförda *nögl* fingernagel böjes dock i gen. som mask: *nagls*; desslikes är *fóts*, den gamla mask. gen., den vanligare formen i st. för *fótar*, som däremot i den bestämda formen brukar användas mycket ofta, ock som överenstämmer bättre med den feminina böjningen i nom.-ack. pl.: best. form *fæturnar*. Även *fingur* brukar vara femin. i pl.: *fingurnar*. *Veturs* i st. för *vetrar* (gen. sing.) är, åtminstone i vardagsspråket, tämligen allmännt.

Jag går härmed över till femininernas behandling, där det förefaller lämpligt att framhäva, att dat. sing. ändelsen *-u* nu är betydligt mera allmänn än i fornisländskan, ock att företrädesvis skalderna ofta begagna sig av dessa för meterns skull bekvämare former. Ord av *veiði*-typen användas där även i den äldre nom.-formen på *-ur*, som vid ordet *brúður* — här kan också hela sing. vara indeklinabel — ock *æður* åder, äro även i prosa vanliga. — Formerna *höndur*, *tönnur*, *nöglur* äro, så vitt jag funnit, de i samtalsspråket, *e*-formerna de i skrift brukliga. — Ordet *nótt* natt användes mycket ofta i plur. med singular betydelse uti formeln »*góðar nætur!*«; en modärn dat. sing. form *nóttu* är mycket vanlig, i ack. har jag också hört den bestämda formen *nóttuna*. — Förf:s behandling av släktskapsnamnen, de i samtalspråket så vanliga orden *móðir*, *dóttir*, *systir*, kan jag icke gilla. Det kan vara riktigt att »i daglig tale høres ofte *móður* som nom. sing.« på grund av de obetonade vokalernas benägenhet att med det följande *r*-et övergå till sonantiskt *r* med *i*- resp. *u*-biartikulation

(jfr. Sv. l. 1905), som kan försvinna i vardagsspråket, men mina egna observationer stämma fullständigt överens med ett par lärda isländingars uppgifter om att det just är nominativ-formerna *móðir* osv. som såsom indeklinabla substantiva användas i hela böjningen i singularis.

§ 17 saknas de indeklinabla mask. *n*-stammarna på *-a* t. ex. *herra* härre, *sjera* en titulatur för prästeståndet, som just äro så vanliga; § 19 har det mask. ordet *hetja* jälte förirrat sig till feminina. I vissa förbindelser kan detta besynnerliga, mycket vanliga ord användas även som femininum, men som Oxforderordboken ock Fritzner ha jort, på grund av den fem. flexionen helt enkelt uppföra ordet som ett fem. likadant som sv. *människa*, torde väl knappast gå an, jfr Noreen Aisl. gr.[3] § 399.

Den invecklade pronominalflexionen behandlas jämförelsevis utförligare i §§ 26—31. Att beteckningen »dual« för formerna *við*, *þið* osv. hade kunnat försvinna helt ock hållet, är självklart. De äro ju, utan minsta spår av dual-begreppet i användningen, helt enkelt vardagsspråkets pronomina personalia i pluralis, ock att kalla dem för dual-former kan i en modärn grammatik endast värka förvillande. Uti prosan användas de omväxlande med *vjer*, *þjer* osv., poesin däremot är ännu rikare på gamla pluralformer än §§ 26 ock 27 uppge. Den använder mycket allmännt även possessivpronomina *ykkar*, *yðvar* fullt flekterade. Tillfälligtvis fann jag i Matthías Jochumssons Ljóðmæli I. bindi (1902) bls. 252—3, i en dikt: »á börnum yðrum«, »hefnið yðvars höfðingja«, »sæmd yðra sveita«, »okkart einbirni«. — Neutrum plural. av demonstr. pronomen *sá* — detta pron. håller på att uttränga den lösa artikeln *hinn* i vardagsspråket — heter *þaug*, neutr. sing. av *þessi* heter *þettað*, även om ortografin bevarar de gamla av förf. upptagna formerna. Ack. sing. mask. *þenna* är häller icke annat än en skriftform. — Den suffigerade artikeln, som borde ha exemplifierats med minst sex gånger så många paradigmata, motsvarar inte alldeles »den efterhængde artikeln, som i dansk« (s. 25). Den är närmare besläktad med genusflexionen i svänskan. Så användas t. ex. ständigt sådana uttryck som: *konan mín*, *barnið mitt* m. m. — Vid paradigmen *annar* ock *nokkur* borde inte ha sparats på utrymmet. I pron. *enginn* (s. 26) äro de anförda *öngv*-formerna så gott som enrådande. Indefinitum *einn* böjes även svagt i betydelsen »enda«: *lífsins elskan eina* (M. J., Ljóðm. II. s. 24).

I värbalflexionen, som jag först under utarbetandet av min egen framställning får tillfälle att grundligt rannsaka, saknar jag bara en § om de inflekterade formerna med suffigerat personalpronomen, t. ex. *gerðu svo vel* var så god!, *sjáðu* se!, *komdu*, uttalas *kondu* kom!, *vertu* var! osv. Men även i andra ställningar än vid imperativen spela dessa former, mäst i lågprosan, en stor roll i språket. Ur brevstilen og den övriga lågprosan anför jag här några exempel: *ætlarðu yfrum í dag, gæska?* (Jónas Hall-

grímsson, Ljóðmæli og önnur rit (1883), bls 283; *veiztu þá?* (ibidem 266); *nú hefurðu sjeð kvöld og farsælu* (ib. 270); ur poesin: *svo varstu búinn til bardaga* (ib. s. 49). — På sidan 29 står: »det egenlige passiv dannes ved hjælpeverber som i dansk«, på sidan 41 påstås det att värbet *vera* eller *verða* användas till passivkonstruktionen. Om jag icke här missuppfattar, är detta alldeles oriktigt framställt, ty den oinvigde kan förstå detta som om § 51, »Medium eller Reflexivformen«, endast innehölle former med reflexiv eller medial betydelse, den passiva betydelsen däremot i isländskan numera endast uttrycktes med jälpvärb. Visserligen lever det gamla reflexiva värbet fullständigt kvar i alla möjliga former, men det bör dock kunna anses som fastslaget, att isländskan nu mera ock mera sluter sig till de övriga nordiska språkens utveckling, d. v. s. använder värbets *st*-former precis som svänskan, norskan ock danskan sina *s*-former, om än kanske icke fullt så allmännt. Jag anför några exempel ur litteraturen; prosa: *þetta sjest greinilega í regnboganum, sem myndast við* osv., *sjest það bezt af því* osv., *gleymist ekki nafn Finsens* (Eimreiðin XI, bls. 21–23)[1]. — Poesi: *hjer blessast heitt og kallt* (M. J., Ljóðmæli II, bls. 19), *vinir berast burt á tímans straumi* (J. H., Ljóðm. og ö. r., bls. 44), *þangað sem heyrist öldufalla eimur* (ib. bls 43).

Det är ett allbekannt faktum att varje nybörjare har svårast att lära sig den — uti isländskan förrästen synnerligen stora — för uppmärksamheten undandolda mängden partikelord ock deras oftast rätt invecklade betydelser. Från denna synpunkt tillåter jag mig att göra ett tillägg till förf:s alltför stora knapphändighet [2]. Advärbiet *mjög* (s. 41) är fullt levande, även i vardagsspråket, men ersättes dock ofta av det ur danskan lånade *mikið*. Framför komparativ finnas bägge formerna *mikið* ock det mera klassiska *miklu* jämte *langtum* o. fl. — Formen *sjaldan* osv. är i det närmaste uteslutande skrift- och högspråks-form, *skjaldan* däremot den vanliga i folkspråket. Under rubriken *komparation* kan en anmärkning om den i talspråket vanliga superlativformen av advärbiet *bara*, som heter *barasta*, försvara sin plats jämte ett tillägg om den absoluta superlativens bildning i vardagsspråket. Motsvarande sv. *rysligt*, äng. *awfully*, sydt. *furchtbar*, som helt och hållet har mistat sin egentliga betydelse, begagnas oftast det neutr. pl. substantivet *ósköp* som advärbium, och det spelar en stor roll även på interjektionernas område; vidare användes ofta *fjarskalega* eller den kortare formen *fja(r)ska* ock komma, vad frekvensen beträffar, först i tredje rummet *hræðilega, furðulega, furðu, ofboð* (uttalas *ob-*

---

[1]) Ur en artikel skriven av en ung läkare i den nordliga, fjärran belägna staden Akureyri (Eyjarfjörðr).

[2]) Dessa tillägg äro alldeles på måfå hämtade ur 10 sidors läsning av den bäst redigerade isländska skönlitterära ock populärvetenskapliga tidskriften *Eimreiðin*, Khöfn. XI. år 1905. Mera sällsynta former som t. ex. *umbergis, beinlínis, forðum, algert, einatt* utelämnas med avsikt. Vid enskilda tillfällen lämnar jag några uppgifter om talspråket.

boð eller *obbo*) ock de med det följande akjektivet sammanhängande ock ihopskrivna *æði-*, *ofur-*, *ógn-* m. fl.

På sidorna 42–3 uppräknar förf. först en del »biord« (»steds-, tids-, mådes-biord«), »bindeord«, »nægtelser«, »udråbsord« ock avfärdar slutligen det väldiga kapitlet »præpositioner« med 15 rader. Själva indelningen förefaller olämplig redan därför, att i isländskan icke endast de lokala advärbierna till stor del även kunna begagnas som temporala ock modala, utan även därför att den största delen av prepositionerna kan fungera såsom advärbier ock det med avvikande betydelse. Vi skola här blott, med bibehållandet av förf:s rubriker, anföra de ord, som vi anse icke borde ha utelämnats.

Abvärbia, lokala: *hvar?*, betydelsen som i sv., men jfr nästa ord; *hvort?*, utt. med *u*-vokal: vart, varthän; *hvergi* ingenstädes; *heima* hemma; *hjá* bredvid: *og bóndinn hjá þar húkti líkur nánum* (M. J. Ljóðm. I bls 229); *áfram* framåt; *undan* saknas även som prepos., betydelsen som i sv. + »från ett föremåls nedre sida«, exemp. i Oxf. ordb.; *til* t. ex. *vera til* existera, *mega til* non posse non; *afstað* i väg [1]), vanligast skrivet i två ord [2]).

temporala: *áðan* litet för; *ennþá* ännu; *þangaðtil* i talspråket vanligt i st. för *unz*; *snemma* tidigt, konstrueras med genitiv, t. ex. *snemma hausts* tidigt på hösten m. m.; *undir eins* [2]) med det samma; *strax* samma betyd.; *ætíð*, *ávalt*, *altjend* hava icke alldeles samma betydelse, vilket dock endast genom exempel skulle kunna bevisas; *nær* brukas mycket i skrift i stället för det av förf. upptagna *hvenær*, som man (med isl. *u* i 1:a stav.) hör mäst i talspråket; *er* skriftspråkets, men även talspr. tempor. relativadvärb; slutligen de ytterst vanliga *brátt* snart, *seint* sent, *ígær* [2]) igår, *ímorgun* [2]) imorse, *ámorgun* [2]) imorgon, *síogæ* jämt, evinnerligen, *jafnan* ofta, *loks* slutligen.

modala: *hvernin*, *þannin*, *einnin* äro talspråkets former för skriftens *-ig* former. I det förra användes för det anförda *so* ännu mera *sona* ock *svona*. *Hversu* huru, *saman* tillsammans, *nógu* tillräckligt, *aðeins* endast; *heldur* rätt, jfr det semasiologiskt alldeles likställda eng. *rather*; *einmitt*, *einkum* just, netop; *umkring* omkring; *rúmlega*, *rumt* litet över; *um of* för mycket. *Svoleiðis*, *aldeilis* m. fl. äro naturligtvis bannlysta »dönskuslettur» som det

[1]) Hit hör också det i talspråket brukliga, av somliga islänningar ej erkännda ordet *ástað*, som tyckes vara uppkommet genom en anslutning till da. *afsted*, med vokaliskt *v*. Detta ord har jag även iagttagit, då en dikt upplästs, som t. ex. i Bjarni Thórarensens bekannta »Ísland«: *hratt skaltu aptur að snáfa ástað* — i upplagan, *Kvæði* s. 44 står *af stað*.

[2]) Ord som det anförda ock t. ex. *undir eins*, *á milli* o. dyl. borde ju både enligt betydelsen ock uttalet skrivas ihop, men på grund av den isl. aksentregeln (Finnur Jónsson § 12) anses det såsom förmånligt, att skriva de egentligen på 2:dra eller 3:dje stavelsen betonade orden isär för att genom stavningen undvika ett oriktigt uttal.

heter, danismer, men jeg har hört dem till och med i de mäst lidelsefulla puristers samtalsspråk [1]).

Konjunktioner (§ 54): *en* än, efter komparativ; *enn* ännu, framför komparativ; *heldur* utan, da. »men« synes mig vara en vilseledande översättning, vidare saknas här även den utbredda betydelsen »häller« t. ex. *ekki þú heldur* neither you; *þó* (1) dock t. ex. *bók, sem er ekki dýr og þó svo stór*; *hvort*, isl. *u*-vokal, är endast indirekt-interrogativ konjunktion sv. »om«; *nema* i talspråket vanligt i förb. *ekki nema* alldeles, t. ex. *Hvernig líst þjer á fjallið? Ekki nema vel* (J. H., Ljóðm. og ö. r. bls. 248); *þó* (2) eng. though, sv. fast, i denna betydelse oftast åtföljt av ett *að*, men det står alltid ensamt i betydelsen »att« efter värb, som innehålla begrepp sådana som »ursäkt, berättigande« o. dyl.; t. ex. *þú fyrirgefur, þó jeg rjetti* osv., i båda fallen har *þó* alltid optativ efter sig; *líka* också, vanligen följande efter ett substantiv eller pronomen; *ennfremur, ennframar* vidare; *ásamt* jämte; *samt* dock t. ex.: *mjer var það samt ekki að kenna.* Bland de många advärbiella uttryckssätt som bl. annat Valtýr Guðmundssons förträffliga lilla anmälan av Geir Zoëgas ísl.-ensk orðabok uti *Eimreiðin* X, s. 225—6 syftar på, bör jag, ur den för detta ändamål genomlästa prosabiten kanske anföra: *í fyrra, í fyrra dag* ifjol, i förgår; *má vera, getur verið* kanske; *jafn vel* ändå; *til að mynda* til exempel; *að minsta kosti* åtminstone; *smátt og smátt* småningom; *fram eftir götu(na)* i långa banor; *í fyrsta lagi, í síðasta lagi* allraförst, allrasenast, *um leið og* under det att. En uttömmande samling av sådana uttryck ur det modärna språket, vilka utgöra en huvudsaklig svårighet i den yngre isländskan, skulle vist varit välkommen i den gramm. litteraturen, och så mycket mera som ordböckerna här oftast lämna en i sticket.

§ 55 (nægtelser) utelämnar vist med avsikt de enbart poetiska negationerna *ei* ock suffixet *-at*, men i alla mig bekanta diktsamlingar [2]) har jag funnit att de äro minst lika vanliga som många andra av förf. upptagna ord ock former.

---

[1]) Att, i det hela, mina uppgifter äro samlade i den, nu över 1000 personer starka, kolonin i Köpenhamn, betyder icke så mycket som det för en, som icke känner till förhållandena, kan se ut. Det är utav isländska språkmän ock sådana islänningar, vilka såsom affärsmän o. dyl. resa fram ock tillbaka mellan hemlandet ock den danska huvudstaden, erkännt, att språket inom kolonin genomgående hållit sig renare d. v. s. mera isländskt än exempelvis i Reykjavík ock andra orter vid kusten.

[2]) Denna del av skriftspråkets produkter, som utgör just en sällsynt stor del av hela den nutida isl. litteraturen, bibehåller utav det gamla skaldespråket nästan allt, som på något vis kan bringas i samklang med nuisländskan. När t. ex. Bjarni Thórarensen (Kvæði, utgivna 1884) i en av sina bästa lyriska dikter Vestanvindurinn (s. 223) begagnar formen *getkat* (= jeg ekki get) kunde ej, kännes detta dock av de flästa, jag rådförde mig med om dessa ting, som onaturligt, ock om *dessa* något överdrivet arkaistiska språkalster gäller, vad Paul Passy i sin Parisdissertation 1891 »De nordica lingva« § 128 sqq. säger om islänningarnas *nimia ueterum scriptorum religio.*

Prepositionerna äntligen behandlas alldeles styvmoderligt. Det saknas i denna § 57 så vanliga ord som *með, umfram, uppá, undir*. Den förstnämda, som förekommer både med dat. ock ack., vållar synnerligen stor svårighet. Uti exemplet *fara með einhverjum* anger den följande dat., att man befinner sig i en persons sällskap, *fara með einhvern* heter däremot »bära, transportera någon«; ack. står t. ex. även i förb. sådana som *hafa þolinmóð með einhvern* o. dyl. — Uti poesin förekomma också kortare former — de ursprungliga prepositionerna — som t. ex. *und, fyr*, å andra sidan finnas där även tvåstaviga former som *viður, meður* m. m., alltefter som metern kräver det.

Att profässor Finnur Jónsson ger ut ett språkvetenskapligt arbete utan någon innehållsförteckning bör helt vist förklaras av hans eget goda minne — isländingarna äro ju berömda för gott minne —, som icke känner behov av ett så nyttigt, nödvändigt ock allmännt använt medel att öka en boks praktiska användbarhet; antingen en innehållsöversikt eller hälst ett fullständigt register hade dock varit önskvärt. Mina anmärkningar, som i det hela blott velat påvisa att nybörjarens krav blivit för litet tillgodosedda, avslutar jag i den förhoppningen, att den tiden snart måtte vara inne, då vi erhålla en uttömmande framställning av det icke endast mäst klassiska utan onekligen även mäst poetiska levande språket bland alla de germanska folkens tungomål. Varje sådan bearbetning kan bygga på den omtalade lilla skriften som på en fast grundval.

Uppsala, den 8 aprill 1905.

H. Buergel Goodwin.

Vǫlundarkviða.

Dass nicht nur die tradition, auf der Vkv. beruht, sondern auch das gedicht selbst keineswegs einheitlich ist, darüber sind die forscher, die sich mit dem gedichte eingehend beschäftigt haben, einig. Und zwar geht die allgemeine ansicht dahin, dass der geschichte von den schwanenmädchen eine andere poetische überlieferung als der erzählung von Vǫlunds fesselung zu grunde liege. Am überzeugendsten hat m. e. darüber und über andere die Vkv. betreffenden fragen Jiriczek in seinen Deutschen Heldensagen gehandelt.

Man stellt die sache gewöhnlich so dar, dass zwei unabhängige gedichte von Vǫlundr von einem dritten, nicht unbegabten dichter zu einer einheit gestaltet seien. Einige inconcinnitäten würden sich aus der unvollkommenen anpassung erklären. Auch darüber, dass die neubearbeitung eine gründliche sei, ist man einig.

Fragt man, was jedem der beiden älteren dichter gehört, so hört die einstimmigkeit auf. Dass mit str. 6 das zweite gedicht anhebe, ist wol die am meisten verbreitete ansicht.

Die meisten forscher lassen sich nicht darüber aus, was wol dem bearbeiter, der die gedichte verbunden hat, gehören möge. Eine ausnahme macht Niedner, der eine sehr complizierte bearbeitung annimmt; der ganze passus 5—19 ist nach ihm das eigentum des bearbeiters; darin aber ist 6—10 widerum eine jüngere interpolation.

Für die beurteilung der naht glaube ich zunächst ein neues moment anführen zu können. Bei der betrachtung der widerholungen der Vkv. fiel es mir auf, dass in der anfangs partie drei aufeinanderfolgende strophen (3—5) je zwei zeilen einer in der nähe stehenden strophe widerhohlen. Alle drei werden dadurch zehnzeilig.

Das kann kaum ein zufall sein. Die auffassung dieses verhältnisses, die sich sofort aufdrängt, ist, dass es der sogenannte dritte dichter ist, der diese widerholungen veranlasst hat. Wir müssen die stellen näher prüfen.

3, 9—10: *Alvitr unga ǫrlog drýgja* widerholen 1, 3—4. Eine äussere veranlassung dazu bot z. 6 *á myrkvan viđ*, die mit 1, 2 *Myrkviđ í gegnum* parallel ist.

4, 1—2: *Kom þar af veiđi veđreygr skyti*; eine sehr schlechte widerholung von 8, 5—6. Hier folgt als apposition Vǫlundr; da es aber unmöglich ist, 4, 3 *Slagfiđr ok Egill* als apposition zu *skyti* aufzufassen, muss man entweder z. 1—2 für einen satz für sich ansehen, — in diesem fall ist er unmöglich, — oder man muss zu der einzigen auffassung, die übrig bleibt, seine zuflucht nehmen und die reihe *veđreygr skyti*, *Slagfiđr ok Egill* für eine aufzählung ansehen. Aber auch damit kann man unmöglich frieden haben. Das in wunderlichster weise componierte subject wird durch das verbum im singular nicht besser [1]), und auch die symmetrie der halbstrophe wird durch die aufzählung gestört, indem mit z. 4 ein neuer satz anhebt [2]). Ferner: im weiteren verlauf der strophe kommt zwar der gegensatz Slagfiđr-Egill zum ausdruck, aber von Vǫlundr ist erst wider in den gleichfalls verdächtigen zeilen 5, 1—2 die rede. Und eine formelle betrachtung der strophe zeigt, dass die strophencäsur nach z. 6 fällt. Auch das beweist die unursprünglichkeit von z. 1—2.

5, 1—2: *En einn Vǫlundr sat í Ulfdǫlum.* Das schliesst sich sehr geschickt an str. 4, sofern dort von Vǫlundr die rede ist. Die verse knüpfen dann an die gedankenreihe 4, 7—10 eine neue. Mit 4, 1—2 aber müssen auch sie

---

1) Wie würde man wol einen satz beurteilen wie: 'da kam der faule student, Wilhelm und Friedrich'?

2) Str. 8, wo die dritte zeile der (zweiten) halbstrophe eine apposition bildet, gehört auch die vierte noch zu demselben satze.

gestrichen werden, denn ohne diese sind sie unmöglich. Beide zeilenpaare gehören demselben dichter.

Lässt sich ein gemeinschaftlicher grund für die aufnahme der drei stellen erkennen? Ich glaube, ja. Es war ihrem dichter darum zu tun, zwei in keiner weise zusammenhängende gedichte zu verbinden. Das wollte er dadurch erreichen, dass er in das erste gedicht Vǫlundr einführte. Zwei der besprochenen stellen (4, 1—2. 5, 1—2) reden direct von ihm; die dritte 3, 9—10 von Alvitr, die dieser bearbeiter als Vǫlunds geliebte auffasst. Sie musste, wenn Vǫlundr als ein bruder des Egill und des Slagfiđr dargestellt werden sollte, absolut an dieser stelle genannt werden, denn str. 4 nennt ja nur Ǫlrún und Svanhvít. Den namen las er aus 1, 3, woher die ganze stelle stammt. Stilistisch zeigt sich ein ähnlicher fehler wie 4, 1—2; *Alvitr unga* steht als apposition zu dem plurale *meyjar*; das, was folgt, lehrt, dass nur das eine mädchen gemeint sein kann.

Man kann nicht sagen, dass derselbe fehler auch 1, 3 vorliegt. Sievers hat Beitr. 12, 488 ganz richtig *alvitr* appellativisch aufgefasst und *unga* zu *ungar* emendiert. Dass aber unser bearbeiter die stelle anders verstanden hat, geht aus 10, 7 hervor, wo *unga* allein richtig sein kann und Alvitr demnach auch wie 3, 9 als n. pr. aufzufassen sein wird. Übrigens herrscht in der prosa dieselbe falsche auffassung. Daraus ergibt sich, dass die umarbeitung, bei der 3, 9—10. 4, 1—2. 5, 1—2 aufgenommen und ein zusammenhang zwischen zwei einander fremden gedichten entstanden ist, sehr jung, jünger als die aufzeichnung der beiden gedichte ist. Denn *unga* für *ungar* ist ein fehler der schriftlichen tradition.

Der bearbeiter der vorliegenden Vkv. ist demnach nicht ein einsichtsvoller alter dichter, der etwa zwei niederdeutsche oder kurz vorher aus dem nd. übersetzte gedichte etwa zu einer einheit verband, sondern er war ein interpolator von der bekannten race, die nur das eine verdienst hat, dass

sie sich besser als ihre einsichtsvolleren kollegen controlieren lassen.

In der anfangspartie gehören ihm noch 2, 7—10. Nach 2, 6 fehlt anerkanntermassen ein zeilenpaar; die strophe würde demnach 12 zeilen enthalten. Die überflüssigen 4 zeilen verfolgen denselben zweck, Vǫlundr einzuführen (Ǫnundr ist ein schreibfehler). Die echten zeilen reden wie str. 4 nur von den beiden brüdern und ihren geliebten. Jedes paar erhält eine halbe strophe. — Schlecht ist z. 8 der hauptstab *þeira*[1]).

Auch daraus, dass *alvitr* 1, 3 nur ein appellativum sein kann, folgt, dass für Vǫlundr in diesem gedichte kein platz ist. Denn er wäre der einzige der brüder, deren geliebte ursprünglich dem namen nach gar nicht genannt wäre.

In dem ersten gedichte ist demnach nur von zwei mädchen die rede. Keine alte zeile weist auch nur im geringesten auf eine dreizahl hin[2]).

Mit den besprochenen stellen hängt in dem zweiten gedichte str. 10, 5—8 eng zusammen. Wenn Alvitr aus dem ersten gedicht stammt, so kann eine stelle im zweiten gedicht, wo sie genannt wird, nicht ursprünglich sein. Die weise der einführung — widerholung von 1, 3 — und die auffassung des wortes als n. pr. weisen auf den dichter von 3, 9—10 als den verfasser der stelle hin. Es liegt auch dieselbe tendenz vor, die verbindung mit dem liede von den schwanenjungfrauen zu consolidieren. Die halbstrophe ist schon

[1]) Man beachte besonders, dass *alle* stellen in der partie 1–4, die von Vǫlundr reden, solche sind, die die strophe überfüllen.

[2]) Dem zufälligen umstande, dass in dem gedichte Friedrich von Schwaben (Uhland, Schr. I, 481 ff.) der held eines märchens, das mit str. 1—4 unseres liedes einige züge gemein hat, sich auf seinen irrfahrten in einem teil der überlieferung einmal Wieland nennt, wird man nach dem vorhergehenden keine bedeutung beilegen dürfen. Über den unwert dieser quelle vgl. auch Jiriczek s. 24 ff. — Nicht ganz unmöglich scheint es mir übrigens, dass der name indirect auf unsere sammlung zurückgeht. Die darstellung des interpolierten liedes war später im Norden die officielle (s. unten s. 130); sie kann sich auch über die grenzen verbreitet haben, und einzelne losgelöste züge können mit dem namen Gott weiss wohin gelangt sein.

von mehreren forschern gestrichen worden. Niemand hat noch herausgebracht, wie der umstand, dass der ring fehlte, Vǫlundr auf den gedanken führen konnte, dass Alvitr zurückgekehrt sei, noch weniger, wie der liebhaber, der tag und nacht nach seiner frau sich sehnt, über dem gedanken, dass sie heimgekehrt sei, ruhig einschlafen kann. Jetzt hat sich für die verurteilung der halbstrophe ein mechanisches kriterium, für ihre aufname aber ein psychologischer grund ergeben.

Auch str. 15 kann nach dem gesagten unmöglich echt sein. Schon Niedner hat für ihre ausmerzung triftige gründe angeführt. Aber auch die namen beweisen, dass die strophe nicht zu dem zweiten gedichte gehört. Freilich auch nicht zu dem ersten. Und auch der bearbeiter, der die beiden gedichte miteinander verband, kann schwerlich für sie verantwortlich gestellt werden. Er war es freilich, der Hlǫðvér einführte (10, 6). Aber er wird nach 10, 5—8 die beiden töchter dieses königs nicht Hlaðguðr und Hervǫr genannt haben. Er, der 2, 7—10 dichtete, wird auch nicht der Ǫlrun einen anderen vater als ihren beiden schwestern gegeben haben. Irgend welche sagenhistorische autorität kommt dieser strophe nicht zu [1]).

Sehen wir uns jetzt nach der naht um. Str. 4, 10 ist die letzte überlieferte zeile des ersten gedichtes. Denn wenn 5, 1—2 wegfallen, so ist der zusammenhang zwischen 4 und 5 vollständig gestört. Dazu stimmt, dass str. 5 von Vǫlundr handelt; *hann sló gull rautt við gim fastan* kann von niemand anders gesagt sein.

Daraus folgt noch nicht, dass str. 5 zu dem zweiten gedichte, dem eigentlichen Vǫlundliede, gehört. Auch *die* möglichkeit muss erwogen werden, dass sie dem verbindenden interpolator gehört. Doch lässt sich darüber bis jetzt wenig

---

[1]) Auf die stelle der ættartǫlur (Flat. I, 25): *faudur Kiars faudur Aulrunar* ist nicht der geringste wert zu legen. Sie hat unsere liedersammlung in ihrer jüngsten gestalt benutzt (Arkiv 22, 239 ff.).

sicheres sagen. Vorläufig stelle ich die frage in dieser form: Folgt daraus, dass z. 7—10 von Vǫlunds frau reden, dass die strophe nicht echt (darunter verstehe ich dem alten Vǫlund-liede zugehörig) sein kann?

Wenn die strophe echt is, so hatte in dem alten liede Vǫlundr eine frau, die natürlich mit der Alvitr unga des interpolators freilich identificiert aber nicht von anfang an identisch gewesen sein kann. Nun ist in dem alten liede auch später mehrfach von einem weibe des Vǫlundr die rede. Wir müssen fragen, ob alle diese stellen interpoliert sein können.

Was man davon zu denken hat, wird str. 14 entscheiden müssen. Über keine andere strophe gehen die meinungen so sehr auseinander. Wenn es uns gelingt, sie richtig zu verstehen, so werden wir vielleicht den schlüssel zum verständniss der überlieferung gefunden haben. Wir müssen sie im zusammenhang mit str. 13 betrachten. Hier sagt Níđuđr (z. 3—6): *Hvar gaztu, Vǫlundr, vísi álfa! vára aura í Ulfdǫlum*, d. h. 'wo in Ulfdalir hast du, V., herrscher der elben, unser gold gefunden?'

Wie man die verse auch dreht, ein ding ist klar, dass Níđuđr sich darüber wundert, dass V. *dort in Ulfdalir* das gold in seinem besitz hat. Nicht darüber, dass er es besitzt, sondern dass er es dort besitzt. Legt man auf *vára* sehr grosses gewicht, so ist der eigentliche grund dieses staunens, dass V. dort Níđuđs gold besitzt; der könig würde sich dann nicht darüber wundern, wenn er dort gold besessen hätte, das einem anderen gehörte. Das ist schwerlich richtig. Wie konnte Níđuđr wissen, dass das *sein* gold sei? Das müsste aus nebenumständen hervorgehen, wovon wenigstens die überlieferung nichts weiss. Die voraussetzungen des gedichtes lassen das auch keineswegs vermuten. Vǫlundr ist ein kundiger schmied, aber kein dieb. Der könig kann das gold wol das seine nennen, aber dass es tatsächlich von ihm stammte, wollte der dichter gewiss

nicht sagen. Man vergleiche die stellen, wo das gold genannt ist 5, 3. 7, 5 ff.; kein wort über die herkunft des goldes; man bekommt den bestimmten eindruck, dass es Vǫlundr gehört. Es bleibt demnach nichts anderes übrig, als *vára* nicht zu pressen, und die stelle so zu verstehen, dass Níðuðr das gold das seinige nennt, weil er es in seiner macht hat, vielleicht auch, was man freilich aus str. 13 ohne weiteres nicht herauslesen kann, weil er sich dessen in seinem eigenen gebiete bemächtigt hat.

Str. 14 beginnt in der hs. mit einer majuskel. Das beweist nun freilich für die ursprüngliche strophenteilung nicht viel. Aber auch sonst spricht die überlieferung für die richtigkeit dieser schreibung. Denn nachdem 10, 5—8 entfernt worden sind, bildet der ganze abschnitt 6—14 eine nur durch zwei deutliche zweizeilige zutaten entstellte richtig aneinanderschliessende strophenreihe. Die zusätze sind 9, 5—6, die 3—4 ausführen, und 13, 1—2, die aussagen, dass Níðuðr zu sprechen anhebt. Richtige achtzeilige strophen sind 6. 7. 8. 9, 1—4 + 10, 1—4. [1]) 11. 12 + 13, 3—6. 14. Damit schliesst dieser abschnitt des gedichtes.

Wenn mit 14 eine neue strophe anhebt, so spricht alle wahrscheinlichkeit dafür, dass sie ganz von Vǫlundr gesprochen wird. Freilich beginnt auch Níðuðs rede (13, 3) in der mitte einer strophe, aber dort ist éine strophe über zwei redende verteilt, von denen jeder die hälfte und, wenn wir 14 richtig beurteilen, nicht mehr spricht. Eine achtzeilige rede, die sich über zwei strophen verteilt, ist wenigstens nicht natürlich [2]). Doch werden 14, 1—4 von mehreren forschern (Bugge z. st., Detter und Heinzel, Gering Übers., Hildebrand, Edzardi, Germ. 23, 171) dem könige zugeteilt.

---

[1]) Über den anschluss an str. 11 s. unten s. 137.

[2]) Eine weit geringere abweichung von der natürlichen verteilung zweier strophen über die redenden, die sich übrigens aus der charakteristik dieser personen erklärt, ist es, wenn Hyndl. 46—48, Hyndla 12, Freyja 4 zeilen spricht. Vgl. darüber Arkiv 22, 225.

Die zeilen lauten: *Gull var þar eigi á Grana leiðu; fjarri hugðak várt land fjǫllum Rínar.* Bugge übersetzt in zusammenhang mit 13: "Guld var ikke der (i Ulvdale) paa Granes Vei; det Guld, som du har, kan du ikke have faat der; det er vort Guld; men hvordan er du kommen i Besiddelse af dette, da vort Land ligger fjærnt fra Rinens fjælde?" — Das setzt voraus, dass am Rhein allerdings gold 'auf Granis weg' liege. Aber wie versteht Bugge *á Grana leiðu*? Ist es auf dem wege zum (zu der wohnung des) drachen, den Sigurđr erschlug? So wäre der sinn, dass Fáfnir in der nähe des Rheins gewohnt hatte; aber was hilft das dem Vǫlundr, der doch Fáfnir nicht erschlagen hat? — Oder ist es 'auf der öffentlichen heerstrasse'? So trifft die bemerkung auch für die Rheingegend kaum zu. Zugegeben aber, Níđuđr wolle sagen, dass in Ulfdalir weniger gold zu bekommen sei als am Rheine, so folgt daraus, dass N. sich über V's besitz an gold nicht wundern würde, wenn er nur an einem anderen orte in dessen besitz gefunden wäre; also geht der könig nicht von vorn herein davon aus, dass es *sein* gold sei. Das lässt sich aber widerum damit nicht vereinigen, dass Bugge auf *várt* so starken nachdruck legt. — Ganz unverständlich ist mir die erklärung von D. und H. Zu 14, 2 heist es: "der weg Granis ist der von der Gnitaheide zu Gunnar, Fafn. 41, zu Sigrdrifa auf Hindarfjall' Fáfn. vor 46 (B. Sigrdr. vor 1) oder zu Heimir Grip. 27, also in Deutschland. Wie Atlakv. 5. 6. erscheint hier die Vorstellung von der goldreichen Gnitaheide ohne die des auf dem Golde liegenden Drachen. Missverständniss des Rheingoldes?". Und zu 14, 1—4: "N. sagt: Hier ist es nicht wie in Deutschland, in deinem Vaterland, wo man das Gold auf der Strasse findet, d. h. auf der Gnitaheide, — hier habe nur ich Gold: wenn du also auch welches hast, so musst du es mir gestohlen haben." Der schluss ist derselbe wie bei Bugge. Aber wenn *Grana leiđ* die Gnitaheiđr ist, wie kann dann zugleich 'die Strasse' gemeint sein?

Und bedeutet *þar* hier? Und was bedeuten die praeterita *var* und *hugþak*? Nicht zu reden von der gesuchten verbindung mit str. 13. Denn wenn erst der schluss der gedankenreihe der ist, dass das gold ihm gestohlen sein müsse, wie kann dann der könig schon am anfang seiner rede, und das in einer so dunkeln sprache, die behauptung aufstellen, die sich ihm erst mit mühe aus 14 ergeben wird? Noch schlimmer ist es, dass der schluss, zu dem Níðuðr geführt wird, gar nicht taugt. Denn aus der erwägung, dass in Vǫlunds land das gold auf der strasse liege, musste sich vielmehr der schluss ziehen lassen, dass er es von dort mitgebracht habe. Gering (Übers. anm. z. str.) sagt: "N. meint, V. habe weder einen schatzhütenden Drachen erschlagen noch aus dem goldführenden Rheine seine Reichtümer geholt; daher müsse er sie ihm gestohlen haben" [1]). Diese auffassung von z. 1—2 kann m. e. nicht richtig sein. Es wird nicht behauptet, dass Vǫlundr nicht auf Granis weg gewesen sei, sondern dass dort, in Ulfdalir, auf Granis wege kein gold gelegen habe. Also ist in Ulfdalir eine Grana leið, und Vǫlundr kann dort gewesen sein [2]).

Daraus, dass N. von einer Grana leið in Ulfdalir redet, folgt, dass nicht der von Sigurðr zurückgelegte weg gemeint sein kann, sondern dass der ausdruck 'die öffentliche strasse' bedeuten muss. Aber nicht so, dass die Gnitaheiðr dasselbe wäre wie die strasse, sondern Grani heisst 'pferd' und der weg des pferdes ist die strasse.

Eine anspielung auf die Nibelungensage ist demnach in z. 1—2 nicht vorhanden, und damit wird auch jeder grund, einen solchen in z. 3—4 zu sehen, hinfällig. Die blosse erwähnung des Rheins kann das nicht beweisen. Was die

[1]) Aus der von Gering besorgten zweiten auflage von Hildebrands ausgabe, wo str. 14 (bei ihm 16) vollständig dem Vǫlundr zugeteilt wird, sehe ich, dass er die oben angeführte erklärung nicht länger aufrecht hält.

[2]) Ähnlich Edzardi a. a. o., der freilich *þar* in *þat* ändert, ohne jedoch dadurch eine befriedigende erklärung zu gewinnen.

verse bedeuten, das wird man erst dann zu verstehen hoffen dürfen, wenn man weiss, wer sie spricht. Da nun alle versuche, sie dem Níðuðr in den mund zu legen, fehlgeschlagen haben, wollen wir es mit einer auf der handschriftlichen angabe beruhenden interpretation versuchen.

Z. 5—8 sagt Vǫlundr: *mank at vér meiri mæti áttum, er vér heil hjú heima várum*, 'ich erinnere mich, dass wir mehr kostbare sachen (als die von dir, o könig, mir genommenen ringe) besassen, als meine frau und ich [1]) gesund und wol zusammensassen'. Die beziehung dieser verse auf die herkunft des goldes lässt sich nicht verkennen. Was Níðuðr ihm genommen hat, ist nur ein teil von V's reichtum. Aber die quelle dieses reichtums ist weder der Rhein noch die Gnitaheiðr, sondern Vǫlunds heimat. Diese erkenntniss eröffnet das verständniss für z. 1—4. Die Ulfdalir, wo kein gold auf der strasse liegt, stehen dadurch zu V's land im gegensatz. Aber nach z. 3—4 liegen die berge des Rheins von V's land weit ab. Also wird mit *fjǫllum Rínar* Níðuðs land angedeutet, und dort liegen auch Ulfdalir, die also, wie auch von anderen vermutet worden ist, nur dem Níðuðr gehören können. Vǫlundr sagt also: "ja, du hast recht; dort in Ulfdalir würde ich kein gold gefunden haben, — das ist weitab von meiner heimat. Aber daheim, bei meiner frau, dort besitze ich einen noch um vieles grösseren schatz".

Aus diesen versen lehren wir noch mehr. Als Vǫlundr von Níðuðr gefangen genommen wurde, war er nicht daheim. Das ist ein neuer beweis gegen 5, 1—2 und den dadurch bewirkten zusammenhang von str. 4. 5. Das einzige, was Vǫlundr mit Egill und Slagfiðr gemein hat, ist dass er wie diese von seiner frau getrennt ist. Aber von Egill und Slagfiðr sind die frauen fortgeflogen, und sie selbst sind ausgezogen, sie

---

[1]) *vér hjú* kann unmöglich auf die brüder, die das alte gedicht nicht kennt, bezogen werden. Und was für ein sinn käme dabei auch heraus! Haben denn Slagfiðr und Egill so viele schätze mit auf die suche genommen?

zu suchen; Vǫlundr hingegen ist selbst von hause, seine frau aber sitzt daheim; er verlangt nach ihr, und wenn str. 5 alt ist, hofft er, dass sie zu ihm kommen wird.

Str. 13. 14 beweisen nun, dass sich wenigstens aus der erwähnung der frau nicht schliessen lässt, dass str. 5 unecht ist. Das resultat, dass Vǫlundr sich nicht in seiner heimat aufhielt, als Níđuđr ihn gefangen nahm, hat durchaus nichts befremdendes. Im gegenteil ist erst dadurch die möglichkeit der gefangennehmung gegeben. Str. 6 vernimmt der könig, *at einn Vǫlundr sat í Ulfdǫlum*. Bei der interpretation dieser zeilen hat man all zu einseitig ausschliesslich das wort *einn* betont und es mit str. 1—4 in verbindung gebracht. Dass die zeilen mit diesen strophen nichts zu schaffen haben, ist nun hinlänglich klar geworden. Aber *í Ulfdǫlum* ist gerade so wichtig wie *einn*. Der umstand, dass Vǫlundr hier, in Níđuđs gebiete (str. 13. 14) sich aufhält, und überdies ganz allein, veranlasst den könig, den versuch zu wagen, ihn zu fangen. Vǫlundr ist *vísi álfa*, *álfa ljóði*; in das elbenland aber hat der könig keinen zugang: der elbe kann nur dann gefangen werden, wenn er sich im gebiete der menschen aufhält. Auch das bestätigt, dass Ulfdalir nur ein zeitweiliger aufenthaltsort des elbenfürsten sein kann.

Nun sieht auch Níđuđs frage noch etwas anders aus. Die zweite zeile (*vísi álfa*) zeigt, wie die ganze unternehmung, dass der könig sehr gut weiss, wen er vor sich hat. Der einzige zweck seines unternehmens ist, mit Vǫlunds hülfe seine reichtümer zu vermehren. Er kann daher unmöglich glauben, dass Vǫlundr das gold ihm entstohlen habe; er muss wissen, dass es elbengold ist. Die frage bedeutet demnach: das gold, das jetzt das meine ist, hast du gewiss nicht in Ulfdalir gefunden, — du hast es aus deiner heimat, dem elbenlande, mitgebracht.

Wenn nun Vǫlundr daheim eine geliebte frau hat, so wüsste ich nicht, warum es unmöglich sein sollte, dass einer

von den ringen, die der könig ihm genommen hat, oder sogar alle, von dieser frau stammen oder ihr gehören sollte. Wenn also von einem solchen ringe im folgenden mehr als einmal die rede ist, so geht es nicht an, alle diese stellen aus dem einzigen grunde, dass sie sich mit dem nicht von Vǫlundr handelnden gedichte 1—4 schlecht vertragen, zu streichen. Nur formelle grunde können zu einem solchen verfahren berechtigen. Die stellen sind:

17, 5—6. Die strophe hat 10 zeilen. z. 1—4. 7—10 sind unentbehrlich. Die königin bemerkt, Vǫlunds auge sei böse, er fletsche die zähne, wenn das schwert ihm gezeigt werde; des beste sei, ihm die sehnen durchzuschneiden und ihn nach Sævarstǫđ zu befördern. Die erwähnung des schwertes kann hier die worte *ok hann Bǫðvildar baug um þekkir* veranlasst haben. Da diese die einzigen im zusammenhang entbehrlichen zeilen der überfüllten strophe sind, müssen wir darauf verzichten, sie zu behalten.

Anders 18. 19. (18. 10 zeilen): *Skinn Níðaði sverð á linda, þats ek hvesta, sem ek hagast kunna, ok ek herðak, sem mér hægst þótti; sás mér fránn mækir æ fjarri borinn, sékkak þann Vǫlundi til smiðju borinn.* (19. 4 z.): *Nú berr Bǫðvildr brúðar minnar — bíðkak þess bót — bauga rauða*; zusammen 14 zeilen. Darüber, dass diese auf 8 zu reduzieren sind, ist man so ziemlich einig. 18, 5—6 führen 3—4 aus. Liessen sich nun 18, 1—4. 7—10 behalten, so könnte davon die rede sein 19 zu streichen; es wäre dann auch hier wie str. 17 nur von dem schwerte die rede. Aber 18, 9—10 sind nur eine ausführung von 7—8 (zu beachten ist die widerholung von *borinn*). Also muss, wer auch 19 streicht, zugleich in 18 eine lücke annehmen. Oder man müsste einen teil von 19 streichen und 19 auf 2 zeilen reducieren. So tut Sijmons. Auf diese weise aber bekommt man eine schlechte symmetrie, 6 zeilen handeln vom schwerte, 2 vom ringe — nur Vǫlunds frau wird eliminiert. Und 18, 7—8 sind auch

nicht dazu angetan, dass man um ihretwillen verse, die eine wesentliche aussage enthalten, zu streichen geneigt sein kann. Ihr inhalt ist vollständig pleonastisch; er folgt direct aus z. 1—2.

Also sind es wol ausschliesslich sagengeschichtliche erwägungen, die Sijmons dazu geführt haben, 19, 2—3 zu streichen. Da nun, wie oben gezeigt wurde, str. 14 eine frau des Vǫlundr kennt, von der ein oder mehrere ringe stammen können, vermögen wir solche gründe nicht anzuerkennen, und glauben, dass str. 19 die beste gewähr hat [1]). Es kommt hinzu, dass erst dadurch auch die rache des elbenfürsten in ein eigentümliches licht gerückt wird. Dadurch, dass Bǫðvildr diesen ring trägt, werden seine gedanken auf die eigentümliche form, die die rache annimmt, — die schändung, — gelenkt. Trägt Bǫðvildr den ring [2]) seines weibes, so soll sie auch sein weib werden. Es geht nicht an, ohne absolute notwendigkeit diesen tief psychologischen zug hinwegzuinterpretieren oder zu streichen.

Von einem ringe ist dann widerum in der schändungsepisode die rede. 26, 1—2: *þá nam Bǫðvildr baugi at hrósa.* Fragt man, was das für ein ring ist, so kommen die folgenden möglichkeiten in erwägung.

1. Der baugr ist ein willkürlicher der Bǫðvildr gehörender ring. Dadurch ensteht eine doppelte schwierigkeit. Zunächst vernimmt man dann nichts mehr von dem ringe, den Níðuðr str. 8 vor den übrigen fortgenommen hat. Mit recht bemerkt Jiriczek, es müsse mit diesem ringe doch ein eigenes bewandniss haben; so aber ist er nach str. 8 oder nach 19 *ór sǫgunni.* Auch str. 19 deutet darauf, dass der ring noch eine rolle zu spielen bestimmt ist. Ferner wird durch die

[1]) Wenn Finnur Jónsson als grund str. 19 zu streichen angibt, Vǫlundr könne nicht wissen, dass Bǫðvildr den ring trage, so fragt man, wie Finnur Jónsson dass wissen kann.

[2]) Oder die ringe. Das plurale *bauga* kann sehr wol bedeuten, dass Bǫðvildr mehrere Vǫlunds frau gehörende ringe trägt.

annahme, dass str. 26 mit 8. 19 nicht zusammenhange, ein willkürliches neues element in die überlieferung hineingetragen, ein ring von dem man nichts anderes weiss, als dass er der Bǫđvildr so teuer ist, dass sie es niemand als dem Vǫlundr zu sagen wagt, wenn sie ihn zerbrochen hat. Schon diese bemerkung (26, 7—8) würde zu dem beweise genügen, dass Vǫlundr zu diesem ringe in irgend einem verhältniss stehen muss.

2. Der ring (26, 1—2) wird mit den brjóstkringlur (25, 7—8), die Vǫlundr für Bǫđvildr geschmiedet hat, identificiert. Ich weiss nicht ob ich Sijmons' von Edzardi herrührende strophenteilung so verstehen muss; aber wahrscheinlich ist das die meinung, denn wenn 26, 1—2 zu derselben strophe wie 25, 7—8 gehören, so wird man zunächst an diese verse denken. Aber gegen eine solche auffassung erheben sich wichtige bedenken.

Zunächst gegen die strophenteilung. Aus der handschrift ist nichts sicheres zu entnehmen. Sie hat majuskeln str. 20, 1. 20, 5. 22, 5. 23, 5. 25, 1. 26, 1. Aber 20—25, und wenn 17—18 oben richtig aufgefasst wurden, sogar 16—25 (16, mit Bugges ergänzung von z. 1—2) bilden eine aneinanderschliessende strophenreihe, deren anfänge mit den anfängen in Bugges ausgabe vollständig zusammenfallen. Um mit 23, 5. 24, 5. 25, 5 neue strophen anfangen zu lassen, muss man nach 22 eine lücke annehmen, die der inhalt keineswegs verlangt; der anschluss ist tadellos. Edzardis argumentation beruht auf den parallelen strophen 34, 5—36, 4 (34, 5 = 25, 1 u. s. w.). Aber hier ist eben der zusammenhang ein anderer; nach 36, 4 folgt noch eine halbe strophe, die zu Vǫlunds rede gehört. Und wo steht geschrieben, dass gleiche verse nicht an ungleichen stellen verschiedener strophen widerkehren können? Der interpolator der beiden gedichte hat sich wenigstens an diese vorschrift nicht gehalten. Hier correspondieren 3, 7—10 mit 1, 1—4. 4, 1—4 mit 8, 5—8.

Und in den alten strophen 11, 3—4 mit 31, 1—2; 38, 1—4 mit 29, 5—8. Etwas anderes wäre es, wenn 23, 5. 24, 5. 25, 5 bessere strophenanfänge wären als 23, 1. 24, 1. 25, 1. Aber das ist nicht der fall. Im gegenteil bilden 23—25 die zusammenhängende erzählung eines einzigen ereignisses, während 26, 1 einen neuen abschnitt, die rache an Bǫđvildr, eröffnet.

Übrigens bemerke ich ganz unabhängig von dieser frage, dass mir die echtheit von 34, 5—36, 4 sehr zweifelhaft erscheint. Allerdings ist die widerholung sehr rhetorisch, aber die stärke unseres dichters liegt nicht in der rhetorik sondern in der epischen kürze. Es berührt auch eigentümlich, dass Vǫlundr zu Níđuđr von Níđuđr in der dritten person redet, — in den ursprünglichen zeilen 34, 1—4 heisst es *þú* (dreimal); besonders verstiegen ist 35, 7—8 *kunnigri kván Níðaðar*. Es kommt ein symmetrischer grund, die strophen zu tilgen, hinzu. Vǫlundr erzählt dem Níđuđr die rache. Diese gipfelt in der schändung der tochter. Ist es nun wahrscheinlich, dass der dichter der tötung der knaben 2 $^1/_2$, der schändung der Bǫđvildr nur eine halbe strofe gewidmet haben sollte? Streicht man die beiden die widerholungen enthaltenden strofen, so sind 34, 1—4. 36, 5—8 zu éiner strophe zu verbinden. Beide taten werden in je einer halben strophe mitgeteilt; ganz kurz, aber nicht minder gräulich steht die erzählung in ihrer nackten einfachkeit da.

Fragt man, wie Níđuđr dann zu wissen bekam, dass die leichname der knaben zu luxussachen verarbeitet worden sind, so antworte ich: nach solchen dingen fragt die alte dichtung nicht. Übrigens konnte Níđuđr, wie Vǫlundr ihm geraten, zur schmiede gehen, um sich die nötige gewissheit zu verschaffen.

Was nun den wortlaut von str. 25. 26 betrifft, auch dieser verbietet den ring auf die bjóstkringlur zu beziehen. Die brjóstkringlur sind aus den zähnen der knaben gemacht, bil-

den also eine perlenschnur. Eine perle dieser kette kann nicht baugr heissen; wenn das aber möglich wäre, so würde aus dem singular *baugi* folgen, dass nicht mehr als eine einzige perle gebrochen war. Wenn aber die schnur gemeint wäre, — was sprachlich wol gleich unmöglich ist, — wie kann Vølundr dann str. 27 von einem *brest á gulli* reden? Die schnur, an der die perlen hangen, ist doch nicht aus gold gemacht.

Davon, dass mit dem str. 26 genannten *baugr* die *brjóstkringlur* gemeint seien, kann also weiter nicht die rede sein. Will man aber durchaus die zeilen mit dem vorhergehenden verbinden, so muss man schon, wie auch Sijmons tut, nach str. 26, 2 eine grössere lücke annehmen, und 26, 7—8 doch widerum auf einen wirklichen von den brjóstkringlur verschiedenen ring beziehen.

3. Dieser ring kann nun kein anderer sein als der verhängnissvolle ring, den der könig str. 8 fortgenommen hat, und den Bǫđvildr str. 19, wie es scheint zusammen mit anderen ringen, trägt. Was war das für ein ring?

Eine neue auffassung habe ich hier nicht zur geltung zu bringen. Ich glaube dass Jiriczek und andere darin durchaus recht haben, dass es ein flugring ist. Was dawider angeführt worden ist, dass der flugring der Alvitr nicht mehr in Vølunds besitz sein könne, hat, nachdem sich die strenge sonderung der beiden gedichte als berechtigt und unumgehbar erwiesen hat, keine bedeutung mehr [1]). Nur daraus, dass es ein flugring ist, erklärt es sich, dass der könig sich soviel mühe gibt, ihn zu erwerben, und dass Vølundr unmittelbar, nachdem er ihn zurückbekommen hat, davon fliegt. Aus dem grossen wert des ringes erklärt sich auch Bǫđvilds furcht,

[1]) Unrichtig behauptet Niedner (Zschr. f. d. Alt. 33, 27), dass, wenn Vølundr einen flugring besessen hätte, es für ihn ein leichtes gewesen wäre, mehrere solche anzufertigen. Der flugring gehört zum elbe, nicht zum schmiede; auch ein elb, der kein schmied ist, kann einen flugring besitzen, und dass solche ringe eigene arbeit sind, ist nirgends bezeugt.

nachdem sie ihn zerbrochen hat. Dass Vǫlundr flügel schmiedet, davon weiss das gedicht nichts; wenn der dichter es vorausgesetzt hätte, so würde er wol mit einer sei es noch so kurzen bemerkung, wie er deren liebt, darauf hingewiesen haben.

Dass die mädchen von str. 1—4 flugringe besessen haben, wäre aber noch zu erweisen. Der dichter fasst sie halb als walkyren auf (1, 3—4), aber dass es schwanenmädchen sind, geht aus *flugu* (z. 1, nicht *riðu*) hervor, und wird durch den namen Svanhvít bestätigt. Jiriczek meint, die ursprüngliche auffassung sei die gewesen, dass sie einen flugring besässen, — daher die unsicherheit im gedichte, — der dichter aber sei mit gutem geschmack darauf an dieser stelle nicht eingegangen, sondern habe nur auf das psychologische den nachdruck gelegt. Gewiss die befriedigendste auffassung, so lange man *flugu* 1, 1 mit Vǫlunds ring in verbindung setzt. Wer an einen alten zusammenhang von str. 1—4 mit dem folgenden nicht glaubt, wird eher aus dem fehlen einer andeutung schliessen, dass der dichter auch an einen ring gar nicht gedacht hat, und der name Svanhvít wird eher die der Edda auch sonst bekannte vorstellung von einem fjǫđrhamr wachrufen. Hier sind doch mehrere auffassungen möglich.

Die str. 1—4 behandelte sage kann auch desshalb mit dem folgenden nicht ein organisches ganzes bilden, weil die auffassung von Vǫlunds natur eine grundverschiedene sein müsste. Die männer, zu denen die schwanenjungfrauen kommen, sind menschen; das ist die voraussetzung der ganzen geschichte, die von dem verkehr von elben mit menschen handelt. Vǫlundr aber ist selber ein elb; das lässt sich nicht hinweginterpretieren. Wäre das mädchen fortgeflogen, er brauchte ihr nur nachzufliegen. Hier ist ein widerspruch vorhanden, den kein dichter, nicht der beste, fortschaffen konnte. Der mann, der es versucht hat, war auch kein dichter, sondern ein interpolator der schriftlichen (*unga*, oben s. 115)

tradition. Man kann demnach eigentlich nicht nach dem grunde der verbindung der beiden sagen fragen, denn nicht die sagen, nur die gedichte sind verbunden. Der grund dieser verbindung kann nach dem vorhergehenden nur der sein, dass die gedichte in einer handschrift nebeneinander standen, und die frage löst sich in diese andere auf: warum wurde das gedicht von Vǫlundr unmittelbar nach dem fragment von den schwanenmädchen in die sammlung aufgenommen? Es scheint mir, dass der einzige verständliche grund in der verwantschaft der stoffe gelegen ist. Beide gedichte handeln von elbischen wesen, die in die gewalt menschlicher wesen geraten, später aber dadurch dass sie fortfliegen, sich dieser gewalt entziehen. Die stoffliche anordnung der sammlung ist somit an allem schuld. Wenn über dem zweiten gedicht kein titel stand, so lag die auffassung nahe, dass beide zusammengehörten, und daraus lässt sich der versuch, sie durch einzelne zusätze auch zu einer art einheit zu verbinden, sehr wol erklären.

Die geschichte der überlieferung zeigt widerum den gewaltigen einfluss eines buches. Denn dass in der þS Egill ein bruder des Vǫlundr heisst, beruht nicht auf der einmischung einer alten skandinavischen tradition, sondern lediglich auf dem einfluss der interpolierten liedersammlung. Diese vertritt die officielle tradition. Freilich stammt nur der name aus dieser quelle; die schützensage ist, wie man längst erkannt hat, von ihr unabhängig.

Ich kehre zu str. 5 zurück. Wir sahen, dass sie nichts enthält, was mit den folgenden strophen von Vǫlundr nicht zu vereinigen wäre. Freilich bieten z. 3—6 der interpretation schwierigkeiten, aber kaum sachliche [1]). Wenn sie echt ist,

[1]) Z. 5—6 bedeuten allenfalls nicht, dass Vǫlundr die ringe an eine schnur zieht; aus der bedeutung 'umgeben' für *lykja* kann man das nicht ableiten. Und was würde in diesem fall *vel* bedeuten? Ich verstehe *lykja* als 'vollbringen', 'fertig machen'; *alla* bedeutet alle die ringe, deren anfertigung er

fügt sie den bekannten tatsachen eine neue hinzu, nämlich die, dass Vǫlundr in Ulfdalir erwartet, dass seine frau zu ihm kommen wird. Dennoch zweifle ich aus folgenden gründen an ihrer echtheit:

1. Wenn str. 5 echt ist (1—2 sind ein zusatz), so ist das gedicht sehr fragmentarisch. Z. 3 kann unmöglich der anfang eines gedichtes sein, und auch der sammler kann sie dafür nicht angesehen haben. Hingegen bildet str. 6 einen verständlichen eingang nicht nur eines abschnittes sondern auch eines gedichtes. Man braucht nur *spurði* oder *spurt hefir* für *þat spyrr* zu lesen (vgl. auch z. 4 *sat*). Der anfang ist dann zwar ziemlich abrupt, aber das ist der stil des gedichtes (vgl. die übergänge 6, 5. 8, 5. 10, 1—2 und eine reihe andere) und gehört zu dessen grossen vorzügen.

2. Dass Vǫlundr in Ulfdalir gold schmiedet, ist verdächtig. 8, 5 kommt er von der jagd heim; freilich besitzt er auch viele ringe (7, 5), aber der ausdruck (*átti*) ist wenig dazu geeignet, glauben zu machen, dass er sie kurz zuvor selbst geschmiedet hat. Die arbeit, die Vǫlundr später für Níðuðr verrichtet, konnte leicht dazu verführen, durch widerholung dieses motivs den neuen zusammenhang zu befestigen.

3. Str. 5 ist eine schlechte strophe. Z. 5—6 sind schlecht verständlich; z. 7—10 gehören anerkanntermassen formell zu den schlechtesten versen des gedichtes. Der alte dichter drückte sich weit einfacher, kürzer, und in besseren versen aus.

4. Endlich erinnert doch der inhalt von z. 7—10 allzusehr an str. 1—4 und an die versuche des interpolators, Vǫlundr zu einem bruder des Egill und des Slagfiðr zu machen, dass nicht der verdacht aufkommen müsste, dass diese strophe denselben zweck hat. Die überlieferung wäre dem interpo-

---

unternahm; er legte keinen ring zur seite, bevor er ihn richtig (*vel*) fertig geschmiedet hatte. *lindbauga*, was es nun auch bedeuten mag, wird ein compositum sein, denn die hebungen können nur *lind* und *vel* sein.

lator fast zu freundlich entgegengekommen, wenn sie gerade an dieser stelle berichtet hätte, dass Vǫlundr seine frau erwartet. Da nun der interpolator auch str. 10, 5—8, die dieselbe erwartung aussprechen, gedichtet hat, glaube ich str. 5 nicht behalten zu können. Wir müssen uns also damit bescheiden, dass Vǫlundr nach str. 6. 13. 14 in Ulfdalir sitzt, geschieden von seiner geliebten frau, die zurückgeblieben ist. Dass er sie erwartet, wage ich nicht für einen alten sagenzug zu erklären.

Wir fragen nun weiter: wie ist Vǫlundr nach Ulfdalir gekommen? Das lied gibt darauf keine antwort. Vielleicht ist hier von den parallelen überlieferungen eine aufklärung zu bekommen. Es lässt sich nicht läugnen, dass der name Ulfdalir auf die verbannungssage zu weisen scheint (*bjǫrn ok ulfr skal hvervetna útlagr vera,* Gul. 94, 1). Wir werden dadurch genötigt, den berichten der þiðreks saga und von Déors klage gegenüber stellung zu nehmen.

Soviel scheint mir von vorn herein ausgemacht, dass falls ein zusammenhang bestehen sollte, unser gedicht da, wo es abweicht, der þS gegenüber recht hat. Jiriczek hat a. a. o. s. 47, anm. 3 Niedners gründe für die ursprünglichkeit der sagenform der þS ad absurdum geführt; ich brauche die argumentation nicht zu widerholen. Níðuðr und Vǫlundr sehen in der Vkv. einander bei der gefangennehmung des letzteren zum ersten mal. Es kann also Vǫlundr nicht von Níðuðr verbannt worden sein; wenn er in verbannung lebt, so haben seine eigenen naturgenossen ihn ausgestossen; daraus erklärt sich sein verlangen nach seiner frau.

Die erzählung der þS enthält viele junge elemente und sieht ausserordentlich arrangiert aus. Ich habe ihr früher nicht das geringste vertrauen entgegengebracht und die verbannung für eine erfindung angesehen. Wenn der held proben seiner kunstfertigheit ablegen soll, deren voraussetzung ist, dass er sich auf freien füssen befindet, so konnte die ver-

bannungsgeschichte dazu dienen, das spätere zerwürfniss mit dem könig zu erklären. So Jiriczek. Aber doch ist das ein ziemlich grosser umweg. Der könig konnte auch, als er dem Vølundr zu zürnen anfing, sofort zu der massregel der verstümmelung schreiten. Es ist demnach nicht unmöglich, dass hier ein alter sagenzug verborgen liegt, und wenn das anderswoher bestätigt wird, so muss man mit der deutung der überlieferung aus freier erfindung vorsichtig sein. Denn es ist auch möglich, dass dem verfasser der þS zwei erzählungen von Vélents ankunft an Níđungs hof bekannt waren [1]). Niemand wird glauben, dass die geschichte, die der sagaschreiber an den anfang stellt, ein altes element der Wielandsage ist; es ist ein weit verbreitetes motiv, das stets von neuem verwendet wird, um die herkunft eines unbekanten fremden zu erklären. Damit ist die möglichkeit gegeben, dass das andere motiv, dass Vélent als ein verbannter in Níđungs land kommt, älter, sogar ursprünglich ist. Aber davon wusste man weiter nichts zu sagen. Auf das wie, das warum und das woher gab die tradition keine antwort. Es lässt sich unter solchen umständen leicht verstehen, dass der sagaverfasser der ausführlichen erzählung von der ankunft in dem schiffe den vorzug gab und sie für den anfang benutzte, während er die verbannungssage reservierte, um das spätere zerwürfniss mit dem könig zu motivieren. Er hat dann nach der weise seiner kollegen (vgl. die Vǫlsunga saga und auch mehrere Eddalieder) parallele erzählungen chronologisch aneinandergereiht [2]).

Ähnlich verhält es sich mit Déors klage. Die kurze stelle des gedichtes, die von Wéland handelt, enthält nichts, was zwingend zu der annahme nötigt, dass der dichter an eine verbannung gedacht habe. *wræce* kann auf den aufent-

---

[1]) Wielands vertreibung vor seiner ankunft bei dem könig ist auch dem Anhang des Heldenbuches bekannt, s. von der Hagen, Heldenbuch I, CXIV.

[2]) Vgl. die nachträgliche bemerkung am schluss.

halt bei Níđhád gehen, und mit recht polemisiert Jiriczek gegen schlüsse aus der gar nicht überlieferten lesart *be wimman*. Aber wenn eine verbannung aus anderen gründen wahrscheinlich ist, so spricht Déor nicht dagegen, und einiges lässt sich sogar besser verstehen. Denn wenn auch bei *wræce* an den holm bei Níđhád gedacht sein kann, so kann man doch bei *wintercealde* schwerlich an eine schmiede denken. Auch scheint es mir, dass in den berichten der strophe, so kurz die überlieferung ist, doch eine zweiteilung deutlich vorhanden ist. Zuerst ist von der *wracu* die rede. Hier heisst es erst ganz allgemein *earfoða dréag*, aber dann ausführlicher: *hæfde him tó gesiþþe sorge and longaþ*, *wintercealde wræce. earfoda ... sorge and longað*, das sind die traditionellen genossen des verbannten, vgl. die ausmalung der verbannung im Wanderer, z. 29 ff.: *wát se þe cunnað*, *hu sliþen bið* **sorg tó geféran**, *þám þe him lyt hafað léofra geholena*. Der *wintercealde wræce* entspricht Wand. 24: (*ic*) *wód wintercearig ofer waþema gebind*; vgl. noch Seefahrer 15: (*hu ic*) *winter wunade wræccan lástum.*

Z. 4 beginnt ein neues thema: *wéan oft onfond*, *siððan hine Níðhád on néde legde*, *swoncre seonobende* (so, nicht *-benne*) *on syllan monn*. Bei Níđhád also empfand Wélend *wéa*. Allerdings ist es möglich, auch alles, was vorhergeht, auf den aufenthalt bei Níđhád zu beziehen, aber man muss doch sagen, das der dichter in diesem fall sich in widerholungen allzusehr gefallen hätte, und das wird wenigstens durch die noch folgenden 36 zeilen, von denen jede etwas neues bringt, nicht bestätigt.

Die reihenfolge in Déors klage ist dieselbe wie in der Vkv. Wéland geht in die verbannung; darauf erreicht ihn Níđhád.

Unser resultat ist, dass die drei hauptquellen der sage, Vkv. þS. Déor, auf eine und dieselbe sagengestalt deuten. Der elbenfürst Vølundr geht aus unbekannten gründen in die verbannung; er sehnt sich nach seiner frau; er wird von

Níđuđr gefangen genommen, verstümmelt und an die arbeit gesetzt; er rächt sich auf die bekannte weise.

In diesem zusammenhang muss kurz auf die frage eingegangen werden, was die übereinstimmungen zwischen Vkv. und Déor über die beschaffenheit ihrer gemeinsamen quelle lehren. In betracht kommen die folgenden stellen:

Déor 5: *siþþan hine N. on néde legde.* Vkv. 11, 6: *vissi sér á hǫndum hǫfgar nauðir.* Auffallend ist hier das wort *néde* : *nauðir.* Eine gewisse ähnlichkeit besteht zwischen *hine on* : *á hǫndum.* Aber der unterschied im ausdruck ist zu gross, um die construction eines gemeinschaftlichen (etwa niederdeutschen) vorbildes zu erlauben (vgl. doch mhd. *nôtstric*). Von mechanischer übersetzung kann also hier nicht die rede sein.

Déor 6: *swoncre seonobende*, wofür Grein u. a. *-benne* lesen, vergleicht man mit Vkv. 17, 7—8: *sníðið hann sinva magni.* Aber gegen *seonobenne* redet: 1. die handschriftliche überlieferung. 2. *swancor*, 'elastisch, flexilis' passt richtig für bande, nicht für wunden. Man müsste also auch *swoncre* emendieren und mit Gr. (Bibl.) *swongre* lesen, was dann durch 'desidiosus, tardus' zu übersetzen wäre, eine wenig charakteristische bezeichnung. 3. bande kann man einem *on lecgan*, wunden aber nicht. 4. *swoncre seonobende* ist im zusammenhang des textes deutlich ein paralleler ausdruck zu *néde.* Also behält die handschriftliche überlieferung recht. Man muss nicht Vkv. 17, 7—8 sondern 11, 7—8 *en á fótum fjǫtur um spentan* vergleichen. Hier ist der gedanke derselbe, der ausdruck aber ist ein anderer [1]).

Déor 11: *þæt heo éacen wæs.* Vkv. 36, 6: *nú gengr B. barni aukin.* Das wort *aukin* fällt auf, zumal da es später im an. nicht in der bedeutung 'schwanger' gebraucht wird. Es wird einer fest geformten also poetischen tradition ent-

[1]) Von der lähmung weiss also die ags. tradition nichts. Man braucht darum nicht an das hohe alter des zuges zu zweifeln.

stammen. Der zusammenhang des wortes und des berichtes ist aber in beiden überlieferungen verschieden.

Déor 11—12: *æfre ne meahte þriste geþencean.* Vkv. 29, 6: *grátandi B. gekk ór eyju.* In Déor ist Bǫðvildr betrübt, in Vkv. weint sie. Der gedanke folgt direct aus der situation; im wortlaut ist nichts gemeinschaftliches.

Déor und Vkv. müssen natürlich in letzter instanz auf eine gemeinsame quelle zurückgehen. Irgend eine form muss diese gehabt haben, und man denkt schon von vorn herein an eine poetische. Das wird nun durch die beiden wörter *néd* und *éacen* bestätigt. Diese werden auch in der quelle gestanden haben. Vielleicht hat sie auch wie die Vkv. erzählt, dass Vǫlundr an händen *und an füssen* gebunden wurde. Vkv. 11, 5—8 würde dann vielleicht im wortlaut von jener quelle nicht weit abstehen. Für die annahme, dass disposition, ausführung und wortlaut des ganzen nicht das eigentum des altnordischen dichters sein sollten, ist aber nicht der schein eines beweises zu erbringen.

Bemerkungen zu einzelnen stellen.

7, 4. *endlangr.* Im anschluss an Sievers, Festgruss an Böhtlingk s. 110 ff., übersetzt Gering, Wörterbuch *endlangr* durch 'entgegengesetzt, vor jemand liegend'. Ich glaube doch, dass wir es mit einer nebenform von *endilangr*, 'tagen i hele sin Udstrækning' zu tun haben. Die helden sind *at salar gafli* abgestiegen; einen anderen saal als den einen gibt es nicht; wozu soll nun mitgeteilt werden, dass sie in den saal gehen 'der ihnen gegenüber liegt'? Hingegen ist es bedeutungsvoll, wenn gesagt wird, dass sie den saal in seiner ganzen länge durchschreiten müssen, ehe sie die stelle erreichen, wo die ringe sich befinden. Ähnlich liegen die verhältnisse 16, 4. Die seite des saales, die dem eingang gegenüberliegt, ist ja auch in der sagazeit der wichtigste teil, wo auch der

hochsitz des königs sich befindet. Auch an den übrigen stellen, wo *endlangr* begegnet, scheint mir die bedeutung *endilangr* zum teil gerade so gut, zum teil besser zu passen als die von Sievers angenommene.

7, 7—8. *allra.* Es ist nicht mit D. und H. *hundraða* zu ergänzen. Von allen ringen, die Vǫlundr besass, waren an diesem orte 700 anwesend.

9, 1—4 + 10, 1—4. 11. Der anschluss von 11 an 10, 4 ist sehr natürlich. Vǫlundr vermisst einen ring und glaubt, dass er sich verzählt hat. Er zählt die ringe noch einmal. Das wird nicht ausdrücklich gesagt, aber das geht aus dem folgenden hervor. Er zählt so lange, bis er darüber einschläft [1]). Man beachte die widerholung: *sat á berfjalli, bauga talði .... sat hann svá lengi* (nur *ok talði* ist hinzuzudenken) *at hann sofnaði.*

21, 3. *opinn* bedeutet kaum 'klar, deutlich'. D. und H. denken mit recht an ein wortspiel, aber 'Vǫlundr fasste seinen bösen entschluss' halte ich nicht für richtig. Die — dunkle — kiste ist das bild für Vǫlunds bosheit, die den knaben daraus entgegengrinst. Sie aber bemerken es nicht; in ihrer verblendung glauben sie das gold, das der elbe ihnen vorzaubert, wirklich zu sehen. Darum liest auch Finnur Jónsson sehr richtig z. 7 *meina*; allein keine gefährlichen werkzeuge sind gemeint, sondern es liegt eine metafer vor; die *fjǫlð meina* ist Vǫlunds *illuð.* Z. 6 ist nicht fortsetzend; das relativum deutet den gegensatz an: 'die knaben freilich meinten, es sei rotes gold'. Dieselben verse werden 23, 5—8 widerholt. Hier ist die beziehung zu str. 24 zu beachten. Während die knaben hineinblicken, schneidet Vǫlundr ihnen die köpfe ab, die also in die kiste fallen. Daraus folgt, dass Vǫlundr an

---

[1]) Daraus foglt nicht etwa, dass der verlorene ring von den anderen nicht zu unterscheiden gewesen sei, sondern nur, dass der müde mann solchen einzelheiten keine aufmerksamkeit widmet.

diesem orte keine geschmeide oder werkzeuge aufbewahrt haben kann.

22, 5. Dass die hier erwähnten *meyjar* kindermägde gewesen seien (D. und H.), ist eine blosse vermutung; man kann daraus in bezug auf das alter der knaben keinen schluss ziehen. Ebensowenig beweisen 26, 7—8, dass Bǫðvildr noch sehr jung ist. Str. 33 belehrt uns wenigstens darüber, dass sie schon menstruiert. Der vertrauliche ton 26, 7—8 beweist eher, wie auch das betragen der knaben dem Vǫlundr gegenüber, dass dieser einen dämonischen einfluss auf die sinne zu üben verstand, was sich aus seiner elbischen natur erklärt.

28, 5—8. *íviðgja(r)nra* wird von Finnur Jónsson zu *íviðgjǫrnum*, von Sijmons zu *íviðgjarnri* emendiert. Aber in der alten poesie wird bei *hefna* die person, an der etwas gerächt wird, nur selten genannt; nur dann, wenn die deutlichkeit es verlangt oder darauf ein besonderer nachdruck gelegt wird (*fá mun systir hefna hlýra harms. þá væri hefnt þér Helga dauþa*, 'dann würdest du die dir gebührende strafe bekommen'). Bei dem kurzen stil der Vkv. wäre die mitteilung, dass die rache 'die böswilligen' gelte, wenigstens auffallend. Auch das alleinstehende adjectiv ist wenig glücklich und nichts weniger als deutlich; streiten doch die interpretatoren darüber, ob die königin oder die ganze königliche familie gemeint sei. Was aber verbietet, das wort in übereinstimmung mit der überlieferung mit *harma* zu verbinden? Da es ein *ἅπαξ λεγόμενον* ist, sind wir über die grenzen seiner anwendung nicht unterrichtet. Wenn es aber erlaubt ist, von 'bösen geschwüren' zu reden, wesshalb dann nicht von 'bösen schmerzen'? — Schwieriger ist z. 7 zu verstehen. Es soll da von einer reihe kränkungen, von denen éine noch ungerächt ist, die rede sein. Wenn die worte das bedeuten, so ist *einna* unbedingt unrichtig; das einzig mögliche wäre in diesem fall *eins*. D. und H. versuchen auszu-

rechnen, welche der beleidigungen, die Vǫlundr erfahren hat, noch ungerächt ist, aber ihre ausführungen kommen mir wenig überzeugend vor. Namentlich versteht man nicht, wie die verhöhnung des königs die rache für einen bestimmten teil der dem Vǫlundr zugefügten schmerzen sein kann. Wer sich so wie Vǫlundr rächt, der lässt sich die freude nicht entgehen, dem feinde die vollzogene rache in eigener person mitzuteilen. Ob da zwei oder drei beleidigungen zu rächen sind, das ist ganz nebensächlich. Die einzelnen racheakte stehen auch, was ihre schwere betrifft, zu den kränkungen, mit denen sie von D. und H. in verbindung gesetzt werden, in gar keinem verhältniss. Auch die þS stützt die erwähnte auffassung nicht; hier sind der mord und die schändung die rache für die misshandlung, nicht für den raub des schwertes und der ringe.

Mir scheint es, dass *nema* ein zusatz ist. *allra einna* ist ein verstärktes *allra* und bedeutet 'alle ohne ausnahme', vgl. *einna hvatastr; af ǫllum einna nǫkkurr* (wo *einna* wie an unserer stelle mit *allr* verbunden ist). Die rache ist jetzt abgetan; in der folgenden strophe spricht Vǫlundr auch wie einer, der seinen zweck erreicht hat und nun zufrieden ist.

29, 2. *verðak á fitjum.* Niedner hat hier richtig eine andeutung der vogelgestalt gesehen. Aber was bedeuten z. 3—4? Hier steht, dass Níðuðs mannen dem Vǫlundr seine *fitjar* genommen haben, *fitjar* aber bedeutet 'schwimmhaut'. Sind z. 3—4 bildlich zu nemen, und sollen sie nur bedeuten, dass die männer ihm die vogelgestalt genommen haben, so könnte die fortnahme des ringes gemeint sein, aber der ausdruck bleibt dann ein wunderlicher. Weit näher liegt es, eine beziehung zu *sinva magni* (17, 7) zu vermuten. Nun können die kniesehnen unmöglich *fitjar* heissen. Also lässt sich aus 29, 2 schliessen, dass die prosa vor 1 unrichtig erzählt, Níðuðr habe dem Vǫlundr die kniesehnen durchschneiden lassen. Die prosa vertritt hier wie sonst die nüchterne auffassung des

wunderbaren; sie fasst Vǫlundr als einen gewöhnlichen menschen auf, und während sie die *fitjar* übersieht, erklärt sie die *sinvar* für kniesehnen. Das durchschneiden der schwimmhäute hängt damit zusammen, dass Vǫlundr in Sævarstǫđ niedergesetzt wird. Durch den raub des ringes wird ihm die möglichkeit fortzufliegen genommen, das durchschneiden der *fitjar* soll verhindern, dass er fortschwimmt.

Man kann nicht annehmen, dass Vǫlundr mit dem ring auch die fähigkeit zu schwimmen zurückbekommt. Denn die durchschneidung der schwimmhäute zeigt, dass diese fähigkeit ihm mit dem ringe nicht genommen war. Dieser befähigte ihn nur zum fliegen. Aber dass er jetzt wider schwimmen kann, steht auch nicht da. Das müsste heissen *verð ek á fitjum.* Ich glaube dass der conjunctiv hier eine nicht erfüllte bedingung ausdrückt, und dass der satz ironisch zu verstehen ist. 'Glücklich würde ich sein, wenn ich jetzt schwimmen könnte'. Gewiss hat Vǫlundr diesen wunsch in der nächsten vergangenheit mehr als einmal geäussert; jetzt aber spricht er die worte lachend (*hlæjandi*) aus, und im selben augenblick schwingt er sich in die luft empor. Er kann jetzt die schwimmhaut entbehren.

Eine parallele vorstellung dazu, dass Vǫlundr auch in menschlicher gestalt die an seine elbische abkunft erinnernde schwimmhaut behält, bietet die bekannte sage von den zwergenfüssen (Grimm, Deutsche Sagen[3] I, 114).

39. 40. Mit þakkráđr weiss ich keinen rat. Die überlieferung des gedichtes ist so geschlossen wie möglich; nirgends werden nicht zur sache gehörige elemente eingeführt. Ich vermute, dass str. 39 eine interpolation ist, und dass 38. 40 éine strofe bilden. Dagegen lässt sich nicht einwenden, dass der übergang innerhalb éiner strofe von dem gegensatz Vǫlundr-Níđuđr auf Níđuđs rede zu schroff wäre. Denn auch wenn man 39 auf 38 folgen lässt, findet dieser übergang statt. Ob Níđuđr zuerst den sklaven oder sofort die

tochter anredet, das läuft wol auf eines hinaus. Um den schroffen übergang zu vermeiden und zugleich 39 zu behalten, ist die annahme von zwei lücken (vor und nach 39), die der zusammenhang nicht verlangt, notwendig. Níðuðs frage an Bǫðvildr aber ist durch 38, 3—4 schon vorbereitet. Und an schroffen übergängen ist in unserem gedichte kein mangel; vgl. ähnliche fälle 29, 5. 28, 5 und mehrere andere. Zu dem redseligen ausdruck *Bǫðvildi, meyna bráhvítu, fagrvarið* aber lässt sich in der ganzen Vkv. kein analogon auftreiben.

Das eindringen des im norden sonst nicht gebräuchlichen namens, den der bediente führt, bleibt ein rätsel. Auf keinen fall aber geht es an, auf diesen namen sagenhistorische hypothesen zu bauen. Denn Þakkráðr, dessen einzige aufgabe es ist, Bǫðvildr zu entbieten, kann keine alte sagengestalt sein.

31, 5—8. Als interpoliert betrachte ich auch diese stelle. Davon, dass Níðuðr unter dem einfluss seiner frau handelt, weiss die überlieferung sonst nichts; weder str. 6 ff. noch Vǫlunds an den könig gerichtete rede verträgt sich damit. Freilich nimmt die frau an der misshandlung des elbenfürsten teil und wird desshalb auch zusammen mit dem könig bestraft, aber dieser bleibt durchaus die hauptperson. Z. 7—8 sind auch nichtssagende wortmacherei; z. 1—4 sind mit str. 32 zu verbinden. Der übergang ist wie 28. 29. 38 + 40 zu beurteilen.

Sonst enthält das gedicht nur noch ein par ganz kurze interpolationen: 29. 9—10. 33, 5—6. 11—14. 37, 7—8. — 41, 9—10 sind eine schlusswendung, die sehr wol alt sein kann.

Die lücken sind geringfügig: 16, 1—2, von Bugge ergänzt, und zwei oder drei zeilen in str. 26. Zwischen 14 und 16 fehlt nichts, und auch zwischen 17. 18 kann ich keine lücke erkennen. Was die prosa hier erzählt, ist aus den überlieferten strophen abstrahiert; der übergang von

dem entschluss zu Vǫlunds verstümmelung auf seine empfindungen nach der ausführung dieses entschlusses entspricht ganz der knappen darstellungsweise der Vkv. Was hier von der prosa vor 18 gesagt ist, gilt für die ganze prosa. Sie fügt keinen einzigen echten zug hinzu. Die prosa vor 1 bringt neben den echten und unechten namen des interpolierten gedichtes ein par ersonnene namen ohne gewähr. Die brüder werden söhne eines Finnenkönigs genannt. In Ulfdalir liegt ein see Ulfsjár. Die álptarhamir werden wol richtig aus str. 1—4 erschlossen; *þat váru valkyrjur* beruht auf 1, 3—4. Der angebliche vater der Ǫlrún, Kjárr wird ganz falsch nach Valland versetzt. Alles übrige stammt aus dem texte.

Amsterdam. Jan. 1905.

Nachträgliche bemerkung zu s. 133. Ich bin jetzt geneigt, die verbindung der beiden erzählungen von Vélents ankunft bei Níðungr nicht dem verfasser der þiðrekssaga, für dessen gewissenhaftigkeit seine behandlung der Niflungasaga ein so beredtes zeugniss ablegt, sondern der von ihm benutzten niederdeutschen tradition zuzuschreiben. Diese auffassung wird dadurch gestützt, dass auch die jüngere variante, die der umarbeiter in die saga aufnahm, dieselbe reihenfolge der begebenheiten kennt. Unser resultat, dass die ankunft aus unbekannter ferne und als verbannter von hause aus variationen desselben themas sind, wird dadurch nicht im mindesten betroffen.

(April 1906).

R. C. Boer.

Grimhildsvisan.

Ingen af de gamla folkvisorna har ådragit sig så stor uppmärksamhet som den af Grundtvig under titeln Grimilds Hævn utgifna (DgF I 44—50). Den tillhör den grupp af visor, som behandla de ämnen, som beröras i Nibelungenlied och þiðreks saga, och därtill den mest spännande episoden i denna cykel, nibelungarnes (niflungarnes) undergång.

Någon större meningsskiljaktighet om denna visas ställning till andra framställningar af samma ämne kan ej sägas vara rådande, utan Grundtvigs åsikt om dess afhängighet af en nedertysk visa har blifvit godkänd af nutidens forskning. Ett enda försök att häfda en annan ståndpunkt har visserligen gjorts af G. Storm i Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern, där han vill härleda visan från den svenska Didrikskrönikan, men sedan Grundtvig förklarat Storms försök för en "uholdbar Hypothese", för "et umuligt Paradox", som vänder upp och ned på alla "Kjendsgjerninger" och trotsar "al sund Fornuft" (DgF IV 586) och därjämte S. Bugge lagt sitt tungt vägande ord i vågskålen till förmån för den grundtvigska ståndpunkten (DgF IV 595—600), har hvarje opposition mot densamma öfvergifvits [1]).

Grundtvig menar, att *alla* de folkvisor, som röra sig om de ämnen, som behandlas i þiðreks saga, hafva ett och samma ursprung, nämligen de lågtyska visor, hvarifrån sagan antagits härleda sig. Att detta ej kan vara fallet beträffande två af dem, har jag visat i mina uppsatser om visan

---

[1]) Sedan detta skrefs, har Schück, Studier i Nord. litt.- o. rel.-hist., I, 212 not., uttalat den åsikten, att visorna om Didrik grunda sig på muntliga berättelser af hanseatiska köpmän i Visby, Köpenhamn och Stockholm. Detta kan icke gälla åtminstone om Didriksvisan, Samsonsvisan och Grimhildsvisan.

om Didrik och hans kämpar (Arkiv XVI) och om Samsonsvisan (Nordiska studier, tillägnade A. Noreen).

Redan för flera år sedan har jag i hufvudsak utarbetat denna uppsats om Grimhildsvisan, men omständigheterna hafva hindrat mig att lägga sista handen vid densamma. Under tiden har frågan om denna visas ställning tagits under förnyad behandling af H. Bertelsen, Om Didrik af Berns Sagas Oprindelse, Kbhn 1902, s. 131, och R. C. Boer, Arkiv XX, 142 ff. Då dessas åsikter icke öfverensstämma med mina och frågans utredning är af synnerligt stor vikt, har jag beslutat att offentliggöra det resultat, till hvilket jag kommit.

I DgF IV 600 yttrar Bugge som sin åsikt, att Grimhildsvisan är en omformning af en nedertysk visa — och ansluter sig alltså till Grundtvigs mening — men tillägger, att den senare stått i nära förhållande till Nibelungenlied, och öfverlämnar åt tyska forskare att bestämma, om Grimhild genom flera led har utgått ('stammet') ifrån Nibelungenlied, eller om den har stått i närmare förhållande till de folkvisor, på hvilka Nibelungenlied är grundad. Steenstrup, Vore folkeviser s. 93, och Bertelsen, anf. arb., s. 131, upprepa Bugges uttryck: 'nært forhold til Nibelungenlied', men yttra sig icke om, huru detta nära förhållande skall förstås. Boer, anf. arb., s. 171, har härledningen nedertysk källa — nedertysk visa — dansk folkvisa och ställer sig alltså helt och hållet på Grundtvigs ståndpunkt.

Det är alltså på tre olika håll, som man sökt finna Grimhildsvisans källor:

1. Nibelungenlied — omedelbart eller medelbart.

2. Äldre tyska dikter, som ingått bland Nibelungenlieds och þiðrekssagas källor.

3. þiðrekssaga eller svenska Didrikskrönikan.

---

1. *Förhållandet till Nibelungenlied.*

I Grimhildsvisan A 40 f. heter det:

"Ieg haffuer mig foruoget
siu natter oc siu dage:
aldri der nu søffn
i min øyen kom".

"Oc haffuer ieg mig forloffrit
saa ynckelig en kiff:
min gode suerd er bort,
saa kiert som mit eget liff."

Med rätta har S. Bugge, DgF IV 599, sammanställt dessa verser med þiđr. s., k. 367: Vei verđe mer firir þenna svefn er nv svaf ek . mista ek mins sverđs . oc illa man þikkia minum herra gætt sins rikis . er sva svaf ek . — — — nv er komenn herr i land mins herra Rođingeirs margreifa . Ec hevir nv vakat .iii. daga oc .iii. nætr . och firir þat sama sofnađa ek. Om vi flytta om verserna, blir öfverensstämmelsen med þiđr. s. så stor, som man kan önska sig [1]). Det är visserligen sant, att visan och þiđr. s. afse olika tilldragelser. Den förra lägger orden i munnen på Hagen, som yttrar dem till sin syster Kremolt, då hans krafter voro uttömda och han såg sin undergång nära. I þiđr. s. yttras de vid ett tidigare tillfälle och af en annan person, nämligen under färden till Attila af Rodingeirs väktare Eckivard, då Hogne öfverraskat honom sofvande och beröfvat honom svärdet. Men likheten är sådan, att den ej kan vara tillfällig. Det kan låta tänka sig, att, såsom Bugge ser saken, verserna i visan ursprungligen yttrats af Eckevard till Hagen, men i senare afskrifter hoprörts med andra verser, hvarför Bugge ock med ledning af þiđr. s. söker att rekonstruera dem, eller ock att redan den källa, som är

[1]) Oc haffuer ieg mig forloffrit
saa ynckelig en kiff,
anser jag motsvara sagans ord, att han så illa vaktat sin herres rike och låtit en fientlig här komma in i landet.

grund till visan, varit fördärfvad och att denna i senare afskrifter ytterligare korrumperats.

Något afvikande framställes händelsen i Nib. l. Här berättas, att nibelungarne på sin färd funno en sofvande man, att Hagen fråntog honom hans *vapen*, att han hette Eckewart och blef illa till mods däröfver. Därefter klagar Eckewart, v. 1633 B (1573 L. [1])):

"Owê mir dirre schande", sprach dô Eckewart.
"Jâ riuwet mich vil sêre der Burgonden vart.
sît ich vlôs Sîfrîden, sît was mîn freude ergân.
ouwê, herre Rüedegêr, wie hân ich wieder dich getân!"

Vi finna, att i Nib. l. Eckewart *icke alls talar om sitt nattvak och förlusten af sitt svärd,* utan endast om sin skam öfver hvad som skett, sin sorg öfver Sigfrids död och sin blygsel öfver att han handlat så mot sin herre Rüdiger. Att þiđr. s. icke härleder sig från Nib. l., utan från källor, ur hvilka eposet också öst, synes mig alldeles visst. H. Pauls försök (Die þiđr. s. und das Nib. lied, München 1900) att häfda en motsatt uppfattning, anser jag fullständigt misslyckadt.

Det återstår då endast att anse, att visan och þiđr. saga innehålla en ursprungligare version än Nib. l.

Äfven andra ställen synas mig leda till samma slutsats. Ett af dessa är Hagens (Hognes) möte med sjöjungfrurna. Visan och þiđr. s. öfverensstämma däri, att Hagen (Hogne) *beder* dessa, att de skulle förutsäga, om han (þiđr. s. 'ver') skulle återkomma från sin färd. I Nib. l. *erbjuda sig* sjöjungfrurna att förutsäga hans *öde*. Ett annat, som också förekommer i samma episod, visar ännu tydligare sambandet mellan visan och þiđr. s. I båda dessa *dödar Hagen* (*Hogne*) *kvinnorna* (i visan talas blott om *en*), sedan han fått höra spådomen. I Nib. l. *skiljes Hagen från dem*, sedan de visat honom till färjkarlen (Nib. l. 1549 B.; 1489 L.). Hvad som

[1]) B = Bartsch's, L = Lachmanns upplaga.

kan vara ursprungligt, lämnar jag här oafgjordt. Äfven vid skildringen af niflungarnes ankomst till Attila visa sig þiđr. s. och visan stå hvarandra ganska nära. I båda sättes Grimhilds klagan i omedelbart samband med hennes välkomsthälsning:

þiđr. s., k. 372:	Grimh. A 26:
nuk harmar en storo sar Sigvrđar sveins. Nv grœtr hon allsarlega Sigvrđ svein. oc geck i mote þeim Niflvngum oc *bađ þa uera vel komna.*	"*Ver mig alle vel-kommen* forinden disse rad; *ieg siger aff kong Seifrids død* den stund ieg leffue maa".

I Nib. l. 1739 B nämnes endast välkomsthälsningen.

Andra öfverensstämmelser mellan þiđr. s. och Grimh. komma att påpekas i det följande. Alla dessa likheter göra det otvifvelaktigt, att vi ej hafva att söka visans ursprung uti Nib. l., vare sig omedelbart eller medelbart.

2. *Förhållandet mellan Grimhildsvisan och äldre tyska dikter* (Nib. lieds och þiđr. sagas källor).

Dessa dikter finnas nu icke i behåll, och därföre utgöra eposet och sagan de enda medel, som stå oss till buds för besvarandet af denna fråga.

Innan jag inlåter mig härpå, vill jag beträffande Nib. l. förutskicka ett par anmärkningar. Lachmann och Kettner hafva ur detta epos utmönstrat en mängd verser, ja, hela episoder, som tydligen härleda sig från den siste bearbetaren af dikten. Vill man söka uppvisa motsvarigheten mellan Nib. l. och visan, måste man därföre bortse från alla de ställen, som kunna misstänkas vara interpolationer, äfven om de synas aldrig så bevisande, och endast fästa sig vid sådana, som med säkerhet tillhöra den ursprungliga dikten, ty endast dessa kunna hafva förekommit i Nib. lieds och därmed i Grimhildsvisans källor. De som hafva åberopat Nib. l. som stöd för sin mening, hafva ej iakttagit detta. Jag vill först taga i betraktande de verser, om hvilka det sagda gäller.

A 15: "Ieg kommer aldrig i den stad,
ieg tager ey for hender nød;
ieg fører dig icke offuer sund y dag,
fru Kremøll mig det for-bød".

Denna vers sammanställes af Bugge med Nib. l. 1558 B. (1498 L.):

Dô sprach aber der verge: "des mac niht gesîn.
ez habent fîande die lieben herren mîn:
dar umbe ich niemen vremden füere in ditze lant.
sô liep dir sî ze lebene, sô trit vil balde ûz an den sant".

Kettner, Die Österr. Nib. dicht., s. 116 f., påpekar, att denna och följande vers måste vara interpolerade i Nib. l. och att båda trängt ut en annan i originalet, hvilken innehållit, att Hagen sprang ned i färjkarlens båt. Att Kettner har rätt, inses af sammanhanget. Bäst synes þiðr. s. hafva bevarat den ursprungliga versionen. Då Hogne ropade till färjkarlen, säger han sig — liksom i Nib. l. — vara 'einn Elsvngs mann' (Nib. l.: 'Amelrîchen — der Elsen man'). Men färjkarlen ville det oaktadt ej föra honom öfver utan betalning ('vttan kavp'). Det senare draget saknas nu i Nib. l., men synes nödvändigt för sammanhanget. Förmodligen har i Nib. l. mellan 1552 och 1553 B. en vers bortfallit, som innehållit något liknande. Då färjkarlen sagt detta, höll Hogne upp en guldring, och vid anblicken af denna vaknar den förres girighet, och han ror öfver till andra stranden. Så äfven Nib. l. Men här skiljer eposet sig från þiðr. s. I den senare stiger Hogne i båten och lämnar färjkarlen ringen, men ett gräl uppstår mellan dem angående den riktning, som man skall ro. I Nib. l. vägrade färjkarlen att uppfylla Hagens önskan, då han fick se, att den ankomne var en annan, än han föregifvit (Nib. l. 1555 B.; 1495 L.). Nib. l. 1558 B., som angifver ett annat skäl till hans vägran (fruktan för hans herrskaps fiender), passar således icke på detta ställe, utan måste vara interpolerad. Däremot fordrar sammanhanget en vers, som upplyser, att Hagen steg i båten,

ty i v. 1560 B. (1500 L.) befinner han sig i densamma. Äfven i þiðr. s. heter det, att Hogne steg i båten.

Vi finna alltså, att Grimh. A 15 icke kan stödja sig på Nib. l. Skälet till dess förekomst är, att visdiktaren antingen ej riktigt mindes sägnens detaljer, men ville angifva ett skäl, hvarför Hagen dödade färjkarlen, hvarom berättas i följande verser, eller ock att hans källa varit korrumperad.

Det finnes en viss likhet mellan A 15 och B 13. I den senare nekar Kremolds väktare de ankomne att träda in med dessa ord:

> "Ieg tør icke for min frue
> saa lade eder indt."

Motivet är ganska vanligt i visdiktningen och kan vara upptaget ur någon annan visa.

Anledningen till mordet på färjkarlen är olika framställd i Nib. l. och þiðr. s. I den senare, k. 366, dödas han af Hogne, emedan båda årorna och årtullarne (keipar) gingo sönder, i Nib. l. 1560 f. B. (1500 f. L.), emedan färjkarlen slog till Hagen, som antagligen i den ursprungliga dikten hoppat i båten, med en åra. Det är således ej riktigt, att, såsom Bugge säger, DgF IV 1596, i Nib. l. liksom i visan färjkarlen dödas, emedan han ej ville sätta Hagen öfver. Om Nib. l. eller þiðr. s. innehåller den ursprungliga versionen, lämnar jag här oafgjordt.

> A 19: Sønder gick de orer
> i Falquor Spilmands haand;
> Helle Hagen met sin forgylte skiold
> styrde selff det skib til land.

Att Hagen, sedan årorna brustit, styrde skeppet med sin sköld, sammanställer Bugge därmed, att Hagen i Nib. l. 1565 B lagade rodret med sköldremmen (sciltvezzel). Men denna vers i Nib. l. är enligt Lachmann interpolerad. Sambandet mellan eposet och visan synes mig därjämte i denna punkt ganska långsökt. Mig förefaller det troligast, att A 19 $^{3-4}$

är en senare förändring. I Nib. l. 1564 B. (1504 L.) heter det, att 'daz starke ruoder' brast och att Hagen hastigt lagade skadan ('hey wie schier' er'z gebant'). Jag öfversätter *ruoder* med "roder" (ej: "åra") och finner i denna punkt motsvarighet i þiðr. s., k. 366, där, sedan årorna brustit och Hogne med anledning däraf dödat färjkarlen, det heter, då färden fortsättes: nv *brestr i svndr stiornviðin* oc gengr fra styrit. oc svifr skipinv bœðe firir stravme oc vedre. Nv lœpr Hogne skyndilega aptr til styrisins oc dregr i stiornviðina allharðhendilega. Oc þa er hann hever *bœtt stiornviðina oc hann hever við komit styrinv.* þa er skamt til landz. oc i þessv bili hvelvir skipinv. Att rodret brister och lagas af Hogne, nämnes alltså i både Nib. l. och þiðr. s. Däremot säger ej den förra, att årorna brista. Visan nämner endast, att årorna gingo sönder, och står alltså i detta afseende närmast þiðr. s. Måhända hafva vi ock en lämning af sagans fortsättning däri, att Hagen styrde med sin sköld, hvilket han väl gjorde, emedan rodret gått sönder. Äfven i Hv. Krönikan förekommer sistnämnda drag, hvilket visar samband mellan denna och visan. Huru detta är att förklara, skall jag i det följande söka visa.

A 20: Da kaste de deris ancker
paa den huide sand;
det vaar Helle Haagen,
hand tren der først paa land;
den neste mand, hannem effter tren,
det vor Falquor Spilmand.

Här återgifvas egentligen två verser, i det att lin. 3, 4 böra tänkas upprepade som lin. 1, 2 i den efterföljande, en anordning, som är ytterst vanlig i folkvisorna. Afskrifvaren har ej ansett nödigt att skrifva dem två gånger.

Bugge, DgF IV 596, gör uppmärksam på, att i Nib. l. 1584 B. (1524 L.) Volker och Hagen nämnas tillsammans omedelbart efter öfverfarten, då i þiðr. s. Folkers namn icke förekommer i denna del af framställningen. Detta är sant,

men förlorar sin betydelse, därför att nyssnämnda vers i Nib. l. är interpolerad. Den hänför sig till vv. 1586 och 1594 B (1526 och 1534 L.), hvilka båda också tala om Volker, men äro tillagda af diktens bearbetare, och v. 1584 skulle vara meningslös, om den sattes utan sammanhang med dem (Kettner, s. 149). Vidare vill jag anmärka, att om också icke uti þiðr. s. Folkers namn förekommer just i samband med öfverfarten — hvilket det ej heller gör i den ursprungliga Nib. l. — så nämnes han dock i sagan redan vid affärden. Till honom beger sig Hogne efter trätan med Gunnar och uppmanar honom att följa med till Hunaland. Han kallas ock Folkers frände, þiðr. s., k. 361. I den äkta Nib. l. nämnes han först vid ankomsten till Rüdeger. Den framskjutna plats, som Falquor erhållit i visan, harmonierar alltså mer med sagan än med eposet.

B 21: "Ieg voog koning Geffred
met min egen haand,
ieg gaff koning Otte lin,
det vor saa from en mandt.

G. Storm, Sagnkredsene, s. 195, anser, att *Geffred* bör rättas till *Seffred* och förkastar således Grundtvigs gissning, DgF I, 34, att därmed afses *Gelfråt,* som dräptes af Dancwart under färden till Etzel. Ehuru Storms mening synes ganska rimlig, har Bugge anslutit sig till Grundtvig.

Kettner, anf. arb., s. 113 ff., har ägnat den afdelning af Nib. l., där episoden om Gelfråt förekommer, en ingående undersökning, och därvid funnit, att den i sin helhet är interpolerad. Han påpekar bl. a. den mot andra delar af dikten stridande roll, som här blifvit tilldelad Hagen och hans broder Dancwart. Den senare har afgjordt blifvit framhållen framför Hagen, som anropar honom om hjälp och räddas af honom. Detta strider alldeles mot den uppfattning, som eljest gjorts gällande beträffande denna diktens mest betydande personlighet. Han, den fruktansvärde, den oemot-

ståndlige, som blott Dietrich kunde besegra, och detta endast med användande af list, eller sedan Hagen blifvit svårt sårad, denne blir af den obskure Gelfråt kastad ur sadeln och bragt i den största nöd, så att han måste ropa på sin broders hjälp. Härtill komma likheter i motiv och uttryck med andra delar, som tillhöra bearbetningen. Kettners bevisföring synes mig öfvertygande. Det återstår alltså att återupptaga Storms förkastade hypotes. Bugges skarpsinniga gissning, att B 21^{3-4} afser sammanträffandet mellan Hagen och Eckewart, rubbas icke däraf, ty A 40 f. visar bekantskap med denna episod. Att Hagen i samma vers säger, att han dödat Seffred och gifvit Otte lifvet — hs. *Otte lin* bör rättas till *Otte lif* — kan sammanställas med þiđr. s., k. 367, där Eckivard, sedan han tackat Hogne för att han återfått svärdet och därtill erhållit en guldring, säger: er þv Hogne Alldrians son, er drapt min herra Sigurđ svein. I Nib. l., v. 1635 B. (1575 L.) säger Eckewart, att Sigfrid mördats af Hagen. Vid sammanträffandet mellan Hagen och Eckewart talades således om Sigfrids mord, ehuru det i visan är Hagen, i sagan och eposet Eckewart, som vidrör detsamma.

B 22: "Daa myste ieg min bryne god
i dett samme slag:
[ieg myste oc] min gode hest,
for Troyen som wi laa".

Denna vers sammanställes af Bugge med Nib. l. 1637 B (1577 L.):

Diu ros sint uns verdorben ûf den verren wegen.

Sistnämnda vers anser han afse striden mellan Gelfråt och Hagen, hvarvid enligt v. 1611 B. (1551 L.) Hagen mistade sin häst. Att detta ej är fallet, framgår af det, som nyss blifvit påpekadt om denna episod. Den innehåller endast, att nibelungarnes hästar under den långa färden omkommit. Denna uppfattning öfverensstämmer med hvad omedelbart därefter säges om deras lidanden, nämligen att deras proviant

tagit slut och att de ej visste, hvar de skulle få hvila. Likheten mellan Nib. l. och B 22 är alltså endast tillfällig. Hvarifrån visan fått versens innehåll, lämnar jag därhän. Möjligen är den omskrifning och utvidgning af A 41, som berättar, huru Hagen (rätteligen Eckevart) förlorade sitt svärd.

Det är alltså icke så få af de verser, som Bugge anför som stöd för sin mening, som måste lämnas ur räkningen. För bedömandet af de öfriga beröringspunkterna mellan visan och Nib. l., till hvilka jag nu öfvergår, kan man af den föregående undersökningen hämta den lärdomen, att tillfälliga likheter lätt kunna förekomma. Den fraseologi, som användes i folkvisorna, visar sig ofta vara ett arf från äldre episk diktning, och därför kan det inträffa, att man finner samma eller likartade uttryck i skilda dikter, utan att man behöfver antaga något samband mellan dem [1]).

---

[1]) Två andra fall af dylik tillfällig likhet må ytterligare anföras. Det heter i Nib. l. 1422 B. (1862 L.):

Dô Etzel zuo dem Rine sîne bóten sande,
dô flugen disiu mære von lant ze lande:
mit boten harte snellen *er bat* und ouch gebôt
zuo sîner hôhgezîte: des holte maniger dâ den tôt.

Härmed kan jämföras Grimh. A 1^{3-4}; 2^{3-4}:

det vaar saa mange helte,
der hun bud effter sende. — —
der vaar saa manger helt,
der skulde fordoie sit unge liff.

Det är helt olika händelser, som på dessa ställen afses. Nib. l. 1422 B. är dessutom interpolerad. Grimh. har hämtat idén till A 1 f. från andra visor; jfr n:o 118, v. 2:

Kong Suen hand ladder it gestebud giøre:
saa mangen skønn helt lader liffuitt der.

I Nib. l. 2027 B. (1964 L.) yttrar Volker, då Krimhilt satte ett pris på Hagens hufvud:

Die hie sô lasterlîchen *ezzent des fürsten brôt*
unde im nu geswîchent in der grœzesten nôt.

Ett liknande uttryck användes i A 35, då Kremolt uppmanar sina män att döda Hagen:

"Slaar nu, alle mine mend,
som ieg haffuer giffuen brød.

Det återstår dock ett stort antal ställen i visan, vid hvilka den påstådda likheten med Nib. l. måste förklaras på annat sätt.

Enligt A 12 fann Hagen färjkarlen 'soffuind hoos sin viff'. Detta uttryck sammanställer Bugge med Nib. l. 1494 L.: *niulîch gehît* [1]). A 12 bör betraktas i samband med A 6 och båda dessa med B 5 samt C 3 och C 8 [2]):

A 6:	A 12:
Herrer rider vide,	Herrer rider vide
oc strømme rinder stride:	oc strømme rinder stride:
fandt hand selffue marre-mynd,	fand hand søllig ferre-mand,
soffuind under lide.	soffuind hoss sin viff.
B 5 (C 8):	C 3:
Dett vor Helle Hagen,	Det vaar Hellede Hogen,
hand red fram vid den strandt:	hand gaar ved den Strand:
hand fand paa den mare-viiff	Fant hand der den Ferge karl
paa den huid sandt.	alt paa den huide Sand.

Episoden om mötet med färjkarlen saknas i B. I C hafva de båda episoderna bytt plats. Att ordningen i A är ursprungligare, inses af þiđr. s. och Nib. l.

Att A 6 och A 12 liksom C 3 och C 8 (B 5) påverkat hvarandra, är uppenbart, men hvilken som anpassats efter den andra, är svårt att afgöra.

Bugge anser, att A 12 har påverkat A 6, Storm däremot, Sagnkredsene, s. 194, motsatsen. Den senares mening synes mig rimligare. Det för båda gemensamma är näm-

---

Jfr B b 23 (Vedel):

"Er her nogen Kempe iblant,
som æde [aff] mit brød o. s. v.

Likheten är tillfällig, ty versen är interpolerad i Nib. l. Grimh. har fått den från någon annan dansk visa. Dylika uttryck finnas i N:o 184 H 14; 297 A 11; 381 A 9; 392 A 11 f.

1) Handskr. B. Alla öfriga hafva: *müelîch gesît*. Men att B:s läsart är den rätta, inses af þiđr. s., k. 365: *hann* (*skipmađrenn*) *hever skommv ađr quangaz*.

2) Jag anser, att C grundar sig på en äkta uppteckning, hvarom i det följande.

ligen icke blott sista radens *'soffuind'*, hvarpå så stor vikt blifvit lagd, därför att tillägget *'hoss sin viff'* angifver, att i visan färjkarlen framställes som gift såsom uti Nib. l. och Þiðr. s. (men ej i Sv. Didr. Krön.), utan verserna visa i sin helhet en omisskännlig likhet. Utom de två första raderna, som troligen äro hämtade från något gammalt stäf, bör man särskildt lägga märke till assonansen *selffue, marre-mynd* ~ *søllig ferre-mand* [1]). Under sådana förhållanden är det väl antagligare, att visdiktaren eller en recitatör låtit den efterföljande versen låna uttryck af en föregående af liknande innehåll. Det är dessutom icke alls gifvet, att A innehåller den ursprungliga versionen. Gå vi till Þiðr. s., k. 364, finna vi, att händelsen framställes så, att Hagen, då han drog ut på sin ensamma spejarfärd nattetid, gick utefter en å — með ánne ovan — och kom till ett vatten, som hette *Mære*, samt där påträffade sjöjungfrurna. Äfven Nib. l. har en liknande version, v. 1533 f. B. (1473 L.). I Þiðr. s. och Nib. l. heter det därjämte, att sjöjungfrurna befunno sig i vattnet och hade lagt sina kläder på stranden. Då nu visdiktaren läst eller hört, att Hagen drog ut nattetid, men kanske ej mindes fortsättningen, så var det naturligt, att han skulle framställa de personer, som Hagen påträffade, *sofvande*.

Då jag vidare anser, att A 6^{1-2} icke äro ursprungliga, så är ej heller rimmet *stride* ~ *lide* äkta, och alltså är läsarten i BC att föredraga. Den äkta lydelsen har möjligen varit följande:

Det var Helled Hagen,
han red frem ved strand:
han fand den søllige maremind
sofvend' på hviden sand.

När visdiktaren sedan skulle berätta om mötet med färjkarlen, uttryckte han sig på liknande sätt, i det väsentliga bi-

---

[1]) Troligen har äfven i A 6 ursprungligen stått *søllig*, hvarigenom likheten varit ännu större (se Bugge DgF II 685).

behållet i C 3. A lämnar själf ett bevis, att A 6 ej har den ursprungliga lydelsen. I A 11 (B 10) säger nämligen Hagen till sjöjungfrun:

"Førend da skalt du dø
paa den *huide sand*".

Men detta uttryck förutsätter innehållet i B 5, ej det i A 6, som har *under lide*. Således äro ej heller A 12^{1-2} och rimmet *stride* ∼ *viff* ursprungliga. Jag anser följaktligen, att uttrycket *soffuind hoss sin viff* icke står i något samband med uppgiften i Nib. l. och þiđr. s., att färjkarlen var *nyligen gift*. Detta står dessutom uti helt annat sammanhang.

Äfven här hafva vi alltså en tillfällig likhet, som dock lätt kan förklaras. Den därpå följande versen synes mig vara ursprungligare i BC än i A (B 6; C 9; A 7). Läsarten i B 6 är mycket fördärfvad: *maræ* | *mon* — deladt på två rader — står i stället för *mareminde*; *kunstig quinde* för *kunstig* (l. *kyndig*) *vif* och *unge liff min* för *mit unge lif* — de två senare läsarterna måste förutsättas för rimmets skull. Med dessa ändringar får versen följande utseende, som nära stämmer med C 9:

Sig mig, gode maremind,
du est en kunstig (l. kyndig) vif:
skal jeg paa det hedenske land
forlade mit unge lif.

Jfr. Þiđr. s., k. 364: Seg mer þetta fyrst. hvart skalum ver coma ivir þessa œ oc aptr.

A 7^2: skøne *lande-viff* är meningslöst. Det har därföre af Bugge med rätta ändrats till skøne *vande-vif*, men ordet *vande-vif* är endast en öfversättning af föregående verslinies *marre-mind*. Det är troligt, att någon handskrift har haft *vande-vif* öfver raden som öfversättning af *maremind* och att det sedan af en afskrifvare flyttats ned i versen, hvarvid en ny vers bildats, som trängt undan den ursprungliga (jfr C 9^2), något som är en vanlig företeelse. I handskr. till A 6^3 står på liknande sätt *haff frue* öfver ordet *marre-mynd*.

Sedan Hagen dödat färjkarlen genom att afhugga hans hufvud, fortsätter visan i A 17 (C 12; saknas i B):

Saa kast (C: tog) han det blodige hoffuit,
hand kaste hende (C: det) udi (C: for) sund,
saa (ej i C) kaste (C: Skød) hand kropen effter,
hand bad, de skulle findis ved grund
(C: de samledis baade paa Bund).

Denna vers har sammanställts med Nib. l. 1562 B:

Mit grimmegem muote greif Hagene zehant
vil balde z' einer scheiden, da er ein wâfen vant.
er sluoc im ab daz houbet und warf ez an den grunt
den mære wurden schiere den stolzen Burgonden kunt.

Likheten synes vid första påseendet slående. Den består däri, att det i visan och eposet i strid med þiđr. s. berättas, hvad Hagen gjorde med den dödade färjkarlens hufvud, nämligen att han kastade det i sjön, samt att i A rimordet *grund* förekommer såsom i Nib. l.

För mig är det dock klart, att vi här icke hafva något bevis för visans beroende af Nib. l. eller dess källor. Beträffande rimmet vill jag påpeka, att i A står:

hand kaste hende udi sund

och i Nib. l.:

er ... warf ez an den grunt,

samt att det först var, då det blef fråga om att finna ett rimord till *sund*, som A valde *grund*, då C däremot använde ordet *Bund*, hvilket likaväl kan vara ursprungligt som det andra.

Innehållet i dessa verslinier hör till de stående uttryck, som i nordisk visdiktning användas vid liknande situationer. Sedan en tvekamp o. d. slutat med den ene kämpens fall, är det rätt vanligt, att man får veta, icke blott att segraren afhögg den andres hufvud, utan ock hvad som sedan gjordes med detta, hvarvid alltid användes uttrycket: *så tog han* (*hon*) *det blodiga hufvud.* Några dylika ställen må anföras. I Siv. o. Brynh. (DgF n:o 3) A 24, heter det, sedan Hagen dödat Sivard:

Saa tog hand thett blodig hoffuet
op vnder sin skiend:
saa bar hand thett y hyffue-lofft
for stalt Bryneld ind.

I Karl Algotsøn (DgF n:o 182) halshugges Karl; om hans fästmö berättas, A 27:

Saa tog hun op det bludige huode,
hun minte det for sin mund:
det ved Gud-fader i Himmerig,
hun giord det aff hiertens grund.

I Herr Ivers Dom (DgF n:o 204) säges om Ingerlille, sedan herr Iver mistat sitt hufvud, A 17:

Saa tog hun det blodige hoffuit,
hun saa der-paa ennd stund,
"Saa lennge lydde du din lidenn smaa-dring,
det lyckenn hun giordis dig tung".

I Ebbe Tygesøns Dødsridt (DgF n:o 320) dödas Ebbe. Om mördarne heter det, A 8:

Saa tog dy thett blodig hoffuit,
di hennde thett paa hanns sadel-boue;
saa viste di besten tillbage igienn
i-giemmel di grønne skoue.

I Bonde Høg og Hustrus Boler (DgF n:o 351) skildras samma situation på följande sätt, v. 18:

Saa tog hannd thett blodig hoffuit,
hennde thett ved sin sadell-bue;
saa red hannd saa listelig hiem
allt thill sin stollte frue.

Det intressantaste parallellstället förekommer i Ungen Ranild (DgF n:o 28). Ranild seglade till en ö, där Trude af Blide bodde, hvilken hade tagit hans svärd. Han återfann sitt svärd och började därefter med Trude en tvekamp, i hvilken Ranild högg utaf Trudes hand och fot, och 'effter moene kropen dempe'. Därefter, v. 25, följer samma vers som i Grimh. A 17 (C 12). Då den i några afseenden är afvikande, meddelar jag den i dess helhet:

Saa thog hannd det blodige hoffued,
hand kaste ded udi sund:

saa kaste hand kropen effter,
bad, di skulle findes veed bond.

Då striden försiggick på stranden, passar det godt i sammanhanget, att Ranild kastar hufvud och kropp i sjön, liksom det var naturligt, att Hagen gjorde på samma sätt med färjkarlen, som han dödade i båten.

Ordalydelsen i Ranild ligger närmare A 17 än C 12. Ranildsvisan finnes endast i Anna Basses handskrift från 17:de årh., men det är ingen grund att antaga, att den fått versen från Vedel, ty denne ändrar A 17, så att den får följande utseende:

Saa kaste hand det blodige Hoffuit
mit vdi Øre sund o. s. v.

Icke heller kan Ranildsvisan hafva fått den direkt från A, ty den har riktigt *tog* (lin. 1) och rimmet *sund* ∼ *bund*, som finnes i C. C 12^{1-3} lyda:

skød hand kroppen effter
de samledis baade paa Bund.

Alltså kan icke heller denna uppteckning ligga till grund för Ranildsvisans v. 25. Då sistnämnda rim finnes i två olika visor, är man berättigad att anse det för ursprungligare, och i så fall förlorar den från rimmet hämtade likheten med Nib. l. sin beviskraft. Att det ursprungliga rimmet undanträngts af *sund* ∼ *grund*, beror på, att äfven detta är vanligt, t. ex. i Nøkkens Svig (DgF n:o 39), B 33:

Och der di kam der mit paa sundt,
daa ville baadenn søncke thil grund.

Här har C (Syv) *sund* ∼ *bund*.

Grimh. A 17^{3}: *hand bad* o. s. v. har en viss likhet i tankegången med Malfr. o. Magn. (DgF n:o 49), B 31:

Det vor danske dronning,
hund skyder den sneche fra land:
hund bad, den skulde aldrig stelis
men sønche til haffsens bond.

Här hafva vi äfven rimordet *bund*.

Den utredning, som jag lämnat angående A 17 (C 12), synes mig hafva gjort det otvifvelaktigt, att vi hafva att söka ursprunget till denna vers inom den nordiska, särskildt den danska visdiktningen och icke i Nib. l. samt att den hör till de stående uttryck, som vid vissa likartade situationer användas.

A 18 f (C 13—15): Her Gynter oc her Gierlo
de styrede skib fra land;
der de komme der mit paa sund,
daa reiste veier til hann.

Sønder gick de orer
i Falquor Spilmands haand;
Helle Hagen met sin forgylte skiold
styrde selff skib til land.

C har namnen *Grimmer* och *Germer* samt delar A 19 i två verser. Dessutom har C det ursprungligare draget, att det var *Hagen*, som rodde. I öfrigt är innehållet detsamma: då de sköto ut båten och kommo midt ut på sjön, uppstod ett svårt oväder; Hagen rodde, så att årorna brusto, och styrde sedan i land med sin gyllene sköld (C: två gyllene sköldar).

I Nib. l. spelar Hagen ensam en roll vid öfverfarten. Gunther och Gernoz äro visserligen med, men deltaga endast så till vida, att de förebrå Hagen dennes sätt att behandla färjkarlen. I þiðr. saga framträder Gunnar mera. Då Hagen var borta på sin nattliga färd, söker Gunnar komma öfver ån med ett litet skepp, som strax fylldes med vatten och hvälfde, så att de ombordvarande med knapp nöd räddade sig i land. När sedan Hogne kom med färjkarlens båt och öfverfarten företogs, styrde Gunnar.

I þiðr. s. kunna vi urskilja följande moment: 1. Gunnar försöker först med en liten båt komma öfver, men den fylles med vatten och kantrar, så att männen med nöd komma i land; 2. Hogne kommer med färjkarlens båt, på hvilken årorna och årtullarne brista; 3. Styret brister, men lagas af

Hogne, färden fortsättes och alla komma öfver, sedan dock äfven denna båt kantrat. Trots visans sammanträngda form förekomma alla tre momenten i densamma: 1. A 18: Gynter och Gierlo lade ut med en båt, men råkade ut för oväder; 2. A 19: Hagen (så C; A felaktigt Falquor Spilmand) rodde, så att årorna brusto; 3. A 19: Hagen (C 15: 'de Herrer') styrde med skölden (C: två sköldar). Här förutsättes alltså, att styret gått sönder.

A 20: Den neste mand, hannem effter tren
det vor Falquor Spilmand.

Dessa verslinier sammanställas af Steenstrup, Vore Folkeviser, s. 97, med Nib. l. 1476 B. (1416 L.). Denna jämförelse anser jag mycket långsökt. Det är nämligen helt olika led i berättelsen, som afses i visan och Nib. l. I den förra är det fråga om landstigningen efter färden till Kremold, i den senare en tidigare tilldragelse: då kämparne samlades hos Gunther före afresan. Någon annan likhet kan jag ej spåra, än att på båda ställena Folker nämnes med epitetet spilman. Men Steenstrup gör själf uppmärksam på att samma epitet tillägges honom i DgF n:r 7, 8. Anledningen till att detta namn förekommer i A 20 f. ligger mycket närmare. Visan nämner alltid Hagen och Falquor tillsammans, och då är det naturligt, att Falquor skulle blifva nämnd närmast Hagen vid öfvergången. För öfrigt har här visornas häfdvunna fraseologi spelat en roll. Då en sjöfärd skildras i visorna, sker det ofta just som i A 20:

Da kaste de deris ancker
paa den huide sand;
det vaar Helle Haagen,
hand tren der først paa land.

Jfr t. ex. n:o 136 B 8, som är ord för ord lika, utom att här förekommer namnet Unge Sverker.

Vidare är det vanligt, att i den följande versen såsom lin. 1, 2 återupprepas lin. 3, 4 i den föregående och två nya

verslinier tilläggas, i hvilka man får veta, hvem som därnäst "tren" i land. I färöisk diktning, där helt naturligt sjöfärder ofta besjungas, är en sådan anordning med två strofer, hvari den förras lin. 3, 4 upprepas i den senares lin. 1, 2, mycket vanlig. I den 6-liniga A 20 hafva vi alltså två strofer sammanslagna på det sätt, att de gemensamma verslinierna skrifvits endast en gång.

A 27, 36: *Kung Kanselin.*

I Nib. l. och þiðr. s. söker Krimhild uppägga sina män att döda bröderna. I båda spelar kungen en underordnad roll. På samma sätt skildras händelsen i visan B. Sedan Kremold hälsat bröderna välkomna (v. 19) och ledsagat dem in i en stor sal (v. 23, där det dock talas blott om en, hvarmed naturligtvis afses Hagen), frågar hon, om någon fanns därinne, som ville döda hennes broder, och lofvar den, som åtog sig att utföra dådet, guld, silfver och Hagens borg (v. 24). Annorlunda framställes händelsen i A. Sedan Kremold hälsat de ankomne (v. 25 f.), uppträder kung Kanselin och säger till sina män: vi skola 'holde end rend' med Hagen och slå honom till döds samt taga hans ägodelar (v. 27, 28). Äfven i v. 36 f. är det kung Kanselin, som leder striden. A har alltså helt och hållet ändrat sägnens hufvuddrag. I stället för Kremold har kung Kanselin insatts som hufvudperson, och hennes uppmaning till männen att döda brodern har ersatts med ett uttalande från kungen. Då alltså A icke har den ursprungliga affattningen, är man berättigad att tvifla på, att kungens namn från början förekommit i visan. I A 27 måste det utbytas mot Kremold, och äfven A 36 ff., såvidt någon mening därur kan utletas, hafva en oriktig affattning, enär de förutsätta, att Kremold var okunnig om hvad som passerat (jfr A 37 f.). Bugge söker visserligen ur namnet Kanselin få fram Etzels namn (ɔ: konink Azzelin), men denna härledning synes mig ganska långsökt. Jag anser det otvifvelaktigt, att den, från hvilken redaktionen A

härleder sig, icke haft mycket reda på innehållet och därför gjort en del ändringar och tillägg. Kungens namn påminner mycket om det i n:o 7 och 16 förekommande *Ganselin*, hvaraf flere former finnas, ehuru ingen med *k* i början, och kan alltså hafva inkommit från dessa eller någon annan nu förlorad visa. Äfven det i A 4 förekommande Buodel torde hafva vandrat samma väg. En förklaring af namnformen Kanselin skall i det följande lämnas.

A 29: Det suaret Helle Hagen
for inden ved den dør:
"Ieg vil det ether vel voffue,
om i det voffue torff".

Denna vers är det svårt att passa in i sammanhanget. Till A 28 kan den icke sägas utgöra någon omedelbar fortsättning, då i denna icke förekommer någon fråga. Icke heller kan den sättas i samband med B 24, ty på den däri förekommande frågan kunde icke Hagen tänkas svara. I C 30 förekommer i stället för Helle Hagen 'en Kempe', hvilket ger god mening och öfverensstämmer med þiđr. s. (och Nib. l.). Enligt þiđr. s., k. 378, vände sig nämligen Grimhild slutligen med begäran om hjälp till konung Irung, hvilken ock efterkom hennes önskan. Men C är, om den än grundar sig på en äkta uppteckning, så vanstäld genom Vedels bearbetning, att man icke kan bygga något på densamma. Bugge, DgF 596[2], anser, att A 29 har sin motsvarighet i Nib. l. 1951 B. (1888 L.) och afser, att Hagen, då kampen begynte, befann sig i en sal och hörde hvad som sades utanför, men såvidt jag kunnat se, finnes intet stöd för denna jämförelse uti Nib. l. Hvad som där på detta ställe förekommer, är, att Dancwart, som blifvit öfverfallen af Blœdel, men slagit sig igenom, blodbestänkt trädde in i den sal, hvari Hagen, Etzel, Krimhild o. a. befunno sig, och *inne i salen* började ett samtal med Hagen om hvad som tilldragit sig, hvarefter den senare i vredesmod slog hufvudet af Etzels son Ortlieb, hvilket

ledde till kampens begynnelse. Det synes mig alltså nödvändigt att antingen acceptera C:s läsart 'en kempe' eller ock anse hela versen som ett senare tillägg.

A 42^{5-6}: "mig tyckis, du est en hellet skyen
i-hueden du kommen est".

Beträffande Bugges sammanställande af det i A 42^{1} förekommande Obbe Jern med Rüdiger är jag lika tveksam som Boer, Arkiv XX, s. 169. Hvad angår sammanhanget, så synes A 42 f. höra ihop med de föregående verserna, i hvilka Hagen klagar öfver förlusten af sitt svärd. Jag har ofvan (s. 145 f.) anslutit mig till Bugges antagande, att 40, 41 grunda sig på episoden om sammanträffandet mellan Eckevard och Hogne, þiđr. s., k. 367. I sagan återlämnar Hogne svärdet till Eckevard. Det är förmodligen detta drag, som ligger till grund för A 42. Således skulle i visan Hagen-Obbe Jern trädt i stället för Eckevard—Hogne. Att den händelse, som tilldrager sig hos Rodingeir vid färden till Attila, þiđr. s., k. 370, också utöfvat inflytande på framställningen, anser jag i likhet med Bugge, DgF IV 597^{1}, ganska troligt.

Den förra af de ofvan anförda linierna ur A 42 har, såsom Bugge, DgF IV 599^{2}, påpekat, en viss likhet med Nib. l. 1634 B. (1574 L.):

du bist ein degen küene,

men likheten synes mig lika stor med þiđr. s., k. 367: þv mant vera gođr drengr. Den andra verslinien (A 42^{6}) anser Bugge tyda på tyskt ursprung på grund af slutordet *est*, hvilket liknar rimorden *sîst—lîst* i ifrågavarande strof i Nib. l. Däremot vill jag anmärka, att uttrycket 'i-hueden du kommen est' (ɔ: er) hör till loci communes i folkvisorna och användes icke blott då den tilltalades ätt är obekant, utan också eljest, då man behöfde något att utfylla versen med. Exempel på riktig användning däraf hafva vi i DgF n:o 7 A 75:

siig mig, foffuerenn unnger-suend,
huedenn du komenn est (rim: hest ~ est);

DgF n:o 22 B 15:

"Y sigger meg, stallttenn iumfru,
hueddenn y komenn err" (rim: three ~ err).

Oriktigt däremot, såsom A 42, i DgF n:o 2 A 13:

"Och det ehr Siffuert, min søster-sønn,
i-huedenn hand kommen er (rim: err ~ er).

Grimh. A är här mycket korrumperad och v. 42^{5-6} höra ursprungligen icke samman med de fyra föregående linierna.

Jag anser alltså, att man af dessa två linier icke kan draga någon som helst slutsats rörande visans ursprung.

Jag öfvergår till några verser i B.

B 20: "*Her maa ingen* suerde
paa dett slott *nu* drage.

Dessa verslinier sammanställer Bugge, DgF 597[2], med Nib. l. 1745 B. (1683 L.):

"man sol deheiniu wâfen tragen in den sal".

Onekligen är likheten stor, men de spärrade orden visa ännu större likhet med þiđr. s., k. 377: *her skal nu enge mađr međ vopnum ganga.*

B 24: "Er her nogen inde,
der min broder vill vege:
daa maa de raade hans guld oc sølff,
dertil hans borg saa rød (B b: Guld saa rød).

Jag har förut påpekat, att B., som lägger dessa ord i Kremolds mun, måste betraktas som ursprungligare än A, som låter 'kongen Kanselin' gifva anledning till striden. Bugge, DgF IV 599[2], jämför denna vers med Nib. l. 2025 B. (1962 L.):

Si sprach: "der mir von Tronege Hagenen slüege
unde mir sîn houbet her für mich trüege,
dem fult' ich rôtes goldes den Etzelen rant,
dar zuo gæbe ich im ze miete vil guote bürge unde lant".

I Nib. l. och þiđr. s. söker Krimhild uppägga sina förnämsta män att döda Hagen. Först vänder hon sig till

Dietrich — Nib. l. 1900 B. (1837 L.), þiðr. s., k. 376. I den förra talas ej om någon belöning, i den senare lofvar hon honom så mycket *guld och silfver*, som han ville hafva. Då Dietrich vägrade, vände hon sig till Blœdel och bjöd honom för hjälpen i Nib. l. 1903 ff. B. (1840 ff. L.) silfver, guld, Noudungs rike och änka, i þiðr. s., k. 376, ett stort rike. I Nib. l. låter Blœdel locka sig att lofva henne hjälp, hvilket blef dennes död, men i þiðr. s. vägrar äfven Bloðlinn. I sagan uppsöker hon då Irung och lofvar honom en sköld, full med guld, och hennes vänskap, om han ville hämnas henne, och denne låter då förmå sig att villfara hennes önskan. Då kampen fortgått en stund och hon såg, att Hogne blödde, gick hon åter till Irung och spände två guldringar om hans hjälmband samt yttrade därefter: Irungr goðe drengr. fœr mer nu hafuð Hogna. þu skallt haua sua mikit gull oc silfr sem þu villt mest fylla þinn skiolld oc vel annat iammikit. Sist anförda ställe ur þiðr. s., k. 387, stämmer, så nära man kan önska, med Nib. l. 2025 B. utom däri, att Krimhild i þiðr. s. yttrar dessa ord till Irung, i Nib. l. däremot till alla sina män. Den likheten finnes dock mellan båda däri, att äfven i Nib. l. 2028 f. B. (1965 f. L.), Irunc med anledning af denna vädjan beslöt att kämpa mot Hagen. I båda dödas han af denne.

Hufvudmotivet i denna skildring är Krimhilds äggelse och löften. Detta har ock visans författare insett, men att uppräkna alla enskildheter ingick icke i hans plan och öfverensstämde icke med folkvisornas allmänna karaktär, och därföre nöjde han sig med att låta henne rikta sina ord till männen i allmänhet. Därigenom kom visan att i detta hänseende likna Nib. l. Dessutom har Grimhildsvisan i denna punkt haft förebilder inom den öfriga danska visdiktningen. I DgF n:o 118, Kongemødet i Roskilde, lofvar konung Sven 'herr Nilaus' sin syster och sjuhundra gårdar, om han ville döda Valdemar, v. 6 f. I allmänhet är det vanligt i visorna,

att en förnäm man (eller kvinna), då han (hon) behöfde hjälp för något ändamål, infann sig i männens sal och frågade, om någon fanns, som ville hjälpa honom (henne), och i så fall utlofvade en stor belöning.

B 25: Dett hørde Falcko Spillemandt
hand snart offuer borden spranck.

I den närmast föregående versen frågar Kremold, om någon af hennes män ville döda Hagen. Något svar på denna fråga förekommer ej i B. Om A 29 ursprungligen har innehållit svaret, är tvifvelaktigt (se s. 163). Enligt B uppfattades orden af 'Falcko Spillemandt', som rusade upp från bordet.

Bugge anser, DgF IV 599², detta som ett bevis för visans tyska ursprung, enär motsvarighet därtill finnes endast i Nib. l. Såvidt jag funnit, nämnes på motsvarande ställe — Nib. l. 2026 B. (1963 L.) — endast, att Volker, då han hörde dessa ord, uttalade sin förvåning öfver, att ingen rörde på sig, då så hög sold erbjöds, men att han själf rusade upp, förekommer ej i detta sammanhang. B 25²: hand snart offuer borden spranck, har visserligen motsvarighet i Nib. l. 1966 B. (1903 L.): Volkêr der vil snelle von dem tische spranc. Men detta afser ett tidigare led i framställningen, nämligen stridens början.

Emot Bugges uppfattning vill jag vidare påpeka, att i visan — om man undantager A 18, där 'Her Gynter oc Her Gierlo' nämnas — endast Hagen och Falquor spela någon roll. Det är alltså ej underligt, att, då Hagens lif hotades, hans vapenbroder skyndade till hans hjälp. Att Volker och de öfriga sutto till bords, då striden började, säges uttryckligen ej blott i Nib. l., utan ock i þiðr. s., k. 379. I enlighet därmed har visförfattaren användt ofvanstående uttryck om Falquor, då han inblandade sig i striden. Ja, äfven om visförfattaren icke haft så noga reda på själfva förloppet, så låg det för honom mycket nära att välja just detta uttryck,

att han 'öfver bordet sprang'. Det är nämligen ytterst vanligt i visdiktningen att använda just dessa ord om en person, som hastigt reser sig, t. ex. DgF nr 58: 7; 62: 39; 116: 11; 161 A 11; 235: 5; 302 A 17; 353: 28; 387 A 34 (rim *bord* ~ *jord* o. d.); 275: 12 (rim: *sprang* ~ *svang*). I uppteckningarna af vår visa är dessutom detta ställe så korrumperadt, att det är svårt att säga, hvad som tillhört grundformen. Det vill synas, som om ställningen uppfattats så, att Hagen och Falquor befunnit sig i ett annat rum än Krimhild, ty det heter i A 31 om Falquor: *hand saa sig offuer den dør*, och i B 25: *de dørre aff ierne spranck*. Vidare synas A och B innehålla olika rester af grundformen. Åtminstone fordrar sammanhanget, att Falquor först drog sitt svärd (B 25) och, då detta brast, grep till en stålstång, hvarmed han sedan kämpade (A 31 f., B 25 f.). Det sista motivet: att strida med en stålstång, är knappast ursprungligt, ty detta vapen användes i sagan endast af den råa styrkans representanter, resarne. Jag antager, att Grimhildsvisan har fått uttrycket från någon annan visa. Från DgF har jag antecknat dess förekomst i n:o 27, där 'Adel-grefvens' yngste son, Rambolt, kämpar med en stålstång, men denna visa är besläktad med n:o 28, där Trude af Blide, som är af jätte-släkt, strider med detta vapen, och härifrån har väl n:o 27 fått det. I Þiðr. s. framställas resarne Atgeir och Vidulf utrustade med en stålstång.

Något förslag till återställande af grundformen kan jag ej lämna. Säkert synes det mig, att vi ej i dessa linier hafva något bevis för visans omedelbara afhängighet af tyska källor.

B. 32: Hand strøg op sit hielmenet,
hand drack aff mande-blodt:
"In nomen din"
vor Helled Hagens ord.

Att linie 2 har en viss likhet med Nib. l. 2114 B. (2051 L.):

swen der durst twinge, der trinke hie daz pluot.
daz ist in solher hitze noch bezzer danne wîn,

har redan Storm, Sagnkredsene 196, påpekat, men han anser, att två diktare oberoende af hvarandra kunde falla på en sådan tanke. Bugge däremot, DgF IV 599[2], anser, att en sådan tillfällig likhet icke gärna är möjlig. Medgifvas måste ock, att det ser ut, som om stället tyder på visans afhängighet af tyska källor, enär þiđr. saga saknar detta motiv. Detta är också det enda af alla de anförda bevisen, som har något skäl för sig. Då jag emellertid af grunder, som jag senare skall utveckla, icke kan vara med om Grundtvigs åsikt, vill jag framställa en förklaring till uttryckets förekomst här, som synes mig mycket rimlig. Först och främst är det tydligt, att B 32 *icke står i något samband med visans öfriga framställning af stridens förlopp.* I vers 30 f. heter det:

Dett vor Helli Hagen,
hand løste op hielmen sin:
"Mig brender alt saa sare
under haarde bryne min".

Jeg er bode træt oc mod
alt aff hierte min:
giff dett Gud udi Himmerige,
ieg haffde en horn met vin".

Den förra versen motsvarar ganska nära Hognes ord i þiđr. s. k. 391: *nu brinn ek af minum brynioringum.* Därtill sluter sig B 31, där Hagen önskar sig ett horn med vin att släcka sin törst med. Någon motsvarighet till den senare versen finnes visserligen ej i andra källor, men för visdiktaren föll det sig så naturligt att låta denna önskan åtfölja den iråkade situationen, äfven om han ej tänkte sig något sätt, hvarpå den skulle kunna uppfyllas. Men i B 32 är tankegången en helt annan. Äfven här talas om att han löste upp hjälmen, visserligen med andra ord ('Hand strøg op sit hielmenet'). Att detta var sagdt förut i den otvifvel-

aktigt äkta B 30 och nu återupprepas, verkar störande. Vidare passar det ej såsom fortsättning till B 31, hvari Hagen önskar sig ett horn med vin, att han omedelbart därefter drack 'mannablod'. Äfven B 32[3, 4] synas icke här på sin plats. Samma uttryck förekommer i A 32 f.:

> In nomine domini, sagde Helle Hagen,
> nu gaar min fedel vel.

Stället lyder ungefär lika i B 27 och C 32. Olikheten är endast den, att In nomine domini i B utbytts mot 'Eia' och i C mot 'Ha, Ha' och att det i BC är Falquor, som yttrar dessa ord. A 32 f. anser jag därför tillhöra grundformen. Någon bearbetare har ifrån någon annan visa kommit ihåg uttrycket *dricka mannablod* och velat hafva in det på detta ställe, men behöfde då två verslinier till och återupprepade därföre A 32[5], men delade den på två korta rader, hvarigenom han fick rimmet *blod ~ ord.*

Att de stupade krigarnes blod, mannablodet, spelar en roll i medeltidens diktning, är allmänt kändt. I folkvisorna talas därom rätt ofta. Jag vill påpeka några ställen:

> DgF n:o 184 G 3: der gangede syv Møller i bare *Mandeblod*
> och v. 14: han gik i *Mandeblod* alt over sine Knæ
> norsk uppt. v. 14: der lukta *mannebló.*

I en svensk uppteckning af 'Vellemands Vanvid' (DgF n:o 206; anm. s. 198) säger Salmon till sitt svärd, v. 7:

> Hör du brand, ästu godh:
> lyster digh *dricka mannablodh*?"

Ordet *mannablod* och uttrycket *dricka mannablod* äro alltså icke främmande för den nordiska visdiktningen. Därtill kommer, att situationen i öfrigt är helt olika i Nib. l. och visan. I den förra har salen, där striden pågick, om natten antändts af Krimhild, och då uppmanade dem Hagen att värja sig mot röken och törsten genom att dricka de fallnes blod, hvilket flera gjorde på det sättet, att de böjde sig ned öfver de

fallne och drucko det ur såren framflytande blodet. I visan är det Hagen själf, som dricker blod.

Steenstrup, Vore Folkeviser, s. 98, anmärker angående användningen af latinska uttryck i visor, att det är i öfrigt ohördt och okändt. Jag vill däremot anföra DgF n:o 139 A.

Ännu en förklaring till B 32 kan tänkas. Denna är beroende af, huru förhållandet mellan visan och Hvenska krönikan skall uppfattas, hvarom i det följande.

B. 33: min hierte kiere broder

Bugge jämför denna verslinie med Nib. l. 2290 B. (2227 L.):

der beste hergeselle.

Denna parallell torde intet betyda. Ett sådant uttryck är alltför vanligt, för att man därpå skall kunna bygga någon teori. Ungefär detsamma säger Obbe Jern i A 42:

min broder — saa kier [1]).

Såsom stöd för sin åsikt anföra Bugge, DgF IV 600[1], och Steenstrup, Vore Folkeviser, s. 95 ff., äfven åtskilliga nedertyska språkformer, hvilka förekomma i visan. Jag vill mot hvad som anförts i detta hänseende framställa några anmärkningar, men då min kännedom om äldre danska, särskildt beträffande tyska lånord, är ringa, kan jag därom ej yttra mig med någon bestämdhet.

Om man bortser från C (Vedel I nr 7), hvarom jag hänvisar till det följande, finnes visan endast i en enda handskrift, nämligen Svanings, där de båda texterna (A, B) införts på skilda ställen. Steenstrup, Vore Folkeviser, s. 100, anser därför, att den icke har haft någon utbredning, utan har stannat på en enda herrgård, där en tysk 'knægt' föredragit visan för husets fru, och hon har upptecknat den två gånger, eller, hvilket han anser rättare, tyskens medtjänare

---

[1]) Bugge, DgF IV 597[1], föredrager denna tolkning framför en annan, enligt hvilken 'kier' skulle syfta på svärdet.

har sökt att gifva den tyska visan en dansk form och har två gånger nedskrifvit detta 'tydsk-danske Misfoster'.

Steenstrup fäster alltså intet afseende vid C. Förmodligen menar han, att den endast är en af Vedel gjord bearbetning af de två öfriga. Denna åsikt har Boer och han kallar C för "Vedels machwerk", Arkiv XX, s. 159. Grundtvig har dock på goda grunder ansett, att Vedel känt och användt en tredje äkta uppteckning, DgF I 35. Största delen af texten i C kan visserligen härledas från AB, men flere verser äro tydligen hämtade från annat håll. Sådana äro de af Grundtvig anförda C 7, 16, 20, 26. Andra ställen finnas ock, som ej kunna vara Vedels tillsatser eller ändringar. Sådana äro utelämnandet af det viktiga motivet om moderns dröm — A 4, 5; B 3, 4 — hvilket är anmärkningsvärdt, då Vedel är mera fallen för tillsatser än uteslutningar; omkastningen af ordningen för Hagens möte med sjöjungfrun och färjkarlen — Vedel kände dock det rätta sammanhanget både från Hvenska krönikan och A och hade intet giltigt skäl att afvika därifrån; utbytet af namnen Gynter och Gierlo i A mot Grimmer och Gerner — äfven härtill saknade Vedel all anledning. En jämförelse mellan C och Vedels aftryck af AB leder till samma resultat. Han har nämligen i C en del uttryck, som också finnas i AB, men som han ändrat i aftrycket af de sistnämnda. Hade Vedel själf lagat ihop C, så hade han väl ej användt sådana uttryck, som han ej gillade. Däremot är det intet märkvärdigt, att han ena gången låter sådant stå kvar, som han ändrar en annan gång. Slutligen skulle det vara oförklarligt, att Vedel gjort ihop en helt ny text, då han aftryckt och delvis bearbetat två andra uppteckningar, som innehålla detsamma. Jag måste af alla dessa skäl anse, att C grundar sig på en nu förlorad uppteckning, hvilken han också bearbetat, huru mycket är svårt att säga. Troligen har äfven denna varit korrumperad. Att Vedel dock ansett denna bäst, torde kunna

slutas däraf, att han ställt den främst. Hvad beträffar AB, så finnas tecken till att de äro afskrifter. A 6: *selffue* marremynd är troligen en misskrifning af en afskrifvare för *søllig* marremynd. Se ofvan s. 155 not. A 7 har *landevif*, hvilket af Bugge med rätta ändras till *vandevif*. Såsom jag redan ofvan, s. 156, visat, torde förekomsten af *vandevif* i A lättast förklaras så, att en afskrifvare satt ordet öfver raden som öfversättning af *maremind*, och att det sedan inkommit i texten.

B 6: maræ | mon — deladt på två rader — förklaras lättast medelst det antagandet, att en afskrifvare icke kunnat läsa ordet och därföre kopierat de bokstäfver, som han tyckte sig se.

Jag tror, att jag genom det föregående ådagalagt, att C grundar sig på en nu förlorad uppteckning samt att AB icke äro original, utan förutsätta äldre uppteckningar, hvarföre jag anser det oberättigadt att stödja antagandet af visans tyska ursprung på AB:s befintlighet i endast en handskrift.

Jag tillåter mig nu att nämna några ord om de nedertyska ordformerna. Att ordet *maremind* är af tyskt ursprung, kan ej förnekas, men att det icke vid tiden för visans tillkomst varit infördt i danskt språk, därom har jag ej blifvit öfvertygad. Tvärtemot Steenstrup anser jag dess förekomst i Dansk Kongetal, DgF n:o 115 B 19, utgöra ett bevis därför. Det finnes först och främst ingen grund till att antaga, att Vedel efter "eget Tykke" användt det på detta ställe. Att 115 B 19 ej finnes i 115 A, utgör för mig ej något bevis för, att den blifvit tillagd af Vedel. Och äfven om så vore, synes det föga troligt, att Vedel, en dansk född man, i en dansk vissamling insatt ett alldeles främmande ord, som af få eller inga var begripligt, utan man måste väl förutsätta, att han i så fall valt det, emedan det var gängse i landet. Och så torde ock dess förekomst i Grimhildsvisan kunna förklaras.

Ordet *fordøje* i A 2, 7 kan lika väl betyda *göra slut på* — 'sætte over Styr' — som *mista*, och i den förra betydelsen finnes det, som Steenstrup påpekar, i den äldre danskan.

A 18 A: *til haan* har tillkommit för rimmets skull. Med Bugge sammanställer jag det med fno. *til handa*, men öfversätter det ej med 'til Gunst for', utan anser det hafva samma allmänna betydelse som nysv. *till handa* i t. ex. uttrycket: *något kommer någon till handa* = *någon får något*. Således blir uttrycket: *ovädret reste dem till handa* liktydigt med: *de fingo oväder*. För öfrigt var man ej så nogräknad i valet, då det gällde att finna ett rimord. Jfr DgF n:o 257: 5:

Her Peder drog i fræmede land,
hand sende sin søstter sin datter *i hand*,

där *i hand* tillkommit endast för rimmets skull.

Anmärkningsvärdt är, att de flesta tyska uttrycken förekomma i A. Men det är alls icke säkert, att denna uppteckning är den ursprungligaste. Att den är en afskrift, har jag ofvan sökt visa. I åtskilliga fall innehåller dessutom B en bättre text. Germanismerna i A synas på ett tillfredsställande sätt kunna förklaras genom det antagandet, att den som föredragit denna version af visan, varit en tysk, som blifvit naturaliserad i Danmark, men ej riktigt kunnat behärska sitt nya modersmål, utan låtit några tyska vändningar komma med. Detta upprepas dagligdags och har nog ständigt förekommit. Intresset för folkvisorna var på Svanings tid — 1500-talet — stort i Danmark, och äfven utländingar eller åtminstone söner af utländingar, som bosatt sig i Danmark, synas hafva sysslat därmed (Olrik, Danske Ridderviser I: 2, s. 291).

Namnet Kanselin kan förklaras i enlighet med detta mitt antagande. I den danska visform, som den tyskfödde mannen kände, stod konung Ganselin. Detta blef i hans mun konin*k* *K*anselin.

3. *Förhållandet mellan Grimhildsvisan och Þiðreks saga (samt Svenska och Hvenska Krönikorna).*

Då man läser igenom ett antal folkvisor, så finner man snart, att en del uttryck, längre eller kortare, som finnas i den ena visan, träda en till mötes i en annan, helst då innehållet är likartadt. Visförfattarne hafva alltså haft en viss fraseologi att röra sig med. Då man påträffar en visa, i hvilken dylika stereotypa fraser eller ord i riklig mängd förekomma, är man alltså berättigad att antaga, att den har författats inom det land, på hvars språk den är skrifven och hvars visfraseologi utmärker den. Jag vill såsom inledning till en redogörelse för förhållandet mellan Grimhildsvisan och Þiðr. saga undersöka, i hvad mån det sagda kan tillämpas på denna visa.

ABC 1²: *hun lader det mød blende* [1]), möter oss ofta, om också ej ordagrant lika, i visor, där ett gästabud skildras, t. ex. DgF n:o 4 A 4; 45: 30; 49 A 50; 76 A 47, 185: 1; 353 B 1.

ABC 2³⁻⁴: *der vaar saa mangen helt,*
der skulde fordoie (BC: *forlade*) *sit unge liff.*

Jfr n:o 118: 2.

A 4¹ *Buodel.* Det har antagits — nu senast af Boer, Arkiv XX, s. 168 —, att detta namn är en förvrängning af ty. *Uote*, *Uode*, Þiðr. s. *Oda.* Diftongen skulle alltså vara ett bevis för visans tyska ursprung. Jag anser, att förklaringen till detta namns förekomst i A ligger närmare. Att det saknas i B, där det endast talas om Hagens moder, utan att hennes namn förekommer, gör det osäkert, om det från början hört hemma i visan. Men om så vore, så finna vi, att denna namnform är rätt vanlig i visorna. I DgF n:o 7 (B 15) heter Vidriks moder *Buodel*; n:o 144 handlar om 'Hr. Jon och Fru Bodil' ('skiøne fru *Buodelille*'); n:o 215 har

[1]) Smärre olikheter mellan de tre vistexterna hafva ej anmärkts.

till ämne Stolt *Bodils* Hævn; i n:o 362, Den overbærende Ægtemand, kallas den otrogna hustrun i en del uppteckningar (A—D) fru Mettelille, i EGH fru Kerstin, men i F fru *Buodelill.* Från någon af dessa visor kan namnet hafva inkommit i Grimhildsvisan. Dock är det, som nämndt, osäkert, om det förekommit i grundformen. Jämföra vi A 4 och B 3, finna vi, att A 4^{1-2} motsvaras af B 3^{1}. Då dessa verslinier i A äro mycket korta — i likhet med v. 3, som jag anser interpolerad — i förhållande till verserna närmast före och efter, så kan man vara berättigad att sluta, att A 4 undergått någon förändring, och att B 3 innehåller den äldre redaktionen samt att alltså namnet på Hagens moder icke förekommit i grundformen. Denna har möjligen lydt:

Det var Helled Hagens moder,
hun drømpte saa underlig:
alle de fogle styrte døde,
som han skulle hen ride.

Lin. 3: *hun drømde saa underlig*, är ett mycket vanligt uttryck vid redogörelsen för en dröm; t. ex. DgF n:o 112 A 5; 144 A 2 f.; 145 A 1; 312 A 2, 41.

A 5 (B 4): Drømen haffuer at sæde.

Jfr n:o 145 A 2: Gud rade, huad thett (o: det drömda) skall seede!

A 6, 12: Herrer rider vide
oc strømme rinder stride.

Jag har redan förut antagit — s. 154 ff. — att B 5 innehåller den äldre redaktionen. Det är ju säreget, att tre linier rimma: *vide* ~ *stride* ~ *lide.* Jag anser, att de två linierna äro hämtade från ett gammalt stäf [1]). Den senare raden: *strømme rinder stride*, har jag påträffat äfven i n:o 49 B 41, 42 och 391 A 2, B 23, på hvilka ställen de ock verka stereotypiskt. Ehuru B 5 är ursprungligare än A 6 i

---

[1]) I n:o 156 A 63 finnes ock ett stäfartadt uttryck:
Faaritt breger, och gaassen keger,
och hanen galler poo halle.

afseende på innehållet, har dock formen rönt inflytande från andra visor. Jfr n:o 49 B 34:

> Det da vor di fattige fisker,
> di ganger på huiden sand,
> der fant di den liden sneche
> som laa på huiden sand.

A 10 (B 9, C 11). Verser af liknande innehåll och form hafva vi i n:o 327: 5; 328: 15; 348 A 7; 351: 17; 353 C 13, 16 och många andra.

A 18, C 13. Lin. 2: de styrede skib (C: den snecke) fra land; jfr t. ex. n:o 125 A 8: Di kongens mend styrde deris snecke fra land. Lin. 3, 4 äro olika i uppteckningarna. Hvilken version är äldre, kan jag ej säga. De olika uttryck, som i A och C användas för att skildra ett oväders utbrott, förekomma äfven eljest. A 18[4]: daa reiste veier til haan, jfr n:o 72 C 70: Der reyste wær'; i andra uppteckningar: da wexer der wieer; C 13: Vræd saa vaar dem Veiret, jfr n:o 72 A 52: ham bleser paa wieeren hind wrede. Om uttrycket *til haan* se ofvan s. 174.

> C 17 (B 18): Hun vaar smal i midie,
> til maade vaar hun lang.

Jag var först böjd för att anse, att detta ursprungligen gällt Hagen, om hvilken det heter i Þiđr. s., k. 375: hann er mior um miđian — — lanct anlit hevir hann. Boer synes ock, Arkiv XX, 168, hafva denna uppfattning. Jag anser nu, att uttrycket tillhör den gängse fraseologin; jfr n:o 72 E 63, där det om Unge Hr Tor heter:

> Smal i midie och vell til maade lang.

A 21—25, B 12—18, C 18—25. Det motiv, som i dessa verser blifvit användt, är mycket vanligt i visorna: då någon anländer till en borg, klappar han på porten och beder väktaren öppna, denne vägrar och går till sin herre att omtala händelsen samt beskrifver den ankomne till klädsel och utseende, borgherren känner däraf igen den ankomne, tager

emot honom och hälsar honom välkommen. Jfr n:o 77, Venderland-Grevens søn: 28—36, där till och med de enskilda uttrycken påminna om Grimhildsvisan. Jfr äfven följande uttryck i n:o 78 och Grimhildsvisan:

78 A 19:	Grimh. A 22:
Her ær kommhen up-paa wort land	Her er kommen paa vort land
alt tho saa houesske quinde:	tre saa modig mend,
oben-hoffuith och bar-født	de ere kled i iern
y sylke-serke all-yenne.	deris hest kommer springend fr(em).

Öfverensstämmelsen består däri, att väktaren i lin. 1 omtalar ankomsten, i lin. 2 den allmänna karaktären, i lin. 3, 4 klädseln och utrustningen [1]).

Förebilder till beskrifningen af vapnen — A 23; B 16; C 23 — har författaren till Grimhildsvisan fått från Didriksvisan (n:o 7), som har den från Þiðr. s. (Sv. Krön.). Där heter det om Falquor Spillemand — A 52, F 37, G 30, H 15 —, att han i sin sköld förde en *fedel*.

Ett mera ingående studium af folkvisorna från den synpunkt, hvarom det här är fråga, skulle utan tvifvel gifva ännu fler likheter i uttryck mellan Grimhildsvisan och andra nordiska folkvisor. Då alltså författaren till Grimhildsvisan vid återgifvandet af innehållet i sagan användt en mängd uttryckssätt, som icke äro hämtade från denna, utan höra hemma i nordisk visdiktning, så synes den slutsatsen vara fullt berättigad, *att visans upphofsman varit hemma i Norden*. I hvilket nordiskt land visan uppstått, är af mindre vikt. Då den endast finnes i tre danska uppteckningar och själfva stilen mest erinrar om danska visor, förmodar jag, att författaren varit en dansk man.

Såsom visans källa ledes man då naturligtvis att tänka på Þiðreks saga eller någon därur fluten framställning. Innan jag inlåter mig på detta spörsmål, vill jag närmare

[1]) N:o 78 C 15¹ är lika med B 15¹.

skärskåda C (Vedel). Jag har förut påpekat, att denna måste anses grunda sig på en äkta uppteckning, hvilken Vedel enligt sin vana bättrat på sitt vis. I förra delen af visan kunna ändringarna kontrolleras medelst AB, men i slutet är olikheten med dessa så stor, att det är svårt att säga, hvad som blifvit tillagdt af Vedel. Den viktigaste olikheten i visans förra del är, att Grimhilds rike i AB kallas det *hedenske* land [1]), men i C är beläget på ön Hven. I sina aftryck af AB har Vedel konsekvent ändrat *hedenske* (*hodemske*) till *hvenske* [2]). Man hade därför väntat, att han förfarit på samma sätt med den uppteckning, som ligger till grund för C, så att han äfven där användt samma form (*hvenske* land), men så gör han icke, utan i C 9 — som motsvarar A 7 och B 6 — har han *Huenilds* Land och i C 10 — som motsvarar A 9 och B 8 — har han *Huenø* land. Dessutom förekommer i C 5 *Huenilds* land utan motsvarighet i AB. Med anledning af denna olikhet vågar jag den gissningen, att dessa namn på ön Hven icke äro insatta af Vedel, utan verkligen tillhört den visuppteckning, hvarpå C grundar sig. Det synes mig nämligen oförklarligt, att han i denna insatt andra namn än dem han användt i de två öfriga. Följaktligen skulle åtminstone C hafva lokaliserats till Hven redan före Vedels tid. Men har detta varit fallet med C, så kan det väl tänkas hafva varit fallet med AB. I dessa skulle då *huenske* hafva i uppteckningarna ändrats till *hedenske*, men af Vedel med ledning af C och Hvenska Krönikan ersatts med det äldre *huenske*. Hvenild är i Krönikan namnet på den kvinna, som Hagen lägrade före sin död, och om Hven heter det: "dend stæd hun lefde paa blef

---

[1]) B har v. 6 *hodemske* land (DgF I 53), v. 10 *henske* land och endast v. 8 *hedenske* land. Af denna olikhet torde man dock ej kunna draga någon annan slutsats än att B:s original varit otydligt, men att landet äfven här kallats det *hedenske*.

[2]) B 10 (*henske*) förbigår han, men tillägger en vers, hvari förekommer ordet *Hven*.

efftir hindis død kaldit Hvenild". Detta namn är tydligen bildadt af Hven i analogi med Gremild. Därföre måste sägnen hafva blifvit lokaliserad till Hven, innan namnet Hvenild bildades och först senare ön i sagan börjat att kallas Hvenilds land. Hv. krönikan innehåller alltså en senare utveckling af denna. Att benämningen nått en viss utbredning, torde kunna antagas däraf, att en folkvisa finnes med titeln: Helt Hagen af Fru Hvenels Land och hans broder Sivard Snarensvend. Denna är dock från så sen tid som 1610, då redan Vedels första upplaga var utkommen. Därför anser Grundtvig, DgF I 35, not., att namnet Hvenel är kommet från Vedels bok.

Taga vi i betraktande de ändringar, som Vedel faktiskt vidtagit i sina aftryck af AB, så finna vi, att han endast ändrat formen. De tillägg, han gjort, äro allenast omskrifningar eller beroende af visans innehåll. Ett sådant tillägg är afslutningsversen i A, som talar om, huru manligt Falquard stred [1]).

Aftrycket af B afslutar han med en tillagd vers, som omtalar, att Hagens son lät Grimhild svälta ihjäl i berget. Detsamma nämnes äfven i C, v. 41, och bör betraktas i samband med denna. Vi hafva alltså i viss mån rätt att antaga, att Vedel vid återgifvande af texten i C förfarit på samma sätt. Det visar sig ock, att C, v. 1—33, i det väsentliga öfverensstämmer med motsvarande delar af AB. Men därefter inträda betydliga olikheter. V. 34 kan härleda sig från Vedel. Därpå följa några verser, som innehålla den från Þiðr. s. kända episoden om de utlagda våta oxhudarne. Densamma finnes ock i Hvenska Krönikan, men har här erhållit ett tillägg, som icke finnes i Þiðr. s. Gremild frågar nämligen Hagen, hvarför han ensam bland alla människor var oöfvervinnelig, hvarpå Hagen svarade: vet du icke, att

[1]) Anmärkningsvärdt är, att Vedel utesluter A, v. 1, 2 och således börjar med v. 3. Orsaken härtill kan jag ej inse.

mig är af gudarne gifvet, att så länge jag är i krig och ej faller, behöfver jag ej frukta för någon fiendes skott eller svärd? Då uttänkte Gremild den listen att utlägga oxhudar på golfvet, därpå strö ärter och täcka dessa med andra hudar, så att de båda rå sidorna voro vända mot hvarandra, för att Hagen skulle halka, då han gick ut. Då Hagen begaf sig ut och anfölls af Gremilds män, halkade han visserligen med ena foten och föll på det ena knäet, men som han förut väpnat sig mot systerns trolldom genom att läsa några verser, så reste han sig strax och besegrade sina angripare, hvarpå han begaf sig ned till stranden. Denna klara och följdriktiga framställning kan ej hafva legat till grund för C, hvilken uppteckning visserligen innehåller samma motiv, men betydligt afvikande. Att Vedel haft något skäl att ändra framställningen i Hvenska Krönikan, förutsatt att han vore författare till senare delen af C, kan jag ej inse. Huru han vid sin förbättring af C tolkat denna i ifrågavarande punkt, få vi veta af hans inledning till aftrycket. Han säger där: "då hon (Gremild) märkte, att Hagen haft öfverhand öfver Nörborgs kämpar, gjorde hon en öfverenskommelse med honom, att om hennes kämpar först slogo honom till marken, skulle han icke stå upp, utan värja sig, som han kunde bäst, hvarpå den listiga kvinnan gick ut och lät strö ärter på våta hudar uti porten, och där angrepo tre kämpar på en gång Hagen och slogo honom ned på knäna, och fick han där banesår, sedan han dock först slagit ihjäl kämparne och med Hvenild på Sönderborg med Gremilds samtycke aflat en son. Den sista episoden — sammanträffandet med Hvenild — berättas i Hvenska Krönikan utförligt längre fram i skildringen. Jämföra vi krönikan och Vedels inledning, måste vi finna, att den förra är väl motiverad och klart framställd, då den senare är ganska tarflig både till motiv och utveckling. Man måste då fråga: om Vedel är författare till C, hvarför har han ej följt Krönikan, utan lagat

ihop ett sådant machverk? Jag finner intet annat svar än detta: Vedel har ej insatt denna episod i C, utan den fanns i hans original och han har endast sökt få fram en mening ur C:s framställning. Måhända hafva vi i C 37 en rest af den ursprungliga versionen, sådan den finnes i Hvenska Krönikan. I denna vers säger Gremild:

Det første du monne til Iorden falde
du vilde ret aldrig opstaa.

Dessa ord synas mig ursprungligen hafva yttrats af Hagen (med *jag* i st. f. *du*) och tillhört en vers, som stått före v. 35, där utbredandet af hudarne omnämnes, hvarigenom vi finge samma innehåll som i Krönikan. Naturligtvis måste då ock C 36 ändras.

I sin inledning till C säger Vedel vidare, att Grimilds fader var 'Nøgling, som oc kaldtis *Niding*", och mot slutet kallar han niflungaskatten för *Nidings* skatt. Det synes mig vara tydligt, att Vedel ansett det rätta namnet vara Nögling och att han tillagt det andra namnet, emedan han sett, att skatten kallades *Nidings* skatt. Hvar har han då sett detta? Det kan icke vara uti Hvenska Krönikan, ty där står endast *Nøgling* och — genom misskrifning — *nøgelens* clenodier. Jag har intet annat svar att gifva än detta: Vedel har sett uttrycket i C, där det i v. 41 talas om *Nidings* skatt. Således har Vedel från Hvenska Krönikan fått namnet *Nøgling* och från C biformen *Niding*. C 41, som handlar om, huru Grimild innestängdes i berget, i hvilket skatten förvarades, och där svalt ihjäl, har alltså till sina hufvuddrag tillhört visans grundform. Härmed äro vi inne på frågans kärnpunkt, nämligen Grimhildsvisans källa. Innan denna kan besvaras, måste vi klargöra två andra spörsmål: källan till þiðreks sagas framställning af denna händelse och förhållandet mellan sagan och Hvenska krönikan.

Orsaken till niflungarnes undergång framställes på två olika sätt. Den ena framställningen, som träder oss till mö-

tes i Nib. l., låter undergången drabba dem till straff för Sigfrids död och blifva en följd af Krimhilds hämndlust. I den andra, som vi kunna kalla den nordiska och som fullständigast framträder i Vǫlsungasagan, sättes deras undergång i samband med Atles begär efter niflungaskatten. Dock kan man både i tyska och nordiska dikter finna spår äfven af den motsatta versionen. I Nib. l. 1741 B. frågar Krimhild efter skatten, sedan hon hälsat nibelungarne välkomna, och i slutscenen lofvar hon att skänka Hagen lifvet, om han utlämnade skatten. Å andra sidan sättes i flera af eddadikterna Guđruns sorg öfver Sigurđs död i samband med talet om det straff, som skulle drabba hennes bröder för deras gärning. Hvad som kan vara ursprungligt, vill jag ej här inlåta mig på, utan hänvisar angående denna fråga till Wilmanns förträffliga skrift "Der untergang der Nibelunge in alter sage und dichtung", Berlin 1903. De nu befintliga versionerna, den tyska och den nordiska, synas båda hafva utgått från en framställning, där hufvudmotivet varit Grimhilds hämndlust och såsom bimotiv användts begäret efter skatten. Så i Nib. l., hvarför här all skuld tillskrifves Krimhild, som ock därför straffas med döden. I nordiska versioner, såsom Atlakviđa, Atlamál och Vǫlsungasaga, har hufvudmotivet trängts åt sidan, Atle lockar niflungarne till sig, och Guđrun söker förgäfves att varna dem. Därför drabbar straffet här Atle. Dessa två motiv har författaren till Þiđreks saga sökt sammangjuta till ett helt. I likhet med Nib. l. låter han Grimhild, som aldrig kan glömma sin sorg, öfvertala Attila att inbjuda bröderna och begagna dennes längtan efter niflungaskatten som öfvertalningsmedel. Sedan niflungarne genom Grimhilds tillskyndan dödats eller sårats till döds, led hon själf döden för Þiđreks hand (Nib. l.: Hildebrands). Därefter dog den svårt sårade Hogne. Att den källa, som legat till grund för Þiđr. s. varit likartad med den, som användts af Nib. l., framgår icke blott af berät-

telsens gång, utan ock af själfva afslutningen. Jag sammanställer nämligen Nib. lieds slutrad:

hie hât daz mære ein ende: daz ist der Nibelunge nôt,

med de ord, hvarmed den egentliga niflungasagan i þiđr. s. afslutas, k. 393: Oc nv er lokit œve Niflunga oc sua allra enna rikustu manna i Hunalande. Hvad som i öfrigt berättas i k. 393, har författaren tillagt för att sätta den föregående skildringen i samband med den äldre nordiska framställningen af Atles död.

Såsom inledning till denna låter författaren i samma kap. Hogne före sin död afla en son, som då han växt upp, skulle få nycklarne till 'Sigisfrođ kiallara', där niflungaskatten var förvarad. I kap. 423—428 skildras, huru Attila af Hognes son Aldrian lockas till berget, hvarest skatten fanns, och där innestängdes samt dog af hunger. Något egentligt motiv till det öde, som drabbade Attila, finnes ej i þiđr. s. Under anfallet mot niflungarne hade Attila spelat en jämförelsevis underordnad roll och hade till och med yttrat sin afsky öfver Grimhilds grymhet, kallat henne en djäfvul och uppmanat þiđrek att döda henne. Attilas öde i kap. 423—428 beror därföre på den i norden gängse versionen, att Attila lockat niflungarna till sig och dödat dem. Han skulle straffas, och straffet utkräfdes af Hognes son. Det är allmänt erkänt, att þiđr. s. äfven i öfrigt delvis grundar sig på källor, som stå eddadikterna nära. I hithörande parti visar dess författare kännedom om dessa i berättelsen om Gunnars död, k. 383. Men han har begagnat dem hufvudsakligen endast för senare delen af niflungasagan, episoden om Attilas död.

Hvenska Krönikan låter Grimhild bringa sina bröder om lifvet och Hagens son utkräfva hämnd på henne genom att innestänga henne i berget, där skatten förvaras, för att där dö af hunger. Vi finna, att denna version öfverensstämmer med þiđr. saga i allt utom att hämnden utkräfdes på

Grimhild, icke på Attila. Det kan icke vara tvifvel om, att detta är en förvanskning af þiđrekssagans framställning. Enligt denna och Nib. l. dödas Grimhild under striden, enligt þiđr. saga dödas Attila på det sätt, som i Hvenska Krönikan berättas om Grimhild. Att hämnden på Atle utkräfdes af Hognes son, berättas äfven i Atlam. och Vols. s. Då således de två motiv, som blifvit sammanförda i þiđr. s., Grimhilds hämnd och Attilas mord, äfven förefinnas till sina grunddrag i Hvenska krönikan, så måste denna i detta afseende härleda sig från þiđreks saga.

Genom att förbinda berättelsen om Hagens död genom Grimhild med berättelsen om den hämnd, som drabbade Grimhild (ursprungligen Attila), C 41, visar sig Grimhildsvisan vara beroende af þiđr. saga, ty det är i denna, som nämnda förbindelse först uppstått.

Såsom sammanfattning af den föregående undersökningen meddelas här de fall, i hvilka Grimhildsvisan öfverensstämmer med þiđreks saga, under det att tyska källor hafva en annan framställning.

1. Folker Spelman har såsom i sagan en mer framskjuten plats redan från färdens begynnelse än i Nib. l. (se s. 150 f.).

2. Grimhild och Hagen fattas som bröder, såsom förhållandet är i þiđr. s. Därmed sammanhänger, att den som hade den olycksbådande drömmen, kallas för Hagens moder. Om namnet Buodel är ursprungligt, hvilket är osäkert, motsvarar det þiđr. sagas Oda, som nämnes som Hognes och Gunnars moder, k. 170, 362.

3. Hognes möte med Eckevard skildras lika i sagan och visan (A 40 f.). Se s. 145 f.

4. I sagan och visan beder Hogne, att sjöjungfrurna skulle förutsäga hans kommande öde. I Nib. l. erbjuda de sig att göra detta (se s. 146).

5. Hagen dödade sjöjungfrurna; så äfven i þiđr. s., k. 364. I Nib. l. 1549 B. (1489 L.) låter han dem behålla lifvet (se s. 146).

6. Gynter gör ett misslyckadt försök att komma öfver vattnet; så äfven i þiđr. s., k. 366. Därom meddelas intet i Nib. l.

7. Vid öfverfarten brusto årorna, och därefter gick rodret sönder. Det senare står ej uttryckligen i visan, men förutsättes i A 19 (C 14), där det heter, att Hagen styrde med sin sköld. I Nib. l. talas endast om, att rodret brast, v. 1564 B (1504 L.) (se s. 150, 160).

8. Krimhilds klagan och välkomsthälsningen nämnas omedelbart efter hvarandra i visan A 26 (jfr B 19, 20) och þiđr. s., k. 372. Annorlunda i Nib. l.

9. Sigfrids död och Eckevards skonande nämnas tillsammans i visan B 21 och þiđr. s., k. 367.

10. Eckevard klagar öfver att han sofvit och därigenom förlorat sitt svärd (se s. 146).

11. Hagen klagar öfver att han "brann" inom sin brynja, A 34, B 30, þiđr. s. k. 391 (nu brinn ek af minum brynioringum). Nib. l. saknar motsvarighet.

12. Episoden om de utlagda oxhudarne och omnämnandet af niflungaskatten äro besläktade i C och þiđr. s. (se s. 181 f.).

Ehuru jag anser det otvifvelaktigt, att Grimhildsvisans källa ytterst är att söka i þiđr. saga, så finner jag dock, att denna icke direkt kan hafva gifvit upphof åt visan. Detta sluter jag af bådas ställning till Hvenska krönikan. I den sistnämnda återfinnas de två motiv, som blifvit sammanförda i þiđr. s., nämligen Grimhilds hämnd och Attilas mord, i sina grunddrag. Därföre måste Hv. Kr. i detta afseende härstamma från þiđr. s. Men i Hv. Kr. är det Grimhild och icke Attila, som innestänges i berget; likaså i visan, hvarigenom denna står närmare krönikan än sagan. Det är vi-

dare ett genomgående drag i visan, att utom Grimhild endast Hagen och Falquor spela någon framstående roll. I A 18, C 13 nämnas visserligen Gynter och Gierlo (Grimmer och Germer), men endast i förbigående, och A 27, 36 kung Kanselin har ej något med Attila att skaffa (se ofvan s. 162 f. och 174). Denna de handlande personernas begränsning till Grimhild, Hagen och Falquor har visan gemensam med Hv. Kr. Vidare förekommer i de två sistnämnda det draget, att då årorna hade gått sönder, Hagen använde sin gyllene sköld för att komma i land. Slutligen anser jag visan B 32: hand (Hagen) drack aff mande-blodt, kunna förklaras ur Hv. Kr. I denna berättas om Falquor, att han, då han fick höra, att Hagen var död, hvilket Grimhild falskeligen berättade, icke längre ville lefva, utan sökte döden genom att dränka sig i de dödes blod (udi de dødis blod druchnede och qualde sig). Detta återgifves af Vedel i inledningen till visan på följande sätt: der ved harmedis hand (Falquard) saa saare, at hand drack it Horn fult vd aff de dødis Blod oc døde saa hoss de andre Kemper. Meningen är naturligtvis, att Falquor drack så mycket af de fallnes blod (mannablod), att han kväfdes. I visan, som här är mycket korrumperad, kan det vara samma motiv, som användts, men i ett annat sammanhang och öfverflyttadt på Hagen. Uttrycket i B 23: "In nomen din" passar också väl i dens mun, som gick att dö. Dessa öfverensstämmelser kunna icke nöjaktigt förklaras som lån ur Hv. Kr. Visan innehåller äfven många andra drag, som återfinnas i þiðr. saga, men ej i Hv. Kr. Den senare åter har i många fall så vanställt sägnen genom ändringar och tillägg från andra sagor, att man måste förutsätta flera mellanled mellan krönikan och sagan. Stundom kan man se, huru korrumperingen fortskridit. I skildringen af färden till Grimhild heter det i krönikan, att då Hagen utsändt sin tjänare för att skaffa skepp, denne vid återkomsten berättade, att en sjöjungfru spått, att färden skulle blifva

olycklig. Sedan färden anträdts, möter Hagen samma jungfru, som spådde detsamma. Det är tydligt, att sjöjungfrun på förra stället öfvertagit den roll, som i sagan och visan tillkommer Gunnars (visan: Hagens) moder. Då Hagen kommer öfver, möter han Folgmar. I sagan och visan är denne med från färdens början. Tydligen har här det ursprungliga varit, att Hagen påträffade den sofvande Eckevard, hvarom äfven visan (B 21, A 40—42) haft kännedom.

Att närmare inlåta mig på denna fråga, har icke ingått i min plan.

Den ställning, som Grimhildsvisan intager till å ena sidan þiđrekssagan, å andra sidan Hvenska krönikan, gör det omöjligt att antaga, att den omedelbart härleder sig från någon af dessa. Däremot är det intet, som hindrar oss att antaga, att den härstammar från något af de mellanled, som måste hafva funnits mellan sagan och Hv. Krönikan. Då þiđrekssagan väl icke var känd i sin norska affattning, hänvisas vi till den svenska Didrikskrönikan såsom den ursprungliga källan. Att denna varit bekant i vidare kretsar, har visserligen blifvit bestridt, men mina undersökningar angående visan om Didrik och hans kämpar och om Samsonsvisan torde hafva visat, att kännedomen om den varit ganska utbredd.

Det resultat, till hvilket jag kommit är följande:

1. Grimhildsvisan kan icke härleda sig från Nib. l. Detta framgår däraf, att visan i några fall öfverensstämmer med þiđr. saga, där Nib. l. har en annan version.

2. De likheter, som finnas mellan tyska dikter och visan, äro endast tillfälliga och kunna tillfredsställande förklaras utan antagande af omedelbart ursprung från tyska dikter. De tyska ordformerna i A bero på den omständigheten, att en tyskfödd man, som naturaliserats i Danmark, men ej fullständigt lärt sig att behärska sitt nya modersmål, upptecknat en redaktion af visan.

3. De många likheterna mellan Grimhildsvisan och andra nordiska — särskildt danska — visor göra det antagligt, att författaren varit en nordbo, troligast en dansk man.

4. Den af Grundtvig med C betecknade vistexten grundar sig på en äkta uppteckning. I denna — och troligen ock i de öfriga — ha händelserna lokaliserats till Hven.

5. Senare delen af C, som innehåller berättelsen om Hagens död och den på Grimhild af hans son utkräfda hämnden, tillhöra dess original och säkerligen äfven grundformen.

6. Då Þiðrekssagans författare är upphofsmannen till förbindelsen mellan berättelserna om Grimhilds hämnd och om Attilas död, hvilken förbindelse ligger till grund för framställningen i Hvenska krönikan och Grimhildsvisan, måste båda härleda sig från sagan. Ingendera af dem kan dock härstamma från den andra, utan båda härleda sig från någon från svenska Didrikskrönikan utgången, med nya motiv uppblandad version.

O. Klockhoff.

Til Hávamál strofe 152.

I 2:den linje af denne strofe foreligger aabenbart en feil i overleveringen. Strofen begynder saaledes:

Þat kann ek et sjaunda,
ef ek sé 'havan' loga
sal of sessmǫgum.

Vistnok findes der i 2:den linje et ord, som kan have dannet allitteration med *sjaunda*, nemlig *sé*. Men at det ikke er rimeligt, at *sé* har baaret allitterationen, viser de andre strofer i dette afsnit af Hávamál, som har det samme udtryk *ef ek sé*:

150. *þat kann ek et fimta,*
ef ek sé af fári skotinn...
155. *þat kann ek et tíunda,*
ef ek sé túnriður...
157. *þat kann ek et tólfta,*
ef ek sé á tré uppi...

I modsætning til F. Jónsson, som beholder det overleverede *ef ek sé hávan loga*, finder jeg det derfor nödvendigt at antage, at der stikker en feil i '*havan*' og at der her oprindelig har staaet et ord, som begyndte med *s*. Dette var ogsaa Bugges mening (Fornkv. s. 62[b]), men i rettelserne til sin udgave s. 395[b] foreslaar han, ligesom senere Detter og Heinzel, at henföre *loga* til den fölgende linje og at lade *sé* bære allitterationen. Sijmons og Gering formoder ligeledes, at '*havan*' er feil for et ord, som har begyndt med *s*. Medens Sijmons lader det uafgjort, hvilket ord dette har været, har Gering (Sæmundar Edda hg. von Hildebrand. 2:te aufl. von Gering) gjættet paa *sviðinn*; men dette er, som F. Jónsson (Arkiv XXII s. 213) bemerker, "næppe det naturlige udtryk her ('hvis jeg ser den svedne sal brænde')".

En meget nærliggende rettelse er:

ef ek sé sjálfan loga
sal of sessmǫgum.

Dette vilde betyde: "om jeg ser selve salen, i hvilken mændene sidder (*sessmǫgum*), lue over dem". I Edda-digtene findes, som bekjendt, talrige eksempler paa en lignende brug af *sjálfr* (f. eks. *við himin sjálfan*, *við bana sjálfan*). Ogsaa fra den palæografiske side betragtet maa dette synes at være en ganske tiltalende rettelse.

Magnus Olsen.

Odal Ottelin. Studier öfver Codex bureanus II (Uppsala universitets årsskrift 1904. Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper. 4. Uppsala. 1905. Akademiska boktryckeriet. X + 176 s. 8:o. Pris 3 kr.)

Lektor Ottelin har nu med en andra del fullbordat de studier över Codex bureanus, hvars första del utkom 1900 och av mig anmäldes i Ark. nf. XV, 89 ff. Samma egenskaper, som utmärkte arbetets första del, karakterisera i allmänhet även den andra.

Under det att O. förut underkastat själva handskriftens skriftdrag en minutiös undersökning och dessutom egnat en utförlig granskning åt konsonantljuden, behandlar han i det nu publicerade häftet vokalerna och formläran. Redan förut har formläran i denna handskrifts språk varit föremål för en monografi, nämligen Landtmansons år 1875 utgivna avhandling "Om ordböjningen i den svenska fornskriften Codex Bureanus". Det var därför ursprungligen O:s avsikt (se företalet till första delen) att icke utförligt behandla handskriftens formlära, utan inskränka sig till anmärkningar till densamma. Då emellertid uppfattningen av den fsv. formläran i åtskilliga punkter modifierats efter utgivandet av Landtmansons skrift (modifikationer, som dock på intet sätt äro jämförliga med den fullkomliga omhvälvning, som den fsv. ljudläran undergått sedan mitten av 1870-talet), så har O. beslutit sig för att skriva även en formlära i egentlig mening för denna handskrifts dialekt.

Vid redogörelsen för vokalerna behandlas i kap. IV först deras kvalitet. Här redogöres till att börja med för de "starktoniga vokalerna" ("bokstaven *a, e*" etc.), sedan för de "svagtoniga vokalerna" ("bokstaven *a, e*" etc.) samt (mera sammanfattande) för vokalbalansen. Härefter följer kap. V "Vokalernas kvantitet", vidare "Vokalfrånvaro" (dvs. vokalförlust i kap. VI) och "Svarabhakti" (kap. VII). Formläran är väsentligen uppställd på vanligt sätt. Det kan här förtjäna nämnas, att en särskild paragraf behandlar substantivens genus (ord med vacklande genus i Cod. bur. eller i fsv. över huvud), att en liten exkurs är egnad åt främmande substantivs böjning, att "Strödda anteckningar om bildning af adverb" meddelas, samt att verbens vacklan mellan singular och plural form också får ett par sidor. Arbetet avslutas med en förteckning över "behandlade textställen" och med (viktigare) "behandlade ord".

Då Cod. bureanus redan förut blivit ganska grundligt undersökt både beträffande formläran ock (åtminstone i åtskilliga avseenden) beträffande ljudläran, kan man ej häller i denna del av O:s arbete vänta många större överraskande resultat, men bland goda undersökningar och iakttagelser anför jag följande.

Förf. ansluter sig s. 7 f. till den av mig i Ark. nf. V, 247 ff. framställda åsikten, enligt hvilken i Cod. bur. kort *i*-ljud övergår till *e* framför de supradentala ljuden *r, l, n* (*kerkio* 'kyrka', *skelia* 'skilja', *ven* 'vän' etc.), och han framhåller riktigt, att *e* i *ven* 'vän' i Cod. bur. icke kan med Noreen Aschw. gr. § 115, 1 förklaras såsom överfört från tvåstaviga former *vini* > **veni* med en övergång *i* > *e* i öppen stavelse. I Cod. bur. finnas nämligen väl *ven* 'vän', *venlekt, venscap,* men däremot kvarstår *i* såväl i pl. *vini* 'vänner' som i *vina* 'väninna'. Förf. framhåller emellertid med rätta, att den av mig framställda ljudlagen *i* > *e* framför supradentaler är i Cod. bur. att inskränka till sluten stavelse; jmf. även *giri, girughan.*

Den med säkerhet från fornnorskan och med någon sannolikhet förut från fsv. (jmf. särskilt Zetterberg Bjärköarättens ljud- och böjningslära s. 5) påvisade övergången *æ* > *e* framför *nn* och *n* + konsonant återfinner förf. i Cod. bur. (*men, sende* etc. s. 9 ff.). Han synes hava rätt i att ljudutvecklingen kan spåras även i denna handskrift, men exemplen äro här icke synnerligen många, och handskriftens bruk av *æ* : *e* i rotstavelser är föga konsekvent.

S. 11 f. påvisar förf., att början av handskriftens blad 54 recto innehåller flera språkliga egendomligheter, som avvika från handskriftens språk för övrigt. O. menar, att avskrivaren här roat sig med att fullt troget kopiera sitt förlag, under det att han vanligen så att säga "översatte" förlagets dialekt till sin egen, och med hjälp av denna teori, hvilken icke synes osannolik, anser O. sig även för övrigt kunna sluta sig till, när abnorma former i andra delar av Cod. bur. mekaniskt överflyttats från förlaget.

För användningen av *o* : *u* i rotstavelser redogör förf. utförligt s. 21 ff., och han ansluter sig i allt väsentligt till min framställning i Beitr. XXIII, 484 ff. beträffande *a*-omljudet, vokalisationen av de starka verbens pass. participier och därmed sammanhängande frågor. Pass. part. har i Cod. bur. genom analogi-påvärkan från pret. pl. fått *u* i *brutin, buþin, flutin, suþin, skutin, strukin, hulpen, vurþen, burin* (jämte *borin*). Hs. använder part. *numin, kumin* jämte *komin,* men *svorin.* Annars har *o* segrat framför *r* + kons. och framför *rr* (*borþ* etc.). Framför *r* utan följ. kons. står *o* i *þora, dorom,* men *u* i *durum* (fakultativt), *spurum* med *u* i ultima. Liksom annars i fsv. gynnas *u* av föregående *b, f, m, g, h, r*; förf. upptar såsom gynnande *u* även föregående *p* (*buþ, fuldar, muld, pusi, guþ, hughar, brut* etc.). Han är böjd (s. 29) att vid användningen av *o* i *borin, svorin* se inflytande från Västgöta-dialekt.

S. 46 ff. meddelas en mycket noggrann redogörelse för behandlingen av diftongen *iä,* med fullständig statistik för handskriftens tre olika partier. Resultatet därav är, att denna diftong behandlas enligt samma regler som i andra ungefär samtidiga fsv. skrifter, dvs. att *ia* hällre övergår till *iæ,* när *a*-ljudet är kort, än när det är långt, och att *ia* hällre blir *iæ* i midljud än i framljud

(ex. *diærf* men *hiarta*, *iamn*; se de av mig i Ark. nf. I, 371 ff. framställda reglerna). Förf. hade såsom ytterligare stöd härför kunnat framhålla, att en utveckling *ia-* > *iæ-* med långt eller förlängt *a*-ljud (således vid sammanträffande av de två för bevarande av *a*-ljudet gynnsamma omständigheterna) i hela Cod. bur. finnes blott fyra ggr, nämligen i *iæte*, *iættar*, *iærne*, *iærnom*, hvartdera påvisat blott en gång. I sammanhang härmed giver O. en beaktansvärd förklaring av stavningen *þiena* med *ie* i Cod. bur. (i motsats till den fsv. normalformen *þiæna* 'tjäna' med *iæ*). Han tänker sig, att detta beror på direkt inflytande från medelnedertyskan, där subst. *dieneste* (men dock ej motsvarande verb) påvisats med *ie*.

I Medeltidsordspråk blir slutljudande *l* vokaliskt (eller får parasitvokal framför sig), när det föregås av konsonant med stämton (*fughl* > *fughil* etc.), men icke, när det föregås av konsonant utan stämton (*ræzl* etc., Kock Medeltidsordspråk I, inledn. 46). O. visar s. 81, 83, att man i överensstämmelse härmed i Cod. bur. har *fughul* 'fågel' med parasitvokal, men däremot *ræzl*, *solgisl*.

S. 106 framhålles, att i bestämda formen av dat. sg. kortstaviga maskulina trots vokalbalansen hava formen *-enom* (*daghenom*, *hærenom* etc., dock *syninom*), under det att kortstaviga neutra använda blott *-ino* (ej *-eno*; *karino*, *scipino*), och O. förklarar detta riktigt: åtskilliga maskuliner saknade ändelse i obestämda formen av dat. sg. (ex. dat. *dagh*), under det att neutrerna blott mera sällan sakna ändelse i denna form.

Cod. bur. använder *þusand* : *þusanda*, *hundraþ* : *hundraþa* enligt normen *fæm þusand mæn*, men *þusanda mæn*; alltså former utan *-a*, när ett räkneord föregick *þusand*, *hundraþ*, annars *þusanda*, *hundraþa*. O. ser orsaken däri, att i uttryck sådana som *ællevo þusand* orden *þusand*, *hundraþ* framstodo för medvetandet såsom substantiv, hvarför de bibehöllo de neutrala substantivens böjning; "när intet räkneord föregick, gledo *hundraþ* och *þusand* ned till full jämställdhet med vanliga grundtal och antogo då formen på *-a*". Denna förklaring synes mig emellertid vara tvivelaktig. I fall det hade stått klart för språkmedvetandet, att *hundraþ* och *þusand* voro neutrala substantiv, hade man dock väntat, att de normaliter efterföljdes av genitiver, men enligt hvad O. s. 130 upplyser, finnes i Cod. bur. blott en gång en konstruktion sådan som *atta þusand manna*; vanligen brukas *fæm þusand aar* etc.

Det är en tillfredsställelse konstatera, att genom O:s minutiösa undersökning av handskriften åtskilliga *underhaltiga former* blivit skaffade ur världen, dvs. "former", hvilka uppgivits någon enstaka gång förekomma, och som därför blivit förtecknade och stundom även "förklarade" i vetenskapliga skrifter, men som antingen alldeles icke existera eller tillkommit på sådant sätt, att de sakna all betydelse. Jag nämner blott följande. Någon dat. sg.

broþar har ursprungligen icke funnits i Cod. bur., utan på i fråga varande ställe har ursprungligen stått *brøþar*, som genom utskrapning senare ändrats till *broþar* (II § 76). Dat. *brøþar* i denna hs. är identisk med isl. dat. sg. *brǿþr*, och någon fsv. dativ *broþar* har icke använts. Någon genitivform "*tes*" till pron. *þæn* finnes ej, utan "*tes*" är att läsa *tel* (II, 136; I, 30). Enligt II § 119 finnes ej någon ack. pl. m. *þenne* i Cod. bur. Med sådana exempel för ögonen bör man besinna sig mera än en gång, innan man bygger något på den ena eller andra "formen", som någon enstaka gång ur någon enstaka handskrift antecknats.

Under dessa förhållanden är det överraskande, att O. själv s. 128 f. vill i det blott en gång anträffade uttrycket *mællan tua staþa* se en genitiv *tua*, som annars ingenstädes finnes, och att han vill stödja denna genitiv med det från SML. en gång antecknade *þa*, som hittills uppfattats som skrivfel. O. anför själv från Cod. bur. tre (om också icke fullt likartade) exempel på *mællan* med ackusativ, och det är för mig otvivelaktigt, att även *tua staþa* är ackusativ, under det att *þa* i SML. endast är skrivfel.

Det har för mig varit glädjande se, att lektor O. anslutit sig till av mig förfäktade åsikter i åtskilliga under senare år debatterade spörsmål. Detta är fallet icke blott i den nyss nämnda *a*-omljudsfrågan och frågan om pass. participier av typen *brutin* etc. (Beitr. XXIII, 484 ff.), utan också beträffande den samnord. behandlingen av *u* och *i* framför *ʀ* (prep. *uʀ* : *oʀ*; *iʀu* : *eʀu* 'äro' etc. Ark. nf. XI, 347 ff.) samt beträffande den samnord. behandlingen av *u* och *i* vid förlust av följande nasal konsonant (**funs* > *fūs*, prep. *in* med fortis > *ī* etc. Ark. ib. 323 ff., 336 ff.); så ock vidkommande härledningen av ordet *kväll* m. m.

Jag övergår till att belysa några spörsmål, hvilka förf., enligt min åsikt, icke eller blott ofullständigt lyckats utreda.

Enligt förf. har den i den senare fsvenskan tillämpade ljudlagen, att *i* i öppen stavelse övergår till *e*, ännu icke tillämpats i Cod. bur. (jmf. ovan 191). Härvid bereder emellertid ordet *hæluete* honom svårigheter. I hs. finnas nämligen en gång *hæluetis guþ* och en gång *hæluetes*, således med en utveckling *hælvĭte* > *hælvete*, och han yttrar därom, att han ser ingen annan utväg för dessa två skrivningars förklarande än att i dem se exempel på den senare ljudövergången *i* > *e*.

Härvid förbiser förf., att *hælvĭte* : *hæluetes* (*hæluetis guþ*) icke är likställt med ord sådana som *hita*, *limi* etc. med *i* kvar i öppen stavelse. I nysvenskan uttalas *helvete* vanligen såsom ett formellt enkelt ord med fortis på första, levissimus på andra och levis på tredje stavelsen (fakultativt såsom ett formellt sammansatt ord med fortis på första, semifortis på andra och levissimus på tredje stavelsen). Då man nu besinnar, att i Cod. bur. vokalbalansen tilllämpas på den ursprungligen långa avledningsändelsen *-līk* (så att t. ex. *guþlīk-* blivit ett formellt enkelt ord med formen *guþlek* etc.

Kock Fsv. ljudl. II, 300, Ottelin II, 69), så väcker det ej förvåning, att i Cod. bur. *hælvīte* övergått till *hælvite* > *hælvete*, dvs. blivit ett formellt enkelt ord, där vokalbalansen tillämpades. Dock är det icke nödvändigt att antaga detta för att förklara motsatsen *hæluete* : *hita* etc. Även om *hælvete* icke i Cod. bureanus' språk blivit ett formellt enkelt ord, hade det i alla händelser fortis på första stavelsen och icke starkare akcent än semifortis på den andra. Under dessa förhållanden kvarstod i handskriftens språk *i* alltjämt i öppen fortis-stavelse (*hita*), men övergick till *e* i öppen semifortis-stavelse (*hælvite* > *hælvete*) [jmf. numera Kock Sv. ljudhist. I, s. 27].

Den redan i vissa hss., tillhörande den äldre fsv., tillämpade regeln, att *y* blir till *ø* framför supradentalerna *r*, *l*, *n* (Kock i Ark. nf. V, 50 ff., 235 ff.), tillämpas delvis även i Cod. bur., såsom det framgår av O:s redogörelse s. 43 ff. Emellertid kan man av O:s statistik draga en icke oviktig slutsats, som O. själv icke dragit. Om man bortser från fall, där *y* kvarstår till följe av förlängning, är förhållandet nämligen beträffande utvecklingen *y* > *ø* framför *r* följande. *Y* har 30 ggr övergått till *ø* framför *r*, när *i* (eller *ị*) icke följer i nästa stavelse (*tørua*, *mørkohus* etc.); blott 7 ggr kvarstår *y* i denna ställning. *Y* kvarstår 6 ggr framför *r*, när *i* (eller *ị*) följer i nästa stavelse (*byria*, *byrias*, *smyrilse*); 4 ggr övergår *y* till *ø* i denna ställning. Alltså finnes en bestämd tendens att hällre låta *-yr-* bliva *-ør-*, när *i* (*ị*) icke följer, än när *i* (*ị*) följer i nästa stavelse[1]). Härmed kan t. ex. jämföras, att som bekant brytningsdiftongen *iu* i fsv. kvarstår framför *i*, men annars blir till *io* (*iorþ* : *iurþriki* etc.).

Bland undantag från vokalbalansen upptar förf. s. 67, 71 även *bardaghi* och best. formen *bardaghin*; han anser att *i* i st. *e* här beror på inflytande från skrivarens förlag. Detta är icke riktigt eller åtminstone delvis vilseledande. Ordet är ett kompositum med *-daghi* egentligen 'dag' till senare sammansättningsled; första kompositionsleden sammanhänger med *bæria* 'slå'. Man har varit av olika mening, huruvida *bar-* är ett verbalabstraktum till *bæria* (Falk i Ark. nf. IX, 203) eller innehåller presensstammen av verbet **barian* *bæria* (Hellquist ib. XI, 232 ff.); det senare synes vara det antagligare. Detta är emellertid för ifrågavarande spörsmål likgiltigt, ty då ordet till senare kompositionsled har det kortstaviga *-daghi*, bör det i överensstämmelse med förhållandet i andra skrifter med vokalbalans hava *-i* i ultima; jmf. t. ex. fsv. *sællaskapi*, nom. pl. *undersami* med *-i* i ultima (Kock Fsv. ljudl. II 346). Ett annat spörsmål är, hvarför skrifter med vokalbalans använda *-i* (ej gärna *-e*) i ultima av ord sådana som nom. pl. *under-*

[1]) [Hultman yttrar numera i sin avhandling Hälsinge-lagen och Upplandslagens ärfdabalk i Cod. Ups. B 49 s. 61 om språket i sistnämnda handskrift: "Att *y* icke afficieras af *r*, ifall på detta följde ett *i*-ljud, bevisar väl *byrias*, *byriæs*".]

sami, nom. *bardaghi* etc., ehuru orden böra hava havt fortis på första stavelsen, semifortis på penultima och levissimus på ultima. Jag anser mig a. st. hava angivit den riktiga orsaken härtill: nom. pl. *tami* (till *tamber*) etc. hade enligt balanslagen ljudlagsenligt *-i*; ändelsevokalen *-i* bibehölls genom påvärkan från simplex t. ex. i nom. pl. *otami* och vidare genom analogi-inflytande i ord sådana som *undersami*.

Förf. sammanställer s. 104 de fall, då maskulina substantiv sakna nominativens *r* i bestämda formen sing.: *biscopen* 16 ggr, *kunugen* 42 ggr, *pæningen, klærken, cristendome[n]*, hvartdera en gång (i motsats till de normala *eldren, gæstren* etc.), och han har samlat uppgifter härom även från andra fsv. skrifter. Så anträffas i DL. *kuningin* 2 ggr, men *eþrin*; i VML. *fiorþongen, þriþiongin* (och i hs. E *biscopin*), dock även *þiufwen* och i hs. C *costen*; i BjR. *kunungin, marknæþin* men *gestrin* etc. Han är tveksam om huru denna tidiga förlust av nom. *-r-* bör förklaras. Han menar, att det kanske icke är en tillfällighet, att de fall, där *r* saknas i Cod. bur. (med undantag av *klærken*) äro ord, i hvilka *r* skulle följa på en stavelse utan fortis. Dock har enligt hans åsikt ingen ljudlagsenlig förlust av *r* inträtt, utan "kanske har ackusativformens inträngande i nominativen dialektiskt skett tidigast i ord, där den stafvelse, som föregick suffigerade artikeln, var icke-hufvudtonig, och orsaken härtill varit benägenheten att undvika konsonanthopning i den icke-hufvudtoniga stafvelsen". Alternativt tänker han på nedertyskt inflytande; orden *biskoper* och avledningar på *-(n)ing, -(n)ung, -dom* anser han hava varit utsatta för stark tysk påvärkan.

Det är dock tvivelaktigt, om här motvilja mot "konsonanthopning" i midljud i stavelse utan fortis spelat någon roll; i ord sådana som *marknaþ[r]in, biskop[r]in* kan man ju ej tala om någon hopning av konsonanter, då blott två konsonanter skulle stå bredvid hvarandra. Att tänka på speciellt tyskt inflytande på bestämda formen går icke för sig.

I alla händelser hava vid den tidiga *r*-förlusten följande omständigheter spelat en roll. Det är i Cod. bur. väsentligen blott i orden *kunugen, biscopen*, som *r* saknas. Som bekant är det en allmän regel i fsv., att titlar framför namn sakna nominativ-märket *-er*, t. ex. *konung Olaver, biskup Olaver* etc., tydligen emedan orden i dylik ställning voro relativt oakcentuerade. Stundom brukas titlar även efter namn utan nominativ-märke; då man normalt sade *konung Olaver*, så tillät man sig även att stundom säga *Olaver konung* etc. Då således den obestämda formen i nominativus stundom hette *konung* (*kunung*), *biskop*, så är det naturligt, att denna omständighet till god del gav upphov åt bestämda formen *kunu[n]gen, biscopen* i nominativus. Härtill kom även dels inflytande från ack. best. form *kunungen, biscopen* (: obest. form *kunung, biscop*), dels obenägenhet mot midljudande böjningselement; jmf.

den tidiga förlusten på analogisk väg av *r* i fsv. gen. sg. fem. *goþ(r)ar* etc.

Vid förlusten av *r* i orden på -*(n)ing*, -*(n)ung* : *pæningen, kunungin, fiorþongen, þriþiongin* har, utom inflytande från ack. best. formen samt motvilja mot midljudande böjningselement, en annan faktor icke oväsentligt medvärkat. Man hade en mängd feminina substantiv på -*(n)ing*: *drotning*, *gærning* etc. etc. och några på -*(n)ung* såsom *drotnu[n]g, benløsnung, stæmpnung* etc. När *drotningin, drotnungin* etc. sedan gammalt fungerade både som ack. och som nom., så lät man även *pæningin, kunungin* etc. erhålla båda dessa funktioner. Då, såsom vi sett, också en annan faktor bidrog till *r*-förlusten i *kunung[r]in*, så har detta vanliga ord (*kunungin*) även i sin mån påvärkat andra ord på -*unger* och -*inger*.

Det bör tilläggas, att mask. på -*ingr*, -*ungr* i isländska rímur normalt förlorat nominativ-ändelsen -[*u*]*r* även i obestämd form: *birting* etc. (Gislason Efterladte skrifter II, 168). Detta beror säkerligen antingen på inflytande från feminina på -*ing*, -*ung* (i förening med ack.-ändelserna -*ing*, -*ung* i maskulinerna) eller därpå, att (dialektiskt) slutljudande -*r* ljudlagsenligt förlorades i *birtingr* etc. efter stavelse utan fortis.

I nu utkomna häfte hänvisas till första delen 144 för förklaring av den påfallande vokalisationen med *a* i *halpa* 'hjälpa' 1 g., *halp* imperat. 'hjälp' 1 g. och *halp* subst. 'hjälp' 4 ggr jämte de normala *hialpa, hialp*. O. framhåller, att i östgötska runinskrifter **halbi** pres. konj. 'hjälpe' förekommer, och han är böjd antaga, att *a* på analogisk väg inträngt i substantivet från verbet, där det är att betrakta som "perfektvokalisation". Det är tydligen O:s mening, att infin. *halpa* skulle vara en urgammal, från indo-eur. urspråket kvarlevande form med annat avljudsstadium än *hialpa*. Jag tror dock, att *halpa* (*halp*) kan förklaras på mycket enklare sätt och utan att antaga dylika uråldriga anor. Fsv. *hialpa* har i pret. jämte normalformen *halp* någon gång även *hialp* Iv., och som bekant använder danskan pret. *hjalp*, part. *hjulpen*, och dessa former möta också i svenska bygdemål. Fsv. pret. *hialp* har naturligtvis fått *ia* från infin. *hialpa*, liksom ofta annars i fsv. vokalisationen i infinitiven påvärkat vokalisationen av preteritum (fsv. *sungo* blev till *siungo* under inflytande från *siunga* etc. Kock i Ark. nf. VII, 319 ff.). Då man således hade en växling *hialp* : *halp* i preteritum, så nybildades till infin. *hialpa* stundom *halpa* Härtill kan även verbet *falla* hava medvärkat. Detta hade nämligen i pret. fakultativt run. **fial**, yngre *fiæl* och i fsv. även någon gång *fal*. Efter mönstret pret. *fial* : *fal* : infin. *falla* nybildades till pret. *hialp halp* infin. *halpa*. Senare har under inflytande från verbet *h(i)alpa* substantivet *hialp* fått sidoformen *halp*. Det runristade **halbi** visar intet, eftersom det kan angiva uttalet *hælpi* liksom den ofta i runinskrifter mötande obrutna formen **hilbi**.

Det är att beklaga, att förf. icke tagit hänsyn till Emil Olsons i maj 1904 utgivna avhandling Östgötalagens ljudlära, eftersom denna skrift liksom Ottelins egen behandlar språket i en östgötsk handskrift. Orsaken är väl den, att, såsom företalet upplyser, Ottelins andra häfte började tryckas redan sommaren 1903, men i senare delen av sin avhandling hade Ottelin väl kunnat taga hänsyn till Olsons skrift.

Emellertid har lektor Ottelin med fullbordandet av detta sitt arbete åstadkommit en god och utförlig uppslagsbok till den mycket viktiga handskriften Codex bureanus.

Lund 9 juni 1905.

Axel Kock.

Jónsbók Kong Magnus Hakonssons Lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og Réttarbætr de for Island givne Retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Udgivet efter Haandskrifterne ved Ólafur Halldórsson. København. S. L. Møllers Bogtrykkeri 1904. S. S. LXX, 319. 4:o.

Die nach dem isländischen Gesetzsprecher *Jón Einarsson* benannte Jónsbók trat bekanntlich im Jahre 1281 an die Stelle der Járnsíða, eines schlecht gearbeiteten Gesetzbuches, das ohne Rücksichtnahme auf die eigenthümlichen Verhältnisse Islands das norwegische Recht auf die Insel aufpropfte. Die Jónsbók erfuhr zwar noch im Laufe des 13ten und im Anfang des 14. Jahrhunderts einige wichtige Zusätze und Abänderungen in den Novellen von 1294, 1305 und 1314, hat dann aber ihre Geltung im Laufe der Jahrhunderte bewahrt und ist in zahlreichen Handschriften überliefert, auch seit dem 16. Jahrhundert (zuerst 1578) wiederholt im Druck herausgegeben, zuletzt in Bd. IV von Norges gamle Love durch *G. Storm.* Keine dieser Ausgaben, auch nicht die von *Storm*, hat aber eine grössere Anzahl von Hss. herangezogen. Und ebensowenig ist das Verhältniss dieses in seiner Art geschickt abgefassten Gesetzbuches zu dem Recht des isländischen Freistaates, der sg. Grágás, bisher genauer untersucht worden. Ja selbst über die Einzelheiten seiner Entstehungsgeschichte schwebte trotz des Berichtes der Árna biskups saga ein Dunkel. *Konrad Maurer* erklärte in Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie 1878 S. 95 mit Recht, dass erst eine kritische Ausgabe der Jónsbók darüber Klarheit verschaffen könne.

Ólafur Halldórsson hat nun mit Unterstützung des dänischen Staates eine Ausgabe auf Grund des gesammten Handschriften-

materials veranstaltet. Fast 200 Handschriften (abgesehen von Übersetzungen) werden auf S. XLI ff. der Vorrede verzeichnet und in 2 Klassen gruppiert, von denen die eine wichtigere 45, die andere unwichtigere 148 Hss. umfasst. Zu Grunde gelegt wird die Hs. A. M. 351 Fol. (Skálholtsbók eldri) von 1360, daneben 6 weitere Hss., als a, e, i, o, u in dem Verzeichniss aufgeführt, von denen a, e, o auch von *Storm* in erster Linie benutzt waren.

Eine ausführliche *Vorrede* handelt von der *Entstehungsgeschichte* des Gesetzbuches, von dessen Verhältniss zum älteren isländischen Recht und seinen weiteren Schicksalen. Eingehend wird der Bericht der Árna biskups saga geprüft und aus dem Handschriftenbefund wird versucht festzustellen, wieweit die Opposition des Bischofs und der Bauernschaft gegenüber dem Gesetzvorschlag Spuren hinterlassen hat. Mehrere solche Spuren scheint der Herausgeber gerade in jüngeren Hss. entdeckt zu haben. — Das Verhältniss zum älteren isländischen Recht stellt *Ólafur Halldórsson* durch gründliche Vergleichung der Jónsbók mit den Hss. der Grágás fest. Auf S. XVI der Einleitung giebt er einerseits einen Gesammtüberblick, anderseits fügt er in dem Rubrikenverzeichniss (S. LVIII ff.) bei jedem Kapitel einen Hinweis auf die Quellen bei, der praktischer auch im Text unter den Zeilen oder neben der Kapitelüberschrift hätte gegeben werden sollen. Überraschend wirkt einmal die Stärke der Benutzung *altisländischen* Rechts, zumal im Armenrecht, Landwirthschaftsrecht und Seerecht. Sie erklärt die Langlebigkeit des Gesetzbuches. Überraschend ferner der Umstand, dass überwiegend die Stáðarhólsbók, seltener die Konungsbók und andere Hss. der Grágás benutzt sind, zumal aber, dass der auf uns gekommene Bestand altisländischer Rechtshandschriften im Wesentlichen ein erschöpfendes Bild liefert, da sich kaum Sätze altisländischen Ursprungs in der Jónsbók finden, die sich nicht auf unsere Hss. zurückführen lassen.

Den Text, der zweckmässig mit Quinquennalziffern an der Seite versehen ist, begleitet eine Doppelklasse von Varianten, die der *wichtigsten* Hss., wo alle Abweichungen verzeichnet sind und die der minder wichtigen, wo eine gewisse Auswahl getroffen ist (siehe näheres p. XXXVII). Zu tadeln ist, dass am oberen Rand der Seite nur die Kapitelüberschrift und nicht Buch und Kapitelzahl angegeben ist; die Benutzung wird dadurch erschwert. Auf den Text des Gesetzbuches folgen die Texte der drei Novellen von 1294, 1305 und 1314 und zum Schluss ein sehr willkommenes Wort-, Personen- und Ortregister. — Die neue Ausgabe der Jónsbók ist zweifellos von der grössten Wichtigkeit, nicht bloss für das spätere, sondern auch für das Freistaatsrecht Islands. Erst jetzt sind wir im Stande, den geschichtlichen Werdegang ganz zu übersehen und das Fortleben der alten Rechtsgestaltungen genau zu gewahren.

Der Herausgeber hat sich durch seine mühevolle Arbeit den Dank der wissenschaftlichen Welt voll erworben.

Rostock.

Karl Lehmann.

Origines Islandicæ. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland. Edited and translated by Gudbrand Vigfusson and F. York Powell. Vol. I—II. Oxford 1905. (Clarendon press).

Under den anførte, noget søgte titel er det værk endelig udkommet, hvorom man tidligere havde hørt tale uden egenlig at vide, hvorledes det i øvrigt forholdt sig dermed. På titelbladet står årstallet 1905, men det meste af teksten skal dog have været færdigt inden G. Vigfusson døde (1889). Årstallet kunde vel ikke være anderledes, men det står — vildledende — i den mest skrigende modsætning til de trykte bøger (sagaudgaver og lign.), som udgiverne henviser til og anfører; de kender ingen udgaver, yngre end, såvidt jeg har kunnet se, c. 1887. Det er meget muligt, eller endog rimeligt, at denne omstændighed ingen betydning har; værket havde vel næppe fået et andet udseende, selv om udgg. havde levet længere (Powell døde først) og kunnet kende nyere udgaver. Brugerne af værket må dog have dette ejendommelige forhold in mente.

Titlen synes at skulle antyde, at værket i en særlig grad eller fortrinsvis skulde indeholde beretningerne om Islands bebyggelse og ældste tider. Men ser vi på indholdet, er det vanskeligt at få noget bestemt system eller konsekvens med hensyn til hvad der medtages og hvad der udelades. Der begyndes, som det sig hör og bör, med Landnámabók, hvortil der knyttes genealogier fra forskellige sagaer (Njála, Laxdœla, Sturl. I og fl.), samt kap. 1—11 af Eyrbyggja (Þórsness landnám) og den såkaldte Mantissa, ɔ: Tillæggene til Landnáma í Skarðsárbók, og Geirmundar Þáttr heljarskinns. Derpå følger (bog II) Ares Íslendingabók, og til den knyttes et udvalg af de "ældste" love ("primitive laws and customs") og afsnit af de ældre love (lovretteafsnittet, lovsigemandsafsnittet, og lidt af tingsordningsafsnittet), samt Njálas fortælling om femteretten. I 3. bog kommer Kristnisaga med forskellige mindre legendariske afsnit af religiös art, samt Hungrvaka og isl. bispesagaer (Þorlákss., Pálss., Jónss. med forskellige mindre sager). Hertil knyttes endel af Kristenretten og prøver på kirkemåldager — samt yngre slægtregistre af Ldn. Hermed slutter vol. I. Vol. II indeholder: "Hönsetoress., Hördssaga, Eyrb. k. 12 osv., Laxd. k. 1—30, Gíslas., Hávarðars. k. 1—11, Vatsdœlas., Kormákss., Ljós-

vetn., Glúma, Hrafnkelss., Helgernes saga (Dropl.), foruden enkelte mindre stykker rundt omkring som Gunnars þ. Þiðr., Þorsteins þ. stangarhöggs, Þorst. þ. uxafóts osv.

Alt dette er 4. bog. I 5. bog gives sagaer og beretninger vedrørende opdagelsesrejser og opdagede lande, d. e. Erik d. rødes saga, ɔ: (Flatøbogens) Grænlendingaþáttr fra ca 1300, og "Torfin Karlsefnis saga" (ɔ: den egl. Erik d. rødes saga), Flóamannas., Fóstbrœðrasaga el. beretninger om Tormod Kolbrunskjald i den vidunderligste virvar-blanding osv.

Når man kaster blikket på dette indhold, kan det ikke nægtes, at der for det første meget er medtaget, som intet har med Origines Islandicæ at göre (f. eks. de senere bispers sagaer); dernæst forbavses man over valget af de medtagne sagaer; fremfor alt er det iöjnefaldende, at Egilssaga, der fremfor nogen anden giver en så udførlig og udmærket skildring af et islandsk landnam, helt er forbigået, undt. for så vidt som et lille stykke om Ketil blunds landnam er taget derfra i engelsk oversættelse; Njála er helt udeladt med undtagelse af nogle slægtregistre og afsnittet om femterettens indførelse; Reykdœla er så godt som helt forbigået osv. Til gengæld er rent legendariske småting som det lille stykke om Svade og om Torvald vidförle optaget. For så vidt er indholdet i forhold til sagalitteraturen som helhed hverken helt eller halvt.

En anden iöjnefaldende egenskab ved det optagne stof er den forskellige måde i behandlingen deraf. En hovedregel synes den at skulle være, at den islandske tekst ledsages af en engelsk oversættelse. Men herfra göres der ofte undtagelser, i det enten den islandske tekst gives alene (med henvisning til en selvstændig engelsk oversættelse), hvorhos dog enkelte kapitler (senere) findes på engelsk; således findes ingen oversættelse af Gíslas., men langt senere, bagefter "Helganna saga", findes et par afsnit (om Vésteins og Torgrims drab) på engelsk. På engelsk alene findes Geirmundr-afsnittet, afsnittene om Torvald og Svade, biskop Isleif, Gissur, Ketill og Havlide, Torstein oksefod, uddragene af den gamle kirkelov og måldagerne, Vatsd., Kormákss., "Erik d. rødes" og "Torfin Karlsefnes" sagaer osv. Når nu hertil kommer, at endel af det isl. stof er trykt med petit (dele af sagaer, der efter udgg:s mening er yngre eller indskud), f. eks. i Harðars., er det klart, at værkets udseende er temlig broget, og — i læserens öjne — tillige temlig systemløst. For læseren er det ikke bekvemt at skulle ty til de ældre udgaver, hvortil der henvises (mest G. Vigfussons egne), og, når den isl. tekst ikke er medtaget, er det dog kun Englændere, der har fuld brug af den engelske tekst. Der er således meget at indvende imod udgg:s fremgangsmåde i det hele.

Selve behandlingen af teksten er præget af den största vilkårlighed, idet den udstykkes på forskellig måde, nægte dele an-

tages uden skellig grund, og interpolationer konstateres ud fra antagne, urigtige forudsætninger f. eks. i Landnáma, hvor der uden videre gås ud fra, at Are er hovedforfatteren.

Der er ingen grund til her at komme nærmere ind på enkelthederne. I det hele må det siges, at for videnskaben er de her udgivne tekster af liden eller ingen betydning; dog skal det ikke nægtes, at der kan være enkelte gode vink hist og her m. h. t. enkeltheder. Således træffer udgg. m. h. t. opfattelsen af Skallagrims landnam og Melaboks ordning af det pågældende parti sammen med den af B. M. Olsen for nylig hævdede mening; en mening, som jeg er tilböjelig til at tro er rigtig, uden at jeg derved indrömmer Melaboks oprindelighed overfor de andre Landn.-bearbejdelser i det hele.

Hvad der mulig bevirker, at bogen kan få en videnskabelig betydning, er udgg:s eller rettere Vigfussons meninger om de enkelte værker, deres tilblivelse eller overlevering osv., således som de findes i indledningerne, der sættes foran de enkelte stykker. Denne betydning svækkes dog ved den løshed i argumenter og vilkårlighed, som kommer til syne. Her kan der ikke være tale om at gå ind på alt, hvad der i så henseende kunde anføres eller diskuteres. På flere punkter er adskillige her udkastede tanker af interesse, selv om man ikke kan gå ind derpå. I indledningen til Ares Islendingabók eller, som G. Vigf. yndede at kalde den, Libellus, er den tanke fremsat og for alvor hævdet, at Libellus oprindelig er skreven på — latin. G. Vigfusson siger at han foråret 1887 havde en samtale med V. Finsen; denne ytrede, at Ares juridiske udtryk, mærkværdig nok, ikke altid var korrekte eller nöjagtige, som når han kalder en mand "hǫfđingi at sǫkinni" (istf. málsađili vel el. lign.); Are siger, at Vígslóđi blev skreven "og mange andre ting i loven" — hvor vagt et udtryk!; nogle få andre eksempler skal Finsen have nævnt. "No man of law", skal han have udtalt, kunde udtrykke sig så (gælder nærmest "hǫfđingi at sǫkinni"). Pludselig farer den tanke gennem Vigf:s hoved, at til grund ligger latinske udtryk, og han søger nu at godtgöre, at der er flere ting, der tyder på, at "Libellus" oprindelig er skreven på latin. Det er skade, at Vigf. ikke har nævnet flere af de udtryk, som skal være unöjagtige efter den strængeste terminologi. Når Finsen udtaler, at ingen "man of law" (retskyndig) kunde udtrykke sig så, har han vel ret [1]). Men Are var ikke

---

[1]) Vigf. har dog vistnok ikke ret til at udtale sig så bestemt, ti 1888 udtaler V. Finsen noget helt andet i Frist. Inst. s. 40; han siger, at ordet *hǫfđingi* betyder "vistnok.. den som råder for sagen, hvilket omfatter både *ađili* og stedfortræderen", og han kalder denne betydning "ret naturlig". Jfr også Fritzner s. v. Derimod henviser Finsen (s. 83) til udtryk som: *Skapti setti fimtardómslǫg*, samt: *Gizurr lét lǫg leggja á þat*; disse skulde være mindre nöjagtige, eftersom det var lovretten der vedtog lovene. Men naturligvis betyder Ares ord ikke andet end at Skafti resp. Gizurr var ophavsmændene til de pågældende love eller deres hovedforsvarere; jfr. *lét leggja*.

retskyndig i egl. forstand, og vi har ingen ret til at forudsætte hos ham den allerstringenteste brug af retsudtryk og formler. Så overvættes mange ord, tilhørende lovsproget, forekommer ikke hos Are; han bruger både *fjǫrbaugsmaðr* og *-garðr* i rigtig betydning, foruden flere andre. Hvad Finsen kan have sigtet til, er derfor ikke let at se (jfr dog anm.); udtrykket om "Vigslode og mange andre ting i loven" hører i alle tilfælde ikke hertil. Når Are bruger udtrykket "hǫfðingi at sǫkinni", kan han mulig have haft sin grund dertil; vedkommende person (Tord gellir) var i virkeligheden ikke den rette "aðili", men han "blev hovedmand i (eller: for) sagen" af særlige grunde; *hǫfðingi* betyder her "hovedmand", hovedanføreren i sagen, hovedsagføreren. Udtrykket er, skönt ikke teknisk termin, særdeles vel valgt og træffende, hvad enten det er valgt med vilje eller det er et mere almindelig-populært udtryk, som Are her har benyttet. At det skulde være (en andens) oversættelse af et lat. *princeps* er på forhånd ikke meget rimeligt. På grund af det alene — eller endnu mindre andre juridiske udtryk — kan det ikke gå an, at konstatere at Are har skrevet sin bog oprindelig på latin.

Hvad nu G. Vigfússons andre grunde angår, er det ikke bedre bevendt med dem. For det første den, at bogen selv er "of strangely unfamiliar type and diction". Denne skal ikke alene være anderledes end hos andre isl. klassiske forfattere — stilen er naturligvis noget anderledes, men det har sin naturlige grund i, at Are er den første der skriver på islandsk og deri at han ikke i den grad var bunden til den mundtlige tradition som de andre isl. klassikere —, men også anderledes end hos Are selv i hans øvrige "acknowledged and evident works" som Landnáma, Eirbyggja (partivis) og "the Kings'lives". Ja, hvis det var "anerkendt og tydeligt", at Are havde skrevet disse værker, var sagen måske en anden. Men da lige det modsatte er tilfældet, — der er jo nemlig kun G. Vigfússon selv, for hvem sagen stiller sig således —, falder denne grund bort af sig selv. Dernæst ytrer G. Vigf., at der mangler hjemlige, naturlige fraser, og at stilen lider af ubehjælpsomhed og neologismer (som *óljúgfróðr*), men dette er dels urigtigt, dels let forklarligt. Ubehjælpsomhed hos den første forf. på islandsk er kun hvad man kunde vente; den er dog i virkeligheden lidet fremtrædende. Hvortil der sigtes med uhjemlige udtryk, ved jeg ikke. At Are selv har dannet det aldeles fortræffelige udtryk *óljúgfróðr* er umuligt at bevise. I denne sammenhæng er det i virkeligheden intet bevis. Direkte mærke af den lat. original skal endelig være de bekendte sætninger i hdskr.: Incipit libellus Islandorum, In hoc codice continentur capitula, samt de lat. ord rex, obiit, secundus, og en form som *Norvegr,* der skal stamme fra det lat. Norvegia! Bortset fra dette sidste — som har en ganske anden og naturligere forklaring — har man forlængst fundet en rimelig forklaring af de andre lat. ord, som jeg ikke behøver at

dvæle videre ved. Det kan således ikke med nogen ret siges, at det er lykkedes G. Vigf. at fremføre et eneste bevis for sin antagelse. Efter at han imidlertid har anført alt det omtalte — om hvis absolute rigtighed han er overbevist —, fortsætter han med at drage slutninger deraf, hvoraf den første vedrører hensigten med at skrive et sådant værk. Han sætter da dets affattelse i forbindelse med Kristenretten (af biskopperne Torlak og Ketil samt Sæmund; Are frode taler udtrykkelig om sin forbindelse med de samme mænd!); Islbók er da forfattet for biskopperne og på deres opfordring, fordi de ønskede at sende et sådant værk til erkebispen (Adser i Lund) eller en anden indflydelsesrig ven. Af denne grund måtte den jo også være skreven på latin. För bogen blev sendt, blev den oversat på islandsk af en eller anden gejstlig, som ikke var fuldt fortrolig med lovsproget osv. Vigf:s gisninger kulminerer i, at mulig findes den latinske original endnu "at that precious storehouse of the history of Christendom — the Vatican itself". Alt dette kan mulig se ret antageligt ud. Men gransker man sagen nærmere, bliver der ikke meget der taler for alle disse hypoteser. Tværtimod. Det kraftigste argument imod Vigf. er Ares ord i fortalen til bogen, som er fuldstændig misforståede af ham. Det er den første "udgave" af sin bog, som Are har skrevet for og vist biskopperne og Sæmund, men netop ikke denne; den har han skrevet uden deres opfordring. Ares ord herom kan virkelig ikke misforstås. Hans egne ord i fortalen peger også på et ganske andet publikum og formål end det af Vigf. antagne. Men hermed falder da Vigf:s hypotese om forbindelsen med Kristenretten, med ærkebispen, med Vatikanet. Naturligvis er det ikke let at sige, hvad Are vilde have anset for hensigtsmæssigt at skrive med det af Vigf. antagne formål for öje. Men der er mange enkeltheder i bogen, som under den forudsætning bliver lidet forståelige, som f. eks. slutningen af 4. kap. — og ikke mindst de personlige bemærkninger, han flere steder gör om sig selv, sin opfostring osv. De måtte synes ret uvedkommende, for ikke at sige upassende i et værk som det af Vigf. antagne. Der er således ikke her fremkommet noget som helst, der kan rokke den gamle mening, at Islbók (2. "udgave") virkelig er skreven på islandsk af Are selv.

Der er en mængde andre påstande, vi kunde göre til genstand for kritik. F. eks. den, at Hávarđarsaga — hvoraf udgg. kun medtager omtr. de 11 første kapp. — skulde være bleven til på den måde som antaget II, 239. Den sidste del af sagaen skal være "absurd" og "monstrously improbable" — hvad den jo slet ikke er. Vigf. antager, at den oprindelige slutning var gåt tabt, men at en afskriver har lavet en ny; nu eksisterer der en "Svarfdælasaga med en ligeså lavet begyndelse"; "det er meget sandsynligt, at disse to sagaer stod i et og samme hdskr., hvor et blad med slutningen af Háv. og begyndelsen af Svarfd. stod på ét

blad, der enten var ødelagt eller ulæseligt", og nu opdigtede manden både slutningen af den ene og begyndelsen til den anden saga; her ses tillige grunden til, at Hávarðr flytter til Svarfaðardalen! Denne antagelse, som ikke trænger til nogen gendrivelse, viser, hvor uhyre umetodisk og vilkårlig Vigf:s fremgangsmåde er.

På en lignende måde antages slutningen af Kormákss. (k. 24—27) at være en yngre tildigtning.

Vi må her give afkald på at komme nærmere ind på andre partier af værket og forskellige andre af G. Vigfussons meninger og påstande, f. eks. vedrørende Fóstbrœðrasaga og ægtheden af et digt som Torgeirsdrape af Tormod (se II, 674), hvor Vigf. ser skævt på hele forholdet. Jeg vil endnu kun påpege et par småting, som de vidunderlige navneformer, udgg. bruger; at stedsnavne oversættes er en sag for sig, men at mandsnavne omformes på en sådan måde som det undertiden sker, er dog vist for meget af det gode (Hjalti Skeggjason f. eks. kaldes i reglen *Sholto*). Når det i Ldn. hedder, at Brandr den frode skrev "mest Bredefjordsmændenes slægt", ændres dette uden videre til "Borgarfjordsmændenes", ti "Are havde allerede skrevet om Bredefjordsmændene"; denne Brandr identificeres med Brandr vidförle, hvorfor der intet holdepunkt gives. Navnet Hǫskullr er "rimeligvis halv-keltisk", sikkert "ikke-germansk" (hvorfor V. Thomsen heller ikke havde ret til at identificere det med Oskold) II, 140. Biskop Jóns saga er ikke af Gunnlaugr, men af en samtidig I, 534; jfr. 591. Vigf. laver ofte verslinjer af sagaens prosareplikker f. eks. "at griðkonur mínar muni stungit hafa nokkura þína félaga svefnþorni áðr ek hníga í gras" (Hænsaþ.) omdannes til det metrisk smukke(!) vers:

suma svefn-þorne svefja mone
grið-conor mínar, áðr í gras hníga-c.

Flere af Vigf. tekstrettelser er ganske urigtige; men også nogle er rigtige, ialfald bör der tages hensyn til dem.

I denne forbindelse vil jeg ikke undlade at bemærke, at, uagtet indledningerne forekommer mig i det hele at være af ringe videnskabelig værdi, findes der dog anskuelser, som er værd at overveje og sikkert undertiden er rigtige. Jeg henviser således til den foran omtalte mening om Melaboks fortrin fremfor Sturlubók i fremstillingen af Skallagrims landnám.

Hvad teksten som sådan angår, er den, såvidt jeg har kontrolleret den, idet hele rigtig aftrykt, men den er dog præget af Vigf:s sædvanlige vilkårlighed og skødesløshed; således trykker han straks i den første linje *aldafarsbók* f. *aldarfars-* (i bægge hdskrr således). Når det om Naddod hedder, at han og hans mænd, efter at være gåt op på de höjeste fjælde for at se, om de kunde opdage "nokkorar manna vistir eða reyki", så "ekki tíðinda" (Hauksbogens tekst følges hovedsagelig), rettes *tíðinda* til *líkenda*, som siges at være læsemåden i S (Sturlubók), men S har en an-

derledes tekstform ("ef þeir sæi reyki, eða nokkur líkendi til þess at landit væri bygt, ok så þeir þat ekki"; denne tekst anføres som paralleltekst, så at læseren ganske vist her kan kontrollere udgaven). Her var der i virkeligheden ingen grund til at ændre noget og skabe en tekst, der ikke findes i noget hdskr. Således er der meget, der kunde bemærkes om tekstens ordlyd på mange steder. Men jeg føler liden trang til at komme nærmere ind på hele denne sag. En personlig bemærkning må det til slutning være mig tilladt at göre, den nemlig, at Vigf. (II, 348) med urette nævner mig som medudgiver af Isl. fornsögur I. Jeg læste 2. korrektur af nogle ark og forfattede navneregisteret (jfr fortalen), men har intet som helst haft med teksten at göre og har intet ansvar for den.

Reykjavik, i august 1905.

Finnur Jónsson.

Norges gamle Love anden Række 1388—1604 ifølge offentlig Foranstaltning udgivne ved Absalon Taranger. Første Bind. I. Statens lovgivning 1388—1447.

Als Konrad Maurer bei der Besprechung des 5:ten Bandes von Norges gamle Love indtil 1387 am Schlusse die Ansicht aussprach, dass die norwegische Rechtswissenschaft auch noch der Herausgabe der Rechtsdenkmäler aus den Jahren 1387—1687 bedürfe und als er an derselben Stelle der Hoffnung Ausdruck verlieh, dass die Regierung wie die Volksvertretung Norwegens sich bereit zeigen möge die zu solchem Behufe notwendigen pekuniären Opfer zu bringen und die Ausführung des Werkes in bewährte Hände zu legen, konnte er wohl nicht ahnen, wie bald seiner Anregung Folge gegeben wurde. Während die Herausgabe der älteren Rechtsquellen sich vom Jahre 1846 bis zum Jahre 1896 hinzog, scheint die Fertigstellung des neuen Werkes rascher von statten zu gehen, denn der erste Band I von Norges gamle Love, anden Række 1388—1604 liegt schon jetzt vor und ein weiterer Band befindet sich, wie ich höre, bereits im Druck. Im Gegensatze zum ersten Bande von Norges gamle Love indtil 1387, der in der Einleitung einen Plan des Unternehmens enthielt, fehlt es bei dem vorliegenden Buche an dieser Übersicht. Dies rührt daher weil nicht der ganze erste Band vollendet ist sondern nur erst I 1 und erst bei Abschluss des ganzen ersten Bandes die Einleitung beigefügt werden soll. Durch die Liebenswürdigkeit des Herausgebers bin ich aber schon jetzt im stande, einige diesbezügliche Angaben zu machen. Jeder Band umfasst 1) die Gesetz-

gebung des Staates, 2) die Gesetzgebung der Kirche, 3) Gewohnheitsrecht (vedtægter). Der Text ist möglichst wortgetreu im Anschluss an das Original gegeben auch in Bezug auf die Orthographie, abgesehen von der Interpunction und den grossen und kleinen Anfangsbuchstaben. Nach dem Plan werden nicht nur Verordnungen (constitutiones) berücksichtigt sondern auch Rescripte, welche die administrative Praxis beleuchten, letztere allerdings zum Teil in Regesten.

Was die Anordnung des vorliegenden Buches betrifft, so bringt dasselbe zuerst ein Inhaltsverzeichnis und sodann ohne Einleitung auf 306 Seiten die 145 Urkunden und zwar ist jedesmal nach der laufenden N:o eine kurze Inhaltsangabe vorangestellt, dann folgt eine Angabe der vorhandenen Handschriften und etwaiger Übersetzungen, sodann ein Hinweis auf die Stellen, wo die Urkunden bis jetzt gedruckt sind, schliesslich das Datum und der Text. Für die äussere Gastaltung des Werkes ist auf das beste gesorgt; gutes Papier ist benutzt und der deutliche sowie übersichtliche Druck ist für das Auge angenehm und auch bei Licht ohne Anstrengung zu lesen. Nicht nur Urkunden nordischer Sprache finden wir, sondern auch lateinische (N:o 22, 29, 40, 41, 67, 71, 72, 74, 107, 119, 135) und noch mehr deutsche (N:o 24, 25, 26, 27, 33, 44, 61, 75, 87, 104, 124, 125, 128, 129, 130, 134, 136, 140, 143, 144, 145). Band I 1 von Norges gamle Love anden Række enthält nach seiner Bestimmung die staatliche Gesetzgebung der Jahre 1388—1447, umfasst also die Zeit der Könige Erich und Christof. Die Urkunden berühren die verschiedensten Gebiete: Das Verhältnis der nordischen Reiche zu einander, Landfriedensgesetze (N:o 103 u. 106), Privilegien von mancherlei Art, Huldigungsbriefe und ferner in jetziger Zeit nicht ohne besonderes Interesse Bündnisverträge zwischen Schweden und Norwegen (N:o 87, 92, 99, 100) und schliesslich nicht am wenigsten die Geschichte der Hanse.

Die Bedeutung des vorliegenden Bandes liegt nicht in dem, was er an neuen Quellentexten bringt, denn von den 145 N:o sind es nur 11, welche bis jetzt ungedrucktes Material bringen; und von diesen wenigen handelt es sich wiederum bei mehreren um eine kurze regestenartige Inhaltsangabe, sodass als zum erstenmale gedruckt nur übrig bleiben:

N:o 127 König Christofs Sendschreiben an die deutschen Handwerker in Bergen um sie zu veranlassen im nächsten Frühjahre Truppen nach Kopenhagsn zu senden.

N:o 129 König Christofs Privilegium für Hoorn.

N:o 132 Handelsverbot König Christofs für das Bistum Oslo.

Nur teilweise waren bis jetzt ediert:

N:o 23 indem § 2 dieser Verordnung von Königin Margaretha bis jetzt ungedruckt war.

N:o 46 König Erichs Privilegienbrief für die englischen Kauf-

leute in Bergen, bis jetzt nur im Auszuge gedruckt im Norske Magasin I 568 n:o 7.

Andere N:o waren bis jetzt nur einmal gedruckt, darunter einige an allgemein weniger bekannten Stellen, so z. B. N:o 65 "Rostock, Stralsund und Greifswald treten der Münzkonvention der nordischen Reiche bei" übernommen aus Ungnaden. Amoenitates diplomatico-historico-juridicae S. 601—604 (im Auszug allerdings auch in HR. I 7 n:o 850), ferner N:o 128 König Christofs Privileg für Brielle und Schiedam, vorher nur in v. Alkemade en v. d. Schelling Beschryving van de stad Brielle II 69. Dem Werte des Unternehmens kann es keinen Eintrag tun, wenn die meisten andern Urkunden aus bekannteren Büchern übernommen sind, so waren beispielsweise allein schon über die Hälfte aller Urkunden vorher im Diplomatarium Norwegicum zu finden, man braucht eben in Zukunft dann nicht mehr von den verschiedensten Seiten her mühsam das Material zusammenzutragen, sondern hat es handlich in dem vorliegenden Bande vereinigt. Neben den bisherigen Drucken, die mit peinlicher Genauigkeit angeführt sind, ist der Herausgeber aber auch stets, wenn möglich, auf die vorhandenen Handschriften zurückgegangen. Bei der grossen Anzahl der letzteren bedurfte es eines wahren Bienenfleisses, dieselben in so eingehender Weise zu bewältigen und dürfen wir dem hochverdienten Herausgeber unsere Anerkennung nicht versagen. Eine Nachprüfung im einzelnen ist nur demjenigen möglich, dem die grossen Handschriftensammlungen des Nordens zugänglich sind.

Sehr zweckdienlich sind auch die Beigaben zu mehreren N:o, welche teils Vorarbeiten darstellen, teils zum Verständnisse der Haupturkunde beitragen. Solche Zusätze befinden sich bei den N:o 1, 22, 24, 32, 46, 54, 75, 87, 97, 99, 102, 104, 130, 136 und bieten manch wertwolle Notiz. Wie wichtig ist z. B. die 3:te Beigabe zu N:o 24, welche ein Verzeichnis aller älteren norwegischen Privilegien und Gesetze für die fremden Kaufleute und Handwerker enthält, nicht weniger als 119 verschiedene Erlasse dieser Art zählt jener Zusatz auf.

Die Anmerkungen sind nicht sehr zahlreich und sehr kurz gefasst, verraten aber eine überaus grosse Sachkenntniss und tragen wesentlich zur Erleichterung des Verständnisses bei.

Um auf den Ausgangspunkt zurückzukommen, so besteht kein Zweifel, dass der Wunsch Konrad Maurers, das Werk möge in bewährte Hände gelegt werden, in Erfüllung gegangen ist. Grosser Dank gebührt dem Herausgeber, dass er sich dieser für einen bedeutenden Gelehrten doch immerhin mit einem Opfer der Entsagung verbundenen Arbeit unterzogen hat, doch mag die Tatsache ihm zur Befriedigung gereichen, dass durch dies Werk die nordische Rechtsgeschichte um einen grossen Schritt vorwärts gekommen ist.

München im December 1905. **Max v. Vleuten.**

En lille bemærkning.

Uagtet jeg i det hele ikke plejer at göre bemærkninger til eller tage til genmæle imod anmældelser, ser jeg mig nødt til at bemærke følgende i anledning af dr. H. Buergel Goodwins anmeldelse af min lille isl. formlære, idet jeg tillige bringer ham min tak for den velvillige og upartiske bedömmelse. Jeg vil da først sige, at min lille formlære udelukkende har et praktisk formål, og jeg har fra flere sider modtaget tak for den nytte, den har ydet. Dernæst, at jeg er gåt ud fra skriftsproget, idet jeg har antaget som en selvfølge, at de, der i udlandet sætter sig til at studere nyislandsk, anskaffer sig en eller anden nyisl. bog, for ved hjælp af den og formlæren at lære sproget. At medtage alle former, der kan tænkes at forekomme, kunde der her ikke være tale om. Derfor har jeg med forsæt udeladt en del sjældne og gammeldags former. At jeg kunde have taget flere med, indrömmer jeg.

Former som de puristiske *Ásmundar-*, *Sigurðarson* kender jeg ligeså godt som anm., men de er så sjældne, at jeg ikke mente at behøve at tage hensyn til dem; det samme gælder *Agli* (: *Egli*), der er en ren puristform.

Vistnok burde formen *mennirnir* være nævnet. *Litur* henfører jeg simpelt hen til § 14 b (ikke 14 c); *stigur* til 14 a (flt. *stigar*). Med *þröstur* forholder det sig på samme måde som med *vöndur*; *verður* har så godt som altid dativ-endelsen; her har anm. ikke ret. Heller ikke når han vil påstå, at gen. af *fótur* er *fóts*, "den gamla mask. gen." (dette forstår jeg ikke); gen. er *fótar*, undtagen i sammensætninger som *uxafótur* og desl. *Fæturnar* og *fingurnar* kender jeg udmærket, men de begyndere, hvem min bog er bestemt for, træffer næppe disse former. Acc. *nóttuna* kender jeg slet ikke og gen. af *nögl*, *nagls*, heller ikke undt. i sammensætningen *naglsrót*; det hedder altid *naglar* (rent fem.). Ligeså urigtigt er det, når anm. siger, at *hetja* hos mig har "förirrat sig till feminina". Ordet er aldrig andet end fem., og det er selvfølgelig rigtigt hvad der står i "Oxforderordbogen og Fritzner". Jeg tör sige, at ikke en eneste nutids-islænder bruger *hetja* som mask. — Hvad anm. siger om pronominerne, især dual, kan jeg naturligvis gærne give ham ret i, men jeg tror dog det er praktisk at bruge benævnelserne dual og plural, netop i en sådan bog, der tager sigte på skriftsproget. At det hedder *þaug*, ved jeg meget godt, men det hedder også *þau* i daglig tale, og denne form er den eneste i skriftsproget brugte. Der var næppe grund til at opføre formen *þaug*.

Når anm. anfører, at der (s. 29) står: "det egenlige passiv dannes ved hjælpeverber som i dansk", og henviser så til hvad der står s. 40—41 og giver det det udseende, som om jeg ikke kendte eller vilde anerkende medialformen som passivisk, så har anm. overset eller glemt at anføre, at jeg på første sted netop

siger: "Medium eller den refleksive form bruges ofte passivisk". Hvad anm. anfører (s. 109) er i fuld overensstemmelse hermed; hans eksempler er for så vidt også overflødige; der er hundreder af eksempler; men ligeså sikkert er det, at det "egenlige" passivum bruges — vist lige så hyppigt. I øvrigt trænges der her til en grundig redegörelse. Der er således enkelte verber, hvor medium ikke kan bruges passivisk, f. eks. *að berjast; jeg berst* kan ikke bet. "jeg bliver pryglet", heller ikke "jeg bliver båren", men "jeg bæres, føres, glider" (og naturligvis — "jeg slås").

Jeg indrömmer heller end gærne, at kapitlet om "biord m. m." er kort, men jeg mener, at her bör ordbogen træde til; i det hele er hele dette ordstof langt mere leksikalsk og syntaktisk end grammatisk, og jeg for mit vedkommende turde mene, at alt dette slet ikke behøver at medtages overhovedet i en formlære, undt. for de ords vedkommende, der gradböjes; jeg indrömmer at der mangler endel ord (*með* og *undir* er udfaldne ved et öjebliks forglemmelse). At optage *bara barasta* i en sådan formlære, kunde aldrig falde mig ind. — Til slutning blot endnu et; den af anm. anførte sætning: *hafa þolinmóð með einhvern* kender jeg ikke som islandsk; det kan ingen islænder sige; det hedder: *hafa þolinmæði með einhverjum* (rigtignok er hele sætningen danisme, og ikke isl.).

Khavn, august 1906. **Finnur Jónsson.**

Tilläggsanmärkning till åvanstående.

Tack vare prof. Axel Kocks välvilliga tillmötesgående har jag blivit satt i tillfälle att till prof. Finnur Jónssons 'bemærkning' foga ett par ord. Prof. Finnur Jónsson har i densamma påpekat tvänne av mig begångna misstag. På sid. 107 bör 'den gamla mask. gen.' hänföras till *fótar* istf. till *fóts*; — sid. 112 har jag av det svänska substantivet *tålamod* låtit förleda mig till att istf. att skriva antingen *vera þolinmóður* eller *hafa þolinmæði* sätta ett uttryck sammanblandat av båda. Detta berör dock icke frågan om huruvida ackusativformen mycket väl där kan förekomma. Denna ock övriga, såväl av mig i min anmälan omtalade, som av prof. F. J. i hans 'bemærkning' mot mig anförda företeelser träffas onekligen av vad han själv säger: der trænges her til en grundig redegörelse. Som jag på tvänne ställen i min anmälan och även i Sv. landsm. 1905, sid. 103 antytt, är det en undersökning av levande isl. språkmaterial å ort ock ställe, som måste föregå en publikation av mina anteckningar därom.

Uppsala den 20 okt. 1906.

H. Buergel Goodwin.

Studier over Crymogæa.

(1. Udgaver og oversættelser; 2. Dansen på Island.)

1. Den lærde islandske præst Arngrim Jonsson (1568—1648), som ikke med urette er bleven kaldt den islandske oldlitteraturs "restaurator", måtte for en stor del anlægge sin, udelukkende latinske, forfatter-virksomhed på at berigtige samtidens mangelfulde eller forvanskede forestillinger om Island og islandske forhold, og udgav i den anledning forskellige skrifter, af hvilke *Crymogæa* (d. v. s. Island) er hovedværket [1]). Dette arbejde har haft så stor betydning for kendskabet til nordens oldtid og har i flere henseender endnu så megen interesse, at der er god grund til noget nærmere at belyse dets tilblivelse og udgivelse, så meget mere som denne også fra et bibliografisk synspunkt er ret ejendommelig.

Crymogæa består af 3 böger, af hvilke den förste i 10 kapitler omhandler Islands beliggenhed, opdagelse (med en gendrivelse af Thulehypotesen), den förste bebyggelse ved Ingolv, sproget (med anförelse af et runealfabet og uddrag af de fra Codex Wormianus af Snorra Edda kendte grammatiske afhandlinger, navnlig den förste, samt redegörelse for udtrykket Dansk tunge), Nordens ældste beboere för Asernes indvandring (Fornjots slægt og jætterne — hvorhos giganternes udbredelse over hele verden vidtlöftig omhandles), levevis, samfundsforhold og gudsdyrkelse, övrighed, lovsige-

[1]) En udsigt over A. Jonssons levned foreligger bl. a. i Biografisk Lexikon (af nærv. forf.) og i Th. Thoroddsens Den islandske geografis historie [Landfrædissaga Íslands], hvoraf for denne dels vedkommende en tysk oversættelse er udkommet (Geschichte der isl. Geographie I, Leipzig 1897, S. 199—218).

mands-liste, lovgivning, kristendommens indförelse og bispestolenes oprettelse med beretning om nogle af de ældste biskopper; den anden bog gengiver efter sagaerne en række islandske oldtidsheltes liv med indförelse af deres stamtavler; i tredje bog fortælles i rækkefölge om de konger, som har regeret over Island. Bogen udkom i kvartformat under titlen "Crymogæa sive rerum Islandicarum libri III per Arngrimum Jonam Islandum" i Hamborg "Typis Philippi ab Ohr", uden års-angivelse og med meget mangelfuld korrektur, som endog strækker sig til kapiteltal og paginering; i 1:ste bog mangler kapiteltallet V, hvorimod VII er gentaget, og i pagineringen, som ender med tallet 172, er fölgende fejltryk: 30 (for 32), 32 (for 39), 56 (for 59), 70 (for 79), 510—514 (for 60—64), 50 (for 150), 172 (for 192), 100—172 (for 200—272) og indenfor denne sidste række 117 (for 215), 127 (for 245), 173 (for 263). Endvidere er sidetallene 14, 17, 150—151 gentagne og sidetallene 12, 16, 181—190 oversprungne. Bogen tæller således i virkeligheden 264 sider. I pagineringen medregnes ikke titelblad og heller ikke forfatterens dedikation til kongen (Epistola dedicatoria, til Kristian IV, 3 bl.), ligeledes hverken et sammenfoldet dobbeltblad, som på indersiden bærer en tabellarisk indholdsfortegnelse (Synopsis Chrymogææ methodica), eller 2 blade, hvis 1:ste side bærer to latinske ærevers til Arngrim Jonsson — henholdsvis af Philippus Nicolai (med to forudskikkede bibelsprog) s. a. og af J. J. Wenusinus 1593 —, medens de tre fölgende sider optages af forfatterens "De editione Chrymogeæ commonefactio", hvori han bittert beklager sig over bogens mange trykfejl og derefter giver en fortegnelse over de vigtigste; fuldstændig er dog fortegnelsen ingenlunde, og angående pagineringen bemærkes kun, at efter 199 skal i tallene for 100 læses 200 osv. De i islandske ord eller citater forekommende trykfejl vil han ikke anföre her, da han agter for sine landsmænd, hvem sagen alene kan interessere, særlig at rette

disse [1]). Af bemærkningerne til trykfejlslisten erfarer man, at trykningen har stået på i 3 år, og af dedikationen til kongen, at værket er forfattet i årene 1596—1603.

Crymogæas udarbejdelse skyldtes, som A. J. her beretter, talrige opfordringer fra mænd, som önskede udförligere oplysning om Island end de spredte angivelser, der fandtes i hans tidligere, polemisk anlagte "Brevis Commentarius de Islandia" (Hafniæ 1593, 8:vo), og han havde da, samtidig med at han 1596 og de fölgende år gennemgik oldlitteraturen for at samle materiale til den kgl. historiograf, gjort uddrag angående Island til eget brug, og 1603 kunde han i København forelægge bogen for den dav. kgl. historiograf (J. J. Wenusinus) og universitetets rektor, teologen Hans Resen. Forhandlingerne med trykkerietförtes af A. J:s ven dr. theol. Philippus Nicolai, fra 1601 til sin död 26. okt. 1608 præst ved St. Catharina-kirken i Hamborg, og 4 i A. J:s "Apotribe Calumniæ" (Hamb. 1622) optagne latinske breve fra P. N. til A. J. giver en levende forestilling om de med trykningen forbundne besværligheder, samtidig med at de aflægger vidnesbyrd om den ualmindelige sympati, hvormed P. N. omfattede Island og dets beboere, opfyldt af beundring, som han var, over at det lille fjærntboende folk formåede at bevare den rene, uforfalskede tro, ledet af en nidkær gejstlighed. Selv var han nemlig ivrig luteraner og på stadig krigsfod med de kalvinistiske ordförere. A. J. vidner i Apotribe Calumniæ (s. 31) om det inderlige venskab med årlig brevveksling, der forbandt dem, skönt de kun i nogle få dage havde haft personlig omgang [2]).

---

[1]) At dette har været A. J:s alvorlige hensigt — hvad enten den er bleven udfört eller ej — ses af det Statsbiblioteket i Århus tilhörende eksemplar fra gehejmearkivar Wegeners bibliotek, som 1688 tilhörte en Fuso Bernhardi (d. v. s. Vigfús Bjarnason); her har A. J. nemlig ved trykfejlslistens slutning egenhændig tilföjet "errata vocum islandicarum seorsim edita communicabuntur singulis".

[2]) Dette möde må sikkert have været 1602 og ikke, som det alminde-

Indledningen til denne brevveksling er öjensynlig sket ved et af A. J. fra København 22. dec. 1602 afsendt brev, hvilket P. N. besvarer 9. juni 1603 med undskyldning for, at han ikke har kunnet svare för, da ingen skibe er afgåede fra Hamborg til Island; men nu — tilföjer han troskyldig — vil en skriftlig forbindelse mellem dem fremtidig være sikret, da under et ophold i Hamborg en Bergensisk præst har tilbudt at være mellemled, således at brevene kan sendes over Norge til og fra Island. P. N. forespörger, om A. J. har fået kgl. tilladelse til at lade trykke sit skrift om Island (d. v. s. Crymogæa), som han har set hos ham, og lover ham sin bistand, dersom bogen skal trykkes i Tyskland. Han sender en hilsen til den A. J. nærstående biskop G. Thorlaksson på Holar og beder A. J. anstrænge sig for — således som de havde aftalt — efter samråd med biskoppen at tilvejebringe en afbildning af bispegården og et detailleret kort over hele bispedömmet (Islands nordfjærding), som han da vil lade trykke [1]). P. N:s næste brev er först fra 21. maj 1606. Brevveksling over Norge har åbenbart vist sig uigennemförlig, da han beklager först nu at kunne besvare A. J:s 2 år gamle brev, fordi skibenes uformodet tidlige afgang til Island forrige år hindrede ham i at skrive. For 3 måneder siden er manuskriptet til Crymogæa ankommet fra Danmark og bogtrykkeren Philippus ab Ohr har lovet at trykke bogen, mod at A. J. overtager 1—200 eksemplarer med ret til at sælge disse på Island; dog er P. N. villig til at forhöre sig om vilkårene for trykning i andre tyske byer, hvis A. J. önsker det. Han tilbyder at skrive en fortale til bogen, med fremhævelse af det islandske folks slægtskab med

lig antages, under A. J:s rejse 1592—93; på den tid havde nemlig den i Waldeck födte P. N. endnu ikke ansættelse i Hamborg.

[1]) Anmodningen gentages i det fölgende brev (1606) — denne gang med tilföjelse af, at han ikke blot (som i ovenanförte brev) vil lade kortet fremkomme, elegant udstyret, i et geografisk atlas, men også vil optage det i A. J:s afhandling.

tyskerne og berömmelse af den store nordiske ös fromme rettroenhed og höje åndsdannelse [1]). Ligeledes vil han efter A. J:s anmodning tilföje det "epigramma", som han har påtegnet hans "codicilli", men da han mangler et eksemplar, beder han om en afskrift [2]). I sit tredje brev, af 1. juni 1607, som P. N. indleder med en beklagelse af ikke at kunne skrive oftere, da skibenes afgang til Island er bunden til en bestemt årstid, fortæller han, at bogtrykkeren Philippus ab Ohr den forgangne vinter og næsten lige til nu har ligget farlig syg, hvorfor han först for nylig har kunnet påbegynde trykningen af Crymogæa. P. N. sender nu et oktav-ark, for at A. J. kan se formatet; han beklager, at en del trykfejl har indsneget sig, men vil fremtidig selv före tilsyn, så at sligt kan undgås [3]). Snart var dog forholdene igen helt forandrede. I sit 4. og sidste brev, 28. maj 1608, meddeler P. N., at da A. J. havde beklaget sig over de mange trykfejl i 1. ark, havde han bevæget bogtrykkeren til at omtrykke dette, og af hensyn til de i bogen indeholdte stamtavler havde denne da besluttet at lade værket udgå i kvartformat. Men da 6—7 ark var trykte, döde bogtrykkeren, hans enke afskedigede de fleste arbejdere, og först efter nogen tids forlöb, da det ikke var lykkedes at sælge trykkeriet, genoptoges arbejdet på Crymogæa, hvorom enken har lovet at tilskrive A. J. Genvordighederne havde dog endnu ikke ende. I det påfölgende efterår (1608) döde P. N., og udgivelsen blev da, som nævnt, atter et år udskudt.

[1]) Dette tilbud gentages i bægge de fölgende breve i endnu varmere udtryk, med stærk fremhævelse af det nære slægtskab mellem de tyske og nordiske folks sprog, den islandske kirkes fortjænester og de to venners fortrolige samliv under A. J:s besög i Hamborg 1602. — A. J. tilföjer som anmærkning, at ingen sådan fortale fandtes efter P. N:s död, som indtraf endnu för halvdelen af Crymogæa var trykt, hvorefter bogtrykkeriet opsatte udgivelsen til det fölgende år.

[2]) Dette er åbenbart det överst på förste side af de to til Crymogæa föjede trykfejlsblade forekommende ærevers af P. N.

[3]) I en anmærkning tilföjer A. J., at forholdene desværre må have forhindret ham i dette.

Inden udgangen af 1609 må Crymogæa efter A. J:s angivelser [1]) være udkommen, men da hans dedikation til kongen er dateret fra det nordlige Island 20. august, kan udgivelsen ikke være sket för sent på året. Om trykfejlsliste har medfulgt straks ved förste udsendelse, må synes tvivlsomt, da A. J. i sin "commonefactio" som grund til at lade sig nöje med en trykfejlsliste anförer, at bogen allerede var tilgængelig for alle. I övrigt har jo så vel disse to særlig trykte blade som den ligeledes upaginerede indholdsfortegnelse let kunnet tabes, og i virkeligheden har da også kun forholdsvis få af de nu kendte eksemplarer bægge dele i behold. Det Kongelige bibliotek ejer 3 eksemplarer med titelblad "Typis Philippi ab Ohr" s. a., af hvilke de to frembyder særlig interesse ved egenhændige påskrifter af A. J. Det ene, som på forsatsbladets forside bærer påtegningen "Viro Illustri | Genere Virtute Eruditio- | ne et Sapientia nobilissimo | Dn. Jacobo Ulfeldio ab Ulfellds- | heim(!), Magnif. Regni Daniæ | Cancellario, Dno. suo | devotâ animi sub- | jectione detulit | et obtulit | Autor | 1616", viser sig altså at være foræret af forfatteren til rigskansleren J. Ulfeldt (til Ulfeldtsholm) og udmærker sig ved at have både indholdsfortegnelse og trykfejlsliste, bægge ganske ubeskadigede. Det andet eksemplar mangler bægge disse tillæg, men er til gengæld gennemrettet af forfatteren, udförligere og mere indgående end ifölge trykfejlslisten og med anvisninger til forbigåelse af de större islandske citater; efter dette eksemplar skulde nemlig en eventuel ny udgave trykkes, således som det fremgår af A. J:s egenhændige påtegning på forsatsbladets forside "NB: | Hoc exemplar, manu autoris vindi- | catum á mendis typographicis, ad | Dn. Doct. Balthaz. Meisnerum | mittitur, ut habeant Typographi | qvod seqvantur, neglectâ consignati- | one erratorum Hamburgens. si | forté editionem al-

[1]) Således også i A. J:s förste brev til O. Worm, dat. 15. 8. 1626, hvor han henviser til "Crymogæa anno 1609 editâ".

teram meditentur. | A. Jonas | mpp" [1]). Notitsen er udateret, men må falde i tiden 1612—26, årene for B. M:s doktorgrad og död. Hvorledes A. J. er kommen i beröring med denne mand, der er födt i Dresden 1587 og fra 1613 var teologisk professor i Wittenberg, vides i övrigt ikke. A. J:s önske om et virkelig nyt oplag af Crymogæa er sikkert ikke gået i opfyldelse. Vel nævner bibliograferne en række såkaldte udgaver af dette værk, men at dömme efter de bevarede eksemplarer af nogle af disse, har det blot været nye udsendelser af det gamle tryk med mere eller mindre forandret titelblad. Allerede fra 1610 foreligger en sådan udgave, ifölge titelbladet "Typis Henrici Carstens MDCX". Men med undtagelse af de anförte ord öjnes ingen forskel. Ikke blot den hele udstyring, men alle trykfejl og typografiske unöjagtigheder er de samme. End ikke titelbladet er omtrykt; også her er satsen öjensynlig den samme, således at blot sidste linje er udtaget og erstattet af den ny, af årstal ledsagede firma-angivelse, utvivlsomt navnet på den mand, som har overtaget den afdöde Philip ab Ohrs forretning. Om denne udsendelse har været ledsaget af indholdsfortegnelse og trykfejlsliste kan synes tvivlsomt; af 5 mig nærmere bekendte eksemplarer har kun et Fiske's bibliotek tilhörende en indholdsfortegnelse [2]).

---

[1]) Dog er ikke alle trykfejlslistens rettelser her medtagne, så at til tekstens fuldstændige korrigering kræves bægge eksemplarers benyttelse; da tillige nogle rettelsers ordlyd afviger i de to eksemplarer, har A. J. sandsynligvis gennemrettet det for dr. Meisner bestemte eksemplar uden at have nogen trykfejlsliste ved hånden. — Ifölge en latinsk påtegning på bladets inderside tilhörte bogen 1757 J. H. Withofius.

[2]) En besynderlig angivelse indeholder den ældste bibliografi over A. J:s skrifter, nemlig den af P. Resen i fortalen til Edda 1665 givne fortegnelse. Som forskel mellem Crymogæa-udgaverne 1609 og 1610 fremhæves nemlig "qvod in prima editione extet Tabula de Dania ejusqve partibus (sc. Cismarina, intermarina et transmarina) qvæ in secunda ejus editione non reperitur". Angivelsen gentages af Joh. Mollerus i hans "Hypomnemata" (1699) til A. Bartholins "De scriptis Danorum" (1666) og forekommer også hos Watt, Bibliotheca Britannica, Edinb. 1824, men her med trykfejlen 1710

Disse to er de sædvanlig forekommende udgaver af Crymogæa, udgaven s. a. dog i nordiske bogsamlinger den hyppigste. De övrige i ældre bibliografier opregnede Crymogæa-udgaver henföres til fölgende år: *1614* (Worm, Nyerup), *1618* (Katalog over P. Resens bibliotek 1685), *1620* (Resens katalog, Hist. eccl. Isl.), *1630* (A. Bartholin, De scriptis Danorum 1666, Hist. eccl. pp.). Af disse kendes nu næppe eksemplarer af andre end udgaven 1614, uagtet den forholdsvis sjælden opföres hos bibliograferne. Et eksemplar af denne udgave ejer det Deichmanske bibliotek i Kristiania (separatafdelingen Siegw. Petersens bibliotek). Det er for tekstens vedkommende samme tryk som udgaverne s. a. ~ 1610, hvorimod titelblad og Epistola dedicatoria er optrykte. Titelbladets typer er noget forskellige fra de forud anvendte, dets tekst derimod den samme blot med undtagelse af, at nederst på bladet i stedet for trykkeri-angivelse står "In Bibliopolio Heringiano | Anno M. DC. XIV". Endvidere er vignetten helt forskellig, i det ældre tryk et forneden spidst tillöbende ornament, som omslutter et englehoved, i udgaven 1614 på arkitektonisk-landskabelig baggrund en af en sokkel båren hjælmdækket, vinget kvindeskikkelse, som træder på en drage; billedet omsluttes af en oval ramme med indskrift "Prudentia non Violentia", og det hele begrænses ved en rektangulær, med ornamentering udfyldt indfatning (5,8 × 7,6 cm.). Ligeledes er i Epistola dedicatoria en noget afvigende sats og skydning, kolumnerne er tillige både höjere og bredere end i det ældre tryk, så at linjerne i de to tryk ikke svarer til hinanden. Til den ældre 10 linjers overskrift svarer 9 linjer, til den resterende kolumnes 16 linjer svarer 18 linjer (+ en på den fg. side ikke gentagen kustode); til anden — femte sides 26 linjer svarer 25 og 24 (femte s.) linjer, til

for 1610. Om et sådant kort vides ikke det mindste; at man meget har önsket Crymogæa ledsaget af et kort — rigtignok ikke over Danmark, men over Island — fremgår dog af Ph. Nicolai's brevveksling med Arngr. Jonsson.

sjette sides 18 linjer (foruden underskrift) 19 linjer. Det må være denne udgave, som i katalogen over Finn Magnussens efterladte bogsamling (Kbh. 1847) under nr. 2350 opföres som "Arngr. Jonæ Crymogæa, Hamburgi 16 .. (meget sjælden)", da gehejmearkivar Wegener nævner som karakteristisk for det på F. M:s auktion solgte eksemplar ordene "In Bibliopolio Heringiano, An"... ("Aarstallet var afrevet" tilföjer han) [1]). Udgaven af 1614 findes endvidere i Bibliothèque Nationale i Paris (som tillige ejer udg. 1610), samt i Amerika i Library of the University of Vermont og Yale University Library [2]). Det er besynderligt her at finde et særligt forlag angivet for denne udgave, da oplaget i årene 1613 og 1618 tillige anvendtes til udsendelse sammen med henholdsvis samme forf:s Anatome Blefkeniana alene og hans Epistola pro patria defensoria efterfulgt af Anatome — i bægge tilfælde blot med angivelsen "Typis Henrici Carstens". I den nævnte kombinerede udgave 1618 er Crymogæas særlige titelblad og Epistola dedicatoria udeladte, men i övrigt er teksten i alle henseender Philip ab Ohrs tryk s. a., og det samme har utvivlsomt været tilfældet i den med Anatome Blefkeniana forbundne udgave 1613; men i de to eksemplarer med fællestitel for Anat. Blef. og Crymogæa, som har været mig tilgængelige, er titelbladet misvisende, idet bogen i virkeligheden kun indeholder Anat. Blef. [3]). At ved

[1]) Angivelsen findes i W:s, nu Statsbiblioteket i Århus tilhörende, eksemplar af Crymogæa s. a., hvor han på et foran indklæbet blad har gjort antegnelser om de ham bekendte eksemplarer af bogen: hans eget, det dr. B. Meisner tilsendte, 8 på det Kongelige bibliotek og F. Magnussens eksemplar.

[2]) Disse oplysninger skyldes Hr Halldor Hermannsson, bibliotekar ved Fiske's islandske bogsamling i Cornell University Library, og han har tillige velvillig for mig gennemgået Yale-eksemplaret og sammenlignet det med de ældre udgaver.

[3]) I de to samlings-udsendelsers titel indgår Crymogæa således 1) 1613 Anatome Blefkeniana ... cui annectitur Crymogæa ... per A. J. Isl., 2) 1618 Arngrimi Jonæ Islandi Epistola pro p. def... ejusdemque Anat. Blefk... vna cum Chrymogæa rerum Islandicarum &c.

siden heraf er foregået en særlig udsendelse 1618, må vel antages, da katalogen over Resens bibliotek — ved siden af s. 168 som nr. 18 at opföre under ét Epistola pro p. def., Anat. Blefk. og Crymogæa — s. 202 som nr. 32 har alene "Arngrimi Crymogæa, Hamburgi 1618", men herom vides ellers intet. Heller ikke udgaverne af 1620 og 1630 kan nu opspores. Sandsynligvis har dog også 1620 særlig udsendelse af restoplaget fundet sted, da Resens katalog s. 145 som nr. 43 har "Arngrimi Ionæ Crymogæa sive Rerum Islandicarum liber, Hamb. 1620". Noget mere tvivlende kunde man stille sig overfor en udgave 1630. Vel forekommer denne hos talrige bibliografer (A. Bartholin, Hist. eccl., Worm, Nyerup, Watt, Möbius), men de kunde tænkes alle at gå tilbage til A. Bartholin (1666), og denne anförer under opregningen af A. J:s skrifter for dette værks vedkommende alene "Chrymogæa, seu Rerum Islandicarum libri tres, Hamb. 1630, 4to" — skulde 1630 være trykfejl for 1610? Dog måtte da tillige skrivemåden "Chrymogæa" være indkommen ved unöjagtighed.

Hermed er de nogenlunde sikkert bevidnede udgaver af Crymogæa afsluttede. Når nemlig Graesse (Trésor de livres rares et précieux III. Dresde 1862) angiver for Crymogæa udgaverne "1610—18, 1650", er dette sidste vel kun trykfejl for 1630. Når endvidere A. J. i sit sidste værk "Specimen Islandiæ historicum, Amstelodami 1643" i sin 1642 daterede dedikation til kansleren Chr. Thomesen nævner Crymogæa som "ante annos 17 excusa", hvorefter altså en udgivelse c. 1625 skulde have fundet sted, må her på en eller anden måde foreligge en misforståelse. I en titelbladets inderside påtrykt notits meddeles, at denne bog (d. v. s. Specimen) var skrevet og forevist lærde mænd nogle år (aliqvot annis) för dr. Joh. Pontanus' död (1639), men udgivelsen forhalet på grund af forfatterens fjærne opholdssted. Går man ud fra, at dedikationen oprindelig er skrevet samtidig med

bogen, altså c. 1636, men först ved den endelige udgivelse dateret, og at 17 er trykfejl for 27, får man, ved at drage dette tal fra 1636, tallet 1609, altså netop årstallet for Crymogæas 1:ste udgivelse, — skulde dette være gådens lösning? [1])

Medens således alle hidtil behandlede udgaver har været nye udsendelser af Hamborg-trykket s. a., indeholder St. Stephanius' De regno Daniæ et Norvegiæ... Tractatus varii, Lugd. Bat. 1629, 12:mo, et optryk af 1:ste bog med enkelte udeladelser og uvæsenlige redaktionelle ændringer (forbigået er — foruden titelblad og Epistola dedic. — fortalen og 1. kap:s indledende bemærkninger samt nogle perioder i det nærmest fölgende, runealfabetet s. 27–28, stamtavlen fra Fornjot s. 32, Moloch-dyrkelsen s. 63—64 og endvidere de islandske citater). Teksten er Hamborg-udgavens med dennes fejl, bortset fra nogle rettelser, som en latinist har kunnet göre ved nærliggende konjektur. Af den lille bog foreligger to udgaver, bægge fra samme år, noget forskellige i indhold, men for Crymogæas vedkommende ganske ens; uddraget optager i 1:ste udg. s. 356—500, i 2:den udg. s. 299—437. Som det af Wormii Epistolæ ses, var A. J. ganske ubekendt med dette foretagende, indtil O. Worm i et brev af år 1630 lejlighedsvis meddeler ham, at Stephanius har udgivet i Belgien, i elegant udstyring, 1:ste bog af hans Crymogæa sammen med en del andre stykker af antikvarisk og historisk indhold. A. J. svarer $^{17}/_{8}$ 1630 med en indtrængende anmodning om at skaffe sig et eksemplar af bogen (som han först 1632 gennem Worm kom i besiddelse af) og knytter hertil sin beklagelse over ikke at have fået lejlighed til för denne Belgiske udgivelse at gennemsé et eksemplar af Cry-

[1]) I den udförlige bibliografi over Arngrim Jonssons skrifter hos J. Þorkelsson, Om digtningen på Island i 15. og 16. årh., s. 472—74, anföres efter en islandsk kilde (Hallgr. Jónsson, Rithöfundatal) endnu en udgave af Crymogæa, nemlig fra 1641, men til stötte for denne angivelse foreligger formentlig ellers intet.

mogæa, da den förste udgave til hans ærgrelse vrimler af så mange og store trykfejl — en bemærkning, som viser, at der efter A. J:s opfattelse hidtil kun forelå én udgave af Crymogæa.

Ved siden af de nævnte udgaver og optryk af Crymogæa forekommer også forsög på at göre bogen tilgængelig gennem oversættelse. I det engelske geografiske foliováerk "Purchas, His Pilgrimes" I—IV, London 1625, optages III, 654—68 af "Extracts of Arngrim Jonas an Icelander, his Chrymogæa or Historie of Iceland, published A. D. 1609". Det optagne svarer til Crymogæa I, kap. 1—7 i omtrent ordret oversættelse, dog med adskillige forbigåelser — således findes intet om dans og andre forlystelser. På islandsk foreligger to delvise gengivelser af Crymogæa. Den ene, som indeholdes i det Landsbiblioteket på Island tilhörende håndskrift nr. 157, 4:to, udgör her 26 blade og er nedskrevet af en A. S. S. 1666; ifölge titelbladet skal oversætteren være præsten Johan Jonsson (sognepræst 1650—96). Gengivelsen indskrænker sig dog til et tarveligt, i sprog og indhold lige ubehjælpsomt referat, som navnlig for 1:ste bogs vedkommende er meget kortfattet (om legemsövelser og lege findes således kun et ganske kort stykke og intet om dans), i alt 9 blade [hvorefter er en defekt, sandsynligvis på 1 blad]; udförligere er uddragene af 2:den og 3:dje bog, i alt 17 blade. Den anden islandske gengivelse er derimod et langt dygtigere arbejde og har hidtil næppe været tilstrækkelig påagtet eller vurderet efter fortjæneste. Den findes i det Kongelige biblioteks Ny kgl. saml. nr. 1281, folio, et anseligt islandsk håndskrift af blandet indhold og skrevet med forskellige hænder 1635 og fölgende år. Crymogæa-stykket, som omfatter håndskriftets bl. 188—241ʳ, skyldes den bekendte afskriver præsten Jon Erlendsson og viser sig ved sammenligning med et foregående stykke indfört i håndskriftet efter 1643, men sandsynligvis heller ikke meget senere. Her foreligger på en

vis måde en omarbejdelse, for så vidt som originalens tekst på nogle steder er omstillet, perioder kan være udvidede og sammendragne, forögede med tillæg eller helt udeladte; men hovedsagelig oversættes dog sætning for sætning, med fuld beherskelse af så vel latinen som de hjemlige kildeskrifter, og i et mærkværdig frisk og klart sprog. Oversættelsen omfatter udgavens s. 1—98, l. 6, ender altså i 1:ste bogs 8. kap.; da i håndskriftet 1 ¹|₄ side står blank, har originalen sandsynligvis indeholdt dette kapitels manglende slutning; tvivlsommere er det derimod, om oversætteren har medtaget 1:ste bogs to manglende kapitler (9—10), og endnu mere om Crymogæas 2.—3. bog har ligget indenfor planen for hans arbejde — af originalens hentydninger til det efterfölgende (to henvisninger, s. 16 og 22, til II. bog) gengives særlig den sidste i mere ubestemt form. Oversættelsens anordning afviger fra originalen ved at inddele det gengivne parti i fire böger, af hvilke I. omfatter 14 kapitler, II. 3, III. 6, IV. 5. Af disse svarer I, 1—4 til Crymogæas 4. kap., I, 5—6 til 3. kap., I, 7—9 til 1. kap., I, 10 til 2. kap., I, 11-14 til 5. kap.; II, 1—3 svarer til 6. kap., III, 1—6 til 7 kap., IV, 1—5 til 8. kap. Således er altså Crymogæas 1—4. kapp. omstillede. Hvert kapitel har en til indholdet svarende overskrift, og desuden har 2.—4. bog ejendommelige, i blomstrende stil holdte titler, hvorimod 1. bog, som begynder överst på en side, helt mangler nummer og titel og indledes med selve 1. kapitels nummertal og overskrift, så at sandsynligvis originalens titelblad er gået tabt [1]).

Den islandske tekststs ejendommeligheder er til dels af den art, at de kunde synes at måtte hidröre fra selve Cry-

[1]) Overskrifterne til 2.—4. bog lyder: Annar partur iurtarinnar umm landstiornn oc fyrstu truarbrögd islendskra manna; Þridia blomstursins lauf giefur af sier friófgan valldstiornarinnar og adskilianleg dómar(a) ummbætte; Fiorda blómstursins utkvijslunar grein giefur af sier listeleg lauf oc fagra friófgun yfervalldsinz adskilianlegra lagasetninga.

mogæas forfatter; oversætteren anvender oftere "jeg"-form, hvor originalen har andre vendinger, han viser en mærkværdig forståelse af de bag ved den latinske tekst liggende islandske udtryk, også hvor disse gælder oldlitteraturen, og de ved trykfejl aldeles fordærvede citater fra fristatstidens lovbog i Crymogæa er fuldstændig rigtig gengivne; han udvider oversættelsen ved oplysende og populariserende forklaringer, og hans egne tillæg vidner både om klassisk lærdom og interesse for hjemlige forhold. Ja, han gengiver endog i islandske vers flere af de i Crymogæa indtagne citater fra latinske digtere [1]). På den anden side forekommer enkelte unöjagtig-

[1]) Da forsöget er ret ejendommeligt, anföres her de pågældende vers i original og oversættelse:

Famaque nigrantes succinta pavoribus alas,
Secum cuncta trahens, à Gadibus usque Britannum
Terruit oceanum: et nostro procul axe remotam
Insolito Belli, tremefecit murmure Thulen (Claudianus Alexandrinus, Crym. s. 13)

gengives i hrynhent versemål:

Otta og hrædslu ad ollumm sette
ordrómur af hernads komu
skielfing skiæd i vestur álfu
skarst umm hiartans innre parta
hörd tijdindenn heriandanna
hielldu sijdann ad Einglands vellde
landed Thule losted böle [hdskr. fejlagtig: loste böled]
liggiande langt fra voru lande.

Quanquam etsi gelidas, irem mansurus ad Arctos,
Vel super Hesperiæ vada caligantia Thules (Statius, Crym. s. 13)

gengives i samme versemål:

Þo eg hiellde i lond þau kolldu
og þær hinu ystu nordur vister
og vestur i ángurs utgrinningumm
vildist hia Thyle þoku skylumm.

Eloquij currente rotâ penetravit ad Indos,
Ingeniumque potens, ultima Thyle colit (Fortunatus, Crym. s. 14)

gengives i rimede vers:

Mælskulistenn hanns hin miuka
mannenn þennann vijda bar

heder eller misforståelser og besynderligheder, som vilde være vanskelig forklarlige hos selve forfatteren, men navnlig optager oversætteren adskillige nomina propria i Hamborgudgavens ved trykfejl forvanskede form under sådanne omstændigheder, at dette hos Arngrim Jonsson vilde være ganske uforklarligt, ligesom han heller ikke kender de for dr. Meisners eksemplar ejendommelige rettelser [1]). Et af de mest påfaldende eksempler på sådanne fejl frembyder den s. 32 optagne stamtavle over Fornjots slægt. Hamborg-udgaven har her ved trykfejl "Fermotus" med sönnen "Hlar" for *Ferniotus* (således 1 gang på foregående side) og *Hlær* — som det af rettelserne i dr. Meisners eksemplar fremgår (trykfejlslisten angiver kun i almindelighed, at der i genealogien findes flere fejl); oversætteren har svarende hertil overalt "Fermodur" og "Hlar", personerne er de fra Flatöbogen og Orkneyinga saga kendte Fornjótr og Hlér. Hertil kan föjes

sem vænste vagn hun giorde ad striuka
a India landsins bygdernar
Landed Thyle hans lofed brúkar
er liggur vid utálfurnar.

. . . . . Nulli commissa metallo
Forma Dei: mentes habitare et pectora gaudet (Crym. s. 65)

gengives hrynhent:

Gud vill helldur bustad hallda
hiarta i mannsins innra parte
Enn ad virda godinn giaurdu
oc girnast sæted i bylætum.

Victima pontificum secures cervice tingit (Horat., Crym. s. 71)

gengives i runhenda:

Blóded sem af fórnum fellur
og framann ur þeirra hause vellur
a preetsins auxi snorked svellur
snogt er hun vid barkann skiellur.

[1]) Sandsynligvis har han ikke en gang kendt Hamborg-udgavens trykfejlsliste. Om de nöjagtige islandske citater skyldes benyttelse af den foran nævnte af A. J. i udsigt stillede særlige fortegnelse over trykfejl i islandske ord eller oversætterens adgang til kilderne, lader sig næppe afgöre.

Nadde som gengivelse af Naddocus (Naddoddr) o. fl., således Skotland for Schetlandia (!), hvis dette da ikke kommer på afskriverens kappe, hvad sandsynligvis må være tilfældet med "Esorus" for "Apocryphus Esdræ" (s. 37). Som eksempel på rettelser i dr. Meisners eksemplar, ved hvis kendskab fejl kunde være undgåede i oversættelsen, kan nævnes "Hallstenus" for "Helmstenus" (og trykfejlslistens "Holstenus", s. 18), "Christian" for "Christoph" (s. 63), "XIII kal. Juli" som altingstidens begyndelse for "Idus Maias" (s. 75).

Blandt den tids Islændere er der næppe mange, hos hvem man tör forudsætte lyst og ævne til en bearbejdelse som denne. Professor Th. Thoroddsen har for mig nævnt biskop *Gisle Oddsson* som en mand, der var i stand til at udföre et sådant arbejde, og denne udtalelse træffer vistnok det rette. Gisle Oddsson, som var sön af den ansete biskop Odd Einarsson, var födt 1593 og blev sin faders efterfölger som biskop i Skalholt 1631—38. Han roses for sine flersidige talenter; han var veltalende og kunde digte, havde interesse for sagalitteraturen og indsigt i lovkyndighed, men navnlig havde han forkærlighed for naturvidenskaberne, dog med stort hang til det mystiske og overnaturlige, hvorom hans efterladte skrifter tilstrækkelig vidner. Disse, som kun foreligger i latinsk oversættelse, befinder sig i det Bodleianske bibliotek i Oxford og udgöres dels af Annaler (til 1637), dels af et skrift om Islands vidundere (De miribilibus Islandiæ), hvilket sidste afsluttedes kort för biskoppens död [1]). Ved at undersöge Crymogæa-oversættelsens særlige tillæg vil man her finde en tidsgrænse for dennes tidligste istandbringelse, som passer til årene for Gisle Oddssons forfattervirksomhed, og hentydning til de æmner, hvormed han fortrins-

[1]) Om Gisle Oddssons forfatterskab henvises til Zeitschrift des Vereins für Volkskunde I, 1891, s. 164—71 (dr. Jón Þorkelsson), og Th. Thoroddsen, Den islandske geografis historie [Landfræðissaga Íslands], i den tyske oversættelse II, s. 117—20.

vis beskæftigede sig. Når der således til Crymogæas geografiske bemærkninger s. 16 föjes hvad 'Hans Nansen siger om Islands bredde og længde', sigtes herved öjensynlig til H. N:s Compendium Cosmographicum, som udkom 1:ste gang 1633; altså kan oversættelsen ikke være ældre end et af de nærmest fölgende år. Og når oversætteren til A. J:s udtalelse sammesteds, at han i denne bog med forsæt forbigår en udförligere behandling af Islands naturforhold og åndeverden, lægger "hvorom kanske andensteds og senere bliver skrevet noget udförlig, dersom folk önsker det og der kan gives lejlighed dertil", så vil dette kunne gælde for en ligefrem henvisning til et skrift som Gisle Oddssons nogle år senere udarbejdede om Islands vidundere [1]). Flere andre af oversætterens tillæg går også i samme retning, som når han giver afvigende tal for de enkelte landsdeles fjorde (Crym. s. 16), opregner forskellige på Island anvendte surrogater for brændsel (Cr. 58) eller anförer mange arter söfugle og vilde småfugle (Cr. 53). Til belysning af oversætterens kundskaber kan i övrigt fremhæves et længere indskud om de i Cr. 56 nævnte olympiske lege og en populariserende udvikling af det lange fra den kendte retslærde Bodinus († 1596) hentede citat om begrebet "familia" (Cr. 58—59); med megen sagkundskab er den latinske redegörelse for fattiglovgivningen (Cr. 69—70) gengiven i klar islandsk stil. På mange steder

[1]) Mærkelig er oversætterens til slutningen af dette kapitel (Crym. 1. cap. p. 16) föjede anvisning: "Lige over for dette blad kan man se og beskue Islands trykte afbildning med dens fleste og vigtigste ejendommeligheder, hvilket Islands blad jeg helst vilde indsætte her, da det forekommer mig med rette og egenlig at tilhöre dette forangående kapitel". At herved sigtes til en påtænkt udgave af oversættelsen med tilhörende Islandskort, er dog vel mindre sandsynligt; snarere gælder henvisningen oversætterens original-manuskript alene, hvor han da må antages at have indsat et eksemplar af et ham tilgængeligt Islandskort, sandsynligvis det i Mercators Atlas 1595 optagne eller det dermed nærbeslægtede i Ortelius' Theatrum orbis terrarum 1595 ff., 4. og fg. udgg., som begge antages at stamme (gennem A. S. Vedel) fra biskop G. Thorlaksson, og af hvilke navnlig Mercators har bevaret sproglige spor af islandsk oprindelse.

bliver först ved oversætterens gengivelse A. J:s latinske udtryk for islandske begreber ret forståelig, ikke mindst hvad angår sæder og skikke; i et enkelt tilfælde giver formentlig endog oversættelsen et ikke uvigtigt bidrag til forståelsen af et oftere behandlet æmne, den islandske dans, som derfor i det fölgende noget nærmere skal behandles.

2. Medens Islændingesagaerne fra den ældre periode (til c. 1030) som bekendt ikke nævner dans blandt den nordiske oldtids forlystelser, forekommer i den nærmest fölgende tids historiske kildeskrifter (Bispesagaerne, Sturlunga saga m. v.) adskillige vidnesbyrd om, at en af sang ledsaget dans var i almindelig brug fra c. 1100, uden at dog nogen nærmere beskrivelse af denne gives. Middelalderen igennem og ind i den nyere tid var derefter dans en af hovedforlystelserne på Island, indtil den — til dels som fölge af övrighedens forbud — uddöde i löbet af 18. årh., hvorefter erindringen om dens ejendommeligheder mærkværdig hurtig tabte sig. Da det til forståelse af de islandske middelalderlige kulturforhold så vel som til belysning af den ældre nordiske dans i almindelighed er af vigtighed at få spörgsmålet om beskaffenheden af den på Island brugelige dans klaret, har flere forskere sögt at fremdrage og belyse hvad der ved siden af sagalitteraturen hos yngre og med danse-perioden samtidige forfattere foreligger om den islandske dans [1]). Som det förste, nogenlunde udförlige vidnesbyrd anföres da den i Arngrim Jonssons Crymogæa indeholdte beretning (s. 57), hvis forståelse dog indeholder adskillig vanskelighed og derfor også har været forskellig opfattet og kun med tvivl gengivet i oversættelse. En fortrinlig vejledning til den rette opfattelse frembyder den i Crymogæa-oversættelsen forelig-

[1]) R. Steffen, Enstrofig nordisk folklyrik (Svenska Landsmålen 1898); Ó. Davíðsson, Íslenzkir vikivakar og vikivakakvæði (Ísl. gátur etc. III, 1894). Sml. Joh. Steenstrup, Vore Folkeviser, Kbh. 1891.

gende parallel-tekst; sammenholder man de to tekster, vil man se, at den islandske oversættelse i bestemtere udtryk og til dels udförligere giver samme fremstilling som den latinske tekst, men således at her en klarere og tydeligere beskrivelse foreligger. Til nærmere oplysning hidsættes sidestillede aftryk af den latinske og den islandske tekst, efterfulgte af en oversættelse af denne sidste.

Ludicra exercitia, in quibus animi relaxatio magis spectabatur, quam roboris experimentum, saltationes fuerunt Musicæ; ut staticuli et orbis saltatorius [1]. Staticulos voco saltationem ad statos musicos concentus [2]; quæ carmen vel cantilenam, quasi præceptum saltandi adhibet: Præcinit autem unus: duo pluresve paulo subcinunt: Reliqui ad numerum seu Rhytmum saltant. Orbis saltatorius [3]) viris et fæminis alternatim incedentibus constabat et quodamodo intersectis et divisis: Videtur utrumque saltationis genus, saltationis Græcorum simulachrum aliquod referre: et quidem Orbis saltatorius, δρμω Lacedæmoniorum non absimilis: nisi forte in hac re; quod hic singuli ordine cantilenam aliquam cantant per certas pausas, dimidiis versibus [qui à choro reliquo, unâ voce canendo repetuntur] constantes: ad finem singulorum versuum, principio vel fine primi versus reduplicatione quadam (aliquandò etiam sine ea) intercalato.

Gamanleikarnir voru þeir sem idkadir voru meir til glaums oc skiemptunar enn ad reina sijna orku oc aflsmune, so sem ad var dans og vikevake. Dansinn var, og er enn nu, med þeim hætte, ad eirn kuedur fyrer, sem er dans madurinn, enn tueir edr og so fleire kueda unnder; hinir adrer dansa edur stijga riett epter þui sem fyrer er kuedid. Enn til vikivakans fara bæde karlmenn oc kvennmenn. Karlmennernir taka sier i hond stulku edur konu, so ad huort stijgur þar vid annad. Huortveggia þetta bæde dansinn og wikivakinn hefur so sem nockra haamott af Griskumm leikumm, þviat vikivakinn er ecke olijkur þeim leik, sem Lacedæmonij kolludu Ormon, utann ad ef i þessu ma mismuna, ad i vorum islendska vikivaka kuedr hvur epter annann eitt kuæde edr vijsu og hvijlir sig so a mille, medann allir hinir hafa þessa hending upp aptr og kueda hana þa allir til samanns; þegar þeir hafa erendid heillt vt kuedid,

[1]) To parentetiske tillæg til denne del af teksten, nemlig hos Ó. Davídsson (s. 17), i den dær meddelte oversættelse, "staticuli, menuet" efter gengivelsen af det latinske ord, og hos R. Steffen (s. 155), i den aftrykte latinske tekst, "menuet, hringdans" efter orbis saltatorius, er udgivernes forklaringer.

[2]) Ved trykfejl har Hamborgudgavens tekst "contentus".

[3]) "Orbis saltatorius" er tillige trykt i marginen som henvisning og derunder til forklaring "wikivake".

Si plura saltationum genera quis numerare velit; huc tamen referri commodè possunt. Dico autem ingenuas tantum.

þa plaga þeir optast ad hafa fyrer vidkuæde annad huort vpphaf edr ending þess fyrsta erendis sem i vikivaka kuedid var. Og ef so er ad nockur vill fleire dansleika vpptelia, so sem ad er Hríngbrot, Frantzens leikur, Þorilldar leikur, Hindar leikur, Háu Þóru leikur, Hestreidar leikur, Hiartar leikur, Fingálfs leikur og adrir þess háttar sem kuedindis skapur til brukadist, þa meiga þeir þo vijst heimfærast og reiknast annadhuort med danse edr vikivaka.

Skæmtelegene var de, som övedes mere for lystigheds skyld og til morskab end for at pröve styrke og kræfter, nemlig dans og vikevake. Dansen var og er endnu således beskaffen, at en synger for, den såkaldte dansemand, og to eller flere stemmer i (sekunderer); de andre danser og træder takten i overensstemmelse med det, som bliver sunget for. Til vikevaken möder (i v. deltager) derimod mænd og kvinder; mændene tager en pige eller kone i hånden, så at mand og kvinde danser dær sammen (ved hinandens side). Så vel dansen som vikevaken minder noget om græske lege, ti vikevaken er ikke ulig den leg, som Lakedæmonierne kaldte "ormon", uden for så vidt som der mulig var den forskel, at i vor islandske vikevake kvæder den ene efter den anden et kvad eller vers og hviler sig så, medens alle de andre gentager denne halvstrofe (verslinje?) og alle kvæder den da i forening [1]). Når de har sunget verset helt ud, plejer de sædvanlig at have som omkvæd begyndelsen eller enden af det förste vers, som blev sunget i vikevaken. Dersom det er tilfældet, at nogen vil opregne flere danselege, således Ringbrud, "Frantzens" (ↄ: Frísa) leg, Torhildsleg, Hindeleg, Höje-Torasleg, Hestridtsleg, Hjorteleg, Finngalknsleg og andre af den slags, som der brugtes sang til, da kan disse sikkerlig henföres og regnes enten til dans eller til vikevake [2]).

[1]) Tydeligere udtrykt er vel meningen denne: Den ene efter den anden synger et kvad eller et vers; efter at have afsunget en halvstrofe (eller verslinje?) hviler han sig, medens alle de andre gentager denne.

[2]) Til dette sidste punktum med dets opregning af danselege svarer, som det vil ses, i den latinske tekst kun en almindelig bemærkning (Legene er behandlede hos Ó. Davíðsson s. 95 ff.). Derefter fölger så vel i Crymogæas latinske tekst som i den islandske oversættelse en opregning af barnelege, hvor også oversættelsen vidner om stor selvstændighed og er meget oplysende. — Når i Crymogæa-oversættelsen rime-forsangeren (efter den her fremstillede opfattelse) kaldes dansemand, kan henvises til en hos O. D. s. 144 optagen beretning fra senere tid (c. 1800), hvor samme udtryk fore-

Vi har sikkert her de to arter af dans, som kan fölges langt tilbage i tiden på Island, og som er de eneste, der overhovedet omtales på denne ö: 1) den episke dans, udfört efter afsungne rimer, og 2) den lyriske vikevake, hvor danseteksten, som bestod af erotiske eller satiriske — til dels improviserede — vers, ydedes af selve deltagerne; med særlig udvikling af et dramatisk element opstod her som andensteds danselege, således som de fleste af de i det for oversættelsen særlige tillæg nævnte [1]). Dans til afsyngning af rimer, som til dels endog digtedes til dette brug, kendes af flere eksempler fra 15.—16. årh. (se O. D., Ísl. vikivakar s. 76 ff.) og går vistnok så langt tilbage som selve denne digtart, d. v. s. til 14. årh.; nogen ældre episk digtning til denne anvendelse har næppe forekommet, og navnlig kan det fremhæves, at Island ikke kender nogen til vore folkeviser svarende balladedigtning; de såkaldte "fornkvæði" er en sen og ufolkelig overföring af danske folkeviser og har aldrig trængt igennem hos befolkningen. Den oprindelige islandske danseform har efter al sandsynlighed vikevaken været, selv om navnet först forholdsvis sent optræder. Til tekst har man dog ikke haft de nu såkaldte vikevake-kvæder, som hovedsagelig er moraliserende eller opbyggelige digte, der ifølge indhold og form tilhörer en forholdsvis sen tid (17. årh.) og ikke kan have egnet sig til almindelig brug.

Crymogæa i forbindelse med bevarede eksempler fra ældre tid viser, at vikevaken er bleven danset til kunstlöse — ofte

---

kommer; ligeledes skelnes dær imellem mandsdans og kvindedans, så at muligvis en tilsvarende forskel må forudsættes mellem Crymogæas to arter dans.

[1]) Rimerne (rímur) er som bekendt digtcykler omfattende versificeret sagastof, hvis enkelte afsnit betegnes "ríma", et navn, som sigter til versenes bygning over forskellig vekslende enderim; navnet "vikivaki" er uklart, men beror sandsynligvis på en omdannelse af det latinske "vigilia". Når ifg. Crymogæa-oversætteren danselegene kan henföres til enten dans eller vikevake, er sandsynligvis det lyriske element det afgörende, således at f. eks. "ringbrud", der vistnok svarer til R. Steffens "sprungne langdans", må henföres til förste art, de fleste övrige til anden.

slibrige — småvers af den ovenfor angivne art. Nogle tilfælde (alle anförte hos O. D., ísl. vikivakar) vil belyse dette. Fra vikevakernes sidste tid, da de havde et meget slet rygte, erindres tvetydige småvers (O. D. 34); fra 16. årh. kendes et spottevers, som en barnlös storbondes hustru lod tjænestepigen kvæde for husbonden under en vikevake-dans, hvori impotens forekastes denne (O. D. 16); af Sturlunga saga og de med denne samtidige kilder ses det, at i 13. årh. var dansevisen hyppig af satirisk indhold, og flere af de i Sturlunga saga anförte spottevers må antages at være digtede til dans (O. D. 13). Endelig angiver udtrykkelig den ældste kendte, i en bispesaga opbevarede beretning om dansen på Island, at denne bestod i, at mænd og kvinder under dans sang usömmelige og letfærdige viser til hinanden, en forlystelse, som allerede ved år 1100 var i fuld gang; kvadenes art og versenes udveksling mellem mand og kvinde svarer, som det vil ses, ganske til den senere vikevakes ejendommeligheder.

R. Steffen har udförlig påvist den höje ælde og vide udbredelse af en enstrofig digtning, som har været brugt ved dans, og som går længere tilbage end balladedigtningen. Når denne enstrofige digtning antages enerådende på Island indtil rime-digtningens opkomst, bliver bispesagaens, fuldt pålidelige, angivelse forklarlig, at dans har været i blomstring på Island på en tid, hvor episk balladedigtning her næppe kunde forudsættes. Meget af den enstrofige digtning er ifölge Steffen bevaret som omkvæd til yngre digtning, det er småvers, hovedsagelig af elegisk-erotisk indhold, således som de forekommer knyttede til de middelalderlige folkeviser, til danselegene og for Islands vedkommende til "fornkvæderne" (O. D. 331 ff.). Herhen hörer sikkert også det bekendte i Sturlunga saga bevarede halvvers, som hövdingen Tord Andresson år 1264 kvad i forventning om sin forestående död, "Mínar eru sorgir þungar sem blý", der i sagaen kaldes en

"dans" — det var nemlig tidens udtryk for dansevise, efter kildernes brug af ordet at dömme snarest enstrofige vers; at det, som vel sædvanlig antaget, skulde være et til en ballade hörende omkvæd, er kun en formodning ud fra den forudsætning, at sådanne småvers skylder deres oprindelse til balladedigtningen [1]).

Bægge de i Crymogæa skildrede arter dans opfattes som ringdans, og at denne danseform, som var den i middelalderen almindelige, er gammel på Island, ses af, at "ringleg" er den benævnelse, hvormed f. eks. i den middelalderlige oversættelse af det gamle testamente (Stjórn) Vulgatas "chori" gengives, og allerede år 1171 omtales en ringleg på Island. Om ringdans har været enerådende, er vanskeligere at afgöre; i og for sig måtte vikevakens vekselsang let medföre en större bevægelighed, og pardans er heller ikke i middelalderen ukendt [2]). Muligvis mangler heller ikke ganske antydning af noget sådant i islandske kilder. Således kan den i den æventyrlige Bósa saga (Jir. s. 45—47) skildrede dans, som rigtignok skylder en trylleharpe sin voldsomhed, næppe have været andet end pardans eller enkeltmandsdans, og når det i Sturlunga saga år 1255 berettes om en præst, der mod biskoppens vilje deltog i et stort dansegilde, at hans dans blev meget beundret, må dette vel forudsætte en selvstændigere fremtræden end der kunde blive enkeltmand til del i en ringdans.

[1]) Det 18. årh:s dansevers har, for så vidt de kendes, været enderimede, og om den ældre tid vides intet. Steffen har fremhævet som den oprindelige form for folkelig lyrik (dansepoesi) småvers indledede med en naturindgang, hvortil knytter sig en forestilling fra menneskeverdenen. Stöttede hertil har A. Heusler og W. Ranisch i deres 1903 udgivne "Eddica minora" fremdraget fra æventyrsagaen Áns saga bogsveigis et bogstavrimet vers i klassisk oldnordisk metrum (fornyrðislag), hvori de ser en på lignende måde anlagt dansevise, i en form ældre end den enderimede digtnings fremtrængen. Men desværre er verset ufuldstændig bevaret og den smukke hypotese således mindre sikker. Se Edd. min. LXXXVII, 104.

[2]) Se Fr. Böhme, Geschichte des Tanzes in Deutschland, Leipzig 1886, Sml. R. Steffen's Folklyrik.

R. Steffen har i sin oftere nævnte, fortjænstfulde afhandling om enstrofig nordisk folkelyrik gentagende behandlet dansen på Island, og hans opfattelse af vikevakens udvikling fra vekselsang med dans og enstrofige danseverв falder til dels sammen med ovenstående fremstilling, som har kunnet stötte sig til de af ham vundne resultater, ligesom samme tanke ifölge Steffen allerede tidligere skal være udtalt af professor Moltke Moe i Kristiania (se Steffen s. 173). Når spörgsmålet om den islandske dans atter her er fremdraget, skyldes det den större sikkerhed, som Crymogæas rette forståelse formentlig giver den opstillede hypotese, for hvilken vægtige grunde synes at tale, og som sikkert fortjæner almindelig opmærksomhed.

Hvad Crymogæa-oversætterens mening har været med den af ham foretagne bearbejdelse, får stå hen; Arngrim Jonsson nævner han ikke, og den eneste i Crymogæa forekommende henvisning til et tidligere arbejde af A. J. (s. 16: Libellus 1593, d. v. s. Brevis Commentarius) er udeladt. Muligvis kan dog A. J:s navn have forekommet på det sandsynligvis tabte titelblad. Men det er vel heller ikke udelukket, at opfattelsen af forfatter-ret har været så vag, at oversætteren har anset sig berettiget til ved den af ham foretagne overföring ligesom at skabe et nyt værk.

Kr. Kålund.

Skjaldenes sprog.

Nogle småbemærkninger.

I. *Méil-*.

(Bemærkninger om Einarr Skálaglamm og Hallfrøds ungdomsdigtning.)

Den islandske skjalds digterværker er os i reglen kun brudstykkeagtigt bekendte, og det vil desuden ofte være tilfældet, at hvad der er bevaret altsammen stammer fra skjaldens bedste tid, så at hans udvikling bliver os ganske ukendt. Hos nogle af de störste som Sigvat og Egil kan vi få noget indtryk af deres digteriske udvikling, men mest dog af, hvorledes de modnes til större mænd, og dette naturnødvendigt præger sig i deres digtning. Det er da ikke uden interesse at göre et forsøg på, om vi kan påvise en rent stilistisk udvikling hos en af skjaldene. Det følgende skulde være et sådant forsøg, men det må tillades mig at tage et lexikalsk spørgsmål til udgangspunkt, idet jeg selv netop gennem dette lexikalske spørgsmål først er kommet ind på disse betragtninger.

Ordet *méil* har det ikke hidtil lykkedes at give en virkelig tilfredsstillende tolkning af. Det forekommer i Einarr skálaglamms *Vellekla* (v. 4 Wisén) og i Hallfrøđr vandræđaskálds *Hákonardrápa* (stev). Den Svb. Egilssonske forklaring af ordet som 'ferrum, telum' støttes dels af en henvisning til oldeng. *mǣl*, dels ved Sturlungasagaens vers (fra 1244—45): *ruđusk mél í styr stála stinn* [1]). Men formforskellen mellem oldeng. *mǣl* og det isl. ord er vel for stor, og Sweet henfører det poetiske *mǣl* i bet. 'sværd' til samme stamme som det der betyder 'et mærke' (isl. *mál,* Fr.[2] II, 625 flg.). Formforskellen er endnu större, når vi tager hen-

[1]) K. Gíslason Efterl. Skr. I s. 110.

syn til den ældre form, som verset kræver hos Einarr og Hallfrøðr, end når vi som Svb. Egilsson holder os til den sammentrukne form. Fra betydningens side er forklaringen dærimod fuldt tilfredsstillende, sml. *þróttar fúrs skúrum* (Vellekla 5 Wisén). Men selv om den er tilfredsstillende, kan den ingenlunde siges at være sikker. Ja, man kan vist endda vove at tvivle om, hvorvidt vi har det samme ord i Einars *méilregn* og Hallfrøðs *méilskúrir* som i det nyere *mél*. Dette sidste må i alt fald ikke afgöre vor opfattelse af de gamle skjaldes udtryk.

Jeg tror, at *méil-* hos Hallfrøðr er lån fra Einarr, og at det ikke er noget enestående, men at Hallfrøðs ungdomsdigtning, særlig Hákonardrápa, i det hele er stærkt påvirket af Einarr.

Finnur Jónsson har i sin Litteraturhistorie (I, 545 flg.) med grund fræmhævet Einars *námgirni*, og at han har lært af Egill Skallagrímsson, men der kan også være grund til at nævne, at han har benyttet det lærte på selvstændig måde, og at han også selv synes at have været nydannende. Dette forekommer mig særlig at være tilfældet med kenninger for skydekamp.

Og ligesom Einarr skálaglamm har lært af sine forgængere, har efterfølgerne lært af ham, og der har været adskilligt flere end Snorre, som har kunnet Vellekla udenad. Således har hans navne Einarr Skúlason åbenbart ikke været ukendt med det. Vi kan tage et vers som det i Sn. E. I, 418 (Finnur Jónssons udg. Skáldskaparmál v. 152):

Glymvindi lǽtr Gǫndlar
(gnestr hjǫrr) taka mestum
Hildar segl, þars hagli,
hraustr þengill, drífr strengjar.

Vi sammenligner så dette halvvers med Vellekla 2 (Wisén), i den form det har i Finnur Jónssons Heimskringla-udgave I s. 236:

Vasat ofbyrjar ǫrva
odda vífs í drífu
sverða sverrifjarðar
svanglýjaði at frýja;

brakrǫgnir skók bogna
(barg ofþyrmir varga)
hagl ór Hlakkar segli
hjǫrs (rakkliga fjǫrvi).

Det kan her ikke være tilfældigt at vi finder et tredobbelt sammenfald af kenninger: *odda* ◡ *vífs* ◡ *ofbyrr* (eller *drífa*) ~ *Gǫndlar* ◡ *glymvindr*, *Hlakkar* ◡ *segl* ~ *Hildar* ◡ *segl*, *bogna* ◡ *hagl* ~ *strengjar* ◡ *hagl*. Dette sammenfald kan så meget mindre være tilfældigt, som den anden af disse kenninger kun forekommer på disse to steder, og den tredje med rimelighed kan formodes at være skabt af Einarr skálaglamm.

Nu er ganske vist Einarr Skúlason en så meget ringere skjald end Hallfrøðr, at man ikke har lov at slutte fra den enes forhold til den andens, men på den anden side må man mindes, at Hallfrøðr som ganske ung mand kom til den fyrstes hird, som Vellekla er digtet til, og det er da naturligt, at hans berömte forgængers berömte værk har påvirket ham. Og det har det, efter min overbevisning, også gjort, men på en sådan måde, at Hallfrøðs ejendommelighed dog samtidig træder stærkt fræm. Også hos Halldórr ókristni synes der at kunne spores påvirkning fra Einarr, men hværken i påvirkningens naivt åbne præg eller i selvstændig udformning synes han at nå op imod Hallfrøðr. Vi skal omtale nogle af de træk, som tyder på en sådan indvirkning hos Hallfrøðr, og vi vil let se, at disse spor findes renest og stærkest i Hallfrøðs første digt, det som er rettet til samme fyrste som Vellekla, Hlade-jarlen Hákon [1]).

Aldeles påfaldende hyppigt bruger Einarr ordet *morð* i betydningen "kamp". Det kan også findes hos andre, men hos Einarr er det nær ved at blive det normale ord (Vell. v. 12, 13, 15, 18, Sn. E. I, 244) og hertil kommer *vinða myrðir* som betegnelse for Hákon jarl. Også hos Hallfrøðr

[1]) Henvisn. i det følg. gælder versetallet hos Wisén.

finder vi en sådan forkærlighed for *morð* (Ódr. 8, Edr. 14, 24), *vinða myrðir* (Edr. 7), og på samme måde træffer vi hos Halldórr ókristni *morð* (Hkr. I, 434) og *vinða myrðir* (Hkr. I, 452). Dette sidste udtryk findes også i en navnløs samtidig nidvise (Hkr. I, 316) ironisk om danekongen, og der er grund til at antage, at brugen af denne kenning på alle tre steder går tilbage til Einarr som forbillede. (Senere synes denne kenning ikke at forekomme). Brugen af *morð*, som det nöje hænger sammen med, er næmlig langt mere almindelig hos Einarr end hos Hallfrøðr (om Halldórr er det på grund af det lille stof vanskeligere at sige noget bestemt). Ligeledes synes betegnelsen *vinða myrðir* att passe bedre på Hákon jarl, end på de andre fyrster det bruges om.

Dersom brugen af *morð* og *vinða myrðir* var en enestående lighed mellem de to skjalde, vilde jeg ikke lægge nogen særlig vægt på det. Men det gælder for andre ting også. Einarr synes at have været nydannende med hensyn til kenninger for skydekamp, som jeg allerede har sagt. Men svarende til Einars *hjalmgráp* (Vell. 5) har Hallfrøðr *hryngráp Egils vápna* (Hákdr. 8), og svarende til det allerede nævnte *bogna hagl* finder vi hos Hallfrøðr *strengjar hagl* (Hákdr. 7). Hertil hører også *méilregn* og *méilskúrir*.

Einars kenning *Ullar askspgn* (Sn. E. I, 246) sammenstiller Finnur Jónsson (Litteraturhist. I, 545) fint med Egils *geirvangs raðar*, og han har vist ret i at formode en sammenhæng mellem dem. Men det ligger unægtelig nærmere endnu at sammenligne Hallfrøðs *Ullar askþollum* (Hákdr. 1), og atter her synes Einarr at have mere grund til at bruge kenningen end Hallfrøðr, idet guden Ullr synes at have stået i höj gunst hos ham. Ulls navn er det gudenavn, som forekommer oftest hos Einarr.

Imidlertid er det lige så iöjnefaldende, at Hallfrøðr er en langt frodigere digternatur end Einarr, og i den henseende er netop nogle af parallelstederne særdeles oplysende.

For hærklæder anvender Einarr den sjældne kenning *Heðins váðir* (Vell. 21, *Heðinn* er i det hele stærkt brugt af Einarr, sml. Vell. 1, 13, 14, 24). Fuldstændig svarende hertil har Hallfrøðr *Hǫgna váðir* (Hákdr. 2), men her tilföjes epitetet *hamri slegnar*. For Hallfrøðr må det givne billede synes for lidet sigende, han vil have mere realitet ind i det ved at angive, at de klæder ikke er slåede sammen med et almindeligt slagbord men med den tunge hammer.

På samme måde forholder det sig med Einars *randarlauks røkilundr* (Vell. 3) overfor Hallfrøðs *randfárs røkilundr brumaðr hári* (Hákdr. 1), som danner en stærk og ejendommelig modsætning til *þriðja barrhaddaða biðkván*. Atter her har vi den påfaldende lighed, men hos Hallfrøðr den frodige fantasi, som kræver et malende tillæg. (Muligvis har vi den samme kenning igen hos Hallfrøðr i "randaliðs rækimeiðar" K. Gísl., 44 Pr. s. 13).

Og påny træffer vi det samme forhold i fjærde linje af Einars (Sn. E. I, 418):

Né sigbjarka serkir
sómmiðjungum rómu
Hárs við Hǫgna skúrir
hléðut fast of *séðir*

og Hallfrøðs (Hákdr. 7)

Ok geir-Rótu gǫtvar
gagls við strengjar hagli
hungreyðǫndum hanga
hléðut éarni *séðar*.

Den lille forandring hos Hallfrøðr er ganske af samme art som de alt omtalte.

Alle disse påfaldende ligheder og forskelle mellem de to skjalde gælder særlig Hallfrøðs Hákonardrápa, og når vi finder et ejendommeligt sidestykke til *sigbjarka serkir* i Ódr. 5: *bǫðserkjar birki barklaust*, påtrænger den tanke sig, at verset med urette af Snorre er blevet henført til Ódr.; det kan

fuldt så godt passe til Hákon, hvis nærværelse ved Danevirke er godt bekræftet (sml. Vell. 19), medens Óláfs tilstedeværelse er historisk usikker [1]).

Det har været mig om at göre at få klart fræm både de påfaldende overensstemmelser, der er mellem Hallfrøđs kenninger i hans ungdomsdigtning og hans ældre fælles, og den lige så påfaldende billedpragt hos Hallfrøđr, så meget mere påfaldende, som han senere i langt ringere grad anvender malende tillæg. Som moden digter undgår Hallfrøđr både de rene lån fra Einarr og den noget pralende ordrigdom, bliver, kan man gærne sige, mere klassisk i sin form.

Men lad os så vende tilbage til udgangspunktet for vor undersøgelse. Vi må i *méilregn* og *méilskúrir* søge betegnelser for skydekamp, og der er et ord, som i betydning fuldtud tilfredsstiller vore fordringer, og hvis form næppe kan siges at tale imod, at det er vort *méil-*. Det findes i forskellige former som (*ǫr-* eller *ǫrva-*) "-mal, -mæil, -melr, -mælir" (vokallængden usikker, Fr.[2] III s. 1092—93. Jómsv. 1882 s. 131) og betyder *kogger*. At den skjald, som kaldte pilenes flok *bogna hagl* og *hjalmgráp* også kunde kalde den 'koggerets byge', synes uimodsigeligt, og at Hallfrøđr kan have lånt dette som så mange andre udtryk fra ham, er klart. Da det dærved bliver rimeligt, at det dunkle ord for kogger går tilbage til en tostavelsesform, vil det måske bedre kunne lykkes at finde en etymologisk forklaring af det, ligesom at fastslå dets egentlig rette form. Men herpå tör jeg ikke indlade mig.

---

[1]) Til Hallfrøđs Hákonardrápa skulde jeg også være tilböjelig til at henføre den halvvise Sn. E. I, 426, som U. og 748 tillægger Þjóđolfr. I hele sit stilpræg er den ensartet med dette digt; de "hjaltnaglernes master med skeder til sejl", som vipper "i Ulls skibs uvejr" ser meget lidt Þjóđolfske ud. For resten ser det, efter overskriften *askr Ullar* at dömme, ud til at det først har været meningen at citere en af de ovenfor omtalte strofer, snarest vel Hákdr. 1.

II. Nogle "manna-heiti ókend".

I Skáldskaparmál (Sn. E. AM. I, 528 flg. Finnur Jónssons udg. kap. 63 s. 142) findes forklaringer på en del *manna heiti ókend*, som mere eller mindre må betragtes som folke-etymologi, om end af den lærde slags. Ofte henføres sådanne ord till en fyrste som eponym, sål. *beimar* til *Beimuni*, *skatnar* til *Skati* (sml. S. Bugge: Om Rökstenen s. 146), *bragnar* til *Bragi*, *gotnar* til *Goti*, *lofðar* til *Lofði*. Jeg er på forhånd tilböjelig til at anse alle disse tolkningsforsøg for at være lige så værdifulde som Snorres andre forklaringer. Hans henförelse af *rekkar* til kong Halv, hans forklaring af *firar* og *verar* som landeværnsmænd er gode typer på, hvorledes han lægger en bibetydning ind i et ord, som fra gammel tid i de germanske sprog har været almindeligt ord for "kæmpe, kriger, mand". Ti *rekkar* kan ikke godt skilles fra mht. *recke* kriger, oprindelig iflg. Kluge "fremmed, landflygtig kriger"; *firar* hører sammen med oldeng. *fīras* krigere, oldsaks. *firihōs*, oht. *firahim* (Hoffory, Ark. II, 17 og det dær anførte), *verar* endelig er et velkendt fællesjafetisk ord, som også findes i ental i oldnordisk (både vestnord. og østnord.). Det er dærfor med god grund at Bugge (Ark. II, 219) ikke lægger nogen vægt på Snorres tolkning af *ljónar* som fredsstiftere. At Snorre kan have truffet det rette en enkelt gang (*seggr*?), er en anden ting, som ikke giver hele hans fræmstilling större troværdighed.

Et par af de her nævnte "manna heiti" hører i deres dannelse sammen. Det er *fyrðar* og *lofðar*. De forklares som dannelser på *-iþ-* af Hellquist, Ark. VII, 168, og denne forklaring er vel den rette. Også ved dem gælder Snorres forklaringer kun som individuelle indfald.

Som følge af denne tingenes stilling kan man heller ikke tillægge det nogen betydning, at han siger: *virðar heita þeir menn er meta mál manna.* Denne forklaring står fuld-

stændig på samme trin som den der er givet Sn. E. AM. I, 334 (Finnur Jónsson kap. 29) af brugen af træers navne i mands- og kvinde-kenningar. Men sammenstillingen med nomen agentis *virðir* vurderingsmand er ganske betegnende for en tid, da hálfkenningar var begyndt at komme i almindelig brug. Et ókent heiti, som her ikke er taget med, er en fuldstændig parallel til dette ord, næmlig *ýtar* : *ýtir*. Og for bægge disse ordpar gælder det, at flertalsordene *virðar*, *ýtar* er gode klassiske ókend heiti, medens *virðir*, så vidt jeg ved, aldrig, *ýtir* først i ganske uklassisk digtning forekommer som ókent heiti.

Men de to ord har endnu andre ejendommeligheder til fælles. Erdmann har (Ant. T. för Sv. XI, 4 s. 21 flg.) fræmdraget *ýtar* som en form der fuldstændig svarer til oldeng. *ýte* (Wídsíð), navn på en germansk folkestamme, lat. *Eutio* i samme betydning. Han formoder at det er en sideform til det velkendte navn *jótar*, *iutæ*, som bruges om Jyllands befolkning. Navnet *ýtar* er altså et folkenavn, som ikke længere er kendt af skjaldene som folkenavn. Men det samme er sikkert tilfældet med *virðar*, navnet på Värends befolkning. Man finder aldrig dette navn i sin folke-betydning i norrønt sprog, men netop dærved står det aldeles ens med *ýtar*, som heller ikke kendes i folke-betydning.

Det ligger nu nær at spørge, om disse to ord står alene, eller om andre deler skæbne med dem. Det sidste er sikkert tilfældet. Til ono. *fjǫrvar* (*fyrvar?*) svarer temmelig nöje det *fervir* som forekommer hos Jordanes (Läffler i Sv. ldsm. XIII, 9 s. 8), *ljónar* Bugge Ark. II, 218, *liothida* Läffler a. st., *gotar*, *gotnar* er vel ligefræm det kendte folkenavn, som heller ikke norrønt forekommer som navn på Gotlands indbyggere. Endvidere kunde muligvis *beimar* være en gammel germansk form for Böhmernes navn. Dette sidste er dog kun en løs formodning, som jeg ikke kan støtte med nogen udredning af navnets historie.

Er det nu en tilfældighed, at navne på forhistoriske folkeslag — ti som sådanne må vi regne disse navne — bruges som ókend manna-heiti i skjaldedigtningen, eller har det en dybere grund? De historiske folkenavne bruges ikke på den måde. De kan bruges om det virkelige folk — *englar*, *saxar*, *danir*, *svíar*, *gautar* — de kan bruges i kenningar, som jættebetegnelserne *bergdanir*, *-mǿrir*, *-saxar*, *fjallgautr* (?), *fjalla finnr*, sml. kenningar med *bretar*, *hǫrðar* i Eilífs Þórsdrápa. Men ókend kan de ikke bruges, i alt fald er brugen af *gauta* Fms. VI, 409 om Engelskmænd noget temmelig enestående.

Det synes da rimeligt, at vi her har en kilde til ókend manna-heiti, i folkenavne som ikke længer er knyttede til kendte samtidige folk, medens ganske naturligt navnene på kendte samtidige folk, både statsnavne, som *danir*, *englar*, og navne på mindre folkedele, som *mǿrar, hǫrðar, jótar*, har været ubrugelige på denne måde, idet deres egentlige betydning har villet gribe forstyrrende ind i opfattelsen. Kun i kenninger, hvor dette var umuligt, har de kunnet bruges som fornǫfn.

Vi har da her en ejendommelig parallel til brugen af dyrenavne, hvis grundbetydning var ubrugelig, som navne på krigere og høvdinger, oldengelsk *beorn, freca*, oldnordisk *jǫfurr* (Falk, Arkiv V, 258), medens forholdet ved *haukr* (sst. 259) er et ikke så lidt andet, idet dette ord næsten altid har noget bestemt dyrisk i sin betydning.

I og for sig er det her sagte ikke nyt. Erdmann og Falk har, som det er antydet, allerede fræmsat lignende tanker, og det er mig bekendt, at også Noreen har været inde på en sådan betragtning. Men det har forekommet mig nyttigt, som endnu et lille bidrag til forståelse af skjaldesprogets udvikling, at se på disse ord i sammenhæng.

III. Hovedtryk på andet sammensætningsled.

Efter Pippings Bidrag till Eddametriken (Hfors 1903) kan det vel anses for sikkert, at versformerne IV 13 og IV 14 af formerne ⏑́ × ⏑́ × og ⏑́ × × x̀ er så sjældne, at man ikke kan regne med dem. Heller ikke Sievers godkender sådanne versformer. Men dersom vi forudsætter — hvad man vel i almindelighed gör, især fra islandsk side — at sammensætninger og lignende ord altid har haft hovedtryk på første led, får vi i Sigvats Knútsdrápa nogle vanskelige vers. Der er (citeret efter Wiséns versetal)

2.3 *Haralz í her* ⏑́ ⏑ – ⏑ – –́

som ikke har en eneste tilsvarende verslinje i eddadigtene;

3.4 *Selunz kilir* ⏑́ – ⏑́ ×
3.6 *Qnundr dǫnum* ⏑́ – ⏑́ ×

med blot Vsp. 16.8 *Lofars hafat* som tilsvarende.

Så vidt jeg kan se, har ingen af de andre som har digtet i toglag sådanne verslinjer, og det går vel næppe an at beskylde Sigvat for ikke at have overholdt versets fordringer.

Dærimod finder vi hos Pipping under IV 24 følgende

Vsp. 37.5 en annarr stóð	Hym. 12.7 en a[f]r í tvau
43.5 en annarr gelr	13.2 en einn af þeim
53.3 er Óðinn ferr	21.5 en aptr í skut
Hym. 8.5 en ǫnnur gekk	osv., i alt 26 eksempler.

Under IV 23 finder vi

Vsp. 3.6 né upphiminn	Þr. 31.7 ok ætt jǫtuns
Hym. 28.1 ok enn jǫtunn	Vgt. 7.5 en ásmegir
31.4 í ásmegin	Rþ. 48.4 en ór hafið
Þr. 2.7 né upphimins	osv., i alt 46 eksempler.

Nu ved jeg vel, at Pipping vil have første stavelse i disse vers opfattet som lang, dvs. over to moræ, men jeg tror ikke han har ret i denne opfattelse. Sammenligner vi næmlig hans eksempler under IV 13 –́ – –́ –, finder vi dær som de kortest mulige former af første stavelse:

Vsp. 15.1 þar var Draupnir
18.7 lá gaf Lóđurr
35.7 ver vel glýjuđ
36.1 á fellr austan
39.7 þar só Níđhọggr
53.1 þá kømr Hlínar

Vsp. 53.7 þar man Friggjar
Þr. 23.8 ávant þykkir
Vgt. 3.1 sá var blóđugr
3.5 fram reiđ Óđinn
Rþ. 31.1 þá tók Móđir
osv.

Af gudekvadene har kun Vǫ́l. (naturligvis), Hdl. og (mærkeligt nok) Hym. former som

Hym. 27.10 hver í gøgnum
34.5 en á hǽlum.

Det kan dog næppe være tilfældigt, at vi træffer den anden form netop i typerne IV 24 og IV 23. I fuldt uddannet vers vil næppe formen kunne tillades.

Der er da næppe anden udvej, hvis Sigvats vers skal tages for godt digtede — og han tillod sig vel ikke at göre det mindre godt, fordi det var til ære for en dansk konge — end at antage, at det første ord i de tre verslinjer har haft hovedtryk på anden stavelse.

Askov.

Marius Kristensen.

Beiträge zur altgermanischen Mythologie.

Die Ueberfülle des Materials, die dem Mythologen zur Verfügung steht, hat ihre Gefahren; und grade in neuester Zeit haben die gelehrtesten und stoffreichsten Untersuchungen sich nicht allemal als die glücklichsten erwiesen. Ich erinnere nur daran, wie Kauffmanns "Balder" einstimmig zurückgewiesen wurde, während etwa Chadwicks schmales Heft über den Odinskult sich als ergiebig und überzeugend erwies! Ich darf mir nicht schmeicheln, so Wichtiges oder — so Sicheres wie er geben zu können; dennoch möchte ich es wagen, einige Vermutungen vorzutragen, die ich mit dem grossen Apparat weitläuftiger Parallelen teils nicht stützen

kann, teils nicht einmal stützen möchte. Scheinbar zusammenhanglos, haben sie doch eine innere Verbindung in der Gesamtauffassung unserer ältesten Mythologie, die ich in nicht zu ferner Zeit hoffe vorlegen zu können.

1) *Tuisto.*

"Celebrant carminibus antiquis ..... Tuistonem, deum terra editum, et filium Mannum originem gentis conditoresque". Tac. Germ. cap. 2.

Die Literatur zum Namen Tuisto stellt Golther Mythol. S. 206 anm. 2 zusammen. Die Verwandtschaft mit got. *tvis*, "auseinander", altn. *tvisvar*, "zwei mal" steht ausser Frage; nicht so die Bedeutung. "Da Himmel und Erde an ihm Anteil haben", sagt Golther, "da er ihr beider Wesen in sich vereint, heisst er der Doppelte, Zwiefältige". Aber es ist eine vage Vermutung, dass "der Sohn der Erde wohl den Himmel zum Vater habe"; und es ist eine moderne Abstraktion, dass Jemand "der Zwiefältige" heissen solle, weil Vater und Mutter verschieden sind. Eher lässt sich schon die zweite Vermutung halten: "Vielleicht auch der Zwitter, wenn etwa Mannus von ihm allein entsprang". Aber die männlichen Väter anderer Gottheiten — z. B. Zeus — werden nicht als Zwitter dargestellt; auch haben die häufigen Versuche, Namen auf hermaphroditische Wesen zu deuten — (vgl. z. B. Mentz Niederdeutsches Jahrbuch 31, 1 f., 1906, über altvile) sich nirgends bewährt.

Aber wir finden innerhalb der germ. Mythologie Anknüpfungspunkte. Ist es so sicher, wie Mogk (bei Paul, 2 Aufl., 3, 378) es ausspricht, dass der Mythus von der Menschenschöpfung ein ausschliesslich nordischer Mythus ist?

Dass Ymi nicht, wie E. H. Meyer wollte, gelehrten Ursprungs ist, hoffe ich (Zs. f. d. A. 37, 1 f.; vgl. Schütte Idg. Forschgen 17, 444 f.) endgiltig erwiesen zu haben. Ymi aber erzeugt im Schweiss aus sich selbst Mann und Weib,

sein einer Fuss mit dem andern einen Sohn (Vaf. 33, Gylf. 5). Wäre für dies Urwesen, dessen Teile selbständige "Ahnen" werden, "der Zwiefältige", "der Gespaltene" nicht der bezeichnendste Name?

Ymi ist, glaube ich, identisch mit Tuisto. Wie dieser ist er der Vater des eigentlichen Urmenschen, ist er *origo gentis*. Freilich steht bei Tacitus nichts von der Tochter, aber bei ihm ist wohl auch sonst nicht alles ganz in Ordnung. So hat der *deus terra editus* keine germanische Analogie: es wird eine Verwechselung vorliegen, da ja umgekehrt "aus Ymirs Fleisch die Erde erschaffen ward" (Vaf. 21). Die eddische Erzählung aber klingt durchaus altertümlich: der Urriese — der denn auch später zum Vater aller Riesen wird (Hyndl. 34) — geht aus dem Chaos hervor (und vielleicht will das Wort des Tacitus auch nicht mehr sagen als eben dies!): der Riese vertritt an sich überall in der Mythologie jene Formlosigkeit und grauenhafte Unbestimmtheit, die die Volksphantasie an den Anfang aller Dinge setzt. Nur noch ungeformter als die späteren Riesen haben wir ihn uns zu denken, so etwa wie die jüngeren theologischen Gespinste von Urrriesen (Vaf. 29). Ymi ist erst, um es modern auszudrücken, der Vater der Materie: aus seinem Körper gehen die "Weltteile" (Grim. 40—41) hervor, aber auch die Menschenwelt selbst durch männliche Parthenogenesis.

Soviel scheint mir recht wahrscheinlich, und ich werde gleich noch etwas zur Stütze dieser Gleichsetzung von Ymi und Tuisto anzuführen haben. Erlaube man uns aber für einen Augenblick, die Ursage noch weiter auszumalen! Ymi—Tuisto erzeugt unter seinen Achselhöhlen den Mannus, den Stammvater der Germanen, der wahren Menschen. (Ob nicht doch die lat. Etymologie des Germanennamens die beste bleibt?) Daneben auch dessen (namenlose?) Gattin. Erzeugt er vielleicht mit den Füssen die anderen Völker, die niedere Brut? Solche Scheidung bei den Ursprungsagen begegnet ja nicht

selten: ich erinnere nur an den indischen Bericht vom Ursprung der Kasten! "Als sie das Urwesen Purusha (= Mannus, Mensch!) zerlegten, da ward der Brahmana sein Mund, der Raganja ward zu seinen Armen; Schenkel war das, was jetzt Vaicja, aus den Füssen entstand der Cudra" (Kaegi, der Rigveda s. 235). Hierauf verwies in diesem Zusammenhang bereits J. Grimm (Myth., 4 Ausg. S. 473) — natürlich! was hätte er je übersehn? Die Scheidung des Menschen in eine obere und untere Hälfte (*fótahlutr* Sig. sk. 23, 4) ist ja eine volkstümliche Vorstellung, wie denn *fóthǫgg* in den Fms. wiederholt begegnet (vgl. Cleasby-Vigfusson 168 a). Der davon abgeleitete Gegensatz des von oben und von unten Stammenden kehrt in der (späten) Legende vom Göttertrank (Brag. 4) wieder. (Uebrigens ist die Gleichsetzung der Füsse mit zwei Brüdern auch epische Metapher Hamd. 15—16). Und man sieht in der tat nicht, was Ymis Fusskinder sonst bedeuten sollen.

Aber wir kehren auf den Hauptweg zurück. Ymi ist der Vater des eigentlichen "Urvaters der Menschheit" — genau wie Tuisto (vgl. auch *Kahlbaum* Mythos und Naturwissenschaft S. 19). Hierfür spricht nun noch ein Weiteres.

Unter den drei Söhnen Tuistos steht ihm offenbar Isto am nächsten, wie es der Reim erweist. Wenn nun Ing sicher Freyr, Irmin sicher Týr ist, möchte ich Isto für Oþinn halten, dessen Kult ja von den istväonischen Völkern ausgeht, und auf den (Vǫl. 63) direkt der Name des Vaters übergegangen ist: *Tveggi*, der Zwiefache! Wie häufig solche Gleichsetzungen von mythischen Vätern und Söhnen ist, weiss man. ich verwiese nur auf Erechtheus und Erichthonios, die (Preller Griech. Mythol. 2, 138. 140) einerseits Grossvater und Enkel und andereseits identisch sein sollen.

Weitere Argumente für die Gleichsetzung Oþinns mit Isto hoffe ich später beizubringen.

2) *Dea Sandraudiga.*

v. Grienberger, Zs. f. d. A. 35, 389 f. Much ebd. S. 328 vgl. Golther S. 470 (Mogk S. 374 lässt den Namen unerklärt).

"Der Name zerfällt in germ. Bestandteile, got. *audags*, altn. *audigr* "reich", und *sandr*, "wahrhaft", wie in Eigennamen, z. B. *Sandrimer*". Aber in *Sandrimer* oder *Sandrald* (Förstemann Namenbuch, 2 Aufl., S. 1299) das *r* durch ein erweiterndes Suffix stammhaft zu machen, wie v. Grienberger will (a. a. o. S. 391), ist nicht ganz unbedenklich; und schwieriger noch ist die Deutung. Ein so abstrakter Begriff wie "wahrhaft" ist mit einem alten Götternamen schwer zu kombiniren; noch mühsamer wäre es, ihn mit dem höchst realen Begriff "reich" zu verkoppeln. Jedenfalls könnte das Kompositum nicht eine wahrhaft reiche Göttin — etwa im Gegensatz zu anderen, die nur so thun, als besässen sie viel? — bedeuten. Golther übersetzt es so; aber diese Art, Eigennamen zu übersetzen, wird man sich überhaupt abgewöhnen müssen, wenn endlich Edward Schroeders lang erwartete Namenforschungen erscheinen. Wenn wirklich jene beiden Etyma festzuhalten sind, so wäre der Name als eine kopulative Verbindung aufzufassen (vgl. über kopulative Eigennamen meinen Aufsatz Zs. f. d. A. 43, 158 f.) und würde etwa "Herrin der Zuverlässigkeit und des Reichtums" bedeuten können. Golther hat sich wohl durch die unhaltbare Etymologie J. Grimms beeinflussen lassen: *suntarotac*, *praedives*.

Viel näher, scheint mir, läge die Herleitung von as. ags. *sand* altn. *sandr* und got. *rauds*, altn. *rauðr*: die Göttin, die den Sand rötet, den roten Sandstein (und dann auch wohl andere brauchbare Steinarten) schafft. Die Inschrift ist ja von den *cultores templi* (ahd. *harugari*, *parawari*, vgl. Golther S. 614) gewidmet, die zugleich als Bauherren zu denken sind.

Ist doch auf dem Rand einer Brunnenschale auch die Widmung an die Dea Vercana eingegraben (Much Zs. f. d. A. 31, 357, Golther S. 476): die Göttin des Wirkens, des Arbeitens — es braucht nicht *'Εϱγάνη*, die Schutzherrin weiblicher Hausarbeit (Frigg?) zu sein, sondern die Dedikation mag der Patronin der Arbeit am Tempel, der Schützerin der Stein- und Bauarbeiter gelten.

Sandraudiga wäre also weder Fulla (Golther) noch Nerthus (Much), noch "die wahrhaft reiche und glückliche Göttin und daher eine Göttin der Fülle" (v. Grienberger), sondern eine Lokal- und Specialgottheit, für die daher der von J. Grimm (a. a. o.) angedeutete, von Grienberger (S. 391 Anm.) abgelehnte Zusammenhang mit dem Ortsnamen *Sandert* wiederherzustellen wäre.

3) *Heimdall.*

Uhland Schriften 6. 14. Müllenhoff Zs. f. d. A. 30, 245; weitere Lit. s. Mogk S. 317. 352. 379, Golther S. 359, Meyer Mythol. der Germanen S. 408, v. d. Leyen Märchen in der Edda s. 6.

Heimdall ist nur im Norden (Meyer S. 42) und sogar nur in Island und Norwegen (ebd. S. 408, Mogk S. 317) bezeugt. Für spätes Aufkommen spricht manches: wir können keinen Kult nachweisen; der zusammengesetzte Name einerseits, der entlehnte (Rig) anderseits fallen unter den einfachen einheimischen Benennungen auf. Es gab eine Aristie des Gottes; aber gerade der verlorene Heimdallargaldr macht es wahrscheinlich, dass die Verehrung des dort gepriesenen Gottes noch der Propaganda bedurfte, wie die Oþinns zu der Zeit, in der die Grimnismal gedichtet wurden.

Die bisherigen Anschauungen hat Mogk erschüttert, indem er Rig statt mit Heimdall mit Oþinn gleichsetzt; wogegen bereits Meissner (Jb. f. germ. Phil. 26, 67) wohlbegründete Einwände erhoben hat.

Mir erscheint es gleich von vornherein als unglaublich, dass der Gott der Jarle Stammvater auch der Bauern und Knechte sein soll! Diese Vaterschaft kommt nur einem Gott zu, der mit allen Ständen so zu sagen berufsmässig zu tun hat. Ein solcher ist, wie ich glaube, Heimdall allerdings.

Sein Wesen ist mannichfach gedeutet worden. Gewöhnlich fasst man ihn als eine Emanation Tyrs auf, und indem man diesen — meiner Ansicht nach durchaus mit Unrecht — zum Sonnengott macht, erhält man für seinen Substituten die Bedeutung: er sei der Gott des anbrechenden Tages, der am Himmelsrand übers Meer aufleuchtende Tag (Golther S. 363 vgl. Meyer S. 408). Diese Deutung kommt, wie ich glaube, der richtigen mindestens sehr nahe — obwohl sie auf falschem Wege gewonnen ist. Oder man nennt ihn allgemein den Gott, dem die Frühe und der Anfang gehört (Uhland S. 14) — wozu dann die neue beliebte Erklärung Lokis als des "Schliessers" (seit Weinhold) ein symmetrisches Gegenbild liefert (Müllenhoff HZ. 30, 229 Mogk S. 318). Müllenhoff fasst ihn noch specieller als den Gott der Morgenröthe, vielleicht sogar des Regenbogens. Was aber hat (trotz Mogks gekünstelter Verbindung S. 319) der Gott der Frühe mit der Erschaffung der Stände zu tun?

Auszugehen ist wohl am besten von den specifischen Mythen Heimdalls. Ueber seine naturmythische Auffassung herrscht noch leidliche Uebereinstimmung. Ist auch die jüngere Vǫl. (Hyndl. 36 f.) ein verhältnissmässig spätes Produkt, so stimmt doch der Heimdallargaldr dazu (vgl. Golther S. 362) und so dürfte der Bericht von den neun Müttern des Gottes so alt sein, wie überhaupt seine Verehrung. Man pflegt nun diese neun Mütter mit den neun (freilich anders benannten) Töchtern der Ran zu identificiren — eine verführerische Uebereinstimmung (a. a. o. S. 363 Anm.). Das wären dann also die Wellen, denen am Rand des Horizonts der junge Tag entsteigt. Sollten aber die neun Riesentöch-

ter am Rand der Erde auch Wolken sein, wofür ihre Namen sprechen, so würde das an jener Deutung nichts zu ändern brauchen. Schwieriger schon ist Golthers Hinweis auf "Bergbewohnerinnen": "am Himmelsrand auf Bergen wird der junge Tag geboren". Aber die Hauptsache bleibt in jedem Fall, dass er am Rand der Erde aus unbestimmbaren Anfängen (aus dem Schoos von neun Müttern) aufsteigt.

Der Gott des jungen Tages, oder noch besser: der Gott des hellen Tages — das scheint mir allerdings das Wesen des über die Welt glänzenden Gottes. Dazu passt alles vortrefflich. Er ist der weisseste, hellste der Asen. Seine Zähne sind von Gold, sein Ross hat goldene Stirnhaare: der goldene Glanz des aufleuchtenden Tages, wie ihn die antike Skulptur an Helios symbolisirt. Er haust an dem Regenbogen, der sich vom Horizont herüberspannt, und ist Wächter der Götter, weil er an der Grenze ihrer Welt wohnt. Er bedarf weniger Schlaf als ein Vogel — weil er eben der wache Tag selbst ist; er sieht bei Nacht so gut wie bei Tag — weil für ihn die Sonne nie untergeht. Theologische Spitzfindigkeiten das, wie sie ähnlich die nordischen Priester für ihren Thor ersannen, dessen Macht da endet, wo die Welt aufhört: in "Utgard"! Märchenhafte Ausmalung des immer wachen Wächters, der das Gras wachsen hört, sah schon J. Grimm (Myth. 1. 193).

Dieser Heimdall mag wohl identisch sein mit Svipdag, der die Göttin der Morgenröthe befreit. Vor allem aber hat er doch mit den Menschen zu tun. Der Gott des hellen wachen Tages wird naturgemäss Schutzherr aller Tätigkeiten. (Wir lehnen uns an den bezeichnenden Ausdruck Goethes an, der im zweiten Teil des "Faust", v. 5455, die Victorie "Göttin aller Tätigkeiten" nennt).

Hier bietet sich nun eine überzeugende Analogie. Auf den indischen Gott *Savitar* (Oldenberg Religion des Veda S. 64) sind Attribute des Sonnengottes übertragen worden, wie

man umgekehrt Heimdall von dem (angeblichen) germ. Sonnengott abgeleitet hat. Ein Gebet an Savitar (Rigveda 2, 38) geben Geldner und Kaegi (70 Lieder des Rigveda S. 46) wie folgt wieder:

> Es streckt der Gott die breite Hand, die Arme
> dort oben aus — und alles hier gehorcht ihm —

grade wie Heimdalls Horn über alle Welt gehört wird. Auch er besitzt das Attribut des Goldglanzes; er hat goldene Arme (Kaegi Der Rigveda S. 70).

Ich denke durchaus nicht an Urverwandtschaft — schon deshalb nicht, weil beide Götter junge Bildungen zu sein scheinen —, sondern eben nur an Analogie. Es ist ja naheliegend, dass der Gott der Helligkeit ganz auf deren Begriff gestellt ist: weisse Farbe, Ton des Horns; hell, wie im Dialekt ("wir Sachsen sind helle!") = aufgeweckt = weise; strahlend wie Gold. Von hier aus, nehme ich an, wird dann Loki sein Gegner und Specialfeind, nachdem der Feuerdämon sich zum "finstern Princip" entwickelt hatte. Uebrigens sind diese Kämpfe wohl besser aus von dem Mythenkreise Lokis als von dem Heimdalls zu erklären.

Dass dieser am Rande des Horizonts wohnende Grenzwächter der Welt das Horn zum Jüngsten Tage bläst, ergiebt sich ohne weiteres aus seiner erwähnten Funktion. Auch der Jüngste Tag muss, wie alle seine Brüder, von ihm herangeführt werden. (So führt auch Savitar den Tag, und er freilich auch die Nacht, ein.) Darnach hiess der "Gott des Anfangs", der Tagesanfang, vielleicht gradezu "*hǫfuð*", Haupt — und dies wurde dann später der Name seines Schwertes (vgl. Golther S. 364 Meyer S. 409), grade so wie Mimir, das Haupt der Quelle, nachher durch "mythische Dittographie" noch sein besonderes abgetrenntes "Haupt" erhielt. Die alte benennung "*Hǫfuð*" aber, in der wir für ihn statt des auffälligen zusammengesetzten einen einfachen einheimischen Namen für diesen germ. Gott besässen, ist uns wahrschein-

lich erhalten — in der keltischen Uebersetzung *Rig*. (Man denke auch an romanische Wortentwickelungen wie ital. *capo*.) Die Skalden spielen noch gern mit dem Doppelsinn (vgl. Golther S. 365).

Rig nun stiftet die Ordnungen der Menschen und daher hiessen sie eben "höhere und niedere Söhne Heimdalls" (Vol. 1), woran R. Meissner (a. a. o.) gegen Mogk mit Recht festhält. Das ist die Primogenitur der Jarle und von ihr geht wieder der König aus (*kuning*, *konungr* mit patronymischem Suffix: "der Sohn des Geschlechts", wie etwa *phenninc* "der Sohn der Münzpfanne"). Wir haben eine mehrstufige Genealogie bei den Ständen grade wie bei den Menschen (s. o. zu Tuisto).

Die Paradoxie, dass die erst zu stiftenden Stände doch schon von Rig angetroffen werden, hat nicht viel zu sagen: erst der Gott macht aus den (gleichsam zufälligen) Urpaaren die fruchtbaren und sich mehrenden, die Welt sich unterwerfenden Klassen. Seine mystische Beiwohnung giebt ihnen dazu Kraft und Samen, wie die Dreiheit (Vol. 18) den Urmenschen Atem, Seele und Lebenswärme verleiht. Ist doch fast in allen alten Kosmogonien die "Schöpfung" nur eine Beseelung schon vorhandener Materie! Das zweite Mal wird Rig zum geistigen Vater des Königs, indem er ihm (Rig. 36) den eigenen Namen verleiht (auch der König heisst ja Häuptling!) und ihm seinen Geist einhaucht. Der König wird so das irdische Abbild Heimdalls: der weise Wächter, der Patron aller Stände, der Antreiber. Auf diese Tendenz der Verherrlichung des Königtums ist ja, wie zuletzt Niedner so schön gezeigt hat, das ganze Gedicht gestellt.

In dieser Bedeutung des Gottes für das Königtum mag auch die Ursache der immerhin auffälligen Namensübersetzung zu suchen sein. Die Alleinherrschaft war ja bei den Kelten früher und strenger ausgebildet als bei den Germanen; da mochte das Fremdwort feierlicher klingen, etwa wie

wenn unsere höfischen Dichter den Gott der Liebe "Amur" benennen (vgl. über die Einführung von *'konungr'* Heusler Arch. f. n. Spr. 116, 223).

Wie nun der König seinen Schatz, so besitzt Heimdall als Attribut den Widder, überall das Sinnbild des Reichtums (das goldene Vliess!), der deshalb (vgl. Golther S. 360, 1) seinen eigenen Namen führt. Der Widder ist das Substitut des Gottes (wie er in den Sagen von Abraham und von Iphigenie Substitut des Opfers ist): unter seinem Bilde, dem des horntragenden Führers der Heerde, dem des Besitzers des goldenen Vliesses ward wohl Heimdall selbst in früher Zeit verehrt. Daher wäre dann der ältere Kult ohne Spuren zu hinterlassen untergegangen.

Jung dagegen, wie alle "Heime" ausser Walhall, wird seine Burg Himinbjǫrg sein, in der er vergnügt seinen Meth, den Morgenthau, trinkt; jung auch die Rolle des klugen Ratgebers (Thrymskv. 14) und umgekehrt die Benennung als *"heimskastr ása"*: ein Wortspiel mit dem ersten Namensbestandteil von "Heimdall", oder theologischer Witz für den immer zu Hause festsitzenden Gott (Hav. 5), vielleicht von einem Propagandisten des wanderfreudigen "Weltinspektors" Thor erdacht, vielleicht auch nur symmetrischer Gegensatz zu seinem gesalbten Feinde, dem verschlagenen Loki.

So, denke ich, schliessen sich die scheinbar disparaten Züge zu einem geschlossenen Bilde zusammen. Heimdall ist kein Wane, sondern nur zukunftskundig wie sie; aber ein "Kulturgott" ist auch er: ein Gott der sich verschärfenden socialen Gliederung, ein Gott der Arbeit, den die altgerm. "Bärenhäuter" verspotten mochten (Lok. 48), ein Gott des Erwachens aus dem Zustand primitiver "Dumpfheit". So bildete sich die Figur wohl zuerst bei den kultivirteren Nordgermanen, fand eifrige Verehrer, die ihm ein Hohelied (Heimdallargaldr) sangen, drang aber doch nicht recht durch wie die Götter der alten Stände, Thor und Odin. Als dann ein

System aufgebaut wurde, erhielt er seine charakteristische Stelle: an der Grenze der eigentlichen Götterwelt, und seine bezeichnende Mission: der Schutzgott aller schaffenden Tätigkeit wird zum Gegner des Patrons alles zerstörenden Thuns, Lokis.

Berlin, 9. 3. 06. **Richard M. Meyer.**

Fornsvenska *ældare*.

Detta till sitt ursprung och sin betydelse omtvistade ord råkas dels i yngre Västgötalagen Utgiærþæb. 29 (*ældæræ* ack. sing. och nom. pl.) och i brädden af Lydekini anteckningar (Schlyter VGL. IV: 2, 3; ack. sing. *ældæræ*, nom. pl. *ældæræ r*), dels i konung Magnus privilegier för Kopparbärget af år 1347 (i Sv. Dipl. V: 639; nom. pl. *ældæræ*).

Enligt Schlyter Glossarium 768 är *ældare* "ett okändt ord, som synes betyda en illa känd landstrykare". Noreen Altschw. Leseb. (1:a uppl.) återger det med "Vagabund (?)". — För icke länge sedan har K. G. Westman (Ark. f. nord. fil. XIX: 316 ff.) utförligt behandlat ofvannämda lagställen. De svårigheter, som för Schyter och andra varit förbundna med dessa ställens tolkning, synes han hafva i hufvudsak på ett lyckligt sätt bragt till lösning. Men då han anser sig kunna närmare bestämma betydelsen af ordet *ældare* till 'utländsk landstrykare' (härtill ansluter sig nu Noreen Altschw. Leseb., 2:a uppl., glossaren), kan jag icke annat än tvifla. Att de kringstrykande individer, hvilka ifrågavarande lagbestämmelser omtala under namnet *ældare*, till stor eller kanske största delen varit af utländsk härkomst, må af rent sakliga skäl anses sannolikt, men ordet *ældare* lemnar intet stöd härför, såsom jag strax skall söka visa. Westman's antagande är till någon del byggdt på vissa mot landstrykares ofog riktade bestämmelser i ett af konung Birger år 1303

utfärdadt påbud. Dess ordalag — "propter clientum et cursorum ac garcionum vagorum dictorum sculuara et præcipue ac maxime extraneorum nulli servientium crebros transitus" — ge dock endast vid handen, att de omtalade lösdrifvarnes led företrädesvis voro rekryterade af utländingar. Men isynnerhet anser Westman sin uppfattning bekräftad genom den etymologi han uppställer för ordet *ældare*, nämligen att det vore "en ombildning efter avledningar på *-are* till det me. '*æl-þed*(*e*)', som omkring år 1200 uppkommit genom övergången *eo* > *e* ur det as. *æl-þeod*". Detta anser jag afgjordt oriktigt. Att ett engelskt ord af denna art och i denna ljudform på 1200-talet inkommit i svenskan, är otroligt; den förutsatta ombildningen är icke sannolik; och slutligen betyder forneng. *elþēod* liksom dess medeleng. motsvarighet 'ett främmande folk', i plur. 'främlingar, utländingar', men icke 'landstrykare' eller dylikt.

Grundordet till nomen agentis *ældare* torde nu kunna påvisas. I en af Geete år 1900 efter Kongl. Bibl:s handskr. D 4 (från 1430-talet) aftryckt traktat om De sju Sakramenten" [1]) möter, så vidt jag vet för första och hittills enda gången, ett verb *ældas*: "*Nw ære oc some late til ærffwodhe. oc hwarte thiæna the gudh. eller the gøra nakath annath. vtan ga oc ældas Gudh sagdhe til adam I thins ænlites sweet skal thu æta thit brødh* . . . ."

Uttrycket *ga oc ældas* bör utan tvifvel återges med "gå och drifva, drifva sysslolös omkring". Af *ældas* är *ældare* bildadt; det ansluter sig värdigt till kategorien *lekare*, *pipare*, "*sculuare*" o. d.

Den förut förmodade betydelsen 'drifvare, landstrykare' får sålunda sin bekräftelse; *ældare* kan tydligen icke beteckna så att säga en viss yrkeskategori bland kringstrykare, såsom fallet är med *lekare* och *pipare*. Men hvad det var för slags

[1]) I "Svenska kyrkobruk under medeltiden" (Sv. Fornskr.-sällsk. Saml., häftet 119), s. 81[1].

folk, som vår författare företrädesvis hade i tankarna såsom de där framför andra hade den förkastliga vanan att "ga oc ældas", därom lemnar oss det omedelbart följande sammanhanget icke i ovisshet. Bland dem, som icke redligen arbeta för sitt bröd, nämner han "hælzst pipara oc tholikt draffwels folk. som sik mz synd fødher", hvarpå följer en sägen om den ömkliga ändalykt, som drabbade en lekare, "som plæghadhe ena apino at haffwa. oc mz hænnæ leka oc til folk ganga. oc fødha sik fore draffwel skuld". Uttrycken *ga oc ældas* och *lekare* och *pipare* höra uppenbarligen till samma föreställningskrets. — Å andra sidan skymtar det också fram på det ifrågavarande stället i yngre Västgötalagen, att "*ældaren*" lätt förde tanken till "lekaren". Det heter där: "Warþæ skiællikir ældæræ barþir. þer fa aldrigh helder ræt a sik æn huþstrukin hus konæ". Detta är en ordagrann reminiscens af äldre Västgötalagens uttryck "biđi alþrigh halldær ræt [a sær: add. Cod. I] æn huskonæ hudstrukin". Här åsyftas en sargad lekare, "sum mæþ gighu gangar allær mæþ fiþlu far allær bambu", och som misslyckats i det där skildrade underliga förfarandet att skaffa sig ersättning för sveda och värk. — Ældaren och lekaren höra nära tillsammans, men det förra ordet torde vara en generellare beteckning för den sorts folk, hvaribland kringdrifvande spelmän, gycklare och apförevisare utgjorde en särskildt framträdande "yrkesgrupp".

Hvad slutligen angår de ifrågavarande ordens (*ældas*, *ældare*) förhistoria och vidare släktskapsförhållanden, har jag ingen grundad åsikt [1]). Deras inhemska ursprung ser jag för närvarande ingen anledning att betvifla.

[1]) Mlt. *elden* 'warten, säumen' och motsvarande fht. *elten* 'aufschieben, zögern', forneng. *ieldan* o. s. v. (jfr. fvn. *elda, -ask*) ha en vidt skild betydelse och kunna säkerligen *icke* sammanföras med fsv. *ældas*. — Äfven lit. *aldavóti* 'gå sysslolös, tillbringa sin tid i sysslolöshet och dryckenskap' (Juškevič Litovskij Slovarĭ 10) hör till en främmande idékrets (*aldà* 'dryckesgille').

Göteborg den 26 december 1905. **Evald Lidén.**

Om några ortnamn.

Bland de naturliga gränsmärkena mellan Halland (Årstads hd) och Småland (Västbo hd) omtalas i kon. Valdemars jordebok *undærn ās*. Det är tydligen namnet på en bärgås [1]).

Namnets första del, [*undarn*], *undærn*, återfinna vi utan tvifvel i ett ord, som ännu kvarlefver i flere svenska dialekter, bland annat just på ömse sidor om den ifrågavarande gränsen, nämligen *undarn* Halland 'midafton' (*spisa undarn*; *undarstid* 'tiden midt på eftermiddagen') [2]), *undar* Småland Västbo hd, Västergötl. Marks hd 'liten måltid mellan middag och kväll, om vintern i skymningen, om sommaren kl. 5 e. m.', på vissa håll 'liten måltid mellan frukost och middag' [3]). Motsvarande ord är da. dial. *unnen*, *unne* Jutland och Fyen 'middagsmåltid', no. dial. *undonn*, *-aal* o. s. v. 'middagsmåltid, eller egentl. måltid kort efter middag, omkr. kl. 3', i *en* trakt 'mellanmål kl. 9 f. m.' [4]). I fornvnord. råkas *undarn*, *undorn*, *-urn* 1. 'tiden mellan miðr dagr och aptann, omkr. kl. 3', 2. 'dagmál, tiden omkr. kl. 9 f. m.' (se isynnerhet B. M. Ólsen Aarbøger f. nord. Oldk. 1881, s. 40 ff., Hertzberg i Norg. Gamle Love V: 666). Däremot är ordet förut icke anträffadt i äldre svenska eller danska skrifter.

Undærn-ās betyder, såsom jag förmodar, en ås, öfver hvilken, från en viss orts synpunkt, solen befinner sig vid 'undarn', omkr. kl. 3 e. m. Ordet hör till de många namn på höjder, hvilka ha sin grund däri, att en viss orts inbyggare begagnat en sådan höjd till märke för att bestämma

[1]) Valdemar den Andens Jordebog, udg. af O. Nielsen, s. 59_2. — Orten var belägen mellan sjöarna Fegen och Holken. Intet liknande namn återfinnes på Generalstabens karta.

[2]) Möller Ordb. ö. hall. landskapsm. 210.

[3]) Rietz Ordbok 780.

[4]) Molbech Da. Dial.-Lex. 631, Aasen Ordb. 876, Ross Ordb. 870.

tiden på dagen efter solens ställning däröfver. Dit hör fisl. *Undun-fell* Landnámab. och Vatnsd. s. (nu förvanskadt till *Undirfell*), ett bärg i Húnavatnssýsl, se Ólsen anf. st., Kålund Beskr. af Island II: 420.

Liknande namn anträffas äfven utom Skandinavien. I England finnes ett *Undern-beorh* (år 961; af feng. *undern* 'tiden omkr. kl. 9 f. m.' och *beorh* 'kulle, bärg'), hvaraf Middendorff Altengl. Flurnamenbuch 142 ger en oriktig förklaring. I Salzburg ha vi det bekanta *Untersberg*, mht. *Unterns-berg*, som utan tvifvel riktigt blifvit tolkadt såsom bärget, där solen står vid *untern* (se t. ex. v. Grienberger Unters. zur got. Wortk. 226); jfr ä. salzb. *untarn* 'måltid omkr. kl. 1 eller 2', bajerska *untern* 'ett mellanmål omkr. kl. 9 f. m. eller vanligen omkr. kl. 3 e. m.' [1]), fht. *untarn*, *-orn*, *-ern* 'meridies' [2]).

I Norge finnas talrika höjdnamn af denna art, t. ex. *Middags-haugen* (No. Gaardn. XV: 330), *Middags-nuten*; *Nons-aasen*, *Nons-haugen*, *Nons-fjeld* (No. Gaardn. XIV: 351 f.) af *non* 'måltid omkr. midten af eftermiddagen'; *Dugurmaal-natten* af *dugur* 'Davre, förmiddagsmål' och *natt*, *knatt* 'bärgstopp'; *Rismaals-tind* af *rismaal* 'tiden för uppstigandet om morgonen'; *Økte-kollen* af *økt*, *øykt* 'tiden för eftermiddagsmålet' (M. Olsen i No. Elvenavne 344); *Eftas-aasen*, *Efta-kampen* (*kamp* 'fjälltopp') af *efta* 'afton' m. fl. Se ytterligare exempel hos Rygh No. Gaardn. II: 114, IV. 1: 190. — I Härjedalen ha vi *Middags-bärget*, *Nons-bärget*, *Nons-knätten* (Modin Sv. Landsm. XIX. 2: 80), *Middags-hognan* (J. Lindström Genom Härjedalen, 1894, s. 8). — Från Shetland anföras de ursprungligen nordiska höjdnamnen *de Midsvird* och *de Nūnsvird* = isl. **middags-varða*, **nóns-varða*, Jakobsen Aarb. f. nord. Oldk. 1901, s. 162.

---

[1]) Schmeller-Frommann Bayer. Wörterb. I: 116.

[2]) Andra forskare förklara *Untersberg* såsom 'Berg der Unterirdischen, Totenberg', senast Much Zs. f. deutsch. Altert. XLVII: 70 ff.

I fsv. *Undærn-ās*, fisl. *Undun-fell*, feng. *Undern-beorh* har första sammansättningsleden sin stamform, men i mht. *Unterns-berg* uppträder den i genitivform, likaså i nsv. *Undars-mosse* och andra nedan omnämda ord [1]). Det senare bildningssättet visar också nno. *Unders-haug*, i äldre urk. *Wnnderschougen* 1626, *Vndershoug* 1668, ett gårdsnamn i N. Trondhj. amt. Rygh's (No. Gaardn. XV: 275) förmodan, att häri skulle ingå subst. *under* 'ett under', är föga sannolik. Ljudförbindelsen *rns* blir regelbundet *rs*, se Noreen Aisl. Gr.[3] § 281, 8, Aschw. Gr. § 317, 1; jfr nsv. dial. *jär(n)-spett*, *kvär(n)-sten* o. s. v.

Det är icke blott bärg och höjder, som sålunda tjänat såsom solmärken och tidvisare och blifvit därefter namngifna. Äfven andra lokaliteter ha gjort samma tjänst. En torfmosse norr om Halmstad heter *Undars-mosse* (*-n-* bortfallet liksom i hall. *undars-tid* 'tiden midt på eftermiddagen'); Möller Ordb. ö. hall. landskapsm. 210 ger en högst otrolig förklaring [2]). — Hit höra vidare tvänne nordsvenska ortnamn, nämligen:

a) *Vndarns vik* år 1314, senare *Wnders wik* 1535, *Vndansuik* 1542, nu *Undersvik*, socken i Hälsingland, se Nordlander Jämtländska ortnamn i Sv. Landsm. XV. 2, s. 24. Namnet betyder 'viken, hvaröfver solen står vid undarn'. Besynnerligt nog afvisar Nordlander tanken på ursprungligt samband med *undarn*, trots den äldsta skriftformens klara vittnesbörd, och antager, att namnets första del är prep. *under* 'nedanför', en förklaring, som gör *-s-* fullständigt obegripligt.

b) *Vndans-akir*, *-er* 1314 och 1374; *Vndisakærs sokn* 1351 o. s. v.; *Vndinsaker* 1467; *i Vndrsakre* 1349; *Wnders*

---

[1]) Jfr de ofvannämda nno. *Efta-kampen*, men *Eftas-aasen*; *Dugurmaal-natten*, men *Rismaals-tind* o. s. v.

[2]) "Om man börjar att gå ikring den vid ottan, så hinner man ej åter förr än till undarn".

aakher 1537; *Wnnensåker* 1567 o. s. v., nu *Undersåkers* socken i Jämtland; se formerna hos Nordlander ibid., s. 25. Han vill häri söka dels prep. *undan*, dels prep. *under*, hvilket fullkomligt omöjliggöres af *-s-* [1]). Äfven här ingår utan allt tvifvel ordet *undarn*. Beträffande formerna utan *r* — *Undans-*, *Undi(n)s-*, *Unnens-* — må jämföras det ofvannämda fisl. *Undun-fell*. Detta skrifves därjämte *Unden(n)-*, *Undinfell* (B. M. Ólsen anf. st., s. 39, not 1), visar alltså samma vokalförändring i den tonlösa mellanstafvelsen som vissa former af det jämtländska namnet. — Skrifningen *Und(e)rsaker* liksom nyssnämda *Unders-vik* beror på samma tonsvaghet; *-n-* är bortfallet ur gruppen *rns* liksom i hall. *Undarsmosse* och no. *Unders-haug*.

Ett härmed säkerligen identiskt namn är det norska *Undersaaker* (uttalas *Hunnsåkern*), på 1500-talet skrifvet *Vndesagher*, *Vndersaaker*, en gård i N. Trondhjems amt (Inderøen), se O. Rygh Oplysn. til Trondhj. Gaardnavne, sid. 8 (i Trondhj. Vidensk. Selsk. Skrifter 1882), O. Rygh och K. Rygh No. Gaardn. XV: 178. Namnet antages där innehålla subst. *under* 'et forunderlig Ting' och möjligen betyda 'en ved Frugtbarhed udmerket (forunderlig) Ager'. De äldsta formerna af det nyssnämda jämtländska namnet, som icke kan skiljas från det norska, förbjuda en sådan förklaring, utom det att den från betydelsens synpunkt synes något långsökt. Namnet anger enligt min mening en åker, så belägen, att den är solbelyst vid undarn, från en viss bys synpunkt.

Det jämtländska Undersåker ha några forskare (N. M. Petersen, Holder) velat återfinna i *Undensakre* hos Saxo (Müller-Velschow's ed., I: 160) och fördenskull föreslagit att ändra denna form till *Undersakre*. Andra ha uppfattat det

---

[1]) Blott en gång (1498) råkas skrifningen *Vnderaker*; den har ingen betydelse vid sidan af de äljest konstanta skrifningarna med *s*. Jfr det förhållandet, att fisl. *Undun-*, *Undin-fell* nu omstöpts till *Undirfell*.

såsom identiskt med de romantiska isl. sagornas *Ódáinsakr*. Olrik Kilderne til Sakses oldhist. II: 158 f. förklarar det — troligen i hufvudsak riktigt — såsom **Undornsakrar* "de sydøstlige vange", af rent mytologiskt ursprung; jfr ock Jantzen Saxo Gramm. (Berlin 1900), s. 168, not 1. Much (ofvan s. 260, n. 2 anf. st.) ger icke blott af namnet hos Saxo, utan äfven af *Undersåker* i Jämtland en mytologisk tolkning och ställer dem i samband med det Salzburgska *Untersberg*; hans förklaring synes mig starkt konstruktiv och osannolik. På dessa olika uppfattningar behöfva vi emellertid icke här närmare ingå, då Saxo's *Undensakre* torde vara utan egentlig betydelse för de ortnamn, om hvilkas tolkning det här varit fråga.

Göteborg i febr. 1906.

Evald Lidén.

Ragnarr loðbrók og ætt hans.

Síðan dr. E. Jessen ritaði um "Loðbrókar"-ættina (í "Undersögelser til nordisk Oldhistorie", Kh. 1862), hafa helztu sagnfræðingar á Norðurlöndum litið á allar ættartölur frá "Ragnari loðbrók" með mikilli tortryggni og hneigst yfirleitt að þeirri skoðun, að þær væri að meira eða minna leyti tilbúningur. En hver ætti þá að hafa búið þær til? Dr. Jessen eignar það að nokkru leyti Noregskonungum hinum fornu (60. bls.) og hirðskáldum þeirra (32—33. bls.), en próf. G. Storm (Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie I, 115, 119—23) eignar það eingöngu Íslendingum þeim, er fært hafa ættartölurnar í letur. Þessar mismunandi skoðanir benda á vandhæfi það, sem á því er, að færa fram nokkrar fullgildar sannanir í þessu efni, enda er hvoruga þeirra unt að rökstyðja vísindalega. Þótt villur finnist í fornum ættartölum, eins og öðrum fornum arfsögnum, þá er það engin sönnun þess, að þær sé tilbúningur. Þær ætti því að eiga þann rétt á sér, að þær væri eigi dæmdar rannsóknarlaust, þótt þær kæmi að einhverju leyti í bága við tímatal eða önnur rök [1]). Það hefir nú verið sýnt og sannað, að Jessen hefir í ýmsum greinum farið miklu lengra en góðu hófi gegnir [2]), og eins mun Storm hafa farið of langt í því, að binda upptökin til ættartalna frá "Ragnari loðbrók" við íslenzka ættfræðinga á 12. og 13. öld. Frumhugsunin hjá báðum er sú, að svo mikið hafi þótt til þess koma, að vera af ætt "Ragnars loðbrókar", að hver hafi kepst við annan að telja sig þeirrar ættar, án þess að hirða neitt um

[1]) Sbr. ættartöluna frá Sprakalegg ("Spraclingus"), sem próf. Joh. Steenstrup hefir lagt sig niður við að leiðrétta (Norm. III 487—89).

[2]) T. d. þar sem hann heldur því fram, að *Áli* (Anulo) Danakonungur († 812) hafi í raun réttri heitið *"Hringr"*, eða þar sem hann gjörir gys að nafninu *Gnúpa*, sem síðan hefir fundist á rúnasteinum (sjá Wimmer: Sönderjyllands historiske runemindesmærker, 29. bls.).

sannleikann, en þar sem Jessen heldur, að þetta hafi komið snemma upp, jafnvel á 9. og 10. öld, þá heldur Storm hinu fram, að "Ragnarr loðbrók" og "Loðbrókarsynir" hafi eigi verið orðnir svo víðfrægir á þeim tíma, að þjóðhǫfðingjar hafi þá hirt um að smíða sér ættartölur frá þeim, heldur hafi sú sýki komið upp í íslenzkum höfðingja-ættum á 12. öld og eftir það. Fjarri fer því, að Storm hafi fært fullnægjandi rök fyrir þessari skoðun sinni (eða tilgátu), enda er áreiðanleiki Ara fróða svo alment viðurkendur af merkustu vísindamönnum í norrænum fræðum, að það þarf meira en litlar líkur til þess að gjöra vitnisburð hans að marklausum hégóma, en hann er hinn fyrsti íslenzki ættfræðingur, er vér vitum að rekur ætt sína til "Ragnars loðbrókar". Enginn, sem rannsakað hefir rit Sturlu Þórðarsonar, hefir heldur vænt þann mann um vísvitandi ósannindi, en hann hefir talið ættir þeirra Höfða-Þórðar og Auðunar skökuls til "Ragnars loðbrókar". Samt er það óneitanlegt, að þessar ættartölur, er síðar voru nefndar, eru ósamkvæmar ættartölu Ara (ættliðirnir færri), en hins vegar er ættartala Ara í bezta samræmi við ættartölu Haralds hárfagra frá "Ragnari loðbrók", er finst í ritum Snorra Sturlusonar. Ósamkvæmni kemur líka fram í Íslendingabók Ara, þar sem "Sigurðr Ragnars son loðbrókar" verður eftir ættartölunni þrem ættliðum á undan "Ívari Ragnars syni loðbrókar" (ɔ: Ingvari † 871). Þetta má skýra á tvennan hátt: *annar* er sá, er Storm og fleiri sagnfræðingar nú á dögum fylgja, að ættartölurnar sé tilbúningur, og yrði þá lítið úr sanngildi hinnar íslenzku arfsagnar, sérstaklega Landnámu, sem oft hefir þó verið talin áreiðanlegasta fornrit — en *hinn* er sá, að tveimur eða fleirum ósamtíða fornmönnum sé ruglað saman, þar sem um "Ragnar loðbrók" er að ræða. Nú lúta allar líkur að því, að í sögunum um "Ragnar loðbrók og sonu hans" sé mörgum fornaldarhetjum (samtíða og ósamtíða) slengt saman, eins og áður hefir verið sýnt fram á og hér verður enn tekið fram.

Dr. Jessen hefir litið svo á, sem dönskum fornkonungum frá upphafi 9. aldar hafi verið skotið inn meðal forfeðra Haralds hárfagra til að auka ættgöfgi hans, svo sem Goðröði göfugláta († 810) og "Ragnari loðbrók", sem hann vill telja sama mann og Ragnfreð Danakonung († 814). Hann tekur forndanskar arfsagnir, er koma fram í konungatölunum í SRD. og sögu Latínu-Saxa, jafngildar hinni íslenzku arfsögn eða metur þær jafnvel meira. Nú má hins vegar telja fullsannað, að þessar dönsku sögusagnir sé ekki sjálfstæðar, heldur styðjist aðallega við kirkjusögu Adams frá Brimum, en hún við árbækur Forn-Frakka (Einhard o. fl. sjá Storm: Krit. Bidr. I 47—58 bls., S. Bugge: Norsk Sagafortelling o. s. frv. í N. hist. Tidskr. 1901, 137. bls.), og ólíklegt þykir, að Ragnfreðr konungur († 814) hafi í raun réttri heitið Ragnarr og borið viðurnefnið "loðbrók", enda kemur það illa heim við tímatal, að hann hafi verið faðir "Loðbrókarsona", er herjuðu á England um 870. Nú er það því alment haft fyrir satt, að hinir fornu sagnamenn Dana hafi ófyrirsynju blandað sagnahetjunni "Ragnari loðbrók", er þeir þektu af (dönskum) munnmælasögum, saman við Ragnfreð konung, er kunnur var orðinn af árbókum Frakka (efter sögumeðferð Adams frá Brimum). Sagnfræðingunum Steenstrup og Storm, er mest hafa rannsakað sögu víkinga-aldarinnar, hefir komið saman um það, að sögurnar um "Ragnar loðbrók" stafi að nokkru leyti frá Ragnari þeim, er herjaði á París 845, en þar sem Steenstrup vill gjöra þennan víkingahöfðingja að sama manni og "Raghnall mac Albdan", sem írskar árbækur nefna um 860, og jafnframt að sannsögulegum föður "Loðbrókarsona", þá er Storm á alt öðru máli. Telur hann "Raghnall mac Albdan" alt annan mann (Norðmann, en eigi danskan) og fremur ólíklegt, að Ragnarr sá, er fór herferð til Frakklands 845, og var þegn Háreks Danakonungs († 854), hafi verið faðir "Loðbrókarsona", og færir Storm þar álitleg rök fyrir sínu máli. Hann reynir að sýna, að "Loðbrókar-

synir" sé kendir við *móður sína*, en eigi hefir sú skoðun hans fengið alment fylgi vísindamanna. Hitt er áreiðanlegt, að *"Ragnarr loðbrók"* er að eins til í arfsögnum Norðurlandaþjóða [1]), en ekkert útlent samtíðarrit nefnir hann þessu nafni, og "Loðbrókar"-nafnið kemur hvergi fram fyr en löngu eftir daga "Loðbrókarsona". Hálfdan, Ingvarr og Ubbi eru taldir bræður í enskum árbókum (A. S. Chr. A. 878), en hvorki getið föður þeirra né móður. Adam frá Brimum mun vera hinn fyrsti rithöfundur, er kallar Ingvar "Loðbrókarson" (hvaðan sem hann hefir haft það), og samtíða honum er Vilhjálmr frá Jumièges (seint á 11. öld), sem getur um "Björn járnsíðu Loðbrókarson" [2]). Ragnarssynir eru víkingar þessir hvergi kallaðir í þeim útlendu ritum, er þeirra geta, og hinir elztu sagnamenn Dana kalla þá eigi heldur Ragnarssonu, heldur "Loðbrókarsonu". Þannig eru als engin sannsöguleg rök til þess, að faðir þeirra hafi heitið *"Ragnarr loðbrók"*, eða að nokkur maður með því nafni hafi verið uppi á 9. öld. Eins og S. Bugge segir [3]), má telja svo mikið sannað með rannsóknum Jessens, Steenstrups og Storms, að fleiri en einn fornmaður standi á bak við sagnahetjuna "Ragnar loðbrók", en hinn mikli og víðlendi herkonungur "Ragnarr loðbrók", sem kemur fram í sögum Íslendinga og hjá Saxa, hefir aldrei til verið. Það er að miklu leyti óráðin gáta, hvernig og af hverjum rökum sögurnar um hann hafa myndast. Það má gizka á, að Ragnfreðr Danakonungur

---

[1]) "Ragnarr loðbrók" hefir verið fræg fornsagnahetja bæði hjá Dönum og Norðmönnum (Íslendingum), og ef til vill einnig hjá Svíum. Í einu fornsænsku konungatali (frá 1333) er hann ("Ragnar ludhbrok") talinn móðurfaðir "Eiríks veðrhatts", en vafasamt mun vera, hvort þetta er sprottið af sænskri arfsögn, eða stafar frá forndönskum árbókum (sjá A. N. O. 1850. 309—12. bls.).

[2]) Mér er ekki ljóst, frá hvaða tíma stafar innskot það í hinar ensku árbækur Assers, er getur um 3 dætur "Loðbrókar", systur þeirra Ingvars og Ubba (sjá Krit. Bidr. I. 80.). Storm virðist telja það frá 12. öld.

[3]) Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie: 79. bls., sbr. N. hist. Tidskr. 1901, 187. bls.

(† 814) hafi verið kallaður "loðbrók" og "Loðbrókarsynir" hafi verið niðjar hans (Jessen [1])), en að þeir hafi verið synir hans, fær varla staðist tímans vegna. Það má líka gizka á, að Ragnarr sá, sem fór til Frakklands 845, hafi verið auknefndur "loðbrók" og "Loðbrókarsynir" verið synir hans. Það er eigi ómögulegt, að svo hafi verið, þótt samband hans við Hárek Danakonung mæli heldur á móti því, að hann sé faðir víkingahöfðingja, er koma frá Míslandi og virðast hafa verið nákomnir hinni dönsku konungsætt þar, er deildi um völd í Danmörku við Hárek og frændur hans (Storm: Krit. Bidr. I. 86.). Það þurfti hins vegar ekki annað til þess, að munnmælin gjörðu þennan Ragnar að föður "Loðbrókarsona", er stundir liðu, en atvik það, að hann fór herferð til fjarlægra landa, eins og þeir (Storm: Krit. Bidr. I. 92). Enginn veit, hvers son hann hefir verið, og má því ímynda sér, að hann sé sá höfðingi, sem Ragnarsdrápa Braga gamla er ort til, og kallaður er í drápunni "Sigurðar son". Það mætti hugsa sér, að hann hefði einhverja stund verið undirkonungur Háreks Danakonungs í einhverjum hluta Víkurinnar, sem legið hefði undir Danakonunga á öndverðri 9. öld [2]). Hitt kemur í bága við heimildarritin sjálf, að gjöra þennan víkingahöfðingja, sem dó skömmu eftir heimkomu sína frá Frakklandi (845), að sama manni og "Raghnall mac Albdan", sem írskar árbækur nefna. Þær geta þriggja sona hans og hluttöku tveggja þeirra í víkingaferðum til Suðurlanda (um 859—60), og segir, að þeir hafi snúið heim, er þeir urðu þess vísari, að bróðir þeirra, er hafði orðið eftir

---

[1]) Adam frá Brimum (I. 17.) lætur Ragnfreð eigi falla árið 814, heldur leggjast í víking, og virðist það stafa frá danskri sögu um víkingu Ragnars († 845), sem Adam nefnir annars eigi (sbr. Jessen: Undersög. 22. bls.), en enginn vottur sést til þess, að Adam setji víking þennan í samband við "Loðbrók", þótt hann geti (á öðrum stað) um "Ingvar Loðbrókarson" ("Inguar filius Lodparchi" I. 89).

[2]) Ýmislegt mælir þó á móti þessu, sjá Ark. XVII 64., en auðvitað er bágt að henda reiður á munnmælum.

heima, var fallinn, og óttuðust, að föður sínum væri hætta búin. Þetta kemur ekki heim við sögu "Loðbrókarsona", sem hafa að minsta kosti verið fjórir (Björn, Hálfdan, Ingvar og Ubbi), og þriggja þeirra getið við hernað á Englandi um 870, enda er "Raghnall mac Albdan" kallaður konungsson frá Lochlann, sem táknar Noreg í árbókarbroti því, sem um er að ræða, og það virðist líklegra, að hann hafi heitið Rögnvaldr en Ragnarr [1]) (sbr. Krit. Bidr. I. 67). Hins vegar er það ekki ólíklegt, að *saga sona hans* hafi blandast í munnmælum saman við *sögu "Loðbrókarsona"* þar sem hvorir tveggja hafa áunnið sér mikla frægð af víkingaferðum og verið uppi um sama leyti. Þess er getið í írskum árbókum, að víkingahöfðingi, að nafni Halfdan Rögnvaldsson ("Albdan mac Raghnall"), hafi fallið árið 877, og hafa ýmsir sagnfræðingar (Steenstrup, Storm) haldið, að hann mundi vera sami maður og Halfdan "Loðbrókarson", sem lagði undir sig Norðimbraland (874) og réð þar ríkjum nokkur ár ("sjö ár" segir Simeon frá Durham [2])), unz hann var rekinn þaðan sökum grimdar sinnar. En það getur varla verið sami maður, því að ensk sagnarit setja burtrekstur Hálfdanar "Loðbrókarsonar" ekki fyr en eftir 880, og geta eigi heldur um nýjan konung á Norðimbralandi fyr en svo (sjá Krit. Bidr. I. 71. n. 1.). Hitt er líklegt, að Hálfdan sá, er fell 877, hafi verið sonur Rögnvalds Hálfdanarsonar, er fyr var getið, og er það þó ekki víst, því að margir herkonungar um og eftir miðja 9. öld gátu borið þessi sömu nöfn. Þau eru sameiginleg fyrir ættir Danakonunga á þeirri öld, ætt Haralds hárfagra og ætt norrænna konunga á Írlandi, sem virðast allar hafa verið kvíslir á sama ættstofni (Ark. XIX. 181—190). En með því að þessu er svona farið, þá liggur í augum

---

[1]) Viðliðurinn *-arr* verður oftast hjá Írum að -ar eða -ir (Imhar = Ívarr, Haimar = Einarr (Ævarr?), Ottir = Óttarr) og greinist frá viðliðnum *-valdr* (sbr. "Tomrar mac Tomralt" A. 923, Norm. II. 359).

[2]) Hist. Dun. eccl. cap. XIII. ("per septem annos").

uppi, hversu hætt var við, að samnefndir herkonungar, og jafnvel þeir, sem lík nöfn báru, rugluðust saman í munnmælunum [1]), og verður því mjög hæpið, að binda fornsagnahetjur, svo sem "Ragnar loðbrók og sonu hans" við ákveðna staði og stundir, eða setja þeim mjög þröngar skorður. Það getur varla komið til nokkurra mála, að fara með sagnahetjuna "Ragnar loðbrók" sem sannsögulega persónu, þar sem hinar sannsögulegu frummyndir þessa fornkonungs bera aðeins í svip fyrir oss í brigðlýsi fornaldarinnar, eins og leiftur eða hverfandi skuggar, sem eigi er unt að samræta eða gjöra fulla grein fyrir með áreiðanlegri vissu. Það er víst, að víkingahöfðingjar þeir, sem síðar eru nefndir "Loðbrókarsynir", hafa verið uppi á síðara helmingi 9. aldar, en hvernig "Loðbrókar"-nafnið er til komið, veit enginn, og má eins vel gizka á, að það eigi rót sína langt fram í forneskju [2]), eins og að það sé fyrst komið upp á 9. öld, eins vel telja það móður- sem föðurnafn "Loðbrókarsona" (sbr. Hallgerðr lang*brók*) [3]), og eins vel ímynda sér, að það sé af enskri rót runnið ("leódbróga", sbr. Schiern i ANO. 1858) sem norrænni (danskri) [4]). Hin danska og íslenzka arfsögn um "sonu Ragnars loðbrókar" hefir eins vel getað blandað öðrum nafnkendum bræðrum saman við "Loðbrókarsonu" þá, er herjuðu

[1]) Sagnaritarar Englendinga á 12. öld blanda Haraldi harðráða saman við Harald hárfagra, og vita eigi betur, en að Haraldr hárfagri hafi fallið á Englandi árið 1066. Adam frá Brimum gjörir Ólaf helga að syni Ólafs Tryggvasonar, enda voru þeir frændur og svipaði saman í mörgu, og er eigi ólíklegt að einhver vildi nú gjöra þá að sama manni, ef vér hefðum eigi eins glöggvar sögur af þeim og vér höfum. "Chron. Erici regis" fer feðgavilt, þar sem um Knút ríka og Hörða-Knút er að ræða (Steenstrup: Norm. III 435).

[2]) Sbr. V. Rydberg: Om Hjältesagan å Rökstenen § 13. (N. F. K. Vitterh. Hist. o. Ant. Ak. Handl. 11: 6.).

[3]) Rúnaletur í Orkneyjum (frá miðri 12. öld) getur "Loðbrókar" og sona *hennar*, en eigi þykir takandi fult mark á því (sbr. S. Bugge i N. hist. Tidskr. 1901. 47).

[4]) Frægð "Loðbrókarsona" stafar fyrst og fremst frá *Englandi*, og er því engin fjarstæða að halda, að við þá hafi kunnað að festast *enskt kenningarnafn*, er lýsti ógn þeirri, sem landslýðnum stóð af þeim.

á England um 870, eins og hún virðist hafa slengt ýmsum fornhetjum og fornkonungum saman við föður þeirra (svo sem Ragnfreði konungi † 814), og hefir hér áður verið bent á sennilegt sambland "Loðbrókarsona" við sonu Rögnvalds Hálfdanarsonar, en uppi hafa verið um sömu mundir, enda gjöra hinar dönsku Lundar-árbækur marga samtíða víkingahöfðingja að "Loðbrókarsonum" (sjá Krit. Bidr. I. 82), en ekkert er því til fyrirstöðu, að eldri sögur um víkingahöfðingja frá upphafi víkinga-aldarinnar hafi runnið saman við sögu þessara frægu víkingahöfðingja frá seinna helmingi 9. aldar. Einkennilegt og athugavert er það, að Hálfdan "Loðbrókarson" skuli hvorki vera nefndur hjá Dönum né Íslendingum meðal "sona Ragnars loðbrókar" [1]), en aftur eru taldir hér á Norðurlöndum ýmsir menn meðal "sona Ragnars loðbrókar", er hvergi finst getið í útlendum ritum sem "Loðbrókarsona" svo sem *Eiríkr*, *Agnarr*, *Rögnvaldr* og *Hvítserkr* [2]), og má að minsta kosti færa miklar líkur til þess, að Hvítserkr hafi eigi verið bróðir þeirra Hálfdanar, Ingvars og Ubba, heldur sé seinna kominn inn í hóp "Loðbrókarsona" (Storm: Krit. Bidr. I. 94—5). Rögnvaldr gæti vel verið sami maður og Rögnvaldr bróðursonur Goðröðar Danakonungs, er fell árið 808, eflaust á ungum aldri, eins og Rögnvaldr "son Ragnars loðbrókar". Friðleifr Ragnars son hjá Saxa virðist vera sóttur í hið forna Skjöldungatal. Eiríkr og Agnarr koma meir við sögu Svía en Dana, og svipar sögunum um þá til sögu Hvítserks hjá Saxa.

Það verður því varla með rökum talin ósennileg tilgáta, sem eg hefi haldið fram í Tím. Bmf. XI., að saman

---

[1]) Sögubrot (c. X., Fas. I.) nefnir "Hálfdan Ylfing", "er drepit hafði Ellu konung" (á Norðimbralandi?, sbr. Nornag. Þ. cap. II.), en lætur hann vera uppi á öðrum tíma en "sonu Ragnars loðbrókar".

[2]) Hvítserks-nafnið gæti verið ummyndað úr Vidga (Vidigoia, Wittiche) sem snúið hefði verið á þessa leið til að leggja ákveðna merkingu í nafnið. Hvítserkr (hvati) er talinn einn af helztu köppum Hrólfs kraka, en hann er upprunninn af austurvegum og þar er líka starfsvið Hvítserks Ragnarssonar.

við sögurnar um "Loðbrókarsonu" hafi runnið eldri sögur um "*Ragnarssonu*", og faðir þeirra hafi verið uppi áður en sannar sögur hefjast á Norðurlöndum (á 8. öld), og heyrt til sama sagnaflokki og þeir Haraldr hilditönn og Ívarr víðfaðmi. Auðvitað er eigi hægt að sanna tilveru hans með sannsögulegum rökum, en svo mikið má sýna fram á, að Danir hafa haft óljósar sagnir um danskan fornkonung, sem nefndur er Ragnarr ("Rægnær") eða Reginn ("Ræghin") [1]), og auknefndur Álfsbani ("Alfbane") eða talinn Álfs son (sjá konungatalið í Cod. run. SRD. I. 28, Gmld. Krön. 26—27.). Þessi konungur er settur skömmu fyr í röðinni en Haraldr hilditönn, og höfðingjar þeir, er Saxi lætur skifta með sér Danaveldi fyrir daga Haralds, gjörðir að sonum þessa Ragnars (einn þeirra, sem Saxi kallar *Hat*(*h*)*er*, er í konungatali þessu nefndur *Hagnar*, sem vísar til óljósrar endurminningar um Agnar Ragnarsson). Þessir höfðingjar virðast upphaflega eiga skylt við Hunding og sonu hans í Helgakviðunum, og er Haraldr hilditönn látinn sigra þá, eins og Helgi sigrar Hunding og Hundingssonu. (Helgi sigrar líka Granmarssonu: Höðbrodd og bræður hans, en Saxi telur Höðbrodd *Ragnars* son *Hundingssonar*, sbr. Ark. XVII. 65. n. 1.). Höfundur konungatals þess, sem hér er um að ræða, virðist hafa heyrt getið um Ragnar og Ragnarssonu, er skift hafi með sér ríki föður síns, og haldið að þeir væri sömu höfðingjarnir, og þeir, er sagan sagði að hefði skift með sér Danaveldi fyrir daga Haralds hilditannar. Hér er þá lagður fram forndanskur vitnisburður om Ragnar konung og Ragnarssonu — aðra menn og eldri en "Loðbrókarsonu" — og styrkir hann þá niðurstöðu, sem menn hljóta að komast að við rannsókn

[1]) Hvor leshátturinn hafi betri heimildir við að styðjast, get eg eigi dæmt um, enda stendur það eigi á miklu, því að sami maðurinn er ýmist nefndur "Regnerus" (Ragnarr) eða "Regno" (Reginn) hjá Saxa (V. 192, 199.). Í Sögubroti (c. VI. og X.) er "Ragnarr son Sigurðar hrings" talinn dótturson Álfs konungs (Álfa-ættur að móðerni), en faðir hans bíður bana fyrir Álfs sonum.

hinna íslenzku ættartalna frá "Ragnari loðbrók", að hér sé tveimur ættfeðrum blandað saman: Ragnari Álfsbana (sbr. Ark. X 136—137.) og föður "Loðbrókarsona", hvort sem hann hefir heitið Ragnarr eða öðru nafni. Reyndar verða sögusagnir um þennan Ragnar (Álfsbana) eigi teknar sem sannsögulegar, fremur en t. d. sagnir um Harald hilditönn og Ívar víðfaðma, en það er engu meiri ástæða til að halda, að *Ragnars*-nafnið hafi *fyrst* komið upp í ætt Danakonunga á 9. öld, heldur en önnur ættnöfn hjá "Skilfingum eða Skjöldungum", svo sem *Hálfdan*, *Sigfröðr*, *Goðröðr*, *Rögnvaldr*, *Haraldr* o. fl., sem vér þekkjum af árbókum Frakka frá 8. öld og upphafi 9. aldar.

Viðvíkjandi ættartölunum íslenzku frá "Ragnari loðbrók" er það annars athugavert, að flestar stoðir renna undir þær, sem flesta hafa ættliðina, einkum ættartölu Haralds hárfagra. "Ættarnöfnin, Áslaug og Ragnarr, í ætt Haralds hárfagra sýna bezt, að hann taldi sjálfur kyn sitt frá Ragnari" segir Guðbr. Vigfússon (Safn t. s. Ísl. I. 251). Storm hefir að vísu viljað rengja vitnisburð Egilssögu um nöfnin á börnum Gutthorms hertoga, móðurbróður Haralds ("Synir hans hétu Sigurðr ok Ragnarr, en dætr hans Ragnhildr ok Áslaug" Eg. cap. XXVI.), en ástæðulaust, að því er virðist, enda mun enginn hafa rengt það, að einn af sonum Haralds hárfagra hafi heitið *Ragnarr* (rykkill, Fms. I 5, sonur hans er nefndur Agnarr og sonarsonur Ragnarr í Eymundar þætti, Fms. V. 268.). Í Ark. XI. 359—62 hefi eg leitt líkur að því, að móðir Haralds hárfagra hafi heitið *Ragnhildr* og verið af ætt Danakonunga, þar sem *Ragn-* var tíðkanlegur nafnstofn á öndverðri 9. öld (*Rögn*valdr, *Ragn*freðr) og E. H. Lind hefir sýnt fram á (Sv. hist. Tidskr. 1896, 237—254. bls.), að sömu ættnöfn hafi tíðkast hjá Danakonungum á 9. öld og ættmönnum Haralds hárfagra. Það má telja víst, að nafnstofninn *Ragn-* og nafnið *Ragnarr* hafi gengið í ætt Haralds hárfagra, og hún hafi verið nátengd Danakonungum.

Hvað er þá á móti því, að Haraldr hafi sjálfur talið ætt sína frá (einhverjum) *Ragnari*? — Líkt má segja um ætt hinna norrænu herkonunga á Írlandi og í Suðureyjum, eða ætt þeirra Ólafs og Ívars í Dýflinni. *Rögnvaldr* ("Raghnall", lat. Reginaldus) var algengt nafn í þeirri ætt, og *Ragnhildr* er nefnd dóttir Ólafs kvárans, enda eru allar líkur til þess, að þessi konungsætt hafi verið af sama stofni og Danakonungar og Noregskonungar (ætt Haralds). Egilssaga (CLI.) telur "Óláf rauða Skotakonung" (á 10. öld) "kominn af ætt Ragnars loðbrókar", og írskar frásagnir benda til þess, að þeir bræður Óláfr og Ívarr, konungar í Dýflinni (um 870), hafi farið til liðs við Ingvar og Ubba á Englandi, enda hafa sumir sagnfræðingar á vorum tímum (Todd, Steenstrup) haldið, að Ívarr konungur í Dýflinni og "Ingvar Loðbrókarson" væri sami maður. Nú er engin ástæða til að rengja það, að langfeðgar Ara fróða (Breiðfirðingar) hafi verið komnir frá þessum norrænu herkonungum fyrir vestan haf, og hvað er þá á móti því, að þeir hafi talið sig *Ragnars*-ættar? (Steenstrup heldur, að "Raghnall" geti táknað Ragnar, og afi Ólafs konungs í Dýflinni er nefndur "Raghnall" og hefir hlotið að vera uppi um 800, sbr. H. Schück í Sv. hist. Tidskr. 1895, 39—88. bls.). Hvort sem það er rétt eða rangt, að tengja Ragnars-nafnið við "Loðbrók" og "Lodbrókarsonu", þá gat eigi hjá því farið, eftir að búið var að tengja þetta saman, og farið að segja frá "Ragnari loðbrók og sonum hans", að við þann sagnaflokk festist ýmsar eldri sagnir um fornkonung með Ragnars-nafni (ɔ: Ragnar Álfsbana?) og svo yrði allir þeir dönsku og norrænu herkonungar austan hafs og vestan, sem voru af sama ættstofni (ætt Skilfinga eða Skjöldunga), taldir af ætt "Ragnars loðbrókar".

Þeir Hálfdan, Ingvarr, Ubbi og Björn járnsíða ("Loðbrókarsynir") hafa eflaust verið náfrændur dönsku konunganna á Míslandi (ættmanna Ragnfreðar Danakonungs † 814), og sömu ættar virðast þeir hafa verið Sigfröðr og Hálfdan,

sem taldir eru konungar í Danmörk 873 [1]). Eftirmaður Hálfdanar "Loðbrókarsonar" á Norðimbralandi er Goðröðr son Hörða-Knúts [2]), en bróðir hans mun hafa verið Gormr Danakonungur (ríki, faðir Haralds blátannar), er danskir og íslenzkir sagnamenn setja í samband við "Loðbrókarsonu". Nú segir Adam frá Brimum (II. 22) um Hákon jarl ríka, að hann hafi verið af "ætt Ingvars", og hafa sumir ætlað, að þar væri átt við Ynglinga, af því að Hákon var í móðurætt kominn af Haraldi hárfagra, en sú ætlun liggur þó nær, að Adam eigi við "Ingvar Loðbrókarson", er hann hefir áður getið um (I. 39.), og væri það þá vottur þess, að frændsemi Hákonar við "Loðbrókarsonu" hefði verið kunn í Danmörku á 11. öld. Hvernig þessari frændsemi hafi verið háttað, verður nú eigi sagt með neinni vissu, því að þótt Hákon væri kominn í framætt frá Haraldi hárfagra og gæti því talist einn af niðjum "Ragnars loðbrókar" eftir íslenzku ættartölunum, þá er óvíst, og jafnvel ólíklegt, að Danir hafi um þær mundir kannast við ætt "Ragnars loðbrókar", eða skyldleika hennar við Noregskonunga [3]). Hins vegar getur það vel staðist tímans vegna, að Sigurðr Hlaðajarl, faðir Hákonar jarls ríka, hafi verið dóttursonur eins af "Loðbrókarsonum" eða einhvers náfrænda þeirra (svo sem Sigfreðar Danakonungs, er kemur til sögunnar árið 873). Hákon jarl Grjótgarðsson gat vel mægst við danska höfðingja seint á 9. öld, að dæmi vinar síns og tengdasonar Haralds hárfagra [4]), og Sigurðar-(Sigröðar-)nafnið kemur eigi fyr en þá

---

[1]) Sjá Storm: Krit. Bidr. I. 58—61., 69., 86.

[2]) Sbr. Steenstrup: Norm. II. 100—102.

[3]) Anon. Rosk. virðist eigi þekkja "*Ragnar* loðbrók", þótt hann geti "Loðbrókarsona". Sama er að segja um Ann. Lund., og það er eigi fyr en síðar á 12. öldinni, að "Ragnarr loðbrók" er settur í danska konungatalið.

[4]) Tilgáta sú, er stendur í "Íslendingasögu" B. Th. Melsteds (I. 206. bls. neðanmáls), að Sigurðr Hlaðajarl hafi verið þriðji maður frá þeim Hákoni jarli Grjótgarðssyni, sem var uppi, þá er Haraldr hárfagri gekk til ríkis í Noregi, gifti honum dóttur sína og fell í Stafanesvogi, fær eigi staðist, vegna þess, að það mun mega ráða með fullri vissu af Háleygjatali, að

fram í ætt Háleygja. Sé þessu svona farið, gátu þær tengdir danskra og norrænna höfðingja stutt að því, að ætt Haralds hárfagra yrði sett í samband við "Loðbrókarsonu", með því að þetta hafa líka upphaflega verið tvær kvíslir á sama ættstofni. Hvernig sem á þetta er litið, er varla hægt að neita því, að ummæli Adams bendi til danskrar söguságnar um tengdir milli forfeðra Hákonar jarls ríka og "Loðbrókarsona" [1]), enda koma fram sérkennileg ættnöfn danskra höfðingja (Sveinn, Hemingr) hjá sonum Hákonar jarls. Íslendingar rekja móðurætt Hákonar til Haralds hárfagra og þaðan til "Ragnars loðbrókar", eins og áður var á vikið, en geta ekki um móðerni Sigurðar jarls né samband hans við "Lodbrókarsonu".

Flest forndönsk konungatöl setja konungsætt þá, er komin var frá Hörða-Knúti (Knýtlinga), í samband við "Loðbrókarsonu", en oftast er þar fleiri en einn ættliður (enda margir konungar) milli "Ragnars loðbrókar" og Hörða-Knúts — eða föður Gorms ríka — með því að útlendum frásögnum er þar blandað saman við innlendar (Krit. Bidr. I. 54—56.). Sveinn Ákason virðist þó eingöngu fara eftir innlendri danskri arfsögn, er hann telur *Knút* son Sigurðar Ragnarssonar loðbrókar, eins og Íslendingar. Nú hefir Hörða-Knútr (faðir

---

Sigurðr jarl hafi verið *sonur* þess Hákonar. Að vísu er Háleygjatal nú eigi til í heilu líki, en Snorri Sturluson hefir þekt það, og tilgreinir einmitt vísur um þá feðga Hákon og Sigurð, svo að auðsætt er, að enginn ættliður hefir verið talinn á milli þeirra. Það er eigi heldur neitt því til fyrirstöðu, að Hákon jarl (gamli) hafi átt Sigurð jarl í elli sinni, og hann sé fæddur skömmu fyrir aldamótin 900. Hins vegar er þess mjög sennilega til getið, að Grjótgarðr, sonur Hákonar jarls (gamla), er fell við Sólskel (fyrir 870), hafi átt Hákon fyrir son, og hafi sá Hákon orðið jarl í Fjörðum og Sogni eftir afa sinn, en verið slengt saman við hann í síðari munnmælum. Grjótgarðr sá, er réð Sigurði jarli bana, og kallaður er *bróðir hans*, en *miklu yngri*, hefir þá líklega verið sonur þess Hákonar Grjótgarðssonar yngra (Sbr. Tím. Bmf. X. 180. n. 1).

[1]) Adam telur Hákon jarl grimman, enda hefir hann tekið sterklega fram, hvað Ingvar hafi verið grimmur, og virðist hafa skoðað grimdina sem ættgenga hjá Hákoni.

Gorms ríka Danakonungs), sem Íslendingar telja son Sigurðar orms í auga, Ragnarssonar loðbrókar, varla getað verið sonur neins af "Loðbrókarsonum" — að minsta kosti eigi Sigfreðar Danakonungs (873) [1]) — því að Adam hefir það eftir Sveini konungi Úlfssyni, einum af niðjum Hörða-Knúts, að hann hafi verið *Sveins* son, og verður að hafa það fyrir satt (sbr. Anon. Rosk. og Brev. hist.), en þó lúta allar líkur að því, að þeir langfeðgar (Sveinn—Knútr—Gormr) hafi staðið í nánu sambandi við "Loðbrókarsonu", sem börðust til ríkis á Englandi ásamt "Gormi enska" ("Guðrum", — nafnið bendir til ættar Knýtlinga) [2]), og þótt Hörða-Knútr hafi eigi verið kominn frá "Loðbrókarsonum" á þann hátt, sem (Sveinn Ákason og) Íslendingar telja, þá hefir hann líklega verið skyldur eða tengdur þeim, og kominn frá hinum fornu Skjöldungum (eða Ragnars-ættinni). *Hér er missögn og villa í fornri ættartölu, sem finst bæði hjá Dönum og Íslendingum, og enginn getur sagt að sé tilbúningur Íslendinga,* enda er það eigi meiri furða, þótt villur finnist í ættartölum fornmanna, heldur en í öðrum gömlum sögnum.

Tvær íslenzkar ættartölur frá "Ragnari loðbrók" (þeirra Auðunar skökuls og Höfða-Þórðar, landnámsmanna), sem styðjast við yngri heimildir en þær, er áður var getið (Haralds hárfagra og Breiðfirðinga) koma vel heim við aldur "Loðbrókarsona" (Tím. Bmf. XI. 22) og *geta* að minsta kosti verið réttar í aðalatriðunum. Þær eru ekki ósamkvæmar hvor annari, og þótt önnur þeirra (Höfða-Þórðar) sé eigi laus

---

[1]) Sbr. Storm: Krit. Bidr. I. 86, Ark. IX. 218. Herm. Möller: Vid. Selsk. Forh. 1898., 254. bls.

[2]) Anon. Rosk. lætur Gorm og Hörða-Knút (Sveins sonu) vinna Danmörk frá Englandi og fella Hálfdan Danakonung og sonu hans. Mun það bygt á danskri söguögn, og getur verið, að þar sé átt við Hálfdan konung á Norðimbralandi ("Loðbrókarson") fyrirrennara Goðröðar Hörða-Knútssonar, og sé hann sami maður og Hálfdan Danakonungur, sem nefndur er árið 873, ásamt Sigfreði bróður sínum. Annars hefir Anon. Rosk. ef til vill blandað Hálfdani (og sonum hans?) saman við sonu Ólafs konungs frá Svíþjóð (Storm: Kr. Bidr. I. 52—53).

við missagnir [1]), þá er það engin sönnun þess, að hún sé tilbúin eða tóm markleysa.

Niðurstaða rannsóknar þessarar verður svo látandi:

1. Nafnstofninn Ragn- hefir verið ættgengur hjá Danakonungum á öndverðri 9. öld, hjá ætt Haralds hárfagra og hjá norrænum herkonungum vestan hafs (Ívars-ætt), sem alt hafa verið greinir á sama ættstofni, og var ekki óeðlilegt, að allur sá ættbálkur yrði kendur við *Ragnar*, sem talinn hefir verið frægur og kynsæll konungur bæði í arfsögn Dana og Íslendinga.

2. Ætt hinna svo nefndu "Loðbrókarsona" mun enn hafa verið af sama stofni, nákomin Danakonungum þeim, er ríktu á Fríslandi um miðbik 9. aldar, og í sambandi við ætt þeirra Gorms, Sveins og Knúts (Knýtlinga). Þessa ætt "Loðbrókarsona" virðist Adam setja í samband við Hákon jarl ríka, sem var einn af niðjum Haralds hárfagra, og eigi er það í neinn stað ólíklegt, að hún hafi tengst við forfeður nokkurra íslenzkra landnámsmanna fyrir vestan haf (Auðunar skökuls og Höfða-Þórðar).

3. "Loðbrókarsynir" hafa brátt orðið sagnahetjur, og í hóp þeirra safnast nafnkunnir víkingar úr ýmsum áttum og frá ýmsum tímum, svo sem Hvítserkr úr Austurvegi, Eiríkr, Agnarr, Rögnvaldr (= R. † 808?) og Friðleifr í sögu Saxa. Ragnars-ættin og "Loðbrókarsynir" hafa smám saman runnið saman í arfsögninni.

4. "Ragnarr loðbrók" er sagnahetja, sem vér vitum als ekkert víst um, hverfull svipur í "móðu myrkra alda", sem eigi er hægt að festa sjónir á, eða greina frá öðrum. Munnmælin hafa líklega skapað þennan föður "Loðbrókarsona" úr ýmsum fornmönnum, er sumir hafa verið uppi á 9. öld

[1]) Hróaldr hryggr, afi Höfða-Þórðar, er sumstaðar talinn sonur Bjarnar járnsíðu, en sumstaðar sonarsonur hans. Vera má, að hvorugt sé rétt, heldur hafi hann átt dóttur Bjarnar járnsíðu ("Loðbrókarsonar"), og verið sami maður og sá Hróaldr hryggr af Þelamörk, sem barðist í Hafrsfjarðarorustu (Sbr. Storm: Krit. Bidr. I. 122; Tím. Bmf. XI. 21—22).

(Ragnfreðr † 814, Ragnarr † 845, Rögnvaldr † eftir 859), og sumir sjálfsagt fyr (Ragnarr Álfsbani?), og er því eigi við að búast, að ættartölur frá honum sé samkvæmar sín á milli, þar sem þær stafa frá ósamtíða mönnum.

Stafafelli 30. nóv. 1905. **Jón Jónsson.**

Om några ortnamn i Gardarike.

Namnet *Aldeigiuburg* (*Aldagen, Ladoga*) har jag behandlat å annan ort (Journal de la Société Finno-ougr. XXIII, 23) och börjar därför med *Holmgarðr*. I en på ryska skrifven uppsats har jag sökt påvisa, att denna nordiska namnform har sin slaviska motsvarighet i *Ostrogard*, som likaledes är ett namn på Novgorod och anträffas första gången i literaturen hos Adam af Bremen. Äfven Saxo Grammaticus känner det. Formen *Ostrogard* var bruklig vid Östersjökusten och i Danmark, *Holmgarðr* åter i Norden. Östersjövenderna voro duktiga sjöfarare och det är sannolikt att de seglade österut öfver till Gardarike, efter Adam af Bremen uppgifver, huru länge sjöresan räckte från östersjövendernas område till *Ostrogard*. Detta namn är kanhända östersjövendiska och lyder ursprungligen *Ostrovogard* (*ostrov* holme och *gard*, en östersjövendisk form motsvarande polskans *grod*, ryskans *gorod*). Sedan nämnda uppsats utkommit i tryck, märkte jag att redan P. A. Munch Samlede Afhandlinger II 263 f. tänkt på möjligheten att *Ostrogard* "indeholder en Reminiscens af et nærmere til *Hólmgarðr* svarende slavisk Navn, sammensat af *ostrov* (en Ø, Holm) og *gorod* eller *grad*, f. Ex. *ostrovnyj grad* (ligesom *ostrovnyj prag*); dette vilde ganske svare til Hólmgarðr".

Om namnet *Kænugarðr* förmodar P. A. Munch Saml. Afh. II 266, att det "i Rune-Perioden maa ha været skrevet *Kúnugarðr, Kúniugarðr*. Det væsentlige i Navnet, eller Stam-

men, er *Kí-* eller *Kú-*, Resten er Orddannelse-Tilsætninger. At Navnet, som Nogle paa Grund af en tilfældig Lighed have troet, staar i nogen Forbindelse med *Hunernes* Navn, forbyder Forskjellen mellem *K* og *H* at antage". Mot den sista meningen kan knappast något invändas, men antagandet att *Kænugarðr* skulle uppkommit af *Kúnu-* eller *Kúniugarðr* måste falla. Den fornnordiska formen finner nämligen sin förklaring i en rysk form af namnet *Kiev*. Då man har skrifningen *Kiænugarðar* (Ant. russes II 447), *Kiænugarður* (Hauksbók 504) för sig, så behöfver man icke söka långt för att finna det ryska källordet. I bylinorna, ryssarnes episka dikter, förekommer nämligen *Kijánov górod*, ursprungligen *Kiján gorod* (fornr. *kyjánŭ*) som namn på Kiev. *Kyjánŭ*, *kiján* är gen. pl. af *kyjanin*, *kijanin* 'Kievbo'. Äfven i ett annat slaviskt lånord är *ja* substitueradt med *æ*, nämligen *læsir* = *ljach*, n. pl. *ljasi* 'polack', s. A. Olrik i Festskrift til Vilh. Thomsen, 126 f. I sammanhang med den nordiska formen *Kænugarðr* står otvifvelaktigt *Chungard* hos skoliasten till Adam af Bremen och *Chunigard* hos Helmold, en form som gifvit äldre forskare, till och med Schafarik Slawische Alterthümer II. 94, anledning att ställa det i samband med *hunnernas* namn. Skillnaden mellan den nordiska och nordtyska formen är blott den, att den föregående pekar på en rysk, den sednare åter på en östersjövendisk form. Till ry. *kyjanŭgorodŭ*, *kijangorod* svarar nämligen ett östersjövendiskt *k'ijō̯ungard*, ty substantiven på *-janinŭ* hafva i östersjövendiskan haft i gen. pl. en förlängning af *a*, som enligt polabiskans, slovinziskans, kassubiskans och några polska dialekters vittnesbörd resulterat i labialiseradt *ō* (*ōu̯*), jfr. slovinz. g. pl. *mješčōu̯n* af *měščánŭ*. Att de nordtyska kronisterna återgåfvo det slaviska *ōu̯* med *u*, ligger nära till hands. Det palatala *k* i *k'ijōu̯n*, *k'jōu̯n* försökte de återge med *ch*, jfr också *Chue* 'Kiev' hos Helmold af *k'ijōv* (pol. *Kiów*, uttaladt *k'ijuv*, lillry. *kyïv* af *kyjōv*).

I Vilkinasaga (Ant. russes II. 455) omnämnes jämte Kiev och Polotsk äfven *Smolensk* i formen *Smálizku* (ack.: *Smálizku*, Kíu ook Pallteskju). Denna form är så mycket intressantare som staden Smolensk var känd för nordborna äfven under namnet *Smalenskja* (*Smaleskja*). *Smálizka* förutsätter ry. *Smolitsk*, som icke förekommer i ryska källor. Att likväl en sådan form en gång varit bruklig i Ryssland, är sannolikt. Genom staden Smolensk rinner nämligen en bäck *Smolitov ručéj*. En adjektivbildning på *-ĭskr* — och på detta sätt äro de flesta gamla städernas namn på hvitryskt område bildade — härledd af *smolit-ov* ger värkligen *Smolitĭskŭ*. Detta var antagligen den äldre formen af stadens namn, som sedan råkat i glömska hos ryssarne.

Äfven *Pallteskja* återspeglar troget en fornrysk form *Polteskŭ*, som förekommer i Hypatius- och Pleskaukrönikan. Här hafva vi en egendomlig krivičisk, fornhvitrysk, ljudföljd *olt*, hvaremot genitiven i nämda källorna har *olot*: *Polotĭska*. Den gängse formen *Polotsk* hade däremot gifvit **Palatskja*.

Joos. J. Mikkola.

Fornry. Poromonĭ dvorŭ, fisl. farmaðr.

I fornryska krönikan berättas under år 6523 (1015), hurusom novgoroderna reste sig mot furst Jaroslavs varäger, emedan dessa "våldfört sig på novgoroderna och deras hustrur", och "dödade varägerna på *Poromonĭ dvorŭ*". Af krönikan framgår äfven, att denna *gård* (dvor) var belägen vid den stora gatan, som efter där bosatta varäger kallades "den varägiska". *Poromonĭ dvorŭ* var således af allt att döma varägernas hufvudkvarter. Detta antagande bestyrkes af själfva namnet. *Poromonĭ* är possessivt adjektiv till **poromonŭ*, och detta åter kan näppeligen vara annat än *farman*, isl. *farmaðr* "Person som giver sig af med Søfart og Handel", jfr. också *farmannaerfðir* "Arv efter Mænd, som dø udenlands".

Joos. J. Mikkola.

Bengt Hesselman: Sveamålen och de svenska dialekternas indelning. Uppsala 1905, IV + 71 s.

Når man skal gruppere de ved siden av hinanden levende former av et fælles grundsprog, er det ofte et vanskeligt spörgsmål at avgjöre, hvilket princip man rettest har at fölge ved deres inddeling. Den historiske sprogforskning vil opfordre til at tage som de avgjörende skillemærker sådanne fænomener, om hvilke man historisk ved, at de tidlig har udviklet sig forskjellig i sprogområdets forskjellige dele; den populære opfatning, som jo ingenlunde er blottet for sådanne hensyn der også har betydning for videnskaben, vil derimod fortrinsvis tage hensyn til habitus i öieblikket, således som denne er betegnet ved flere eller færre fænomener af vidt omfang men oftere av nyere oprindelse i sproget. Og på grund av mere eller mindre forklarlige strömvendinger i udviklingen kan disse forskjellige principer före til helt modsat syn på slægtskabet. Medens f. eks. svensk vistnok historisk set må stilles mellem norsk og dansk, vil dette ikke lettelig falde nogen ind ved den mere overfladiske betragtning. Jeg skulde hellere tænke mig, at man — også uden hensyn til det av dansk skrift mere avhængige bymål — vilde sige, at norsk er en mellemting mellem svensk og dansk. Hvor modsætning av den slags hersker, frister konsekvens i standpunktet til enten at lægge for megen vægt på isolerede arkaismer (om man f. eks. vilde regne de oplandske mål i Norge for at have bevaret *rg* av den grund, at *rg* virkelig er bevaret i det ene hankjönsord *dorg* eller *durg* (masse, stor strækning) og vel også enkeltesteds i adj. *arg*) og på arkaistiske sprogöer — eller omvendt, til at se hen alene til nuværende sprogstandpunkt, selv hvor dialekten vidner om sig selv, at den har hört andensteds hen, end den nu gjör — f. eks. om man vilde regne vestre Nyland i Finland for at stå udenfor de dialekter som har tykt *l*, fordi det i virkeligheden ikke har det nu; men da dialekten har *l* av *rđ*, må det nylig have havt den "tykke" lyd.

Det kunde i sådanne tilfælde have meget for sig at inddele dialekterne efter bægge hensyn, særskilt efter overensstemmelser i gamle ting og særskilt efter nye skillemærker. Vil man ikke det, må man jo, eftersom gruppering nödvendig må bruges, gå en mellemvei. Da endog de enkelte sprogfænomeners grænser pleier at være temmelig brede grænsebelter, vil dette såmeget mere være tilfældet, hvor man inddeler og begrænser efter mange fænomener. Hele gruppens tilværelse som enhed vil som oftest bero på skjön og værdsættelser, så at den mangen gang, strængt videnskabelig set, har liden virkelig værdi; det blir således neppe engang umethodisk, men netop rigtigt at lade sin gruppering i nogen grad stöttes av historiske og geografiske forhold, i Skandinavien mest vandveie og gamle inddelinger.

Medens den nu mest almindelige, oprindelig fra Lundell udgåede, inddeling av de svenske dialekter sætter de mellemsvenske mål, syd for Dalelvens munding, som en egen gruppe, men rigtignok én uden udpræget indre sammenhæng, mellem de norrlandske og de sydsvenske, som regnes fra Småland av, påpeger hr Hesselman i det foreliggende arbeide ved hjælp av et overmåde rigt materiale fra de senere års indgående undersögelser, at en så dybtgående sproggrænse ialfald ikke kan sættes nordenfor Uppland; selv de landskaber som ligger noget sydligere, især Södermanland, står tildels de norrlandske mål nær. Han sammenligner til den ende de östsvenske dialekter, punkt for punkt efter Hultmans udmærkede avhandling, med dialekterna i Svealand; sammenstillingen viser, at det, ligesom man kunde vente efter beliggenheden, nærmest er de östligste dialekter her som danner overgangen til de for en del temmelig isolerede östlige sprogformer. Som fölge herav anser han, og vel med rette, de nordligere av de mellemsvenske mål, "uppsvenskan", som avgjort tilhörende den store nordskandinaviske dialektgruppe — et udtryk, hvorunder han dog ikke indbefatter de vestnorske dialekter med færöisk og islandsk, således som jeg på grund av nogle specielle overensstemmelser med dele av det östsvenske dialektområde gjorde Ark. f. n. Fil. XXII s. 287 ff. Det oplyses, at havkysten nordenfor Uppland tildels er mindre nordskandinavisk både i nyt og gammelt end dette landskab, hvad der vel kanske ikke trænger anden forklaring end havkystens normaliserende virkning. Eller har der måske i ældre tider været mindre av sociale forskjelligheder der end i Uppland, færre herregårde? Jeg har undertiden havt det indtryk, at sproglig konservatisme hos almuen har været begunstiget derav, at der har boet en godseierstand inde imellem den.

De uppsvenske måls begrænsning mod syd sætter forf. væsentlig efter bevarelsen av det gamle kvantitetsforhold kort vokal + kort konsonant eller fölger derav og et antal forbindelser, som i de sydligere landskaber har fåt en nyere behandling, såsom *rg*, *lg*, *gd*, *mb*, *nd* o. fl. hvilke ialfald under visse omstændigheder er bevarede mangesteds i uppsvenske landskaber. Dog udtaler han heller ikke, at denne grænse bör tillægges nogen stor vægt. De sydligere Sveamål er ifölge Lundell temmelig avvigende indbyrdes, hvad der vel hænger sammen med deres anordning omkring Mellemsveriges store söer. I Norge har man ofte en trinvis avtagende modernisering fra kysten opover parallelle dale; Norrland i Sverige synes fra naturforholdenes side i regelen også at være skikket for således at vise fölgerne av mere og mere avsides beliggenhed i med kysten parallelle rækker opover dalene; men ved disse mellemsvenske söer er sådan anordning ikke vel tænkelig. Naturligvis må man også i Norge se kun efter de store træk for at se dette, ligesom også sænkninger i höideryggene kan före én dals særegenheder over i en anden, f. eks. når Østerdalens dialek-

ter vel så meget er en fortsættelse opover av Hedemarkens som av Solörs, skjönt dette ligger ved Østerdalens elv.

Foruden sproggeografi indeholder bogen også adskillige bidrag til dialekternes udviklingshistorie. For nærværende anmelder indeholdes det vigtigste av disse ting i den lange note s. 41—43, hvor han imödegår Beckmans udgangspunkt for tidsbestemmelse for bortfald av *n* i posttonisk stavelse. (Sv. Landsm. XIII 3, s. 15 ff.) Han fremförer her rigelige eksempelrækker på det for den forskjellige udvikling av *-inn* og *-in* interessante faktum, at dialekter, der bevarer posttonisk kort *n*, kan have reduceret vokal av en anden art der end foran opr. *nn*, og således fremdeles har betegnelse for kjönsforskjellen, medens andre dialekter bevarer et mærke i *n*'ets kvalitet. Når han udtaler, at det sidstnævnte forhold også forekommer i norske dialekter, er det mig dog ingenlunde klart, hvad han sigter til, idet jeg ikke kjender eksempler på, at posttonisk udlydende kort *n* lydlovmæssig er bevaret i norske dialekter. Det rette forhold nævnes s. 59. Heller ikke er det allesteds i Norge, at den regel gjælder, "att i sådana dialekter, som bevara den fulla vokalen i maskulinändelsen *-inn* l. *-enn* i ord med tvåstafvighetsaccent, där få vi icke *-a* ur fem.-ändelsen *-in* l. *-en* vid nasalens bortfall, utan i stället *-i* eller *-e*". Bortset fra de söndenfjeldske dialekter, som kun har fem.-endelse ved et fåtal adj. på *-inn* (og i de samme ved en undtagelse ikke *-inn* i hankjön), så har man tildels i Trondhjem stift, f. eks. i Selbygmålet, gjennemfört *-inn* i hankjön, gjennemfört (nasalt) *-a* i hunkjön, f. eks. i alle adj. på opr. *-inn* og alle st. partic. Forf. har været ret forsigtig med hensyn til at uddrage positive slutninger av den omtalte forskjellige behandling av *-inn* og *-in*. Det bör jo også erindres, at hensynet til substantivböiningens indre økonomi kan have forstyrret den strængt lydlovmæssige udvikling av artikelens former, og at denne vel også kan have påvirket adjektivböiningen. Den meget almindelige forskjel mellem endelsen i gårdnavne på *-vin* eller i best. dat. n. på *-inu* fra nom. f. *-in* skulde også advare om dette.

Når forf. s. 26 note 2 anser de östsv. passivformer på *-st* for analogidannelser av ganske ny oprindelse, fordi denne endelse kun bruges i fortidsformerne, medens nutidsformerne har *-s*, er jeg tilböielig til at tro, at han delvis gjör dem uret. I Norge er der både sydligst i landet og i Trondhjem stift store grænsebelter, hvor refleksivformerne, som de vel her bör kaldes, dels har *-s*, dels *-st*. Disse bruges ingenlunde promiscue, man ved sedvanlig bestemt nok, om en verbalform har *-s* eller *-st*. Jeg har ingensteds fuldstændig gjennemskuet ordningen, men fundet det meget almindeligere der, at *-st* bruges i fortids- end i nutidsformer. Dersom en sådan dialekt står forholdsvis uberört av nabodialekter i den henseende en længre tid, vil åbenbarlig forholdet blive simplificeret: *-s* i nutid, *-st* i fortid. Det kan jo være dette, som er

skeet i östsvensk. Dette var en sandsynlig udnyttelse af *kallast* ved siden av *kallas*, når man ikke længer kunde opfatte deres oprindelige syntaktiske forskjellighed.

Blandt svenske dialekter, som (hyppig) giver 2:det sammensætningsled det stærkeste eftertryk (s. 45), synes forf. at have overset bohuslænsken, hvor dette forhold synes at være meget almindeligt.

I övrigt viser forf. en rigdom av detaljkundskab og en sund sproglig opfattelse, som gjör hans bog til et mönstergyldigt arbeide og en tiltrækkende læsning for enhver nordisk dialektforsker.

Amund B. Larsen.

Härjedalens ortnamn ock bygdesägner, af Erik Modin, Stockholm 1902.

Detta arbete, 304 sidor starkt, behandlar, såsom titeln angifver, dels provinsens sägner, dels dess ortnamn. Hvad de förra beträffar, ha de med stor noggrannhet upptecknats efter allmogens berättelse, men dessutom har förf. med en flit, höjd öfver allt beröm, efter äldre tryckta arbeten och gamla handskrifna källor från när och fjärran uppvisat, hvad som kan ligga till grund för dem. Ortnamnen äro ock behandlade med en fullständighet och utförlighet, hvartill vi sakna exempel från något annat svenskt landskap. Och säkert är, att när vår svenska ortnamnskommitté en gång i tiden kommer till detta landskap, skall den här på grund af detta arbete finna sin möda högst betydligt lättad. Här redogöres icke blott för socken- och byanamnens gamla former och betydelse, utan hvarje hemmans eller gårds namn — och nästan alla hafva eller hafva haft sådant — anföres och i allra flesta fall med angifvande af grunden därtill. Men ej nog härmed. Med yttersta noggrannhet upptagas namnen på åar och bäckar, moar och slätter, berg och backar, och tack vare förf:s grundliga kännedom om bygdens historia och topografi äro dessa riktigt tolkade. Här några exempel! *Köpmanstjärnen* och *-holmen* ha namn af läget vid en stråkväg mellan Herjedalen och Jämtland, s. 173, och *Vakomansbacken* af den omständigheten, att ungdom från trakten där hållit midsommarvaka, s. 58. *Korsnäset* och liknande namn erinra icke alltid om den katolska tiden, utan bero emellanåt på den omständigheten, att kors uppsatts, där svårare olyckshändelser skett eller ogärningar föröfvats, s. 177. *Villmansvägen* bevarar minnet af en svagsint person, ”Villman” kallad, hvilken här och hvar i skogen genom bleckning i träden utmärkt vägar i skogen, s. 96, och *Grimsberget* befinnes, till läsarens förvåning, vara ”Pilgrims-

berget", hvarvid är att märka, att "pilgrim" i orten har betydelsen af flykting och att berget är uppkalladt efter en sådan, som där slagit sig ned och börjat odla jorden, s. 52. Dessa exempel, som tagits ur högen, visa mer än väl, huru viktigt det är för namnforskaren att vara grundligt förtrogen med alla förhållanden i den trakt, med hvars namn han sysselsätter sig.

Beträffande tolkningen af de äldre ortnamnen kan man i åtskilliga punkter hafva svårt att instämma med förf. Så beträffande själfva landskapsnamnet. Tidigare har anm. sammanställt detta med bynamnet Herrö, *Hærröö* 1442, men häremot anmärker förf., att den urgamla traditionen förlägger den första kolonisationen icke dit, utan till en ort 6 mil västligare. I allmänhet torde det emellertid förhålla sig så, att det ej just är det allra först befolkade stället, som lånat sitt namn åt större eller mindre områden, utan den hedern har nog tillfallit den orten, som först fått någon större betydelse. Enligt förf. var Herrö just en sådan såsom "en af Svegsbygdens äldre byar, om ej kanske den äldsta", s. 49, såsom en af landskapets förr och nu mera framstående byar på grund af vackert läge och välmående befolkning, s. 51, och såsom boningsort för åtminstone en af Svegs äldre kyrkoherdar, s. 52. Då nu denna by ligger vid Herjåns utflöde i Ljusnan och längre upp vid samma å ligger en fäbodvall med namnet *Här*-vall, blir däraf alldeles tydligt, att denna å först hetat *Härа*, ett i Norge vanligt flodnamn, jfr byn Häre i Medelpad vid en å med ett näs, *Här*näset kalladt, se mina Norrl. saml. s. 242. Efter denna å har så dalgången uppkallats, och socknen skrifves också (*Lille*) *Herdal* år 1407, s. 105. Men efter byn Herrö har landskapet sitt namn, *Heriar-dalr* 1273, hvilket belyses af formen *Hereia-dal* 1372 (s. 29), af förf. också riktigt sammanställd med bynamnet. *Häras dalgång har blifvit kallad *Här-dalen*, Ljusnans åter, efter byn Härö, *Her(ö)ija(r)-dalr*. Men då skillnaden mellan båda namnen varit obetydlig, har man ansett nödigt att till det förra namnet lägga "Lille" 1407 och sedan nästan alltid. Att den lilla *Herjåön*, såsom förf. antager, skulle lånat sitt namn åt det närbelägna Herrö, är fast otroligt.

Med afseende på behandlingen af sockennamnen ha vi föga att erinra. Bland fornformerna af namnet Sveg s. 39 saknas den s. 157 nämnda *Sweigher sonk*, hvars gen.-ändelse visar, att, såsom anm. förut framhållit, isl. sveigr, m. krökning, här föreligger. Några byanamns tolkning synes oss betänklig, t. ex. Glöte, *Glöthæ* 1420, af glött, trång öppning (s. 84), Ulfkällan, *Alrarkælldu* 1273, af al, trädet (s. 63), Ransjö efter den i Sveg 1273 nämnda Herjulfsättlingen Rafn (s. 95) och Kolsäter, *Kolsæter* 1426, af (smides-) kol, — kol-vallen (s. 74). Beträffande det sista namnet gillar förf. ej anmälarens tidigare tydning af det såsom Kols bostad. Att ett mansnamn dock ingår i ortnamnet, är lika säkert, som att de jämtländska namnen *Biörnsgårdh* 1568 i Hammerdal, *Stensgårdh*

s. å. i Heggenås, *Orragard* 1431 i Oviken, *Oxeböle* 1568 i Fors och *Vxabøle* 1460 i Offerdal innehålla mansnamnen Björn, Sten, Orre och Oxe. I "Gamle Personnavne i Norske Stedsnavne" af O. Rygh anföres under mansnamnet Kollr s. 166 dels två namn *Kolsæter*, dels två *Kolset* jämte ett *Kolset* under mansnamnet Kolr. — Gårdsnamnen äro i allmänhet mycket genomskinliga, och de lämnade tolkningarna af dem äro nog i allra flesta fall riktiga. S. 68 ha vi dock fäst oss vid namnet *Buras*, hvilket förf. är böjd att härleda från mansnamnet "Björ eller Bjur, hvilket här liksom i en del ortnamn, t. ex. Burträsk, kommit att uttalas Bur". Socknen *Burträsk*, om det är hon som åsyftas, har namn efter *Bure* älf och denna åter efter byn *Bure* vid kusten. Här föreligger ej något personnamn, utan troligen (stabb-)bur + ed.

Namnen på sjöar och floder äro i allmänhet svårtydda, och om förf. i fråga om dessa en eller annan gång misslyckats, är det ej underligt. S. 18 upptages ett ord *-agen*, som förmodas betyda sjö och ingå bl. a. i namnen *Dravagen, Skärv-agen* och *Helagsjön*. Den första genomrinnes af *Dragg*-ån och skrifves äfven *Draggvattnet* (s. 86). Senare delen är väl det allbekanta *vágr*, vik, som här af någon okänd anledning ej blifvit till *våg*. Det andra namnet torde böra uppdelas i Skär-vagen, d. v. s. den klara viken; och det sista ha vi tänkt oss innehålla adj. heilagr, helig. När Ängraån, fordom *Engra*, tydes såsom ängesån (s. 243), ån Lafsa i *Lapsadall* 1426 af isl. lapt, laft, loft (s. 91), Linån i Linsäll af isl. linr, len (s. 83) och ån Hoa af ett subst. hωe, fångstkrok, (s. 255), har man svårt att instämma. Beträffande det sista namnet hänvisa vi till det af Lidén, Blandade språkhistoriska bidrag, I. Göteborg 1903, s. 25 anförda namnet Hosjön och det antagna norska älfnamnet Nō-r, nu Nodalselven. — Att floden Ljusnan skulle fått namn af Herjedalens första kolonister, hvilka följt Herjån ned till hufvudfloden och där tjusats af dennas "leende utsikter i en vid och ljus dalgång och klara vatten", är knappt troligt, då älfven tvifvelsutan hade sitt namn långt före denna tid. Ljusdal i Helsingland är väl den ort, som lånat sitt namn åt floden.

Flodnamnet *Ljungan* sammanställer förf. s. 195 med förra leden i fsv. *Ljongaköpungr*, och anm. har tidigare varit af samma mening. Detta är dock icke rätt. I Njurunda i Medelpad nära flodens utlopp ligger byn Juni, *Vmne, Wmnij, Iuni, Iugnij, Iungnij* omkr. 1550-talet, men äldst *Vgnö* år 1500. Redan år 1903 uttalade jag s. 238 i mina "Norrländska samlingar" en förmodan, att flodnamnet i fråga var bildadt af detta namn och genom afledning af dess förra del. Härvid mötte emellertid den svårigheten, att byn ej är belägen vid själfva floden, utan genom några mellanliggande byar skild från denna. Senare har jag emellertid vid besök på ort och ställe erfarit, att gammal tradition, traktens beskaffenhet och gjorda fynd gifva vid handen, att floden fordom i sin nedersta del haft ett sydligare lopp och gått just förbi byn

Juni, en uppgift, som chefen för Sveriges geologiska undersökning, enligt benäget meddelande, med ledning af kartor funnit ganska sannolik. Ljungans ursprungliga namn har således varit *Ugnan*. Om tvifvel finnes, häfves det inför det faktum, att ett i Sv. diplomatariet intaget bref af år 1412 talar om försäljning af ett laxfiske *Oghnaroos* i Kölsillre i Hafverö socken, och att laxfiske i den delen af landskapet ej finnes annorstädes än i Ljungan. Det begynnande j:et i vissa former af bynamnet är prepos. *i*, som omedvetet fästats vid detta; sedan har **Jugnan* genom folketymologi med tanke på *ljung* fått den nuvarande formen.

Vid sammanställandet af personnamn ur historien eller sägnen med ortnamn synes författaren några gånger vara väl djärf. Sagohjälten Herjulf, som först skall hafva nedsatt sig i Lillherdal, skall enligt äldre källor hafva haft en ättling v. n. *Hakon Valr*, under det att sägnen låter en af hans söner heta *Hucker*. Förf. antager nu, att Hakon förvrängts till denna senare form, och att *Huckerholmen* är uppkallad efter mannens förnamn, liksom *Välavallen* efter tillnamnet (ss. 101, 108). Att ett så välbekant namn som Hakon skulle undergått en så våldsam förvrängning, är dock knappt troligt, liksom det väl är svårt att af *Valr* få *Väla*. En son af Herjulf hette Ulf, och då nu en holme i den trakt, där denne skall ha bott, heter *Jettul*-holmen, synes förf. böjd för att i den förra leden se en sammandragning af orden *Jätten Ulf* (s. 102). Men "Jättul" är tydligen blott en nyare bildning.

Till sist ett ord om det s. 32 återgifna dokumentet från alltinget i Sveg år 1273. I början af detta uppräknas sex bönder, de flesta eller kanske alla från Sveg, och sedan nämnes *"half tylft bonda or Afra dalenom, Hafuer i Straumi. Ok kuaæst Loden bonde muna"* o. s. v., hvilket öfversättes: *"sex bönder från Afradalen* (*öfre dalen?*), *Hafuer* (*Havar?*) *i Ström. Loden bonde sade sig minnas"* o. s. v. Men detta är felaktigt. Efter *Afra dalenom* bör stå punkt, ty då är ju nämnden redan fulltalig. Det därpå följande *Hafuer* är ej heller något personnamn, utan, såsom andra texter visa, en form af verb. *hefja*, här i betydelsen af börja. Meningen är: "Landamäret börjar i Ström"; sedan berättar Loden bonde om Strömsbornas klena framsteg i kristendomen.

Vår anmälan har svällt ut väl mycket, men det må ursäktas, ty det är ej ofta, som ett så innehållsrikt arbete ser dagen. Vi veta ej, hvem vi mera skola beundra, landskapets allmoge eller arbetets författare, traditionernas trogne vårdare eller deras hängifne upptecknare.

J. Nordlander.

Bibliografi for 1905.

Af B. Erichsen.

I. Bibliografi, literaturhistorie og biografi.

Ahnfelt, Otto. Om Uppsalahandskriften E. 226 af Per Brahe den äldres Krönika. (HTsv. XXV, 25—26.)

Almquist, Joh. Ax. Schweden. (Jahresb. d. Geschichtsw. 26. Jahrg. III, 62—73.)

Brandberg, C. F. E. Svensk topografisk litteratur i Trolleholms bibliotek (vid 1905 års slut) förtecknad. Lund. 8:o. (4) + 317 s. 8,75 kr. (Ex bibliotheca Trolleholmiæ. 2: 1.)

Collijn, Isak. Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 22. 1903. (Samlaren. XXV.) 16 s.

Dahl, Frantz, Motzfeldt, U. A. og *Schlyter, K. J. D.* Nordisk Litteraturfortegnelse 1904. (Tidsskr. f. Retsvid. XVIII, 431—80.)

Erichsen, B. Bibliografi for 1903. (Ark. XXI, 281—310.)

v. Fischer-Benzon, R. Literaturbericht für 1904—05. (Ztschr. d. Ges. f. Schlesw.-Holst. Geschichte XXXV, 292—320.)

Gödel, Vilhelm. Svenska ortnamn. Bibliografi. (Antiqv. tidskrift. XVII n:r 4.) 58 s.

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. 26. jahrg. 1904. Lpz. 8:o. 8 + 226 + 184 s. 9 m. (I, 45—85: *R. Meissner*: Skandinavisch.)

Krarup, Alfr. Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1904, vedrørende Danmarks Historie. (HTda. 7 R. VI.) 50 s.

Olsen, Fr. Kort bibliografisk Oversigt over arkæologisk Literatur vedrørende de nordiske Lande for 1904. (Forhistorie og Middelalder.) (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 251—64.)

Rørdam, H. F. Uddrag af Breve i Fyns Bispearkiv. (Kirkehist. Samlinger. 5 R. III, 46—77.)

Schybergson, M. G., Hackman, Alfr. und *Karttunen, U.* Finnland. (Jahresb. d. Geschichtsw. 26. Jahrg. III, 74—82.)

Setterwall, Kristian. [Svensk historisk] bibliografi 1904. (HTsv. XXV. Bilaga.) 29 s.

Två privata handskriftssamlingar. (HTsv. XXV, 116—18.)

Vedel, E. Oversigt over den danske Literatur om Nordens forhistoriske Arkæologi indtil og med Aaret 1904. Kbh. 8:o. 163 s. 1,50 kr.

[Weibull, Carl Gustaf.] Skrifter utgifna af De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening genom Martin Weibull 1868 —1897. Lund. 8:o. 16 s.

Aarsbo, Jens. Om Morten Børups Vaarsang. (Kirkehist. Samlinger. 5 R. III, 216—17.).

Collijn, Isak. Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. 3. Rester af svenska medeltidsbibliotek i Linköpings, Strängnäs och Västerås stifts- och läroverksbiblioteks inkunabelsamlingar. (Samlaren. XXV, 205—13.)

— Bokhistoriska uppsatser. 3. En nyfunnen dansk inkunabel [Dialogus Salomonis et Marcolfi]. Sthm. 4:o. (Ur Allm. sv. boktryckarefören:s meddel. 1905 nr 3.)

Finnbogason, Guđm. Egill Skallagrímsson. (Skírnir. LXXIX, 119—33.)

Geber, Nils. Till dateringen af det fornsvenska legendariet. (Studier tillägnade Henrik Schück 1905. 258—67.)

Golther, Wolfg. Nordische Literaturgeschichte. T. 1. Die isländische und norwegische Literatur des Mittelalters. (Sammlung Göschen 254.) Lpz. 8:o. 123 s. 0,80 m. (Anm. DLz. 1906, 352 af Fr. Wilhelm. — Zbl. 1906, 727 af —bh—.)

Heusler, Andr. Lied und Epos in germanischer Sagendichtung. Dortmund. 8:o. 53 s. 1 kr. (Anm. Arch. CXV, 403—4 af Rich. M. Meyer. — Zbl. 1906, 1149 af —tz—.)

Hultin, Arvid. Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640–1720. — Valda vitterhetsarbeten jämte en litteraturhistorisk inledning. Hfrs. 1904. 8:o. 288 + 233 s. (= Skr. utg. af Sv. Litteratursällsk. i Finland. LXV.) 6 m.

Jakobsen, Jakob. Remarks upon Faröese literature and history. (Sagabook of the Viking Club IV, 38—54.)

Jónsson, Finnur. Bókmentasaga Íslendinga ađ fornu og fram undir siđabót. 2. (slut-)h. S. 241—478 + 4 s. Kphöfn. 8:o. (Anm. Zbl. 1906, 791 af —bh—.) 2,50 kr.

— Krákumál. (OversdVSF. 1905, 151—83.)

Olrik, Axel. Det ældste danske vers fra middelalderen. (Danske Studier 1905, 169—70.)

Ólsen, Björn M. Er Snorri Sturluson höfundur Egilssögu? (Skírnir LXXIX, 363—68.)

Paludan, J. Vagantpoesi i Norden. (Danske Studier 1905, 194—212.)

Swartling, Birger. Några bidrag till Stiernhielms biografi 1630—56. (Studier tillägnade Henrik Schück 1905, 188—213.)

Svensson, Jón. Lidt om den oldislandske Litteratur. (Varden 1905, 1—10, 51—60, 65—84.)

Wahlström, Lydia. Den heliga Birgitta. Sthm. 8:o. 53 s. 0,40 kr. (= Föreningen Heimdals folkskr. 86.)

Djurklou, Nils Gabriel.

Meddelanden från Örebro läns Fmf. III, 3—24 af *Joh. Wahlfisk.*

Fiske, Willard.

Skírnir LXXIX, 62—73 af *Jón Olafsson.*

Heinzel, Richard.

Zts. f. die österreich. Gymnasien LVI, 577—91 og ZfdPh. XXXVII, 506—08 af *M. H. Jellinek.*
Österreich. Rundschau IV, 241—53 af *C. von Kraus.*

Ljunggren, Gustaf.

Svea. Folk-kalender för 1906, 250—53 af *Birger Schöldström.*
Nordisk Universitetstidskrift V, 176–79 af *Otto Sylvan.*

Tamm, Fredrik.

Nordisk Universitetstidskrift V, 180—82 af *O. von Friesen.*
Ark. XXII, 97—102 af *Adolf Noreen.*

II. Tidsskrifter og lærde selskabers skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Udgivne af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. 1905. II. Række. 20. Bind. Kbh. 8:o. 328 + 10 s. 4 kr.
Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Utgifven af Kungl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien genom *Hans Hildebrand.* Del 13. H. 4 (slut). S. 241—52 + 49 + 11 + 16 + 2 s. 1 kr. — D. 18. H. 1. 296 + 6 s. 4 kr.
Arkiv för nordisk filologi utg. genom *Axel Kock.* Bd. 21. (Ny följd bd. 17.) H. 3—4. S. 205—400. — Bd. 22. (N. f. bd. 18.) H. 1—2. S. 1—216. Lund. 8:o. 6 kr.
— Register zu band I—XVI, band I—IV und ny följd band I—XII, von *August Gebhardt.* 2. lieferung. S. 101—203 + 5 s. Lund. 8:o. 3 kr.
Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. 5. Række. Udgivet af Det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. Bd. 6. H. 1. Kbh. 4:o. 96 s. 2 kr.
Danske Studier udgivne af *Marius Kristensen* og *Axel Olrik.* 1905. Kbh. 8:o. 220 s. 4 kr.
Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXIII. Hfors. 8:o. 6 + 200 + 26 s.
Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring. Aarsberetning for 1904. Med 175 illustrationer i texten. Krnia. 8:o 293 s.
Fra Arkiv og Museum. Tidsskrift for Østifternes Historie og Topografi udgivet af Østifternes historisk-topografiske Selskab. Bd. 2. H. 4—5. S. 305—568. Kbh. 8:o.
Fra Ribe Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. 1905. Esbjerg. 8:o. 169 s. 2,50 kr.
Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* 25:e årg. 1905. Sthm. 8:o. 270 + 66 s. + Bilagor.
Historisk Tidskrift för Skåneland utgifven af *Lauritz Weibull.* Bd. 2. H. 4—5. S. 157—272. Lund. 8:o.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. 4. R. 3. Bd. 4. H. S. 257—422 + 6 s. Krnia. 8:o.
Historisk Tidsskrift, 7. Række, udgivet af den danske historiske Forening. Redigeret af *J. A. Fridericia*. Bd. 5. H. 5—6. S. 405—540. Bd. 6. H. 1—4. S. 1—316 + 50 s. Kbh. 8:o. 4 kr.
Historiska Handlingar. Till trycket befordrade af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Del 20. N:o 2. H. 2 (slut). S. 177—438 + 13 s. Sthm. 8:o. 7,50 kr.
Historiske Afhandlinger tilegnet professor dr. *J. E. Sars* paa hans syttiende fødselsdag den ellevte oktober 1905 af venner og disciple. Krnia. 8:o. 227 s. 5 kr.
Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *Otto Behaghel* u. *Fritz Neumann*. 26. Jahrg. Lpz. 4:o. 30 + 432 sp. 11 m.
Meddelanden från Kalmar Läns Fornminnesförening. IV. Kalmar. 1904. 8:o. 80 s. + 5 pl. + 2 kartor. 1,50 kr.
Meddelanden från Nordiska museet 1903. Sthm. 8:o. 280 s. 4 kr.
Meddelanden från Örebro Läns Fornminnes-Förening. III. Örebro. 1904. 8:o. 217 s. + 2 kartor. 3 kr.
Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord. Nouvelle Série. 1904. S. 141–232. Copenhague. 8:o. 1 kr.
Norrländska samlingar. Utg. af *Johan Nordlander*. H. 6. S. 271—362. Sthm. 4:o. 3 kr.
Saga-Book of the Viking Club. Vol. IV. Part I. January, 1905. London. 8:o. 260 s.
Samfundet S:t Eriks Årsbok. 1905. Utg. genom *Gustaf Upmark*. Sthm. 8:o. (8) + 131 + 24 s. 5 kr.
Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott genom *Aksel Andersson*. 25:e årg. 1905. Uppsala. 8:o. 7 + 213 + 16 + 5 s. 5,50 kr.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. R. Bd. 4. H. 2–3. S. 129—352. Redigeret af *Chr. Villads Christensen*. Kbh. 1904—05. 8:o. 4 kr.
Skrifter udgivne af Bergens historiske Forening. No. 11. Bergen. 8:o. 14 + 14 + 12 + (2) + (2) + 6 s.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LXVIII. Förhandlingar och Uppsatser. 18. 1904. Hfrs. 8:o. 98 + 204 s. 3 mk.
Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. Utgifven af *Bengt Hesselman, Olof Östergren, Ruben G:son Berg*. 5:e årg. Uppsala. 8:o. 252 s. För årg. 5 kr.
Studier tillägnade *Henrik Schück* på hans 50-årsdag den 2 november 1905 af vänner och lärjungar. Sthm. 4:o. (8) + 300 s. 10 kr.
Studier i modern språkvetenskap, utg. af Nyfilologiska sällskapet i Stockholm. III. Ups. 8:o. 9 + 269 s. 5 kr. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 130—32 af Kr. Sandfeld Jensen.)

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. B. 12. H. 3. S. 233–366. Sthm. 8:o.

Sønderjydske Aarbøger 1905. Udgivne af *H. P. Hanssen-Nørremølle, P. Skau* og *Nikolaj Andersen*. Kbh. Aabenraa. 8:o. 318 s.

Vejle Amts Aarbøger. Udgivne af Vejle Amts historiske Samfund. 1905. Kolding. 8:o. 217 s. 3 kr.

III. Nordisk sprogvidenskab.

1. I almindelighed.

Bugge, Sophus. Nogle Ord med *p* af förgermansk *gw* i Fremlyd (isl. *prjónn*; oldn. *plógr*; norsk dial. *plitt*). (Ark. XXII, 127–32.)

Collitz Hermann. Das Analogiegesetz der westgermanischen Ablautsreihen. (MLN. XX, 65—68.)

— Zum vokalischen Auslautsgesetze der germanischen Sprachen. (Smst. 129–31.)

Hailstone, E. Traces of Danish conquest and settlement in Cambridgeshire. (Sagabook of the Viking Club IV, 107—26.)

van Helten, W. Zum germanischen Zahlwort. (IF. XVIII, 84—126.)

Karsten, T. E. Nordiska ord belysta af finska. Smärre språkhistoriska bidrag. (Ark. XXII, 175–205.)

Kock, Axel. Om ordet *härad* och grunden för härads-indelningen. (Ark. XXI, 358—69.) *Erik Brate.* Härad 2. (smst. XXII, 206—10.)

Kristensen, Marius. Nordisk stednavnegranskning. Et historisk overblik. (Danske Studier 1905, 177—93.)

Läffler, L. Fr. Ännu några ord om de hedniska edsformulären i Norden. (Antiqv. Tidskr. D. 13. Nr. 3. 11 s.)

Malmstedt, A. Des locutions emphatiques. (Studier i modern språkvetenskap. III, 71–107.) [S. 98—101 nord. exx.]

Noreen, Adolf. Geschichte der nordischen Sprachen. Der 2. Aufl. 2. Abdr. [Aus Paul's Grundriss d. german. Philol. 2. Aufl.] 4 s. + s. 517–657. Strassb. 8:o. 4 m.

Pipping, Hugo. Grammatiska studier. Gbg. 8:o. 45 s. 1 kr. (= Gbgs högskolas årsskr. XI: 3.)

Schröder, Heinrich. Die germ. Wurzeln *stel-* und *ster-* und ihre durch *p, k, t* erweiterten Formen. (IF. XVIII, 509—28.)

Wiklund, K. B. Finska *karilas*. (Ark. XXII, 79.)

2. Islandsk og oldnorsk.

a. Grammatik og leksikografi.

Bugge, Sophus. Oldnorske Sammensætninger paa *-nautr*. Nye Bemærkninger. (Ark. XXI, 261–74.)

Celander, Hilding. Om dateringen av judövergången *đ* > *d* i fornisländskan och fornnorskan. (Ark. XXII, 24—78.)

Hægstad, Marius og *Torp, Alf.* Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding. H. 1. [*A—eignar-vætti.*] Kria. 8:o. 64 s. 0,80 kr.
Jónsson, Finnur. Islandsk sproglære. Et omrids af det islandske sprogs formlære i nutiden. Kbh. 8:o. 43 s. 1 kr. (Anm. TfF. 3 r. XIII, 184–85 af H. Wiehe. — Ark. XXIII, 105—12 af Buergel Goodwin, 209—10: En lille bemærkning af Finnur Jónsson, 210: Tilläggsanmärkning af B. Goodwin.)
— *iǫ* : *io* i norsk-islandsk. (Ark. XXI, 244—53.)
— Stærke nutidsformer i oldsproget. (smst. 253—56.)
Lind, E. H. Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. H. 1. Sp. 1—160. [*Abbi—Bótólfr.*] Upps. 8:o. 2 kr. (Anm. DLz. 1906, 1884—86 af G. Neckel.)
Noreen, Adolf. Abriss der altisländischen Grammatik. 2. Aufl. Halle. 8:o. 67 s. 1,50 m. (= Samml. kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. Hrsg. v. Wilh. Braune. C. Abrisse. Nr. 3.)
Nygaard, M. Norrøn syntax. Kria. 8:o. 12 + 391 s. 6 kr.
Olsen, Magnus. Det gamle norske ønavn Njarðarlǫg. (= Chria. Vid.-Selsk. Forhandl. for 1905. No. 5.) Chria. 8:o. 29 s. 0,50 kr. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 143—44 af F. Jónsson.)
Vonhof, Richard. Zur entwicklung der germanischen echten verbalcomposita im altwestnordischen. Inaug.-diss. Bremen. 8:o. 6 + 62 s.
Wood, Francis A. Etymological notes. (MLN. XX, 41—44.)

b. Tekster, oversættelser og kommentarer.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn. Gefið út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. VII, 3. S. 417—814. Rvík. 8:o.
Karlgren, Anton. Den Arnamagnæanska handskriften 315 F. a. Upps. 8:o. 16 s. 0,35 kr. (= Upps. univ. årsskr. 1905. Filosofi, språkvetenskap och hist. vetenskaper 2.)
Kristnisaga. Þáttr Þorvalds ens víðfǫrla. Þáttr Ísleifs biskups Gizurarsonar. Hungrvaka. Hrsg. v. *B. Kahle.* Halle. 8:o. 4 + 144 s. 5 m. (= Altnordische Saga-Bibliothek. Heft 11.)
Origines Islandicae. A collection of the more important sagas and other native writings relating to the settlement and early history of Iceland. Edited and translated by *Gudbrand Vigfusson* and *F. York Powell.* Vol. 1—2. Oxford. 8:o. 16 + 728, 7 + 787 s. 42 sh. (Anm. Engl. hist. Review XX, 779—82 af W. P. Ker. — Folk-Lore XVI, 358—62 af L. W. Faraday. — Ark. XXIII, 200—06 af F. Jónsson. — Athenæum 1905 II, 640—41.)
Rímnasafn. Samling af de ældste islandske rimer. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson.* 1 h. Kbh. 8:o. 128 s. 3 kr.
Steffen, Richard. Isländsk och fornsvensk litteratur i urval. Läsebok för skola och hem. Sthm. 8:o. 323 s. 3,25 kr.

Sæmundar-edda. Eddukvæði. *Finnur Jónsson* bjó til prentunar. Rvík. 8:o. 8 + 530 s. 2,50 kr.

Þiðriks saga af Bern udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Henrik Bertelsen*. 1 h. Kbh. 8:o. 160 s. 4 kr. (Anm. DLz. 1906, 1252—53 af R. C. Boer.)

Die Geschichte von Hrolf Kraki. Aus dem Isländischen übersetzt, erläutert und mit saggeschichtlichen Parallelen versehen von *Paul Herrmann*. Torgau. 8:o. 134 s. 2 m. (Anm. Zbl. 1905, 1359—60 af —tz—. Revue critique LX, 491 af L. Pineau. — DLz. 1905, 2934—36 af W. Paetzel.)

Edda-Kvæde. Norrøne fornsongar. Paa nynorsk ved *Ivar Mortensson*. I. Gudekvæde. Oslo. 8:o. 192 s. 2 kr.

Føringasøga útløgd og umarbeid av nýggjum. Tórshavn. 8:o. 4 + 116 s.

Stories from the northern sagas. Selected from various translations and edited by *Albany F. Major* and *E. E. Speight* with a preface by *F. York Powell*. With illustrations by W. G. Collingwood and R. Morton Nance. 2. edition revised and enlarged. London. 8:o. 20 + 284 s. 2 sh. 6 d.

Sturlason, S. The Stories of the Kings of Norway, called the Round of the World (Heimskringla). Done into English out of the Icelandic by *William Morris* and *Eiríkr Magnússon*. Vol. 4. [Index] by Eiríkr Magnússon. London. 8:o. 92 + 515 s. (= The Saga Library ed. by W. Morris and E. Magnússon. Vol. 6.) 12 sh. 6 d.

The Thrymskwitha (The Lay of Thrym). Translated from the Edda by *Frank Egbert Bryant*. Lawrence. 1904-5. 8:o. 15 s. (Anm. MLN. XX, 154 af K. H. Collitz.)

Andersen, Vilhelm og *Olrik, Axel*. Den förste strofe i Bjarkemål. (Danske Studier 1905, 170—71.)

Boer, R. C. Kritik der Vǫluspá. (ZfdPh. XXXVI, 289—370.)

— Beiträge zur Eddakritik. I. Uber Grímnismál. (Ark. XXII, 133—74.)

Kahle, B. Zu den handschriften des kürzeren Þáttr Þorvalds ens víðfǫrla. (Ark. XXI, 256—60.)

Lehmann, Karl. Die Rígsþula. (I Festschrift für Julius von Amsberg 1904 hrsg. von der Rostocker-Juristenfakultät.) 34 s.

— Jurisprudensen i Njála. (Tidsskr. f. Retsvid. XVIII, 183—99.)

Neckel, G. Zur Vǫlsunga saga und den Eddaliedern der lücke. (ZfdPh. XXXVII, 19—29.)

Ólsen, Björn Magnússon. Landnáma og Hœnsa-Þóris saga. (Aarb. 1905, 63—80.)

— Landnáma og Eyrbyggja saga. (smst. 81—117.)

— Um vísu í Sonatorreki. (Skírnir LXXIX, 133—34.)

Schück, Henrik. Studier i Ynglingatal. Upps. 8:o. 58 s. 1 kr. (= Upps. univ. årsskr. 1905. Program. 3.)
Schütte, Gudmund. Die Schöpfungssage in Deutschland und im Norden. (IF. XVII, 444—57.)

Færøsk.

Evensen, A. C. Føroysk orðabók. H. 1—5. [*A—deki.*] Tórshavn. 8:o. 80 s. Hv. h. 0,15 kr.

3. Dansk.

a. Grammatik og leksikografi.

Dahl, B. T. og *Hammer, H.* Dansk Ordbog for Folket. H. 9—12. [*Følelsesfuld—Hættesvende.*] S. 257—384. Kbh. 8:o. Hv. h. 0,30 kr.
Dahlerup, Verner. Geschichte der dänischen Sprache. Unter Mitwirkung des Verfassers übersetzt von W. Heydenreich. Ulm. 8:o. 4 + 97 s. 3 m. (Også i Günzburg, k. human. Gymn. Progr. 1904 og 1905.)
— Ein neues dänisches Wörterbuch. (Zts. f. deutsche Wortforschung. VII, 328—33.)
Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse. 8. Tome. V—Z. Kbh. 4:o. 8 + 472 s.
Feilberg, H. F. Skældsordenes lyrik. (Danske Studier 1905, 1—38.)
Kalkar, O. Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700). H. 40—41. [Bd. 4. H. 7—8.] S. 513—672. [*Tårfylding—Undrykke.*] Kbh. 8:o. Hv. h. 2,50 kr.
Olrik, Axel. Grönlandsverset. [Tolkning af ordet "nidefildh".] (Danske Studier 1905, 171.)
Ussing, Henrik. Stednavne i Erritsø Sogn. (Danske Studier 1905, 157—68.)

b. Tekster.

Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676. Udgivne ved *J. Lindbæk* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. H. 2. S. 241—392. Kbh. 8:o. 2 kr.
Bertelsen, Henrik. Dansk sproghistorisk Læsebog. 1. Del. Oldtid og Middelalder (400—1500). I. Tekster og sproghistoriske Oversigter. 8 + 174 s. 3,50 kr. II. Kommentar og Ordliste. 159 s. 3 kr. Kbh. 8:o.
Danske vider og vedtægter eller gamle landsbylove og byskråer. Udgivne af *Poul Bjerge* og *Thyge J. Søegaard.* H. 2. S. 197—388. Kolding. 8:o. 2 kr. (Anm. Danske Studier 1906, 56—64 af J. Olrik.)
Palladius, Peder. Om lønligt Skriftemaal. Meddelt af *P. Severinsen.* (Kirkehist. Saml. 5. R. III, 24—33.)

Thiset, A. De to Norby-Slægters Herkomst. En genealogisk-heraldisk Undersøgelse. (Danske Magazin. 5 r. VI, 1—52.) [Heri endel aktstykker fra 15—16 årh.]

4. Norsk.

Bru, Ludv. Norske folkenamn med tydingar. Voss. 8:o. 98 s. 1 kr.

Falk, Hjalmar og *Torp, Alf.* Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog. H. 9—11. Bd. 2. S. 193—480. [*Skod—øvrig.*] Krnia. 8:o. Hv. h. 2,40 kr.

Olsen, Magnus. Nogle norske stedsnavne. (Ark. XXII, 103—27.)

Rygh, K. Om Gaardnavne i Nordland. (Det kgl. no. Vid.-Selsk. Skr. 1905. Nr. 4.) Trondhjem. 8:o. 45 s.

Rygh, O. Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. 8. Bd. Nedenes Amt. Med tilføiede Forklaringer af *Amund B. Larsen.* Kria. 8:o. 14 + 263 s. 1,70 kr.

— — 16 Bd. Nordlands Amt. Bearbeidet af *K. Rygh.* Kria. 8:o. 15 + 465 s. 3 kr.

5. Svensk.

a. Grammatik og leksikografi.

Berg, Ruben G:son. Några anteckningar om några fall af attraktion i några svenska arbeten. (Studier i modern språkvetenskap. III, 125—54.)

— Beriktiganden till Evald Ljunggrens "Svenska Akademiens Ordbok". (Språk och Stil. V, 64—77.)

— Finländska anteckningar. (Smst. 99—100.)

— Epiteton ornans hos Vitalis. (Smst. 121—37.)

— Ur Almquists "Om svenska rim". (Smst. 169—96.)

— Stilistiska sträfvanden hos Tranér och Adlerbeth. I. (Smst. 205—33.)

— Kellgrens sapfiska vers. (Smst. 248—49.)

— Svenskan i Amerika. Tillägg. (Smst. 250—52.)

Grimberg, Carl. Undersökningar om konstruktionen ackusativ med infinitiv i den äldre fornsvenskan. (Ark. XXI, 205—35, 311—57.)

Hesselman, Bengt. Preteritum af *gråta, låta* (sonare) och utvecklingen af samnordiskt *ē*. (Språk och Stil. V, 101—20.)

Hoppe, Otto. Das Wörterbuch der Schwedischen Akademie. (Zts. f. deutsche Wortforschung VII, 322—28.)

— Orden *rättskaffens* och *beskaffad.* (Ark. XXII, 80—88.)

Hultman, O. F. Hälsingelagen och Upplandslagens ärfdabalk i Cod. Ups. B 49. Språkhistorisk undersökning. I. Akad. afh. Hfrs. 4:o. 8 + 183 s. 5 m.

Kj. Svante, Svente. (Ark. XXI, 274—75.) *Axel Kock.* Tillägg. (smst. 275.)

Kindberg, N. Conr. Svenska namn på våra inhemska kärlväxter. Sthm. 8:o. 49 s. 1 kr.

Kock, Axel. Om forngutniska *tīa.* (Ark. XXII, 216.)

Laurell, Fr. Slutligt svar till professor A. G. Nathorst. (Pedagog. tidskr. 1905, 90—92.)

Ljunggren, Evald. Finlandismer i 1700-talets svenska. Några randanmärkningar. (Skr. utg. af Sv. Litteratursällsk. i Finland. LXVIII, 85—93.)

— Svenska akademiens ordbok. Genmäle nr 2. Lund. 8:o. 56 s. 0,50 kr.

Lyttkens, Aug. Svenska växtnamn. H. 2. S. 169—320. Sthm. 8:o. 3 kr.

Nathorst, A. G. Låt oss behålla våra svenska växtnamn. Sthm. 8:o. 30 s. 0,50 kr.

— Svenska växtnamn. Förteckning på Sveriges viktigaste kärlväxter med svenska namn på arter, släkten, familjer och klasser. Ny revid. uppl. Sthm. 8:o. 4 + 112 s. 1 kr. (Anm. Pedagog. tidskr. 1905, 226—27 af C. Lmn.)

Nordlander, Johan. Namnen *Vi, Vibol* och *Vibro* i Gestrikland. (SvFmfT. XII, 314—18.)

Noreen, Adolf. Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. H. 5—6. Bd. I, 4. S. 341—468. 2 kr. Bd. III, 1. S. 1—80. 1,25 kr. Lund. 8:o.

Norrby, Robert. Ydre härads gårdnamn. Sthm. 8:o. 212 s. Akad. avh. Ups.

Olson, Emil. Några anmärkningar till R. G:son Bergs "Lexikaliska bidrag till finländskan i våra dar". (Språk och Stil. V, 138—68.)

Ordbok öfver svenska språket. Utg. af Svenska Akademien. H. 29—30. B, ark. 91—100. [*Besittningsrätt—Besold*]. C, ark. 14—19. D, ark. 1—4. [*Ciss—Dag.*] Lund. 4:o. Hv. h. 1,50 kr.

Ottelin, Odal. Studier öfver Codex Bureanus. II. [Ljudlära II (vokalerna) och formlära.] Upps. 8:o. 8 + 176 s. (= Upps. univ. årsskr. 1904. Filosofi, språkvetenskap och hist. vetenskaper 4.) 3 kr. (Anm. Ark. XXIII, 191—98 af Axel Kock.)

Risberg, Bernhard. Den svenska versens teori. Prosodiska och metriska undersökningar. I. Rytmik och prosodik. Sthm. 8:o. (4) + 76 s. 1,50 kr. (Anm. FT. LIX, 447 af F. G. — Zbl. 1906, 693 af —bh—.)

Saxén, Ralf. Språkliga bidrag till den svenska bosättningens historia i Finland. I. Egentliga Finland, Satakunta och södra Österbotten. Hfrs. 8:o. 10 + 311 s. 4,50 m.

Stenhagen, Alfred. Grilljanne. (Språk och Stil. V, 247.)

Sylwan, Otto. Antik och svensk hexameter. (Commentationes philologae in honorem *Iohannis Paulsson,* s. 152—58.)

— En' svensk strofbildning? (Språk och Stil. V, 249—50.)

Tamm, Fredr. Etymologisk svensk ordbok. H. 8. S. 369—420. [*Hässja—karsk.*] Sthm. 8:o. 0,75 kr.

Tuneld, Ebbe. Till frågan om *i*-omljudet i gutniskan. Ett svar. (Ark. XXI, 369—85.)

Vendell, Herman. Språket i Peder Swarts Krönika, framställdt i dess förhållande till äldsta nysvenskan i allmänhet. Grammatik och ordbok. Hfrs. 8:o. 18 + 410 s. 3 mk. (Anm. FT. LIX, 87—89 af B. Sjöros.)

Wiklund, K. B. Språken i Finland 1880—1900. (Ymer XXV, 132—49.)

Östergren, Olof. Stilistiska studier i Törneros' språk. Akad. avh. Upps. 8:o. 9 + 150 s. 2,50 kr. (= Upps. univ. årsskr. 1905. Filosofi, språkvetenskap och hist. vetenskaper 1.) (Anm. Ark. XXIII, 100—04 af G. Kallstenius.)

— Språklig nyskapelse. (NT. 1905, 582—602.)

— Inkongruenser af typen "i sin helhet och sammanhang". (Språk och Stil. V, 1—49.)

b. Retskrivning.

Schwartz, E. Rättstafningsfrågan och modersmålskonferenserna. (Pedagog. tidskr. 1905, 399—409.)

c. Tekster.

Anteckningar från det sextonde seklet utg. af. Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *Joh. Ax. Almquist.* H. 2 (slut). S. 177—438 + 13 s. Sthm. 8:o. 7,50 kr. (Historiska Handlingar. D. 20. N:o 2.) [Heri: Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bielkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand, s. 177 (164)—215. Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592, s. 216—22. Jöran Jakobsson Silfverpatrons berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Carls resa till Finland s. å. samt om livländska, danska, ryska och polska krigen 1600—1626, s. 245—56. Fru Karin Finkes relation om hertig Carls resa till Finland, s. 256—57. Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhielm rörande tiden 1597—1601, s. 258—395.]

Bidrag till Helsingfors stads historia, samlade och utg. af *P. Nordmann.* I. Stadens privilegier, kungliga resolutioner, bref m. m. åren 1550—1650. — Helsingfors stads domböcker för åren 1623—1639. Hfrs. 8:o. (4) + 251 s. (= Skr. utg. af Sv. Litteratursällsk. i Finland. LXIX.) 3,50 mk.

Gutalag och Gutasaga jämte ordbok utgifna för Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur af *Hugo Pipping.* 1 h. Kbh. 8:o. 72 + 32 s. 3 kr.

1543 jordha boocken wthaaff Westhrabotnen. — Med anmärkningar utgifven af *Johan Nordlander.* (Norrländska saml. VI, 271—301.)

Konung Gustaf den förstes registratur. XXIII. 1552. Utg. genom *Joh. Ax. Almquist*. Sthm. 8:o. (4) + 2 + 507 s. (Handlingar rörande Sveriges historia utg. af Riksarkivet. Ser. 1.) 6,50 kr.

Linder, Ludvig. Ur A. Brynolphi's anteckningsbok. (Sudier tillägnade Henrik Schück 1905, 26—50.)

Ordning vid val af Confessor generalis i Vadstena kloster. Efter en upsalahandskrift utg. af *Robert Geete*. Sthm. 8:o. (Bilaga till Sv. Fornskr.-sällsk:s årsmöte 1904. S. 107–124.)

Skrifter till uppbyggelse från medeltiden. — En samling af moralteologiska traktater på svenska, författade af bl. a. Bonaventura, Thomas af Aquino, Ludvig den helige, Vadstena-abbedissan Ingeborg Gertsdotter m. fl. — Efter gamla handskrifter utgifna af *Robert Geete*. H. 2 (slut). S. 193—441 + 38 s. Sthm. 8:o. (= Saml. utg. af Sv. fornskr.-sällsk. 127.) 4,50 kr.

Steffen, Richard. Isländsk och fornsvensk litteratur i urval. Läsebok för skola och hem. Sthm. 8:o. 323 s. 3,25 kr.

Svenska medeltids-postillor. Efter gamla handskrifter utg. af *G. E. Klemming*, fortsatta af *Robert Geete*. 4. d. 1 h. Sthm. 8:o. 128 s. (= Saml. utg. af Sv. fornskr.-sällsk. 128.) 2 kr.

Svenska riksrådets protokoll. Utg. genom *Severin Bergh*. Sthm. 8:o. X: 2. (1643, 1644.) S. 417—766 + 14 s. 4,75 kr. XI: 1. (1645, 1646.) S. 1—272. 6,50 kr. (Handlingar rörande Sveriges historia utg. af Riksarkivet. Ser. 3.)

Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. 2. uppl. Utg. af *Severin Bergh*. D. 2. 1633–1638. Sthm. 8:o. 8 + 365 s. 4.75 kr.

6. Dialekter.

a. Grammatik og leksikografi.

Bennike, Valdemar og *Kristensen, Marius*. Kort over de danske folkemål med forklaringer. H. 4—5. S. 57—88, kort 27—44. Kbh. 4:o. Hv. h. 2,50 kr.

Feilberg, H. F. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. H. 26—27. [Bd. 3.] S. 161—320. [*St. Hansdag—skrummel-i-skrusse.*] Kbh. 8:o. Hv. h. 2,50 kr.

Hesselman, Bengt. Sveamålen och de svenska dialekternas indelning. Upps. 8:o. 4 + 72 s. 2 kr.

— Om Sjuhundra, skjura m. fl. (Språk och Stil. V, 195—204.)

Kristensen, Marius. Adjektiviske intetkönsformer i Samsisk. (Danske Studier 1905, 121—25.)

Ross, Hans. Norske bygdemaal. Fyrste bolken. Med 2 kaart. (= Vidensk.-Selsk:s Skrifter. II. Hist.-filos. Kl. 1905. Nr. 2.) Kria. 8:o. 40 s. 2 kr.

Vendell, Herman. Ordbok över de östsvenska dialekterna. H. 2. S. 281—588 [*gnärsa—löta.*] Hrfs. 4:o. (= Skr. utg. af Sv. Litteratursällsk. i Finland. LXXI.) 5 mk. (H. 1 anm. Ark. XXII, 287—92 af Am. B. Larsen.)

b. Tekster.

Albert Bayers jydske Bibliothek. Aarhus. 8:o. Nr. 7. *Jæger, Peder.* I di lonng Awtene. Skitzer i jydsk Mundart. (2. Opl. af "I Ferien".) 74 s. 0,75 kr.
— Nr. 8. *Lindberg, Fr.* Mæ aa Dæ. Smaating i jydsk Mundart. 60 s. 0,65 kr.
— Nr. 9. *Kræn Jyde.* En Etterors-Manør aa anner Smaating i østjydsk Buenmoel. 50 s. 0,65 kr.
— Nr. 10. *Christensen, J. Carl.* Kakkelovnsjov. Smaahistorrer fortold o vestjÿdsk Buendmoel. (1. Awten.) 46 s. 0,65 kr.
Jensen, N. J. Harst. (Dansk Tidskr. 1905, 677–78.) [Sundeved-dial.]
Lunde, Hans P. Spil. Sange og Skæmteviser. Odense. 8:o. 111 s. 1,50 kr. [Enkelte digte i fynsk dial.]
Ravn-Jonsen, J. Jens Abrahams' Historier. Kbh. 8:o. 96 s. 1,50 kr.

IV. Runekundskab, mytologi og sagnhistorie.

Bugge, Sophus. Norges Indskrifter med de ældre Runer. Indledning: Runeskriftens Oprindelse og ældste Historie. H. 1. Chria. 4:o. 128 s. 6,40 kr. (Anm. Zbl. 1906, 539 af —gk.)
— Bidrag til Tolkning af danske og tildels svenske Indskrifter med den længere Rækkes Runer, navnlig paa Guldbrakteater. (Aarb. 1905, 141–328.)
— Fyrunga-Indskriften III. (Ark. XXII, 1—23.)
Wimmer, Ludv. F. A. De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. Afbildningerne udførte af J. Magnus Petersen. Bd. 3. Runestenene i Skåne og på Bornholm. Kbh. 4:o. 328 s. 40 kr. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 77–82 af F. Dyrlund. — Revue critique LXI, 10–11 af L. Pineau. — Zbl. 1906, 539 af —gk.)
— Til tolkningen af Vedelspang-stenene. (Ark. XXI, 236–44.)

Boer, R. C. Untersuchungen über den ursprung und die entwicklung der Nibelungensage. (ZfdPh. XXXVII, 289—348, 438—505 (forts.).)
Kahle, B. Der Ragnarökmythus. (Arch. f. Religionsw. VIII, 431—55.) [Fortsættes.]
Krohn, Kaarle. Sampsa Pellervoinen < Njordr, Freyr? (Finnisch-ugrische Forschungen. IV, 231–48.)
Olrik, Axel. Nordisk og lappisk gudsdyrkelse. Bemærkninger i anledning af solvognen fra Trundholm. (Danske Studier 1905, 39—57.)
— Tordenguden og hans dreng. (Smst. 129—46.)
Schirmeisen, Karl. Die Entstehungszeit der germanischen Göttergestalten. Eine mythologisch-prähistorische Studie. Brünn. 1904. 8:o. 38 s.

Schück, Henrik. Nordisk folktro och fornnordisk religion. Sthm. 8:o. 25 s. 0,25 kr. (= Studentföreningen Verdandis småskr. 134.)
Stjerna, Knut. Skölds hädanfärd. (Studier tillägnade Henrik Schück 1905. 110–34.)
Symons, B. Germanische Heldensage. Der 2. verb. Aufl. 2. Abdr. [Aus Paul's Grundriss d. german. Philologie.] Strassb. 7 + 138 s. 3,50 m.
Zenker, R. Boeve-Amlethus. Das altfranzösische Epos von Boeve de Hamptone und der Ursprung der Hamletsage. Berlin. 1904. 8:o. 20 + 918 s. 8 m. (= Literarhistorische Forschungen hrsg. von Schick und Waldberg. XXII.)

V. Arkæologi, kulturhistorie og folklore.

Almgren, Oscar. "Kung Björns hög" och andra fornlämningar vid Håga undersökta 1902—03. Mit einem deutschen Auszug. Sthm. 4:o. 59 s. + 3 pl. 5 kr. (= Arkeologiska Monografier utg. af VHAAk. Nr. 1.) (Anm. Ymer. XXV, 447—48 af T. J. A[rne].)
— Uppländska stenåldersboplatser. (Ymer. XXV, 461—63.)
Appelgren, Hjalmar. Die vielreihigen silbernen Gliederketten in finländischen Funden. (Finska FmfT. XXIII. Nr. 2, 1—26 (fortsættes).)
Arne, Ture J:son. Ett urnegraffält i Västergötland. (SvFmfT. XII, 233–48.)
— Ett fynd från den äldre stenåldern i Östergötland. (Ymer. XXV, 119—20.)
Bojsen, F. Af Møns historie. Den forhistoriske tid. Kbh. 8:o. 212 + (4) s. + 6 tavler. 3 kr.
Brøgger, A. W. Øxer av Nøstvettypen. Bidrag til kundskaben om ældre norsk stenalder. Med resumé in deutscher sprache. 11 plancher. Kria. 8:o. 85 s. 0,50 kr. (= Norges geolog. Undersøgelse. No. 42.)
Brøgger, W. C. Strandliniens Beliggenhed under Stenalderen i det sydøstlige Norge. 11 Plancher, 2 Karter og 9 Figurer i Texten. Kria. 8:o. 339 s. 2 kr. (= Norges geolog. Undersøgelse. N:o. 41.)
Charleson, M. M. Notice of some ancient burials in Orkney. (Proc. Soc. of Antiq. of Scotland. XXXVIII, 559–66.)
Deecke, W. Zur Eolithenfrage auf Rügen und Bornholm. (Mitteil. aus d. naturw. V. f. Neu-Pommern u. Rügen XXXVI, 62—72.)
Finn. Über einen Goldfund in Schweden. (Z. f. Ethnol. XXXVII 365—66.) *Kossinna.* Zum Goldfunde von Sköfde. (smst. 471 —72.)
Fürst, Carl M. Skelettfynd i jämtländska grafvar från den yngre järnåldern. (Ymer. XXV, 372—401.)
Gustafson, Gabriel. Osebergfundet. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 107—10.)

Gustafson, Gabriel. Fortegnelse over i 1903 til Universitetets oldsagsamling indkomne sager fra tiden før reformationen. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. for 1904, 242—48.)

Hackman, Alfred. Die ältere Eisenzeit in Finnland. I. Die Funde aus den fünf ersten Jahrhunderten n. Chr. Akad. abh. Hfrs. 376 + 1 karte + atlas in 22 tafeln. 15 m.

Hansen, Andr. M. Kortskaller og Langskaller. (Dansk Tidsskr. 1905, 1—22.)

Helliesen, Tor. Oldtidslevninger i Stavanger amt. Med et kart over Høilands prestegjeld. (Stavanger Museums Aarsb. 1904.)

Hirt, Herm. Die Indogermanen. Ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. Bd. 1. Strassb. 8:o. 10 + 407 s. 9 m. (Anm. Revue critique LXI, 121—23 af V. Henry. — DLz. 1906, 431—38 af O. Schrader. — Zbl. 1906, 612—13 af R. Much.)

Hoops, Johannes. Waldbäume und Kulturpflanzen im germanischen Altertum. Strassburg. 8:o. 16 + 689 s. 16 m. (Anm. DLz. 1906, 359—65 af O. Schrader. — Zbl. 1906, 292—93 af W. Streitberg. — Beilage z. Allg. Ztg. Nr. 278 af H. Hirt.)

Kjellmark, Knut. Ett graffält från den yngre järnåldern i Ås i Jämtland. (Ymer. XXV, 351—71.)

Kock, Axel. Är Skåne de germanska folkens urhem? (HTsv. XXV, 1—23.)

Kraitschek, G. Neue Forschungen über die nordische Urzeit. (Polit.-anthropol. Revue IV, 190—97.)

Mestorf, J. Depotfunde aus der Bronzezeit in Schleswig-Holstein. (Mitt. d. Anthropol. Vereins in Schlesw.-Holst. XVII, 12—31.)

Montelius, Oscar. Om lifvet i Sverige under hednatiden. 3:e fullst. omarb. uppl. Med 162 fig. Sthm. 8:o. 168 s. 2 kr.

— Östergötland under hednatiden. 2. (SvFmfT. XII, 249—313.)

— Le relazioni fra l'Italia a la Scandinavia prima di Augusto. (Atti d. Congr. intern. d. sc. stor. V, 233.)

Müller, Sophus. Urgeschichte Europas. Grundzüge einer prähistorischen Archäologie. Deutsche Ausgabe von O. L. Jiriczek. Strassb. 8:o. 8 + 204 s. + 3 tafeln. 6 m. (Anm. Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1905, 394—99 af A. W. Brøgger. — Tilskueren 1905, 919—24 af P. Købke. — Z. f. Ethnol. XXXVII. 1039—41 af J. Szombathy. — Revue critique LX, 281—83 af S. Reinach. — Beilage z. Allg. Ztg. Nr. 278 af H. Hirt.)

Nicolaissen, O. Undersøgelser i Nordlands amt 1904. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 187—99.)

— Fortegnelse over oldsager, indkomne til Tromsø museum i 1904. (smst. 249—50.)

Nicolaysen, N. Udgravninger i 1902. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 214—16.)

Nordmann, V. Danmarks Pattedyr i Fortiden. Med 53 Tekstbilleder. Kbh. 8:o. 133 s. (Danmarks geolog. Undersøgelse. 3. R. Nr. 5.) 2 kr.

Petersen, Th. Antiquariske Notiser. (Det kgl. norske Vidensk. Selsk. Skr. 1904. No. 4.) Trondhjem. 8:o. 20 s.
— Fortsatte Udgravninger i Namdalen. II. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 200—13.)
Reventlow, C. D. Ringsjöfynden. (Ymer. XXV, 156—72.)
Schetelig, Haakon. Fortegnelse over de til Bergens Museum i aarene 1898—1900 indkomne sager ældre end reformationen. (Bergens Museums Aarbog 1904. No. 6.) 61 s.
— Gravpladsen paa Grindeim og Rygg i Etne. En foreløbig undersøgelse. (Smst. No. 10.) 20 s.
— Fortegnelse over de til Bergens Museum i 1904 indkomne sager ældre end reformationen. (Smst. No. 12.) 27 s.
— Spandformede lerkar fra folkevandringstiden. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 42—91.)
Stjerna, Knut. Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern. (Antiqv. Tidskr. D. 18. Nr. 1. 296 s.)
— Svear och Götar under folkvandringstiden. (SvFmfT. XII, 339—60.)
Thomsen, Thomas et *Jessen, A.* Une trouvaille de l'ancien âge de pierre. La trouvaille de Braband. (Étude archéologique et géologique.) Traduction française par E. Philipot. (Mém. de la Soc. R. des Antiquaires du Nord. 1904, 162—232.)
Þórðarson, Matthías. Verndun fornmenja og gamalla kirkjugripa. (Skírnir LXXIX, 256—67.)

[Kaalund, Kr.] Palæografisk Atlas. Oldnorsk-islandsk Afdeling. Udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat. Kbh. Fol. 16 s. + 53 tvl. 30 kr. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 82—86 af H. Bertelsen. — Zbl. 1906, 866 af —bh—.)
Thiset, A. Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede. Gjengivne ved Fototypi af Pacht & Crone. H. 26—27. Hv. h. 4 tosp. s. + 5 tavl. 28 (slut-)h. 56 tosp. s. + 6 tvl. Kbh. Fol. Hv. h. 2,50 kr. (Kplt 70 kr.)

Alkærsig, Søren. Toldgrænsen mellem Nørre- og Sønderjylland. (Saml. t. jydsk Hist. 3. R. IV, 129—74 (sluttet).)
— En Smuglerhistorie fra 1729. (Fra Ribe Amt 1905, 90—117.)
Ambrosiani, Sune. Harkalaset. En kvarlefva af en hednisk kultfest. (SvFmfT. XII, 319—22.)
Asmundsson, Briet. Livet på Island i det nittende århundrede. (NT. 1905, 77—101.)
Bjarnason, Björn. Nordboernes legemlige Uddannelse i Oldtiden. Kbh. 8:o. 146 s. 2 k. (Anm. Højskolebladet 1905, 1499—1502 af K. A. Lange.)
Bokkenheuser, Knud. Saa By som Borger. Københavnerliv i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Kbh. 8:o. 162 s. 3 kr.

Bruns, Fr. Zwei Testamente Lübecker Bergenfahrer (med oversættelse og anmærkninger af *B. E. Bendixen*). (Skr. udg. af Bergens hist. Forening. Nr. 11. I.) 13 s.

Bugge, Alexander. Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i vikingetiden. (= Vidensk.-Selsk:s Skrifter. II. Hist.-fil. Kl. 1904. I.) Chria. 8:o. 426 s. + 2 bl. 12 kr. (Anm. DLz. 1905, 2203—6 af K. Lehmann. — HTsv. XXVI. Öfvers. och granskn. 23-32 af G. Cederschiöld. — Zbl. 1906, 679—80 af —bh—.)

Bæhrendtz, F. Pesten i Kalmartrakten 1710—1711. (Meddel. från Kalmar läns Fmf. IV, 74—79.)

Carøe, Kristian. Skarpretter og Kirurg. (Bibl. f. Læger 1905, 483—94.)

Eliassen, P. Bøddel og Natmand. (Vejle Amts Aarbøger 1905, 197-202.)

Erslev, Kr. Sildetolden paa Skaanemarkedet. (HTda. 7 R. V, 509-17.)

— Har den danske Adel i det 15. Aarhundrede haft en stærk Tilgang af nye Slægter? (Smst. VI, 121—29.)

Feilberg, H. F. Jul. Julemørkets löndom, juletro, juleskik. Bd. 2. Kbh. 8:o. 8 + 394 s. 5,75 kr. (Anm. NT. 1905, 624-28 af J. Olrik. — Fataburen 1906, 61—64 af N. E. H[ammarstedt].)

Fett, Harry. Gamle norske ovne. Katalog. (Norsk Folkemuseums særudstilling n:r 3.) Kria. 8:o. 113 s. 1 kr.

— Kakelovn, jernovn. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 154—61.)

Fiske, Willard. Chess in Iceland and in Icelandic Literature with historical notes on other table-games. Florence. 8:o. 9 + 400 s. (Anm. Beilage z. Allgem. Ztg. Nr. 140 af E. P. Evans.)

Forslund, Joh. A. Vid Stora Lees stränder. Kulturbilder från västra Värmland i medlet af förra århundradet. Sthm. 8:o. 147 s. 1,75 kr.

Fra Smaaskibe til Storskibe. Fra Baadfiske til Skibsfiske. Reformforslag fra det 16. Aarh. Meddelt af *A. Taranger.* (HTno. 4 r. III, 316-26.)

Frohne, J. W. Lysesaxe. En kulturhistorisk Skitse. (Tidsskr. f. Industri VI, 204—12.)

Förvärf [till Nordiska museet]. (Meddelanden från Nord. museet 1903, 10-47.)

Hallendorff, C. Sveriges omdaning under sextonhundratalet. Sthm. 8:o. 79 s. 0,80 kr. (= Svenskt folkbibliotek. 2: 1.)

Hammarstedt, Edvard. Såkaka och såöl. (Meddelanden från Nord. museet 1903, 235-77.)

Höfler, Max. Weihnachtsgebäcke. Eine vergleichende Studie der germanischen Gebildbrote zur Weihnachtszeit. Wien. 8:o. 77 s. + 13 pl. (Suppl.-hft z. Zts. für österreichische Volkskunde, Bd. 11.) (Anm. Fataburen 1906, 189-91 af N. E. H[ammarstedt].)

Höjer, Torvald. Studier i Vadstena klosters och Birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Akad. afh. Upps. 8:o. 27 + 360 + (3) s. 4 kr.

Jørgensen, F. Af det dansk-norske Toldvæsens Historie i det 18. Aarhundrede. Rønne. 8:o. 183 s. 3 kr.

Madsen, Emil. De kongelige Stalde og Stutterier i det 16. Aarhundrede. (Fra Arkiv og Museum. II, 421—62.)

— Bidrag til Oplysning om jydske Kronbønders Levesæt og Forhold i Frederik II:s og Christian IV:s Tid. (Saml. t. jydsk Hist. 3 R. IV, 175—221.)

Magnússon, Eiríkr. Notes on shipbuilding and nautical terms of old in the north. (Sagabook of the Viking Club IV, 182—237.)

Memoirer og Breve udg. af *Julius Clausen* og *P. Fr. Rist.* Kbh. 8:o. I. *Jon Olafssons* Oplevelser som Bøsseskytte under Christian IV, nedskrevne af ham selv. Oversat af S. Bløndal. 5 + 244 s. 5 kr. (Anm. Fataburen 1906, 59—61 af —a—i.)

— — Den helsingørske Færgemand Lars Bache, hans By og hans Hjem. Hans Søns Optegnelser. 3 + 197 s. 5 kr.

Modin, E. Några anteckningar om myrjärnstillverkning och smide i Härjedalen i gångna tider. (Meddelanden från Nord. museet 1903, 151—65.)

Mortensson, Ivar og *Axel Olrik.* Spor af soldyrkelse i Norge. (Danske Studier 1905, 115—20.)

Nielsen, R. Jahn. Tyskhedens Indtrængen i Danmark i det 16. Aarhundrede. Et Foredrag. (Varden 1905, 33—43.)

Nilsson, Axel. Skansens kulturhistoriska afdelning. Kort vägledning för besökande. Sthm. 8:o. 96 s. + 1 karta. 0,50 kr.

— Äril, spis och ugn. (Ymer. XXV, 193—214.)

Nissen, J. Om Fattigvæsenet i Brørup og Lindknud Sogne i det 18. Aarhundrede. (Fra Ribe Amt 1905, 153—64.)

Noraskogs arkiv. Kulturhistoriska samlingar och anteckningar om Örebro läns bergslager. Utg. af *Johan Johansson.* Bd. 5. H. 1—2. Sthm. 8:o. 224 s. Hv. h. 2 kr.

Nyrop, C. Da Garverne bleve til. (Tidsskr. f. Industri. VI, 25—29.)

— Lavsudgifter. (Fra Arkiv og Museum. II, 409—10.)

Några anteckningar om de finska städernas uppkomst, ålder och lägen. Af *—r—.* (Kalender utg. af Sv. folkskolans vänner XIX, 91—109.)

Olafsen, O. Naar lærte den almindelige mand i Norge, særlig paa landet, at læse og skrive? (For kirke og kultur. XII, 590—602.)

Om bruken och bergverken i Valbo socken. (Meddel. af Gestriklands Fmf. 1904, 1—8.)

Rhamm, K. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slavischen Altertumskunde. Abt. 1. Die Grosshufen der Nordgermanen. Braunschw. 8:o. 14 + 853 s. 12 m. (Anm. Zbl. 1906, 1071—72.)

Roede, H. C. Danske Handskemagerlav. (Tidsskr. f. Industri. VI, 165—69.)

Rosman, H. En arbetskonflikt på 1600-talet. (Samf. S:t Eriks årsb. 1905, 38—54.)

Rørdam, Holger Fr. Reformer i det lærde Skolevæsen i Christian VI's Tid. (Kirkehist. Samlinger. 5. R. II, 661—99.)

Schirmer, Herm. M. Aare, røgovn, peis. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsberetn. f. 1904, 1—41.) — *G. F. Heiberg.* Gamle Ildsteder i Sogn. (smst. 217—19.) — *O. Olafsen.* Aare og Røgovne paa Vestlandet. (smst. 219—22.) — *Daniel Bruun.* Ildsteder paa Færøerne og Island. (smst. 223—24.)

— Skibe overland. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 228—30.)

Schmitz, W. Jomfruklostre i Danmark efter Reformationen. (Varden 1905, 117—25, 129—44, 161—76.)

Schück, Henrik. Ur gamla papper. Populära kulturhistoriska uppsatser. Ser. 7. Sthm. 8:o. (4) + 179 s. 2,75 kr.

Sidenbladh, E. E. Ett resur och en Stockholmsurmakare från midten af 1600-talet. (Sv. slöjdfören. tidskr. 1905, IV, 24—26.)

Steenstrup, Joh. Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie. (HTda. 7 R. VI, 141—71.)

Swederus, M. B. Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid. 7. Hammarsmedjor. (Jernkontorets Annaler 1905, 235—90).

Welander, E. Bidrag till de veneriska sjukdomarnes historia i Sverige. 2. tillökade uppl. Sthm. 8:o. 325 s. 6,75 kr.

Wrangel, E. Forskningar om svenskarnes universitetsstudier i Tyskland. (Samlaren. XXV, 1—6.) *Wilner, P. O.* Förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft. (smst. 7—21.)

Wulff, Jul. Haandværkets og Industriens Historie. (Danmarks Industri og Haandværk. Personalhist. Pragtværk. 1. Del. 322 s.)

Astley, H. J. Dukinfield. Scandinavian motifs in Anglo-Saxon and Norman ornamentation. (Sagabook of the Viking Club IV, 133—70.)

Beckett, Francis. Engelske Alabasttavler i Danmark. (Tidsskr. f. Industri VI, 19—23, 45—48.)

Bendixen, B. E. Kirkerne ved Gloppenfjord i Nordfjord. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 166—77.)

Dahlander, M. Några anteckningar om äldre träbyggnadskonst i Örebro län. (Meddel. från Örebro läns Fmf. III, 117—38.)

Danske Domkirker. IV. Roskilde. Af *J. Kornerup.* (Den danske Turistf:s Aarsskrift 1905, 1—24.)

Ekhoff, Emil. Kalundborgs kyrkas forna anordning och betydelsen af de i kyrkorna ej sällan förekommande murkanalerna. Genmäle. (Antiqv. Tidskr. D. 13. Nr. 4. 16 s.)

Fett, Harry. Fra den brogede barok. 1. Nogle arbeider af Abel Schrøder d. y. i Norge. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 92—106.)

Fett, Harry. Nogle lesjekrus i Nordiska museet. (Meddelanden från Nord. museet 1903, 166–79.)
Hahr, August. Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof. Bidrag till den svenska konstforskningen. Ups. 8:o. 200 s. (= Skr. utg. af K. Human. Vet.-Samf. i Upps. IX. 4.)
Janse, Otto. Ett bidrag till de oornerade granitkyrkornas åldersbestämmelse. (SvFmfT. XII, 361—66.)
Mackeprang, M. Lydpotter i de danske kirker. (Aarsb. 1905, 45—62.)
— Sur la présence de "Vases acoustiques" dans certaines églises danoises. Traduit par E. Philipot. (Mém. de la Soc. R. des Antiquaires du Nord. 1904, 141–61.)
Matthaei, Adelbert. Über die frühmittelalterliche Baukunst in Schleswig–Holstein. (Schr. des Vereins f. schlesw.-holst. Kirchengesch. 2. R. III, 273—85.)
Melbye, Fr. Kalkmalerierne i As Kirke. (Vejle Amts Aarbøger 1905, 145—53.)
Romdahl, A. L. Rum och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska museet. (Samf. S:t Eriks årsb. 1905, 55—64.)
Roosval, J. Den gamla altartaflan i Upsala domkyrka. (Sv. slöjdfören. tidskr. 1905, I, 1–10.)
Sjöberg, Nils. Några ord om bilderna på Torslundaplåtarna. (SvFmfT. XII, 323—25.)
Tegninger af ældre nordisk Architektur udg. af *H. Storck.* 4. Samling. 3. Række. H. 6. 4 s. + 3 tvl. 4. Række. H. 1–3. Hv. h. 3 tavl. Kbh. Fol. Hv. h. 1,25 kr.
Wallem, Fredrik B. Seks altarskape i Videnskabsselskapets oldsagsamling. (Det kgl. norske Vidensk. Selsk. Skr. 1904. No. 5.) Trondhjem. 8:o. 28 s. + 6 pl.
Wåhlin, Theodor. Några nya iakttagelser på Gumlösa kyrka. (Aarb. 1905, 118—140.)

Balling, Chr. Ordsproglærdom. Ny Samling. Kbh. 8:o. 174 s. 2,50 kr.
Bergh, Hallvard. Folke- og huldreeventyr ifraa Valdres og Hallingdal. I. Med teikningar av T. Kittelsen. Kria. 8:o. 80 s. 1,25 kr.
Bolte, J. E. T. Kristensens neuere Sammlungen dänischer Volksüberlieferungen. (ZfVk. XV, 448–57.)
Christensen, Arthur. Persiske og nordiske Sagn. (Danske Studier 1905, 213—18.)
Danmarks gamle Folkeviser. Danske Ridderviser. Efter Forarbejder af *S. Grundtvig* udgivne af *A. Olrik.* Bd. 3. H. 1. Kbh. 4:o. 128 s. 2 kr.
Fonahn, Adolf. Orm og ormmidler i nordiske medicinske skrifter fra middelalderen. Kria. 8:o. 43 s. 1,20 kr. (= Vid.-Selsk. Skr. I. Math.-nat. Kl. 1905. No. 6.)

Götze, A. Teufels Grossmutter. (Zts. f. deutsche Wortforschung VII, 28—35.)
Haukenæs, Th. S. Norsk sagnskat. Bergen. 8:o. 311 s. 3 kr.
Isager, Kristian. Spredte Bidrag til dansk Folkemedicin. (Bibl. f. Læger 1905, 351—89.)
Kahle, Bernhard. Dänischer Volksglaube in Holbergs Schriften. (Neue Jahrb. f. d. klass. Altert. XV, 711—22.)
Kristensen, Evald Tang. Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv, som det er blevetført i mands minde, samt enkelte oplysende sidestykker fra øerne. Tillægsbind 1—2. Aarhus. 1900—02. 8:o. 184 + 116 s. 1,25 + 0,75 kr.
— Molbo- og Aggerbohistorier samt andre dermed beslægtede fortællinger samlede af folkemunde. 2. samling. Aarhus 1903. 8:o. 168 s.
— Hanen "slaar sin Vinge". (Danske Studier 1905, 64.)
Lehmann, Edv. Teufels Grossmutter. (Arch. f. Religionsw. VIII, 411—30.)
Løland, Rasmus. Norsk eventyrbok. Etter uppskrifter paa folkemaalet utgjevne av det norske samlaget. Oslo. 8:o. 8 + 372 s.
Nyrop, K. En kuriositet i Kunstkammeret. Studie over fortællingen om grevinden med de 365 børn. (Aarb. 1905, 1—44.) (Anm. DLz. 1905, 3009—10 af B. Kahle.)
Panum, Hortense. Harfe und Lyra im alten Nordeuropa. (Sammelbände d. intern. Musikgesellschaft. VII, 1—40.)
Petersen, Carl S. Fra folkevisestriden. Nogle uddrag og breve. (Danske Studier 1905, 65—114.)
Råbergh, H. Om vidskepelsen under förra delen af 18:de århundradet i Borgå stift. (Finska kyrkohist. samf:s Protokoll o. Meddel. IV, 322—30.)
Sagolandet. En samling svenska och främmande folksagor och äfventyr. Sthm. 8:o. 519 s. + 16 pl. 5,75 kr.
Tröllasögur. Úrval úr Þjóðsögum og æfintýrum *Jóns Árnasonar.* Rvík. 8:o. 4 + 131 s. 1 kr.

VI. Ældre retsvidenskab, historie og topografi.

Beauchet, L. Loi d'Upland. Livre du manhælghi. (Nouv. Rev. hist. de dr. franç. et étr. XXVIII, 197—224, 337—70.)
Boden, Friedr. Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit. Breslau. 8:o. 7 + 101 s. 3,20 m. (= Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte hrsg. v. Otto Gierke. H. 78.) (Anm. DLz. 1906, 1783—84 af K. Lehmann. — Zbl. 1906, 1175 af —bh—.)
Bååth, L. M. Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. Akad. afh. Sthm. 8:o. 14 + 229 s. 4 fr.
Chadwick, H. Munro. Studies on Anglo-Saxon Institutions. Cambridge. 8:o. 13 + 422 s. (Anm. Engl. Hist. Review. XX, 348—51 af W. H. Stevenson.)

Hertzberg, Ebbe. Vore ældste lovtexters oprindelige nedskrivelsestid. (Hist. afhandl. tilegnet J. E. Sars. S. 92—117.)

Johnsen, Oskar Alb. Nogle anmerkninger til bygsellovgivningens historie i det 16de aarhundrede. (Hist. afhandl. tilegnet J. E. Sars. S. 118—131.)

Jørgensen, P. J. Forelæsninger over den danske Retshistorie. H. 2—3. S. 113—272. Kbh. 8:o. Hv. h. 1,10 kr.

Lehmann, Karl. Rezeptionen germanischer Rechte. Rostocker Rektoratsrede. Rostock. 4:o. 34 s. (Anm. Der Gerichtssaal LXVI, 169—70 af Oetker.)

Steenstrup, Joh. De danske Kongers Ret til Hvaler og meget store Fisk. (HTda. 7. R. VI, 115—20.)

Andersen, J. Oskar. Oprettelsen af det danske Ærkesæde i Lund. (Kirkehist. Samlinger. 5 R. II, 636—43.)

Benediktsson, Bogi. Sýslumannaæfir. Með skýringum og viðaukum eptir *Hannes Þorsteinsson.* 3. b. 1. h. Rvík. 8:o. 160 s.

Bihlmeyer, P. Hildebr. Der hl. Ansgar, Benediktinermönch, Erzbischof von Hamburg-Bremen und Apostel des Nordens. Ein Lebensbild. (Studien u. Mitt. aus dem Benediktiner- und dem Zisterzienser-Orden. XXV, 154—73.)

Bugge, Alexander. Et lidet bidrag til spørgsmaalet om Norges nedgang i det 14de aarhundred. Grunden til flaadens forfald og skibsfartens tilbagegang. (Hist. afhandl. tilegnet J. E. Sars. S. 10—22.)

— En saga om vikingerne i Irland ["Cellachan af Cashels seiersløb"]. (NT. 1905, 180—88.)

Caithreim Cellachain Caisil. The victorious career of Cellachain of Cashel or the war between the Irishmen and the Norsemen in the middle of the 10:th century. The original Irish text edited with translations and notes by *Alexander Bugge.* Kria. 8:o. 19 + 168 s. 3,60 kr.

Conybeare, J. W. E. The Danes in Cambridgeshire. (Saga-Book of the Viking Club. IV, 127—32.)

Daae, Ludvig. Biskop Karl II af Hamar. (HTno. 4 r. III, 327—51.)

Detlefsen, D. Verbesserungen und Bemerkungen zu den schleswig-holsteinischen Regesten und Urkunden. (Zts. d. Ges. f. Schl.-Holst. Gesch. XXXV, 242—51.) *Hansen, Reimer.* Weitere Verbesserungen und Bemerkungen. (Smst. 252—63.)

Elieson, E. Om Slægterne Bolt og Kusse. (HTno. 4 r. III, 305—15.)

— Haavardstad i Aas. Bolt—Holk—Hanningmand. (Smst. 352—60.)

Höhnk, Helene. Jens Brostrup, Erzbischof in Lund. (Schr. des Vereins f. schl.-holst. Kirchengesch. 2 R. III, 397—98.)

Läffler, L. Fr. Några medeltida Versus memoriales, belysande Sveriges historia. I. Om det så kallade Carmen Chronologicum i Scriptores Rerum Svecicarum Medii Aevi Tomi 1 Sectio prior,

pag. 232. — II. Om en samling Versus memoriales, upptecknade i Bures "Sumlen". (Antiqv. Tidskr. D. 13. Nr. 2. 50 s.)

Läffler, L. Fr. Bidrag till vår medeltida personhistoria. (Personhist. Tidskr. 1905, 45–60.)

Mac Firbis, Duald. On the Fomorians and the Norsemen. The original Irish text edited with translations and notes by *Alexander Bugge.* Kria. 8:o. 37 s. 1 kr.

Martin, J. L'Église et l'État en Suède au moyen âge. Des origines à l'Union de Calmar. (Revue des questions historiques LXXVII, 54—83.)

Monumenta Scaniæ historica. Diplomatarium diœcesis Lundensis. Lunds ärkestifts urkundsbok. Utg. af *Lauritz Weibull.* Bd. 3. H. 3. S. 345—450. [1451—60.] Lund. 1904. 4:o. 5 kr.

Nielsen, Yngvar. Nordmænd og Skrællinger i Vinland. (HTno. 4 r. III, 257—93 (sluttet).)

— Nordmænd og Skrællinger i Vinland. (Det no. geogr. Selsk. Aarbog. XVI, 1—41.) [Omarbejdet og forsynet med et tillæg.]

Olrik, Hans. Konge og præstestand i den danske middelalder. 1. bd. (Indtil 12. århundreds begyndelse.) 2. udg. Kbh. 8:o. (4) + 144 s. 2,25 kr.

Ramsay, Ebba. Filippa af England, den s. k. Kalmar-unionens första drottning. (Läsning för Sv. Folket 1905, 118—44.)

Sars, J. E. Udsigt over den norske Historie. H. 1–3. S. 1—144. Krnia. 8:o. Hv. h. 0,60 kr.

Schirmer, Herm. M. Kong Sverres tog fra Lærdal til Voss og tilbage igjen. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 224—28.)

Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af *Emil Hildebrand.* Med talrika illustrationer och kartor. Afdeln. 2. *H. Hildebrand,* Medeltiden. H. 4—13. S. 145–610 + (2) s. + 2 pl. + 5 facs. Sthm. 8:o.

von Weber-Rosenkrantz, Woldemar. Verzeichnis der bei Hemmingstedt gefallenen Ritter und Knappen nach zwei unveröffentlichten Gefallenenlisten. (Zts. d. Ges. f. Schl.-Holst. Geschichte XXXV, 117–50.) — Nachträgliche Bemerkungen. (Smst. 277.)

Aarhus. Byens Historie og Udvikling gennem 1000 Aar. Med Billeder af J. Ølsgaard. Teksten af *F. Beckett, R. Berg, J. Clausen, A. Jensen.* H. 15–20. S. 225—320. Aarhus. 4:o. Hv. h. 0,35 kr.

Aars, Harald. Borgund kirke, Søndmøre. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 128–45.)

Ahlenius, Karl. Grekerna vid Europas oceankust och upptäckandet af vägen till norra polcirkeln. (*Ahlenius, Karl.* Landkonturer och hafsvidder, s. 1—23.)

— En resa genom Skandinaviens nordligaste bygder i början af 1500-talet. (Smst. 53—81.)

Ahlenius, Karl. Engelsmän och holländare vid Skandinaviens nordkust och i trakterna af Hvita hafvet. (Smst. 82—110.)

Alvin, A. R. Kinda härad i Östergötland. En natur- och kulturskildring. (Sv. Turistfören:s årsskr. 1905, 236—80.)

Bendixen, B. E. Vitaliebrødrenes plyndringstog til Bergen i 1393. (Skr. udg. af Bergens hist. Forening. No. 11. Smaastykker, s. 1—3.)

— Aarstallet 1447 i Undredals kirke. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 162—65).

Berg, Lorens. Andebu. En Vestfold-bygds historie i 1600-aarene. Med en række almén-skildringer af Vestfolds økonom. forhold og folkekultur i dette tidsrum, dets stormandsætter og jorddrotter. Kria. 8:o. 7 + 345 s. 3,50 kr.

Berggren, P. G. Kalmar dominikanerkloster. (Meddel. från Kalmar läns Fmf. IV, 1—19.)

— Kronobäcks kloster. (Smst. 20—34.)

Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. 1. serien. XIII. Utdrag ur Åbo stads domhok 1638 utgifna af *Alb. Hästesko.* Hfrs. 8:o. 390 s. 7 m.

Bing, Just. Fra Voss' fortid. (Skr. udg. af Bergens hist. Forening. N:o 11. Smaastykker, s. 4—7.)

Bobé, Louis. Et Bidrag til Modersmaalets Historie i Sundeved. (Sønderjydske Aarbøger 1905, 91—98.)

— Bidrag til Tønder Bys og Hostrup Sogns Historie 1540—1692. (Smst. 99—109.)

Bruun, Daniel. De gamle Nordbokolonier i Grønland. (Tidsskr. f. Landøkonomi 1905, 533—620.) Også som særtryk. 1,50 kr. (— *Bruun, D.* Studier af Nordboernes Kulturliv. Bd. 3. H. 5.)

Bull, Edv. Bidrag til Jemtlands historie fra Kristian III til Kristian IV. (Hist. afhandl. tilegnet J. E. Sars. S. 23—42.)

Bæhrendtz, F. Anteckningar om Brömsebro. (Meddel. från Kalmar läns Fmf. IV, 35—73.)

Collett, A. Bjørviken og dens Omgivelser gjennem 280 Aar. Særtryk af "Aftenposten". Kria. 8:o. 43 s. Ej i bogh.

Eliassen, P. Fra Almind. (Vejle Amts Aarbøger 1905, 155—69.)

Englund, J. A. Bidrag till Norrbottens läns historia till och med 1721. Luleå. 8:o. 8 + 137 s. 2 kr.

Erichsen, A. E. Stavanger Næringsliv i ældre og nyere Tid. H. 1—10. Kria. 80 s. Hv. h. 0,50 kr. (Norges Industri I.)

Fabricius, Knud. Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot. (Antiqv. tidskr. XVII nr. 5. 82 s.)

Flodmark, J. Från det forna Stockholm. Kulturhistoriskt plockgods. (Samf. S:t Eriks årsbok 1905, 7—25.)

Garfvé, Axel. Fellingsbro sockens historia. Anteckningar ur skilda källor. Hedemora. 8:o. (8) + 322 + (4) s. + 1 karta. 4,50 kr.

Grönkvist, Hilmer. Vadstena kloster. (Varden 1905, 225—34.)

Gödel, Vilhelm. Från Gamla Nora. (Meddel. från Örebro läns Fmf. III, 139—49.)

Göransson, J. Skånes landsbygd. Historisk och arkeologisk beskrifning. Malmö. 1904. 8:o. 147 s.

Hansen, S. Gamle Borgpladser ved Vejle. (Vejle Amts Aarbøger 1905, 91—112.)

Hansson, Hans. En fornnordisk handelsrepublik. [Gotland.] (Läsning för Sv. Folket 1905, 161—83.)

Haukenæs, Th. S. Granvins saga. D. 1. Bergen. 1904. 8:o. 337 + 4 s. 2,70 kr.

Haupt, Richard. Das königliche Schloss zu Flensburg. (Ztschr. d. Ges. f. Schlesw.-Holst. Geschichte. XXXV, 56—75.)

Heymann, Alfred. Fredericia og dens jødiske Menighed. (Vejle Amts Aarbøger 1905, 125—43.)

[Hjort, E. G.] Anteckningar om Kisa socken i Östergötland. Af *Cervus.* Linkpg. 8:o. 113 s. 1 kr.

Høifjord stavkirke. To kildeoptegnelser ved *S. A. Sørensen* og besigtelse ved *Harry Felt.* (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 178—86.)

Johansson, A. Vesterås domkyrka. Vägledning för besökande. Västerås. 8:o. 33 s. 0,65 kr.

Johnsen, Oscar Alb. Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde. En historisk-topografisk-statistisk studie. Kria. 8:o. 11 + 192 s. 6,50 kr. (Anm. HTsv. XXV. Öfversikter 23—28 af G. Cederschiöld.)

Jørgensen, J. A. Væbnere, Adel og Frimænd paa Bornholm. Udarbejdet paa Grundlag af Dr. Hübertz' Aktstykker til Bornholms Historie samt enkelte andre historiske Kilder. Rønne. 8:o. 48 s. 1 kr.

Kornerup, J. Kirkelige Minder i Vordingborg. (Kirkehist. Samlinger 5. R. II, 627—36.)

Madsen, J. Vilslev i det nittende Aarhundrede. Et Kulturbillede. (Fra Ribe Amt 1905, 27—68.)

Magnússon, Guðm. Íslenzk höfudból. I. Skalholt. (Skírnir LXXIX, 213—29.)

Mathiesen, Henr. Trondhjem i borgerkrigen. Byens historie fra erkestolens oprettelse til Haakon Haakonsens død 1152—1263. Med 40 illustr. Trondhjem. 1902. 8:o. 124 s. 2 kr.

Meyer, Hilbrandt. Samlinger til den Berømmelige og Navnkundige Norske HandelStad Bergens Beskrivelse. Bd. 1. Skrevet udi Aaret 1764. Udg. af Bergens hist. Forening ved *B. E. Bendixen.* H. 2—3. S. 53—340. Bergen. 8:o.

— — Tillæg og Rettelser. Af *B. E. Bendixen.* H. 1. Bergen. 8:o. 65 s.

Mortensen, Harald. Uraniborgs og Stjerneborgs Ruiner indtil Nutiden. (Fra Arkiv og Museum. II, 463—84.)

Neeraas, M. H. Kristianssund i ældre og nyere Tid. Med Illustr. Kria. 4:o. 84 s. 5 kr.

Nicolaisen, Chr. Dragør i Middelalderen. En dansk Frihavn for Hansetrafiken. (Fra Arkiv og Museum II, 305—65.)

Nielsen, Yngvar. De gamle helligdomme paa Selja. (Hist. afhandl. tilegnet J. E. Sars. S. 164—181.)

— Middelalderske Samfærdselslinier i Norge, langs Kysten og paa Indsøer og Elve. (Det no. geogr. Selsk. Aarbog. XVI, 137—55.)

Nordlander, Johan. Till Västerbottens äldre kulturhistoria. (Norrländska saml. VI, 301—62.)

Olafsen, O. Syssendalens første Bebyggelse. (HTno. 4. r. III, 294—98.)

Olsen, J. Oksby gamle Kirke og Kirkegaarde før 1891. (Fra Ribe Amt 1905, 118—31.)

Olsson, Erik. Mörsils sockenkrönika. Östersund. 8:o. 254 s. 2,50 kr.

Ottesen, A. og *Augestad, A.* Sandeherreds gamle Kirke. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 146—53.)

Petersen, Thade. Rømø. Et Bidrag til Øens Beskrivelse og Historie [fortsat]. (Sønderjydske Aarbøger 1905, 159—219.)

Pettersen, Fredrik. Fra Tønsberg. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 232—37.)

Plünneke, C. Fredriksstad indtil det 20de Aarhundrede. Retslig og kommunal Administration. 2. Del. Krnia. 8:o. 99 s. 2 kr.

Quisling, J. L. Gjerpens prestegjeld og presters historie. 2—11 (slut-)h. S. 33—363 + 5 s. Skien. 8:o. Hv. h. 0,40 kr.

Raabe, J. En Storbygd. Kulturskildringer fra Toten. Kria. 8:o. 188 s. 3,50 kr.

Rasmussen, H. Vor Frue Kirke i Odense. Vejledning for Besøgende. Odense. 8:o. 32 s. 0,50 kr.

Ruuth, J. W. Viborgs stads historia. H. 6—7. S. 507—698. Hfrs. 1904. 8:o. Hv. h. 1,50 m.

Schirmer, Herm. M. Kirken paa Egilsø, Orknø. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 111—22.)

— Biskopkirken paa Garde, Grønland. (Smst. 123—27.)

Schneider, J. A. Molde og Romsdalen. En historisk Oversigt. (1—2 D.) Kria. 4:o. 181 + 48 s. 5 kr.

Schrum. Svendborgs Historie. Et ufuldendt Udkast fra Borgmester Schrums efterladte Papirer. Udgivet af *S. Brikse.* Svendborg. 8:o. 84 s. 1,50 kr.

Sommerschield, E. Historiske Skildringer fra Baahuslen (Viken), (Konghelle, Ragnhildarholm og Baahus). Kria. 8:o. 128 s. 2 kr.

— Akershus Slot og Fæstning. En kortfattet Beretning. Med Tegninger. Kria. 8:o. 48 s. 0,50 kr.

Steenstrup, Joh. Har Susaa i den historiske Tid været en sejlbar Strøm til Sjællands Midte? (HTda. 7 R. VI, 108—15.)

Stein, Walther. Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter. (Hansische Geschichtsbl. 1904—05, 81—106.)

Stemann. Fra det gamle Randers. (Saml. t. jydsk Hist. 3 R. IV, 321—33.)
Taranger, Absalon. Oslos ældste byprivilegium. (Hist. afhandl. tilegnet J. E. Sars. S. 199—227.)
Termansen, C. N. St. Klemens Kirke i Ribe. (Fra Ribe Amt 1905, 1—14.)
Thalbitzer, William. Skrælingerne i Markland og Grønland, deres Sprog og Nationalitet. (OversdVSF. 1905, 185—209.)
[*Trolle-Bonde, C.*] Trolleholm förr och nu. [I, 1—2.] Arrendegodset. Lund. 8:o. (8) + 702 s. + 4 pl. + 1 karta. 15 kr.
Tybring, Fred. Af Bergens domkirkes historie. (Foren. t. norske fort. bev. Aarsb. f. 1904, 237—41.)
Wahlfisk, Joh. Om Örebro stad, dess utveckling och topografi i äldre tider. (Meddel. från Örebro läns Fmf. III, 150—88.)
van Vleuten. Die Entstehung des deutschen Kontors in Bergen. (Beilage z. Allg. Ztg. 1905. Nr. 171—172.)
Wrangel, F. U. Stockholmiana. Anteckningar. Saml. 4. Sthm. 4:o. (8) + 223 s. + 22 pl. 7,50 kr.

Tillæg.

Anmeldelser af tidligere udkomne arbejder.

Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedr. Danmark 1316—1536. 1. Bd. 1316—1378 (Det avignonske Tidsrum) udg. af *L. Moltesen.* Kbh. 1904. 8:o. (Anm. HTno. 4 r. III, 393—96 af L. Daae. — Varden 1905, 253—55 af P. Werhahn. — Engl. hist. Review XX, 608 af W. A. C.)
Almgren, O. Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden. Sthm. 1904. 8:o. (Anm. Sv. Turistfören:s årsskr. 1905, 414—16 af A. Kempe.)
Ambrosiani, Sune. Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige. Sthm. 1904. 8:o. (Anm. Danske Studier 1905, 128 af V. la Cour.)
Beauchet, L. Études d'ancien droit suédois. I. Histoire de la propriété foncière en Suède. Paris. 1904. 8:o. (Anm. Tidskr. f. Retsvid. XVIII, 62—70 af W. Sjögren. — Nouv. Rev. hist. de dr. franc. et étr. XXVIII, 517—25 af R. Dareste.)
Berg, Ruben G:son. Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning. Studier i svensk vårs. Akad. afh. Gbg. 1903. 8:o. (Anm. Litbl. XXVII, 92—93 af B. Kahle.)
Bertelsen, H. Om Didrik af Berns sagas oprindelige skikkelse, omarbejdelse og håndskrifter. Kbh. 1902 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXVII, 126—43 af R. C. Boer.)
Bruns, Friedrich. Die Lübecker Bergenfahrer und ihre Chronistik. (Hansische Geschichtsquellen. Neue Folge. Bd. 2.) Berlin. 1900. 8:o. (Anm. HTno. 4 r. III, 375—86 af A. T.)
Bugge, Al. Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv. Kbh. 1904. 8:o. (Anm. FT. LVIII, 523—24 af H. Vendell. — HTno. 4 r. III, 387—93 af Yngvar Nielsen.)

Christensen, W. Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede. Kbh. 1903. 8:o. (Anm. Hist. Jahrbuch XXVI, 351—54 af A. Lorenzen. — Hist. Zts. XCVI, 514—16 af E. Arup.)

Die Gesetze der Angelsachsen, hrsg. von *F. Liebermann*. Bd. 1. Text und Übersetzung. Halle. 4:o. 1903. (Anm. GgA. 1905, 575—77 af R. His.)

Die lieder der Edda hrsg. von *B. Sijmons* und *H. Gering*. 2. band. *Hugo Gering*. Vollständiges wörterbuch zu den liedern der Edda. 2. abt. Halle. 1903. 8:o. (Anm. Litbl. XXVII, 6—8 af B. Kahle.)

Die Lieder der älteren Edda (Sæmundar Edda), hrsg. von *Karl Hildebrand*. 2. völlig umgearb. Aufl. von *Hugo Gering*. Paderborn. 1904. 8:o. (Anm. AfdA. XXX, 72—81 af A. Heusler.)

Edda Sæmundar. Valda sånger ur den poetiska eddan, metriskt öfversatta af *Karl Ljungstedt*. Sthm. 1904. 8:o. (Anm. Pedagog. tidskr. XLI, 360—63 af H. Buergel Goodwin.)

Eddica minora. Dichtungen eddischer Art aus den Fornaldarsögur und anderen Prosawerken zusammengestellt und eingeleitet von *A. Heusler* und *W. Ranisch*. Dortmund. 1903. 8:o. (Anm. Litbl. XXVII, 49—51 af W. Golther. — ZfdPh. XXXVI, 521—25 af B. Kahle.)

Erslev, Kr. Danmarks Historie under Dronning Margrethe og Erik af Pommern. 2. Del. Erik af Pommern. Kbh. 1901. 8:o. (Anm. Hist. Zts. XCIV, 500—04 af Daenell.)

Fjörutíu Íslendinga þættir. *Þorleifur Jónsson* gaf út. Rvík. 1904. 8:o. (Anm. Skírnir LXXIX, 85—86 af G. Finnbogason.)

Flom, G. F. Scandinavian Influence on Southern Lowland Scotch. Akad. afh. New York. 1900. 8:o. (Anm. Journ. of Engl. and Germ. Phil. V, 583—87 af A. Remy.)

Friesen, Otto von. Om runskriftens härkomst. Upps. 1904. 8:o. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 53—59 af K. Mortensen.)

Gaardboe, A. Himmerlands Rakkere. I. Aarhus. 1904. 8:o. (Anm. Danske Studier 1905, 62—64 af S. Hansen.)

Hansen, Andr. M. Landnåm i Norge. En utsigt over bosætningens historie. Kria. 1904. 8:o. (Anm. Danske Studier 1906, 43—56 og IFAnz. XVII, 21—50 af G. Schütte. — De Gids 1905, nr. 2 af R. C. Boer.)

Heiðarvíga saga. Udg. ved *Kr. Kålund.* Kbh. 1904. 8:o. (Anm. Skírnir, LXXIX, 186—90 af B. M. Ólsen.)

Hertzberg, Ebbe. Nordboernes gamle Boldspil. (Hist. Skr. tilegnede Ludvig Daae, s. 186—220.) (Anm. Danske Studier 1905, 174—76 af V. la Cour.)

Jónsbók, Kong Magnus Hakonssons Lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281, og Réttarbœtr, de for Island givne Retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Udg. ved *Ólafur Halldórsson*. Kbh. 1904. 4:o. (Anm. Ark. XXIII, 198—200 af K. Lehmann.)

Kålund, Kr. Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling. Kbh. 1903. Fol. (Anm. TfF. 3 r. XIV, 82—86 af H. Bertelsen. — Journ. of Engl. and Germ. Phil. V, 587—88 af P. Groth.)

Kauffmann, Fr. Balder. Strassburg. 1902. 8:o. (Anm. Journ. of Engl. and Germ. Phil. V, 576—82 af A. Remy.)

Ljungh, J. Fjelkinge i forna dagar. Hborg. 1904. 8:o. (Anm. Kyrkl. tidskr. 1905, 475—79 af J. T.)

Meissner, Rudolf. Die Strengleikar. Halle. 1902. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXVI, 258—62 af Finnur Jónsson.)

Meyer, E. H. Mythologie der Germanen. Strassb. 1903. 8:o. (Anm. AfdA. XXX, 1—5 af R. M. Meyer. — Zts. f. d. österr. Gymn. LVI, 33—36 af J. Seemüller.)

Mogk, E. Geschichte der norwegisch-isländischen Literatur. 2. verb. u. verm. Aufl. (Sonderabdruck aus der 2. Aufl. von Pauls Grundr. d. germ. Philologie.) Strassb. 8:o. 1904. (Anm. GgA. 1905, 56—67 af F. Jónsson. — Journ. of Engl. and Germ. Phil. V, 569—76 af G. T. Flom.)

Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen af studiekamrater och lärjungar. Upps. 1904. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXVII, 275—82 af A. Gebhardt.)

Norges gamle love. 2. række. 1388—1604. Udg. ved *Absalon Taranger.* 1. bd. I. Statens lovgivning 1388—1447. Kria. 1904. 4:o. (Anm. Ark. XXIII, 206—8 af M. v. Vleuten.)

Olrik, A. Danmarks heltedigtning. 1. del. Rolf krake og den ældre Skjoldungrække. Kbh. 1903. 8:o. (Anm. AfdA. XXX, 26—36 af A. Heusler.)

Ólsen, B. M. Landnáma og Egils saga. (Aarb. 1904, 167—247.) (Anm. Skírnir LXXIX, 274—78 af F. Jónsson.) *Ólsen, B. M.* Er Snorri Sturluson höfundur Egilssögu? (Skírnir LXXIX, 363—68.)

Olsen, Magnus. Tre orknøske runeindskrifter (Chria. Vidensk. Selsk. Forh. for 1903. No. 10.) (Anm. Ark. XXII. 380 af E. Brate.)

Pipping, Hugo. Nya gotländska studier. Gbg. 1904. 8:o. (= Göteb. högsk. årsskr. X: 4.) (Anm. TfF. 3 r. XIV, 48 af F. Jónsson. — IFAnz. XVII, 76 af M. Kristensen.)

Salin, Bernhard. Die altgermanische Tierornamentik. Typologische Studie. Übersetzt von J. Mestorf. Sthm. 1904. 4:o. (Anm. Zbl. f. Anthropol. X, 40—41 af H. Seger. — Zts. f. Ethnol. XXXVII, 225—28 af H. Schmidt. — DLz. 1905, 2893—96 af J. Strzygowski. — NT. 1905, 69—72 af T. Arne. — GgA. 1905, 228—36 af A. Riegl. — ZfdPh. XXXVII, 264—72 af Fr. Kauffmann. — Beilage z. Allg. Ztg. Nr. 205 af J. Naue.)

Sauermann, Ernst. Die mittelalterlichen Taufsteine der Provinz Schleswig-Holstein. Lübeck. 1904. 8:o. (Anm. Sønderj. Aarbøger 1905, 294—302 af M. Mackeprang.)

Saxo Grammaticus. Die ersten neun Bücher der dänischen Geschichte. Übersetzt und erläutert von *H. Jantzen.* Berlin. 8:o. 1900.

(Anm. Ztschr. f. Kulturgeschichte IX, 474—75 af G. Steinhausen.)

Schück, Henrik. Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. I—II. Sthm. 1904. 8:o. (Anm. FT. LIX, 353—58 af B. Sjöros. — SvFmfT. XII, 326—38 af E. Hammarstedt. — Neuphilol. Mitteil. 1905, 127—31 af J. Poirot.)

Sturlunga saga i dansk oversættelse ved *Kr. Kålund,* versene ved *Olaf Hansen.* I—II. Kbh. 1903—4. 8:o. (Anm. Ark. XXII, 292—99 af E. Olson.)

Sæmundar Edda. Hrsg. u. erklärt von *F. Detter* u. *R. Heinzel.* I—II. Lpz. 1903. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXVI, 254—58 af Finnur Jónsson. — Ark. XXII, 371—79 af Th. Hjelmqvist.)

Taranger, Absalon. Udsigt over den norske rets historie. II, 1. Statsrettens historie (indtil 1319). Kria. 1904. 8:o. (Anm. HTno. 4 r. III, 373—75 af B. Morgenstierne.)

Upmark, Gustaf. Svensk byggnadskonst 1530—1760. Sthm. 1904. 4:o. (Anm. NT. 1905, 460—63 af F. Vetterlund.)

Walde, Alois. Die germanischen Auslautsgesetze. Halle. 1900. 8:o. (Anm. IFAnz. XVII, 55—75 af J. Janko.)

Wilmanns, Wilh. Der Untergang der Nibelunge in alter Sage und Dichtung. (Abh. d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen. Phil.-hist. Kl. N. F. VII. Nr. 2.) (Anm. AfdA. XXX, 5—26 af J. Seemüller.) — DLz. 1906, 801—03 af R. Henning.)

Wilser, Ludvig. Die Germanen. Beiträge zur Völkerkunde. Eisenach. 1904. 8:o. (Anm. Hist. Zts. XCIV, 470—71 af E. Mogk. — IFAnz. XVII, 50—51 af H. Hirt.)

Wrangel, F. U. Stockholmiana. 3. saml. Sthm. 1904. 4:o. (Anm. NT. 1905, 236—38 af A. Hahr.)

Zoëga, G. T. Islenzk-ensk orðabók. (Icelandic-English Dictionary.) Rvík. 1904. 8:o. (Anm. Litbl. XXVII, 222—24 af A. Gebhardt.)

Are's Íslendingabók und Libellus Islandorum.

Die heute herrschende Auffassung von dem Inhalte des Libellus Islandorum krankt an einem Übelstande. Um es in zwei Worten zu sagen: aus Ares *auca* 'vermehren' macht man ein *minca* 'vermindern'. Ich will dies auf den folgenden Blättern darlegen und eine Vermutung aufstellen, wie man dem auca zu seinem Rechte verhelfen kann.

Es sollen hier nicht alle mit Are zusammenhängenden Streitfragen entrollt werden. Was die Zahl von Ares Werken betrifft, so teile ich die von Maurer, Golther, F. Jónsson, Mogk vertretene, von Bj. M. Ólsen bekämpfte Ansicht: neben der verlorenen Íslendinga bóc (= Íb.) und dem erhaltenen Libellus Islandorum (= Lib.) brauchen wir keine weiteren Geschichtswerke Ares anzunehmen. Da es zum mindesten fraglich ist, ob das erhaltene Werkchen ebenfalls den Titel 'Íslendinga bóc' führte (s. u.), schränke ich diesen Namen auf das ältere, verlorene Buch ein. Die Abfassung des Lib. setze ich vor 1133 (Bley Zs. f. d. Phil. 32, 346 f.), und die beiden genealogischen 'Anhänge' betrachte ich als blattfüllende Zugaben von Ares eigener Hand (F. Jónsson Lit. 2, 365 f.), und zwar nicht als blosse Abschriften aus den — ganz anders angelegten — Stammtafeln der ältern bóc. Harald hárfagres Stammbaum, Vorwort Z. 8—12 (Golthers Ausg.), bin ich geneigt für eine Abschreiberzutat zu halten; da Are auch c. VII 1, VIII 4, IX 1 die Vorfahren norwegischer Könige im Texte aufführt, bestand kein Zwang für ihn, Haralds Vorfahren aus dem Texte zu verbannen und sie an der wunderlichen Stelle vor der Inhaltsübersicht anzubringen.

I.

Uns beschäftigt hier nur die Frage: wie verhält sich der Lib. zur Íb.? Die Entscheidung hat man zunächst bei Ares eigenem Vorworte zu suchen. Sein Urtext lautet so:

Íslendinga bóc gørþa ec fyrst byscopom órom þorláke oc Catle oc sýndac bæþe þeim oc Sæmunde preste. En meþ því at þeim lícaþe svá at hava eþa þar viþr auca, þá scrivaþa ec þessa of et sama far, fyr útan áttar tǫlo oc conunga æve, oc íócc því, es mér varþ síþan cunnara oc nú es gørr sagt á þesse an á þeire. En hvatke es missagt es í frǿþom þessom, þá es scyllt, at hava þat helldr, es sannara raynesc.

Ich übertrage so:

"Ein 'Isländerbuch' stellte ich zuerst her für unsere Bischöfe þorlákr und Ketell und zeigte es ihnen wie auch dem Pfarrer Sæmundr. Weil sie aber damit einverstanden waren und es vermehrt sehen wollten, so schrieb ich das vorliegende Buch über den selben Gegenstand, (doch) mit Ausschluss der Stammtafeln und Königsregierungen, und trug das nach, was mir seither besser bekannt geworden war und was nun in diesem Buche vollkommener berichtet ist als in dem frühern. Wo aber etwas falsch berichtet ist in diesen Geschichtswerken, da gehört es sich, sich vielmehr an das zu halten, was sich als das Wahrere erweist".

Zum Wortlaute sei folgendes bemerkt:

Z. 1. Íslendinga bóc = ein 'Isländerbuch' (Möbius), d. h. 'ein Buch, dem ich den Namen Íb. gab'; die Übertragung 'das Isländerbuch' schlösse ein, dass Are das Werk als bekannte Grösse anführte (was er bei den Lesern des Lib. tun konnte): es käme ein weniger bescheidener Klang herein. Unter keinen Umständen soll dieses Anfangswort den Titel des vorliegenden Lib. angeben. Z. 3. svá at hava = es so zu haben, es anzunehmen (zu akzeptieren); in dem selben Sinne ist hava Z. 7 gebraucht, vgl. auch die häufige Ver-

bindung hava ráđ 'einen Rat annehmen, befolgen'. Den Sinn von þeim lícaþe svá at hava gibt man genau wider mit: 'sie waren damit einverstanden, zufrieden'; man kann beifügen 'so wie es war', aber nicht in dem nachdrücklichen Sinne 'unverändert', und das nachfolgende eþa kann hier nicht disjunktiv sein: die Geistlichen stellten Are nicht vor die Alternative 'entweder lass es so oder vermehre es', sondern ihr Gutachten würde in direkter Rede lauten: 'dein Werk gefällt uns: führe es fort!'

Z. 4. fyr útan áttar tǫlo oc conunga æve schränkt das sama far ein: der Lib. behandelt die selbe Angelegenheit, den selben Gegenstand wie die Íb., doch mit Übergehung der zwei Teile, die in der Íb. auch noch enthalten waren.

Z. 5. gørr, Comp. zu gǫrva, gǫrla, zielt auf Quantität und Qualität, Fritzner 'fuldstændigere, nøiagtigere, bedre', etwa = 'völliger, vollkommener'.

Das Urteil der drei Geistlichen war Lob, nicht Tadel: þeim lícaþe svá at hava; sie wünschten keine Umgestaltung, sondern eine Vermehrung, eine Fortführung: þeim lícaþe þar viþr at auca. Es ist Brauch der prooemia, auf die Ermuti gungen hinzuweisen, die der Verfasser an massgebender Stelle erfahren hat.

Aus einem Misverständnis dieser Worte erwuchs die unglückliche Hypothese Maurers, die Geistlichen hätten die Formlosigkeit der Íb. gerügt, Are habe sich aus Gründen der Form an das zweite Werk gemacht, sei aber hierbei — entweder aus Ärger über den Tadel oder aus Altersschwäche — unsorgfältig verfahren. Bj. M. Ólsen fügt hinzu, die geistlichen Herren hätten es auch nicht ganz passend gefunden, dass sich Ares eigene Familie in der áttar tala so breit machte (Aarböger 1893 S. 240).

Abgesehen von dem Wortlaute des Prologus, hat diese Deutung die litterarische und allgemein-menschliche Wahrscheinlichkeit gegen sich. Die geistlichen Begutachter haben

an dem Erstling der isländischen Geschichtschreibung — der hundert Jahre später Snorris höchstes Lob erntet — keine niederdrückende Kritik geübt. Sie haben Are, der ein kritischer Kopf und gewissenhafter Forscher, aber kein Kompositionskünstler war, nicht mit stilistischen Vorwürfen erschreckt und ebensowenig den gereiften Mitbruder an die Gebote der Bescheidenheit erinnert.

Näher brauch ich darauf nicht einzugehn, weil der Irrtum schon bei F. Jónsson Lit. 2, 367 mit Nachdruck zurückgewiesen wird und auch in den seitherigen Behandlungen, bei Bley a. a. O., Craigie Scottish Review 1900 S. 126 ff., Mogk PGrdr.[2] 2, 745 ff., verschwunden ist.

Die Ausscheidung der áttar tala und conunga æve erfolgte nicht nach dem Ratschlage der drei Geistlichen, sondern nach Ares eigener Idee. Diese natürliche Auslegung des Vorwortes hat ebenfalls F. Jónsson schon verfochten. Dagegen erscheint es wie eine Nachwirkung von Maurers Formlosigkeitstheorie, wenn es F. Jónsson ohne weiteres als das gegebene nimmt, dass die Ausscheidung dem einheitlichen Aufbau zu Liebe geschah [1]). Da wären doch noch andere Ursachen zu erwägen. Zu der áttar tala und den conunga æve hatte Are nichts nennenswertes nachzutragen, darum schloss er sie vom Lib. aus. Diese Erklärung liegt wohl näher; ich komme darauf zurück. Aber in welchem Masse nun die Rücksicht auf einheitliche Komposition mitgespielt hat, das mag auf sich beruhen. Worauf es ankommt, ist dies:

---

[1]) Lit. 2, 369: "At Are selv bagefter har kunnet indse, at det var nok så heldigt at have de islandske forhold samlede og for sig, er kun, hvad vi væntede af en mand med hans skarpe blik for, hvad der var ensartet og sammenhørende. Det gör ham altså stor ære, at han selv har fundet på at omredigere sin bog, en ære, som vi ingen ret har til at fratage ham", — aber eine Ehre, füge ich bei, für welche Snorri und andere Nachfolger des Altmeisters keinen Blick hatten: denn sie haben ja das umfassende Werk Ares, nicht die Sonderausgabe benutzt!

die treibende Ursache für die Abfassung des Lib. war nicht das Weglassen der áttar tala und conunga æve, sondern das viþr auca und gørr segia; nicht das negative, formale Moment, sondern das positive, schöpferische.

Dies liegt in dem einfachen Wortlaute des Prologs. Die Geistlichen rieten, zu vermehren (at auca), und Are vermehrte (ióc). Das Ausscheiden der Stammtafeln und Königsregierungen ist nur ein begleitender Umstand, nicht der Antrieb zu dem Lib.

Auch andre Werke zeigen uns, wie nahe einem mittelalterlichen Autor der Gedankengang lag: hier ist meine Schrift, sie ist ergänzungsbedürftig, sie muss *vermehrt* und *berichtigt* werden, wenn nicht durch mich selbst, so durch meine Leser. Man nehme diese Stellen aus nordischen Denkmälern:

Speculum regale (1848) S. 3: Der Verfasser bittet die aufmerksamen Hörer seines Buches, "ef nǫkkurir hlutir finnask þeir er nauđsynligir þykkia bókinni vera, ok þar eru eigi áđr í settir . . ., þá auki til međ góđri skipan."

Sverris saga prol. (Unger S. 1 Z. 18 ff.): "En vera kann þat, ef þeir menn siá bókina, er allkunnigt er um, at þeim þykki skyndiliga yfir farit í mǫrgum stǫđum, ok mart þat eptir liggia, er frásagnar mundi vert þykkia, ok megu þeir enn láta þat rita, ef þeir vilia".

Haralds s. harđr. (die der Morkinskinna zu Grunde liegende Sammlung), Flat. 3, 343 (ähnl. Hkr. 3, 129): "þvíat oss þykkir betra, at heđan af sé viđ aukit, heldr en þetta sama þurfe aptr at taka".

Erster grammatischer Traktat, Igl. 1, 49: der Leser "bǿte, sem í mǫrgom stǫþom mon þurfa".

Hungrvaka c. I (Kahle S. 89): "En þeim sýniz mér þat bezt sama, er bœta vilia um þat, er áđr þykkir hér ómerkiliga sagt vera, ok þeir vita annat sannara, ... En ek veit,

at miǫk þarf um at fegra, ok skal ek þađan at um vera, međan ek em til fœrr, um at bœta."

Dass bei Ares ganzer Geistesrichtung dieser Wunsch nach Verbesserung des Geleisteten rege sein musste, ist klar; und dass er die Verbesserung nicht den Lesern überliess, sondern selber in die Hand nahm, wird seine Gründe gehabt haben.

So hat er denn seinen Libellus geschrieben zu dem Zwecke, zu vermehren und zu berichtigen. Ich finde diese Tatsache in der Litteratur über Are nirgends klar gewürdigt. Man betont immer nur den 'Auszug' aus dem ältern Werke, also das Weglassen der áttar tala und conunga æve, den begleitenden Umstand; nicht das was Are und seinen Beratern am Herzen lag, die stoffliche Vervollkommnung. Ja, der Aufsatz von Bley stellt geradezu den Gedanken an die Spitze, das Vorwort belehre uns nicht darüber, weshalb die drei Geistlichen den Are zum Libellus veranlasst hätten. Es belehrt uns aufs klarste darüber: die Geistlichen wünschten Vermehrung — und Are vermehrte. Schade, dass Bley soviel Scharfsinn aufgewandt hat, um diese überlieferte und zugleich einfache Begründung durch eine neue und uneinfache zu ersetzen! [1])

Aber verständlich wird es schon, dass man das nachdrückliche 'auca' des Vorwortes gleichsam nur gedämpft nachgesprochen hat. Man ging davon aus, dass der Lib. den ganzen landesgeschichtlichen Teil der Íb. wiederhole. Die Íb. enthielt die drei Stoffe: isländische Landesgeschichte, áttar tala und conunga æve; mit den Anfangsbuchstaben bezeichnet:

$$L + A + C.$$

[1]) Bley denkt sich den Lib. als praktisches Lehrbuch für die Schulen. Er beruft sich mit Unrecht auf Maurer Island S. 251, denn ebd. S. 252 bemerkt Maurer ausdrücklich, für Lehrgegenstände dieser Art "gab es nun freilich keine Schulen, vielmehr musste in dieser Richtung teils die häusliche Erziehung, teils aber auch die Unterweisung einzelner fachkundiger Männer aushelfen".

Der Lib., nimmt man an, gab den ersten dieser drei Teile wieder, und zwar mit den im Vorwort erwähnten Zusätzen und Berichtigungen. Bezeichnen wir diese mit l, so wäre die Formel für den Lib.:

L + l:

eine 'vermehrte und verbesserte Sonderausgabe des landesgeschichtlichen Teiles der Íb.'

Nun ist ja der Lib. ein Heftchen von bescheidenem Umfange, besonders wenn man in Betracht zieht, dass ziemlich vieles auf die Zeugenaufführung entfällt, auf die Quellennachweise, die ein neuerer Geschichtschreiber unter den Strich setzen würde. Die Nachträge (l) können daher, so sagte man sich, nur geringfügig gewesen sein. Denn sonst bliebe ja für das L des ältern Buches allzu wenig übrig, und wenn schon der Lib., also L + l, nicht gerade durch Reichhaltigkeit hervorragt, so würde das L der Íb. vollends die Frage herausfordern: hatte Are als Fünfziger, nach jahrzehntelangem Sammeln, nur so wenig über die isländische Landesgeschichte mitzuteilen? Schon diese allgemeine Erwägung also führte dazu, die Nachträge des Lib. möglichst herabzudrücken. Bj. M. Ólsen spricht die herrschende Ansicht aus, wenn er Aarb. 1893 S. 230 f. sagt: "Den væsentligste forskel mellem den første og den sidste bearbejdelse bestod jo i udeladelsen af de to afsnit *áttartala* og *konungaæfi*, hvortil der kun behøvedes et pennestrøg, og de udvidelser og tilföjelser, som den sidste bearbejdelse modtog, kan allerede på grund af bogens ringe omfang ikke have været så omfattende, at de har kunnet tage lang tid". Wie lange Zeit die Nachträge erforderten, sagt uns Are nicht; aber dies sagt er uns: was seine drei Berater wünschten und was für ihn der Antrieb zum Lib. wurde, das waren die Nachträge — und nicht der Federstrich, der durch die Stammbäume und die Königsregierungen gezogen wurde.

Ein weiterer Umstand musste zu denken geben. So

pietätvoll die Isländer des 12.—14. Jahrhunderts ihren Are fróþe behandeln, seinen Lib. scheinen sie vernachlässigt zu haben: "hans Íslbók, og da naturligvis den første, synes overhovedet at være den, der så at sige udelukkende benyttedes" (F. Jónsson Lit. 2, 377). Wo es sich um Stammtafeln und Könige dreht, versteht sich das von selbst. Aber die heimische Landesgeschichte will doch Are im Lib. vollkommener behandelt haben als in der bóc. Da wäre doch eigentlich zu erwarten, dass man für dieses Stoffgebiet die Íb. (L) kassiert und den Lib. (L + l) an ihre Stelle gesetzt hätte. Hier erinnere man sich noch, dass Snorri im Prologe der Heimskringla die Íb. kurzweg als 'das Buch' Ares aufführt: man konnte singularisch von Ares Buch reden ohne Rücksicht auf die vermehrte und verbesserte Sonderausgabe.

Aber die Formel 'L + l' für den Lib. bereitet noch ernstere Schwierigkeiten. Are wird zitiert für Begebenheiten der isländischen Landesgeschichte, die im Lib. fehlen. Man überblickt die Entlehnungen aus Are bei Bj. M. Ólsen Aarb. 1893 S. 240 ff., F. Jónsson Lit. 2, 370 ff. Lassen wir alle Stellen weg, die unter die Rubriken áttar tala und conunga æve fallen können, so bleiben wenigstens zwei ausdrückliche Arezitate übrig, die man der Landesgeschichte zuteilen muss und die wir trotzdem im Lib. vermissen [1]). Wie erklärt sich dies bei der Formel 'L + l', d. h. also, wenn der Lib. den ganzen landesgeschichtlichen Teil der bóc mit Zusätzen wiederholte?

Und noch mehr. Maurers Nachweis hat, soviel ich sehe, ungeteilte Zustimmung gefunden, dass eine Reihe von verfassungsgeschichtlichen Stellen, die sich auf Are nicht berufen, auf ein Werk Ares zurückgehn. Die Stellen druckt

[1]) Ldn. Hb. c. 78: Svá segir Ari Þorgils sun, at þat sumar fóru fimm skip ok tuttugu til Grœnalands af Borgarfirði ok Breiðafirði, en fiórtán kómuzt út; sum rak aptr, en sum týnduzt. Páls saga BS. 1, 145: Ari prestr hinn fróði . . . . segir, hvé miǫk várt land drúpði eptir fráfall Gizurar biskups . . .

Golther in seiner Ausgabe S. 30 ff.; zu streichen sind Nr. VI und VIII, die aus dem Lib. stammen können (sieh Bj. M. Ólsen Aarb. 1905 S. 77 f.), wohl auch Nr. IX, worin leicht eine selbständige Überlieferung der Eyrbyggia saga stecken kann. Dafür ist die Zahl wohl von anderer Seite her zu vermehren: man sehe bei Bj. M. Ólsen Aarb. 1893 S. 241 die Stellen 2 a) und 2 d); vgl. auch F. Jónsson Lit. 2, 377.

Es handelt sich hier um Stellen, die unbestritten in den Rahmen der isländischen Landesgeschichte fallen. Sie standen in der Íb.; im Lib. hat sie Are nicht wiederholt. Ist also der Lib. nicht 'L + l' sondern 'L minus l'? eine *verkürzte* Sonderausgabe des landesgeschichtlichen Teiles? oder wenn man lieber will: 'L + l^1 — l^2', d. h. die Landesgeschichte der Íb. wiederholt mit einigen (nicht nachweisbaren) Zusätzen und einigen (gr. T. nachweisbaren) Auslassungen?

Diese Frage hat man in der Tat bejaht. F. Jónsson Lit. 2, 374. 378 meint, der Lib. habe einige Nachrichten der Íb. unterdrückt, weil Are sie 'weniger bedeutsam' oder 'gleichgiltig' oder 'unnötig' gefunden habe. Das wäre an sich gewiss denkbar; nur verlassen wir damit den festen Boden von Ares eigenen Worten: Are spricht nicht davon, dass er Unnötiges weggelassen habe, er spricht von 'auca' und 'gørr segia'.

Maurer und Golther wollten die Übergehung bedeutsamer Angaben aus Ares mangelhafter Arbeitsweise erklären. Are hatte die *Absicht*, das ganze L der Íb. widerzugeben, sogar mit Ergänzungen, — und nun musste es ihm geschehen, dass er wichtiges ausliess! [1]). In der Abhandlung über die Quellenzeugnisse S. 84 spricht es Maurer mit geraden

[1]) Auch Bj. M. Ólsens Annahme, Are habe eine besondere Landnámabóc verfasst, hilft über die Verlegenheit nicht hinweg. Denn die hier in Frage kommenden Nachrichten lagen entschieden in der Linie des Lib.; man kann geradezu die Stellen im Lib. bezeichnen, wo jene Sätze zu erwarten wären.

Worten aus: der Lib. unterschied sich von der Íb. keineswegs bloss durch die Ausscheidung der Stammtafeln und Königsgeschichten, "sondern auch durch eine ungleich strammere und knappere Fassung, welche .... vielfach einzelne Notizen ... verkürzt und einzelne Angaben ... völlig beseitigt zeigte".

So war man dahin gekommen, Ares ipsissima verba in ihr Gegenteil zu wenden. Auf den Wunsch der drei Geistlichen hat Are vermehrt; und das Ergebnis war — eine vielfach verkürzte und beschnittene Wiederholung der Landesgeschichte! Aus dem 'auca' hatte man ein 'minca' gemacht.

II.

Worin liegt die Lösung dieser Schwierigkeiten? Soviel ich sehe, nur in der Annahme:

Der Lib. will nicht den ganzen landesgeschichtlichen Teil der Íb. wiederholen. Er will nur die Stücke wiederholen, die Are jetzt vermehrt oder berichtigt vorlegen kann. Der Lib. *als ganzes* ist ein 'auca' und 'gørr segia'.

Um es mit unserer abkürzenden Formel auszudrücken: der Lib. ist weder = 'L + l' noch = 'L minus l', sondern = 'l'.

Mit dem Wortlaut von Ares Prolog verträgt sich diese Auffassung. Ja, mir scheint, nach der herrschenden Ansicht wäre eher ein andrer Ausdruck zu erwarten: nicht ein 'þá scrivaþa ec þessa of et sama far', sondern etwas wie 'so schrieb ich das Buch noch einmal (ab), mit Ausschluss der átt. und der con., fügte aber das bei ...'. Ganz bezeichnend ist bei Craigie a. a. O. S. 132 die Übertragung des Prologes: '.... and adding whatever new information I had got, so that *certain things* are more clearly told in this than in my former work': so hätte Are vielleicht gesagt, wenn der Lib. das wäre, wofür man ihn hält; in Wirklichkeit aber spricht Are nicht von 'certain things'. — Wenn Bley a. a. St. S. 343 meint, das Wort 'scrivaþa ec' deute auf ein Ab-

schreiben, so trifft das nicht zu. Man schlage nach bei Fritzner s. v. *skrifa* 3): in allen Belegen kann man mit 'aufzeichnen' übersetzen, mehrmals auch mit 'schriftlich darstellen, berichten', nur zweimal allenfalls mit 'eintragen, abschreiben'.

Der Lib. ist keine Sonderausgabe der isländischen Landesgeschichte. Er soll den landesgeschichtlichen Teil der Íb. nicht ersetzen, sondern ergänzen. Er ist ein Supplement, ein Nachtragsheftchen zu der grossen Íslendinga bóc, aber so ausgearbeitet, dass er eine verhältnismässig geschlossene, für sich lesbare Broschüre bildet. Manche einzelnen Sätze haben gewiss schon in der bóc gestanden; sie wurden herübergenommen, damit ein zusammenhängender, verständlicher Text entstehe. Ein neuerer Gelehrter würde sich andrer Formen bedienen, wenn er zu einem veröffentlichten Buche 'Nachträge und Berichtigungen' zu geben hätte. Er würde in eine Zeitschrift einrücken: 'Zu S. 9 Al. 2 zu ergänzen: . . .', u. s. f. So konnte Are nicht verfahren. Die Frage aber: warum hat Are nicht die *ganze* Landesgeschichte neu redigiert? ist zu beantworten mit dem Hinweise auf die litterarischen Zustände. Wir befinden uns in der ersten Frühzeit des Schriftwesens. Das Schreiben, zumal in der Landessprache, war kein Kinderspiel. Auch das Pergament stand nicht ungemessen zur Verfügung: noch der grammatische Traktat zwanzig Jahre später betont das Pergamentsparen ('at bócfell verþe driúgara' Igl. 1, 36. 46). So lag es nahe, dass Are den Weg wählte, vier Pergamentblätter (oder wieviele es gewesen sein mögen) mit den abgerundeten Nachträgen zu bedecken. Man darf wohl annehmen, dass seine Gönner schon ihre Abschriften der Íb. besassen. Nun sollte ihnen auch die Frucht des 'auca' zu Teil werden: die Nachträge sollten in je einem Exemplare nach Skálholt, Oddi und Hólar wandern: umsomehr Grund, nicht dreimal die umfänglichere Landesgeschichte zu wiederholen.

Das Supplementheft wurde gewiss auch in den folgenden Jahren nur für die par Wenigen vervielfältigt, die schon eine Íb. besassen, und durch Zufall ist eine dieser wenigen Abschriften aufs 17. Jahrhundert gekommen. Im übrigen hat man die Nachträge des Lib. in die spätern Kopien der Íb. hereingezogen. Das stimmte sicher zu Ares Absicht; mag sein, dass es noch unter seiner eigenen Leitung geschah. So umschloss wieder éin Werk die ganze Geschichtschreibung des Meisters. Die Zitate und Entlehnungen aus Are sind vermutlich alle auf dieses vereinigte Werk, Íb. + Lib., zu beziehen.

Bei dieser Annahme bleibt Ares Vorwort in Ehren: hann ióc; der ganze Libellus dient diesem Zwecke. Und die im vorigen Abschnitt aufgeführten Übelstände verschwinden: Man braucht die Nachträge des Lib. nicht ängstlich herabzudrücken, damit doch für die Íb. noch genug übrig bleibe. Man braucht an den nachweislichen Lücken im Lib. nicht Anstoss zu nehmen, das kleine Nachtragheft *will* gar nicht den ganzen Stoff bieten. Man versteht, dass die Spätern fast immer nur das eine, umfassende Werk benutzen, und dass Snorri kurzer Hand von 'dem Buche' Ares reden kann.

Die Übergehung der áttar tala und conunga æve erklärt sich nunmehr am einfachsten aus dem schon S. 322 vorläufig hingestellten Grunde: für diese Teile hatte Are keine Zusätze und Berichtigungen zu bieten. Und mit Gewissheit können wir jetzt behaupten, dass der Lib. von seinem Schöpfer nicht 'Íslendinga bóc' genannt wurde: die Nachtragsblätter konnten wohl eine 'bóc' heissen, aber nicht den selben Namen erhalten wie das Hauptwerk.

Auf ein Bedenken sei gleich hier hingewiesen. Die neun im Lib. mit Namen genannten Gewährsmänner waren bis auf ein par (Sæmundr; Ulfheþenn Gunnarsson? Hallr Órœkioson?) schon gestorben, als Are das Büchlein schrieb.

Sobald man mit dem 'auca' überhaupt Ernst macht, muss es befremden, dass fast lauter Zeugen auftreten, die nach dem Abschluss der Íb. gar nicht mehr zu Gebote standen. — Ich glaube nicht, dass an diesem Umstande unsere Auffassung scheitern muss. Es bieten sich zwei Möglichkeiten der Erklärung. Entweder gehören die betr. Berufungen zu den Sätzen, die Are der Abrundung halber aus der bóc herübernahm. Oder Are hatte manche Aussagen im Gedächtnis festgehalten, die er bei der Íb. aus dem einen oder andern Grunde noch nicht verwertet hatte. Übrigens braucht man auch dies nicht zu leugnen, dass Are seinen Stoff z. T. schriftlich, auf schedulae, gesammelt hatte [1]): auch solche greifbaren Bausteine konnte er bei Herstellung der Íb. teilweise übersehen, sodass sie erst später, beim 'auca', zu Ehren kamen; dies konnte am Ende immer noch ein 'síþan cunnara verþa' heissen.

Wichtiger ist die Frage, ob an dem Lib. die Züge des Supplementheftes zu erkennen sind; ob sich das Büchlein nicht als ganzes gegen unsre Beurteilung verwahrt. Hohe Ansprüche darf man hier freilich nicht stellen; denn von vorn herein handelte es sich nicht bloss um ein äusseres 'auca', sondern auch um ein 'gørr segia'. Mit andern Worten: der Lib. kann ganze Abschnitte enthalten, die schon in der Íb. standen und jetzt nur mit so und so viel Erweiterungen oder Änderungen auftreten. In solchen Fällen ist der Darstellung naturgemäss nichts Nachtraghaftes anzumerken. Nirgends aber ermöglichen die spätern isländischen Werke eine Vergleichung paralleler Abschnitte aus der ursprünglichen Íb. und dem Lib., schon deshalb nicht, weil sie wahrscheinlich immer aus der zusammengeschmelzten Redaktion geschöpft haben (s. o.). Bei der ausführlichen Darstellung der Ereignisse des Sommers 1000 (c. VII 6—18) fragt es sich

[1]) Über diese Arbeitsweise mittelalterlicher Schriftsteller: Schönbach Zs. f. d. A. 40, 105 ff.

z. B., ob die Íb. einen durchweg kürzeren Bericht gebracht hatte, oder ob sie nach andern Seiten hin Angaben enthielt, die Are im Lib. nicht zu wiederholen brauchte. Der betreffende Abschnitt der Kristni saga (c. XII) spricht vielleicht für das zweite, gibt aber keine sichere Entscheidung.

Immerhin zeigt der Lib. einige Stellen, wo das Verhältnis des Nachtrages zum Grundwerke geahnt werden kann. Man nehme die folgenden Bemerkungen als das was sie sind, als fragende Vermutungen, die sich nicht für beweisbar ausgeben; wir müssen hier eben a mit x, einer Unbekannten, vergleichen.

Mehrmals steht zu Beginn eines Abschnittes ein Satz oder ein par Sätze, die ein wichtiges Ereignis ganz kurz einführen, fast nach Art einer Überschrift: dies ist die Zusammenfassung des in der Íb. eingehender berichteten und damit zugleich die Anknüpfung an den Bericht des Grundwerkes. Auf diese knappen, resumierenden Sätze folgen Einzelheiten, z. T. unbedeutender Art, verhältnismässig breit vorgetragen: dies ist das Neue, das der Lib. hinzubringt, das 'auca' und 'gørr segia'.

c. I 1. Ísland bygþesc fyrst ýr Norvege á dǫgom Harallz ens hárfagra Halfdanar sonar ens svarta: dies ist die Zusammenfassung eines vielleicht umfänglichen Íb.-berichtes. Es folgt der Nachtrag Z. 6—13: Bestimmung des Zeitpunktes durch Anknüpfung an das englische Ereignis; dafür werden die Zeugen umständlich genannt.

c. II 5. 6: die ersten drei, allgemein gehaltenen Zeilen über die Ulflióts lǫg bringen stofflich nichts Neues: die Íb. hatte viel eingehender darüber berichtet, wenn man die bekannten Landnámastellen (Golther Beilage III Nr. I. II) zu Recht auf Are zurückführt. Das Neue kommt erst in den folgenden Sätzen: eine Stammbaumnotiz, eine Angabe über die Quellen der lǫg und — verhältnismässig ausgedehnt — der Bericht über Grímr geitscǫr.

c. III 1. 2. Die alþinges setning. Hier sind die vier ersten Zeilen Zusammenfassung des Alten. Dass die Íb. mehr darüber wusste, folgt aus Beilage III Nr. IV. V, aber auch sonst wird man es Are wohl zutrauen, dass er über das Allding als Institution wenigstens einiges angemerkt hat. Diese Hauptsache fehlt im Lib. ganz, seine zehn Zeilen Nachträge befassen sich mit äusserlichen Begleiterscheinungen.

c. VI. Grönland. Das 'auca' kann mit der dritten Zeile, dem Namen Eirícsfiǫrþr, beginnen; weiterhin wird nachgetragen die Begründung des Namens Grønland, die Spuren der Eskimos und das Datum. Von dem reichern Inhalte der Íb. zeugt wenigstens das Zitat der Landnáma (o. S. 326). Auch die beiläufige Anspielung auf Vínland (Z. 10) spricht dafür, dass die ältere Schrift davon gehandelt hatte.

c. VII 1. Óláfr rex Tryggvasonr Óláfssonar Haralls sonar ens hárfagra com cristne í Norveg oc á Ísland: dieser Anfangssatz hat ganz die resumierende Haltung, die Íb. wird die Stellung des Königs zu den Religionen, überhaupt die Vorbedingungen der isländischen Bekehrung einigermassen beleuchtet haben. In dem anschliessenden Abschnitte über þangbrandr heben sich Résumé und Nachträge nicht kenntlich ab.

c. IX 1. Ísleifr Gizorar sonr ens hvíta vas vígþr til byscops ... und c. X 1. Gizorr byscop, sonr Ísleifs, vas vígþr til byscops ...: diese Kapitelanfänge könnten zurückgreifen auf Berichte über die Bischofsweihen, ungefähr von dem Umfange wie in der Hungrvaka. Aber die Kristni saga — falls ihr die (spätere, endgiltige) Íb., nicht der Lib. vorlag — führt eher auf die Vermutung, dass diese zwei Bischofskapitel den ganzen Bericht Ares enthalten, dass sich somit das ältere Werk hier kürzer gefasst hatte.

Auf das Innere der Abschnitte dehne ich diese tastende Sonderung des Alten und Neuen nicht aus. Ob auch ganze Kapitel im Lib. neu herzu kamen? Man könnte wenigstens

an c. IV denken (frá misseres tale). Aber der Wortlaut des Prologs spricht eher dagegen. Für die vier Ansiedler und ihre Geschlechter c. II 1—4 weiss ich, ehrlich gesagt, keine Erklärung; denn an ein 'gørr segia' ist bei diesen knappen Sätzen nicht zu denken. Aber auch nach der üblichen Beurteilung des Lib. kann man mit diesem Stückchen nichts rechtes anfangen. Dass dieser kleine Auszug aus der áttar tala ein gedrungenes Bild der Besiedelung entwerfen solle, ist eine Verlegenheitserklärung. Die Sätze fallen unleugbar aus dem tenor des Lib. hinaus, und man kommt kaum über die Vermutung weg, dass sie mit den drei zugehörigen Worten im Inhaltsverzeichnisse Schreiberzugabe sind.

III.

Mit ein par Worten will ich noch andeuten, in welcher Weise die oben begründete Auffassung unser Bild von Ares Schaffen beeinflusst.

Zuerst muss man sich der Folgerung bequemen, dass wir von einer umfassenden Kenntnis Are fróþes noch weiter entfernt sind, als man bisher glaubte. Mit der Íb. sind uns nicht bloss die Stammbäume und die Königsregierungen verloren gegangen, sondern auch die Hauptschrift über die isländische Landesgeschichte. Wir sind angewiesen auf ein Heft mit Nachträgen. Wie weit dieses letzte im Umfange zurückstand hinter der Landesgeschichte der Íb., ist nicht zu sagen. Denn wir wissen nicht, wie breit Are z. B. die Entdeckungsgeschichte und die Anfänge des Christentums behandelt hatte; wir wissen nicht, ob er vom Aufkommen der Godenwürde und von andern wichtigen Verfassungsdingen, ob er von den Unterwerfungsversuchen Harald Schönhaars und Olafs des heiligen, von der Stellung der Isländer in Norwegen geschrieben hatte, u. s. w., u. s. w. Auf der andern Seite mag den kirchengeschichtlichen Schlusskapiteln des Lib. in dem ältern Buche eine kürzere Skizze gegenübergestanden

haben. Aber ob nun das Grundwerk ein dünnes Heft oder ein stattliches Bändchen war, jedenfalls erlauben die uns erhaltenen Nachträge kein rückhaltsloses Urteil über den Historiker Are. Wie weit sein Wollen und sein Können spannte, das bleibt uns verborgen. Selbst über Eigenschaften der Form können wir nur mit Vorbehalt reden. Es ist z. B. möglich — ich sage nicht wahrscheinlich —, dass das grössere Werk Skaldenstrophen als Beweisstücke gebrauchte; dass es Wechselreden kannte, u. a. m.

Im besondern wird man von der Stoffbegrenzung, der Lückenhaftigkeit des erhaltenen Büchleins anders denken. F. Jónsson Lit. 2, 362 f. erklärt freilich, Lücken gebe es im Lib. nicht; man sei nicht berechtigt, etwas zu vermissen; es wäre von Ares Standpunkt ein Fehler gewesen, mehr zu bringen. Darüber will ich nicht rechten. Die Meisten, glaube ich, werden sehr Vieles vermissen. Der Lib. ist unschätzbar aus manchen Gründen, ein 'libellus aureus' wie die Taciteische Germania. Aber noch mehr als diese weckt er das Verlangen nach dem, was nicht darin steht oder was uns nur wie aus der Ferne gezeigt wird. Nimmt man nur die isländische Rechtsgeschichte und überschaut man die vereinzelten, gelegentlichen Beiträge der Sagalitteratur; bedenkt man, dass Are als Einziger dieses Stoffgebiet ex professo beschritten hat, und erwägt man, was er alles, nach seiner Lebenszeit, seiner Bildung, seinen Hilfsquellen, darüber hätte mitteilen können, so wird man nur mit tiefer Niedergeschlagenheit auf das bewahrte Werkchen blicken. Zwar wäre es ein ausschweifender Gedanke, dass Are in der Íb. alles gebucht habe, was einem Isländer jener Zeiten interessant war, geschweige denn alles, was uns Heutigen am alten Island interessant wäre. Aber für die Beurteilung Ares fällt es doch in die Wage, dass wir in dem lückenreichen Lib. nur eine Nachlese, nicht Ares gesamte Darstellung der heimischen Landesgeschichte erkennen.

Ein weiterer Punkt betrifft die Art und Weise der Geschichtsdarstellung, die innere Auswahl des zu Berichtenden. Wo man von Are redet, pflegt die Wendung widerzukehren von dem scharfen Blicke, der das Wesentliche heraushebe und alles Nebensächliche vermeide, im Gegensatze zu den Íslendinga sǫgur mit ihrem privaten Kleinleben. Ist jene Charakteristik in Wahrheit porträtähnlich? Die innere Stoffwahl des Lib. kennzeichnen diese Züge: er gibt Überschriften zu wichtigen Ereignissen, breiter ausgeführte Begleitumstände, Zeitbestimmungen und quellenkritischen Apparat; es fehlt: die Ausführung der wichtigen Ereignisse, ihre Begründung und die Zusammenhänge. Dies trifft natürlich nicht alle Teile des Lib. in gleichem Masse; am unbeschränktesten gilt es für den Abschnitt über das Landrecht und die Alldingsstiftung, man vergleiche den Hinweis oben S. 333.

Niemand wird sich nun ausmalen, dass Are in der Íb. Eigenschaften des tiefblickenden Geschichtspragmatikers betätigt habe, die der Lib. vermissen lässt. Das wahrscheinliche ist vielmehr, dass die Philologentugenden, Scharfblick für das Glaubwürdige, streng kritische Aussiebung aller Fabelei, dazu die 'Andacht zum Unbedeutenden', wofern es nur gesicherte Tatsachen sind, — dass diese Tugenden, die unsern Libellus in so einziger Weise auszeichnen, schon das grössere Werk durchdrangen. Aber einen Gradunterschied macht es doch in unserer Frage, ob wir die erhaltene Schrift als Compendium oder als Supplementum betrachten. Das vorhin bezeichnete Verfahren, das die Hauptsachen nennt, die Nebensachen ausführt, tritt immerhin in ein andres Licht, wenn der Lib. ein Nachtragsheft ist. Die Nachträge betrafen begreiflicherweise öfter das Beiwerk als den Kern: nicht die Landsgemeinde mit ihren Opferhandlungen, ihren gesetzgebenden und richtenden Gewalten, sondern den Mord des Knechtes Colr und die Almende zum Holzschlagen und Rosseweiden. Wo man die Frage erhebt, welche Seiten der Hi-

storiker Are an seinem geschichtlichen Stoffe gesehen und beleuchtet hat, da wird man beherzigen müssen, dass unser Libellus Islandorum nicht die ganze landesgeschichtliche Ernte des alten Meisters darstellt.

Berlin März 1906.

Andreas Heusler.

Till Heming Gadhs bref.

De flesta af H. Gadhs bref ha på ett förtjänstfullt sätt utgifvits af C. G. Styffe i Bidrag till Skandinaviens historia 4 och 5 (citeras i det följande BSH). Några andra af hans skrifvelser ingå i E. Grönblads samlingsverk Nya källor till Finlands Medeltidshistoria (citeras i det följande FM) [1]. I det följande lämnas några bidrag till förklaringen af ställen, som, enligt hvad som framgår af textformuleringen i upplagorna, missuppfattats af editorerna (med hänsyn vare sig till innehållet eller till formen). Jag bifogar ett par förklaringar till ställen i Styffes edition, om hvilka utgifvaren ej antydt någon mening. Dessutom meddelar jag några rättelser, som basera sig på en af mig företagen jämförelse med originaldokumenten i Köpenhamns Riksarkiv. Mina anmärkningar äro ordnade efter de behandlade ställenas ålder, dock så att jag först håller mig till de af Styffe publicerade brefven och sedan behandlar ett par ställen i ett af Grönblad utgifvet bref.

BSH 4: 252, r. 15 nedifr. ff.: "Her med idher alswoldigh Gud befallandes och alla idhers dandhe swena hwar wid sith nampn, wtan Sander myn aal(?) fiendhe" (16 okt. 1500).

I stället för *aal* har originalet *aall.*

---

[1]) Andra af hans bref äro publicerade i Handlingar rörande Skandinaviens historia band 20 och i Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv 4.

Är det för djärft att i detta *aall fiendhes* första led se en motsvarighet till danskans *al-*, som uppkommit af *adel* = isländskans *aðal*, "det äkta, egentliga, fullkomliga, hufvudsakliga", och att alltså antaga, att ordet skulle betyda "ärkefiende"? (Att vi här skulle ha *all* = alltigenom, helt och hållet, är icke troligt).

Jfr från äldre nydanska sådana ord som *aalsørøffuer* och *alltyff*, se Kalkar. Jfr: "Al [contr. for Adel] blev fordum almindeligen brugt i Sammensætning, i Steden for det nu brugelige *erts* eller *erke*, og lægges til Personer af allehaande slette eller uduelige Egenskaber, naar man vil vise, at de ere ret ægte eller mesterlige i sit Slags; s. f. Ex. Albedrager.. Aldrog.. Alnar.. etc." Videnskabernes Selskabs Ordbog 1: 25 (1793).

Ett annat fornsvenskt ord med begynnande *al-* kan möjligen förklaras på motsvarande sätt: *al äri*, som i Codex Holm. 1 — från år 1526 — motsvarar *godh aar* i Codex Regius Thott 4 (från c. 1425), se Klemming, Svenska medeltidens bibel-arbeten 1: 550. *Aläri* skulle kunna ha uppkommit af *adhaläri* = ypperligt, utmärkt år (eg. år af den fullkomliga, förnämsta sorten).

Alfiendhe skulle kunna förklaras såsom beroende på danskt inflytande; jfr *allfarväg* (se SAOB). Det finnes dock intet som hindrar att äfven i svenskan samma ljudlagar gjort sig gällande som i danskan åstadkommit förändringen *adel* > *al*. Se Falk och Torp, Etymologisk ordbog 1: 8. Jfr Noreen, Aschw. gram. § 156 och 285 l. 308 [1]).

Heming kallar naturligtvis blott på skämt Sander för sin ärkefiende; jämför hans skämtsamma hälsningar till jungfru Karin i brefven af den 15 och den 23 Januari 1501 (BSH 4: 258 f.). I det förra af dessa förklarar han, att han är otrogen mot henne, som han kallar för sin däja, men också

[1]) Se exempel på *adhal-* i fsv. hos Schlyter och Söderwall.

för sin husbonde, i det senare säger han upp sin tjänst hos henne.

Sannolikt åsyftas samme Sander — enligt Styffe BSH 5: CLXVI troligen Svante Stures styfson, Sander Andersson — i ett senare bref af H. Gadh (BSH 5: 27), där det heter: "Item Sander, ider fogathe paa Stegeborg, haffwer fariit medh mich som ærlig tro danneswen. Hadhe jag varit hans fader, han hade [ey] [1]) bætre k[wn]ne giort mot mich" (22 Aug. 1504). Som man ser, var förhållandet mellan Heming och denne Sander det allra bästa.

På andra ställen i sina bref till Svante Sture från 1500-talets första år hälsar Heming en ung person i adressatens familjekrets, hvilken han kallar för sin fullgode vän (BSH 4: 258, 15 Jan. 1501), sin bäste vän (Därs. 260, 23 Jan. 1501), sin allra bäste gode vän (Därs. 352, 15 Dec. 1503). På det sist citerade stället tyckes "myn aldra beste godhe wen" stå som ensambeteckning för någon, som ej på annat sätt angifves, på de båda andra ställena *kan* motsvarande uttryck fattas på samma sätt [2]). Den här behandlade benämningen "ärkefiende" har naturligtvis kommit till som en afsiktlig, skämtsam kontrast till den vanliga termen i hälsningsformeln. Har, såsom jag förmodar, Sander af Heming vanligen betecknats med benämningen "min bäste vän" o. s. v., blir kontrasten ännu skarpare [3]).

BSH 4: 259, r. 11 uppifr. ff.: "Vij kunne ey faa klædhe eller peninga för war klædhe tienste, ther os bör at haffue" (23 Jan. 1501).

---

[1]) De inom klammer satta bokstäfverna äro Styffes otvifvelaktigt riktiga utfyllningar af genom hål i papperet förorsakade lakuner.

[2]) FM 181 (19 Mars 1502) kallar Heming jungfru Karin sin "beste godhe wen", BSH 4: 259 (23 Jan. 1501) riktar han en hälsning till "ware bäste wener".

[3]) Kan i *Alffwin* (BSH 4: 296, 6 Dec. 1501), till hvilken Heming hälsar, dölja sig en motsats till *aallfiendhe*? Alltså ett *alvin*, allra bästa vän (= Sander).

Med anledning af detta ställe upptages i Söderwalls ordbok ett *klädha thiänista* (utan någon förklaring). Emellertid beror *klædhe* i *klædhe tienste* helt säkert därpå, att skrifvaren — dittografiskt — upprepat det föregående *klædhe*. I originalet är det också genom understrykning angifvet såsom felaktigt.

BSH 4: 281, r. 4 uppifr. ff.: "Anders Tordsson i Vastena kom heem och fiick inthe wthen liitid aff kwngens skat iiij^c (400) march Svensca och ther till nogre fetha goda oxa, alla baathe hielpe, sa længie han faar mer" (1 Sept. 1501).

Uttrycket "alla baathe hielpe" anföres af Söderwall med tvekan under substantivet *bater*. Emellertid torde *baathe* här vara pluralis af det från fornsvenskan äljest ej uppvisade substantivet *bate*, fördel, gagn, båtnad (isl. *bati*). Uttrycket "alla baathe hielpe" utgör nämligen en svensk motsvarighet till det danska ordspråk, som hos Peder Låle, se Kock och af Petersens 1: 89, upptages under lydelsen "Allæ baadhe hiælppe" och af P. Syv (1: 27) anföres uti den utvidgade formen "Alle baade hielpe, sagde soen, hun greb et myg" (1682) samt i Videnskabernes Selskabs Ordbog 1: 217 (1793) lyder: "Alle Baader hielpe". Kock och af Petersens hänvisa i sin kommentar (s. 322) till det fornnederländska ordspråket "Alle baten helpen, al sijn si clein". Det motsvarande proverbet i den fornsvenska ordspråkssamlingen lyder: "all baatan hiælpir", se Kock och af Petersens 1: 215. Nu säger man: "små smulor ä' också bröd."

H. Gadh har med det anförda uttrycket velat säga ungefär följande: "Anders Tordsson har visserligen endast fått in litet af skatten, men alla fördelar, huru små som helst, äro till båtnad — medan man väntar på, att man får mer".

Att han här begagnar sig af detta ordspråk, står i god öfverensstämmelse med hans stil för öfrigt. Jfr t. ex. följande ordspråkslika talesätt och stående, bildliga uttryck, som

förekomma i hans bref: "Wilin gar for al tingh." BSH 5: 131 (6 Dec. 1506). "The skolo tage oss stadhen i fran medh heeth öll och smör." Därs. 185 (2 Juni 1507). "Thet ær radh holla handh i hanke medh." Därs. 252 (1 April 1508). "Skall hans gæs icke bita myna ræffwe i hæll." Därs. 274 (23 Maj 1508). "Nw mædhen thee hædhen fara, bliffwa godh raadh dyr." Därs. 303 (10 Sept. 1508).

Substantivet *båte* är uppvisadt från äldre nysvenska: "Ther aff hade wij lithen båthe." Hund, Erik XIV:s krönika 45 (1605).

BSH 4: 294, r. 8 nedifr. ff.: "I dag .. skwto the [= den belägrade besättningen på Stockholms slott] med Ingeborge genom then höge reeseeskærmen, vid scolstuffwn, star(?) mot sancti Nicolai porth" (6 Dec. 1501).

Utgifvaren har genom ett frågetecken uttryckt sin tvekan om läsningen af det ord, som han återgifvit med *star*. Jag medger, att sista bokstafven är något otydlig; den påminner emellertid mera om *d* än om *r*. Vokaltecknet, som går förut, är säkert *o*. Alltså: *stod*. Kommat efter *scolstuffwn*, som ej finnes i originalet, bör utgå. "Vid scolstuffwn stod mot sancti Nicolai porth" är en relativsats med utelämnadt inledningsord. S. 295, r. 18 nedifr. bör *staar* ändras till *star*.

BSH 5: 13, r. 11 nedifr. ff.: "Wy haffde giorth en bom medh saman lesna masther, ther fiendene komo saman badhe aff nordan och synnan. War makthin sa stor, wij kwnne honum ingelundh forswara" o. s. v. (12 Maj 1504).

Låt vara att motstycken finnas — äfven hos Heming Gadh [1]) — till ordföljden i den påstående, meningen inledande hufvudsatsen "War makthin sa stor", så äro dock dessa snarast att betrakta såsom undantag, och det är på grund af inversionen sannolikt, att den anförda satsen är en eftersats och

[1]) Se t. ex. s. 113 i ofvan cit. arb.: "Gaff han mik wnderwisning." Jfr Söderwall, Hufvudepokerna 70.

att man följaktligen bör afdela texten på följande sätt: "Wy haffde giorth en bom medh saman lesna masther. Ther fiendene komo saman badhe aff nordan och synnan, war makthin sa stor" o. s. v. I originalet står intet skiljetecken före *ther*, men ej heller före *war*. Se andra ex. på *þär* = "vid det tillfälle då", inledande försats, hos Söderwall 2: 775, där äfven ett ex. på *þär* = enär anföres. *Ther* skulle här snarast motsvara nytyskans *da* (konjunktion).

BSH 5: 26, r. 10 uppifr. ff.: "Jag mich acthedhe til Lincöping oc orkadhe ey længer æn hiit [till Söderköping] för min dödh, oc i thet nesta haffwer tagit alla mina redha, som jag vill bade giffua oc taga" (22 Aug. 1504).

Ordet *redha* i det anförda citatet för Söderwall med uttryckligt framhållande af tvekan till betydelsen "reda, redogörelse, räkenskap". Skulle det ej snarare här brukas i betydelsen 5 hos Söderwall: "betjening eller hjälp genom sakraments meddelande, i synnerhet åt en döende"? Heming Gadh vill på det ifrågavarande stället omtala, att han varit och är mycket sjuk — jfr "min swora siwchdom" s. 27 — ja, nära döden. De två sista satserna i det anförda citatet skulle, om min uppfattning är riktig, böra tolkas: "i det närmaste har jag [d. v. s. det var mycket nära, att jag] 'tagit' hela min dödsberedelse [d. v. s. undfått "dödssakramenten], som jag vill både gifva och mottaga". Såsom präst hade han ju rätt till själfkommunion. Därpå skulle frasen "både gifva och mottaga" syfta. Måhända har man rätt att i de anförda orden se ett till hälften skämtsamt uttryck för den krigiske prelatens stolta själftillräcklighet: äfven i dödsstunden skulle han vara sig själf nog. För att *redha* i frasen "tagit alla mina redha" har den af mig supponerade betydelsen talar, att H. Gadh i ett annat bref nyttjar precis samma fras om en döendes beredelse: "her Niels Ryning laa paa sængen maallös och *hade tageth al sin redha*, och wiste ey hwadh heller

han skwlle orka nyta liffwet eller ey." cit arb. s. 140 (8 Januari 1507).

BSH 5: 26, r. 8 nedifr. ff.: "I oc the verdoge feder ther wppe kunne yterlige nog besinna, huat i then dactinge behoff görs, i Calmarne staa scal, mich for wtan. Man taga vij oss ecke till vara i tiidh oc tima, eth fortecth stycke varder oss tilbudhet. Huat foga oc lempa ther tiil finnas kan, at thet aff sattis, at mene iij (3) richenes radh, oc kungen in persona ey forsamblades i Calmarne, tychte mich ganst raadeligit vara, wtan nogra faa fulmectoge paa alle sidher" (22 Aug. 1504).

Så vidt jag kan finna, har utgifvarens indelning af texten till följd, att i den sista perioden orden "tychte mich ganst raadeligit vara" bli svåra att förena med det öfriga. Sammanhanget blir tydligt, om man för "huat foga oc lempa ther tiil finnas kan, at thet [d. v. s. det förut omtalade "förtäckta stycket"] aff sattis [= underlätes eller blefve förhindradt]" till föregående period och låter "at mene iij richenes radh" börja ny punkt. I originalet står komma före *huat*, men också efter *sattis*.

Meningen blir alltså: "Taga vi oss icke till vara i rättan tid, kommer man att försöka spela oss ett bedrägligt spratt, hvilket medel vi nu kunna hitta på för att förhindra det. Det tycktes [= tyckes] mig alldeles rådligt, att icke hela råden i de tre rikena och konungen i egen person församlades i Kalmar, utan [blott] några få fullmäktige på alla sidor."

BSH 5: 91, r. 2 uppifr. f.: "Jach hopas, ath K. H. [ans] far æ nagoth göra æn taga war oppa oss" (21 Maj 1506).

Utgifvaren har glömt ordet *annath*, som i originalet står efter *göra*.

S. s., r. 5 uppifr. ff.: "Werdig herre fadher, jach forwænther alla thyma en bath medh klædhe, Mattis Skothe

siger hawa bestellth til mith folk. Far iach [thet] fra thöm, för æn the fath, tha ær jach qwith folkith. The loffwa aldrigh sa goth, tha en ær ey nær ther hales inte aff" (21 Maj 1506).

Genom att tillägga *thet* har utgifvaren visat, att han fattar *far* såsom presens af *fa*, få. För min del kan jag inte finna, att denna uppfattning ger någon antaglig mening. "Får jag det från dem, förr än de få det, då är jag kvitt, blir jag af med folket" synes mig alldeles obegripligt. Huru skulle H. Gadh kunna få det från l. af dem, innan de få det? Och fattar man *thöm* såsom syftande på afsändarna af båten eller (i singularis) på Mattis Skothe, erhåller man ej någon bättre mening. Den självklara omständigheten att H. Gadh skulle mottaga båten med kläderna, innan hans folk kunde få dem, synes knappast ha bort omnämnas, och huru densamma skulle kunna ha till följd, att brefskrifvaren blefve af med sitt krigsfolk, är omöjligt att förstå.

Om man däremot fattar *far* såsom presens af *fara*, behöfves intet tillägg, och sammanhanget blir då fullt tydligt. "Om jag reser från dem", skrifver Heming, "innan de få de utlofvade kläderna, då blir jag af med folket: knektarna skola desertera." Och att den nu gifna tolkningen är den enda möjliga, styrkes ytterligare af det följande: "De må lofva aldrig så godt, då man *icke* är *närvarande,* då hålles intet däraf." Jfr hvad Heming skrifver i ett annat bref (s. 157): "ther jach ær sielff, fölgia the gerna" (medlet af Mars 1507). Jfr äfven s. 113: "Oc komber jak ekke in pa kirkiona [där knektarna lågo], och [= så] ær fare werth, ath thee karane giffwe siig in tiil fiiyenderner" (15 Sept. 1506).

BSH 5: 93, r. 8 uppifr. ff.: "Ithem bidher jach idher [= Svante Sture].. ath i willen werdas scriffwa til capitelith i Linc[öping].. ath the wille giffwa sig til fridhz, om the gellith, selff och peninga, widh Kalmarna togx. I wilin fynna nagre foger, thet skall widherlegas i ene mattho eller

andhra. Gud weth huilketh skall, jach stodh ther fore in capitulo. Ther ær erkebisk[op]en oc mester Henrich, hædhan rymdhe, pothapanna til" (12 Juni 1506).

Min anmärkning gäller den näst sista punkten af det anförda. Kommat efter *skall* (originalet saknar skiljetecken här) tyder på, att utgifvaren trott detta ord vara presens af verbet *skola*. Meningen skulle väl, förmodar jag, vara följande: "Gud vet, hvilket medel som skall påfinnas. Jag stod för saken [ledde affären] i kapitlet". Då denna tolkning som jag — måhända med orätt — förmodar vara utgifvarens, skulle kräfva antagandet af en ganska våldsam förkortning, vill jag — med en viss tvekan — framställa den förmodan, att *skall* här skulle vara substantiv.

Det skulle kunna betyda "skrik, skriande af ovilja". Kommat — i fall det skall finnas — bör i så fall placeras före *huilketh*: "Gud vet, hvilket skriande jag därför [d. v. s. på grund af den förut omtalade skulden] höll stånd mot eller var utsatt för [jfr *standa* 8, 17 och 18 hos Söderwall] i kapitlet". Substantivet *skall* = rop, skri förekommer på tre andra ställen hos H. Gadh i BSH 5 (antingen som neutrum eller som femininum) [1]: "Jach hawer then sorgh for folkitz skull. Jach tör icke lata koma thöm alle til hopa, thy the haffwa sidhan inghen roo, ropa och skria om math och theress hestha . . i wete well sielffwe, hurw then skallen gar." S. 116 (5 Okt. 1506). "Höra och wnderstaa, hwro skallen gaar i bland thee goda mæn, ther [i Nyköping på Falster] församblas." S. 168 (20 April 1507). "Ære thee beradde ther oppe, som skallet gik her nedre." Därs. I de båda sista exemplen tyckes *skall* kunna öfversättas med *rykte*. I alla de tre anförda exemplen förekommer frasen "skallen eller skallet går".

Enligt Svenska Akademiens språkprofsamlingar förekommer uttrycket "skallet går" i finländsk litteratur om de jagande hundarnas skall, som förflyttar sig från trakt till trakt.

---

[1]) Dessa ställen citeras hos Söderwall.

"Att trafva i skogen med hanen spänd
och höra hur skallet går."
Tavaststjerna, Nya vers 160 (1885). [Jfr:

"Hundarnas glam
går närmaste backe utför."
Dens., Därs. 161].

"Bakom branten, der hundarna försvunnit, hördes snart ett gält smågläfs, som steg och steg, blef tydligare och slutligen bekräftande ackompagnerades af ett annat djupare, fylligare skall. I detsamma hördes deras värds röst..: Skallet går!"
Dens., En inföding 106 (1887).

Måhända förekommer motsvarande uttryck äfven i Sverge, fastän jag händelsevis ej kan uppvisa något exempel därpå från litteraturen.

Med Heming Gadhs användning af "skallen l. skallet går" bör jämföras, att i en finländsk skrift "skallet gick lös" nyttjas bildligt med syftning på skarpa, klandrande ord, som riktas mot människor. "Kort före middagen syntes brukspatronens imposanta figur i fjärran vid randen af Storåkern. Nu gick skallet lös. Käppfogden, som hittils gått och halfsofvit, fick nu ögonen öppna för dagsvärkarnes fel och misstag och begynte hojta och skrika. 'Du plöjer för grundt', röt han åt Erlund." Allardt, Byberättelser (2 uppl.) 1: 23 (1886).

Liksom i detta exempel det bildligt nyttjade "skallet gick lös" påtagligen utgår från jaktfrasen, skulle ju — förutsatt att denna sistnämnda har medeltida anor — "skallen l. skallet går" hos H. Gadh *kunna* hafva samma ursprung [1]), låt vara att det naturligtvis också är möjligt, att det uppkommit i analogi med "ryktet går" och dylika uttryck. På grund af den bildrikedom, som är utmärkande för H. Gadhs språk, vill man emellertid gärna tro, att männens högljudda pockande på mat m. m. — se brefvet af den 5 Okt. — för Heming

[1]) Obs. att *skall* = skalljakt förekommer som denkön i nysvenskan, se t. ex. Livin, Kyrkostötoschopia 85 (1781), Meddelanden från Nordiska Museet 1899—1900, s. 65 (1881).

framkallat bilden af de gläfsande hundarna, som jaga efter villebrådet, och att han därför begagnat den citerade frasen. Exemplen från brefvet af år 1507 visa dock, att uttrycket "skallet går" frigjorts från sin utgångspunkt, i fall denna verkligen varit jakttermen. Hvad däremot beträffar frasen *sta* l. *standa skal* i det först citerade brefvet, skulle ju däri kunna gömma sig en skämtsam anspelning på det ansatta högdjuret, som håller stånd mot en hel skällande hundskara.

En annan möjlighet är att *skall* här betyder skalljakt, en betydelse som ordet har i fornsvenskan, se Schlyter. I så fall skulle Heming här säga: "Gud vet, hvilken skalljakt jag med anledning däraf fick stå emot in capitulo".

BSH 5: 119, r. 10 uppifr. ff.: "Then tidh tingit war hollith, skule myna karla x (10) eller xij (12) lodbyssor lösa och oforwarandes [sköts] karlen genom armen" (15 Okt. 1506).

Min förmodan att *skule* stode felaktigt för en imperfektform af nysv. *skjuta*, bekräftades vid granskningen af originaldokumentet. Detta har sannolikt *skuto* (visserligen har Heming Gadh här som annars skrifvit så pass otydligt, att Styffes läsning ej är absolut omöjlig). Läser man *skuto*, behöfver man ej antaga någon lucka före *karlen*; sammanhanget blir ju klart ändå; *skuto the* suppleras ur det föregående. Icke heller behöfver man (såsom Styffe påtagligen gjort) fatta *lösa* såsom betydande aflossa, en betydelse som eljest ej påvisats från fsv., låt vara att den kännes från senare tid. *Löss skiwta* förekommer i en rimkrönika i betydelsen affyra, se Söderwall. Från äldre nysvenska kan jag anföra: "De på slotted hafve skuttid nogre stycker löös emooth dem." A. Oxenstierna, Skrifter 2: 176 (1614). "The .. som sin öffverste så hade förluppidt och icke ens en pistol emot fienden hade löös skutidh." C. Gyllenhielm i Historiska handlingar 20: 328 (c. 1640). "Våra ryttare .. skiutandes sina bössor i vädhredh löös." Dens., Därs. 345. Jfr: "När dhen

ena bössan small löös i handen på hertigen, bran och dhen andra löös i hölsterett." Dens., Därs. 262.

I tyskan förekommer (såsom det svenska lösskjuta:s förebild) *losschiessen*, se Grimm.

Med pluralen *lösa* i exemplet från H. Gadh bör jämföras pluralen i följ. ex.: "Nähr dimban försvan, gick konungens stycken i Polen lösa in på H. F. Nådes folk." J. Silfverpatron i Historiska handlingar 20: 247 (c. 1635?). Å andra sidan förekommer äfven "gå lös" om ett subjekt i pluralis: "Alla skytten ginge löss." P. Brahe, Krönika 15 (c. 1585). "Jagh vill låtha gå stycken löös på them." C. Gyllenhielm i Historiska handlingar 20: 263 (c. 1640).

BSH 5: 123, r. 5 nedifr. ff.: "Varen [till *Svante Sture*] widh godh trösth . ., thienar then owersthe, som i hawe beginth, i fa lyckesamth regementh i idhre liffs tidh, wtan twækan, æ hwem thet ær lywffth eller leth. Lather mik sörgia, som alle hatha, man jach tagher ther [icke] sa mykith aff mik, tyckis Gud giffwe mik Gudhz hyllisth och idhre och alla dandemanna, Swergis rike well welia" (3 Nov. 1506).

Utgifvaren har alltså tillagt ett *icke*. För min del tror jag, att tillägget ej är behöfligt. Stället bör jämföras med följande passus i ett annat bref till herr Svante (BSH 5: 134): "Thetta ær mith sin, tagher ther aff sa mykith idher tykis" (8 Dec. 1506). I analogi med detta sist anförda citat afdelar jag den sista punkten af det förut gifna citatet på följande sätt: "Lather mik sörgia, som alle hatha, man jach tagher ther sa mykith aff, mik tyckis. Gud giffwe mik Gudhz hyllisth och idhre och alla dandemanna, Swergis rike well welia". *Tagha aff* motsvarar i de anf. exemplen "fästa afseende vid, bry sig om". I liknande användning i ett bref af biskop Tomas, Scriptores rerum svecicarum II. 2: 168 (1436). Jfr *taka* 47 hos Söderwall. H. Gadh säger alltså på det förra stället till herr Svante: "Detta är min

mening, bryn Er så mycket därom, som Eder tyckes", och i det bref, som här närmast är i fråga, förklarar han, beträffande sina fienders hat: "Jag bryr mig så mycket därom, fäster så mycket [eller så litet] afseende därvid som jag själf vill", d. v. s. jag bryr mig alls inte därom — en utsaga, som passar väl i stycke med herr electi manligt orädda skaplynne. De sista raderna i citatet gifva en mycket otvungnare mening, om man uppfattar dem, så som här ofvan föreslagits, och alltså antager, att de innehålla en önskan, än om man med Styffe låter dem innebära den upplysningen, att Heming Gadh tycker sig åtnjuta Guds nåd o. s. v.

BSH 5: 138, r. 4 uppifr.: "Jach æter mik, innan wij haffwe tilfelle, och icke makthin" (8 Jan. 1507).

Om man med utgifvaren sätter komma efter *mik,* blir sammanhanget, så vidt jag kan finna, obegripligt. *Innan* är här adverb, ej konjunktion (såsom konjunktion ej uppvisadt från fsv.); följaktligen bör kommat stå efter, ej före detta ord. Originalet har verkligen ett otydligt komma efter *innan.* Meningen blir: "Jag äter mig [jag grämer mig, det fräter mig] invärtes, vi hafva lägligt tillfälle, men icke makten [så stor makt, att vi kunna begagna oss af tillfället]. Jfr: "þeop[h]ilus skæmmes viþ sin vaþa: ok ætar sik allan innan viþ angar." Codex Bureanus 29. "Nero .. at sik allan innan af harme." Därs. 129 [1]). Jfr det å nästa sida behandlade stället från BSH 5: 171.

I den yngsta nysvenskan har jag påträffat motsvarande uttryck: "Han äter sig själf i sitt groll och får det i vrångstrupen till på köpet." Hallström, En veneziansk komedi 19 (1901). Jfr tyskans "sich essen" i motsv. betydelse, se Grimm.

S. s., r. 20 uppifr. ff.: "Verdens ath scriffwa thöm til in capitulo Lincopensi, thet the sætie aff theress stemplingh, mik

---

[1]) Dessa exempel äro hämtade från Söderwall 1: 599.

fore komith ær, the föra alla stadz, medhan jach ær i idhers och rikesens thiensth, som mik hopas och inte twifflar, i ære sielff bidhne ther om, om jach reth tenkia kan" (8 Jan. 1507).

Utgifvaren har här i öfverensstämmelse med handskriften *sielff* och *bidhne* som två ord. De böra fattas såsom pluralis af ett *siälfbidhin*, "självmant, som gör något af fri vilja". Uti nysvenskan förekommer någon gång motsvarigheten *själfbedd*. Jag känner dock endast följ. ex. från litteraturen, där ordet har betydelsen "själfbjuden", alltså ej samma betydelse som hos H. Gadh: "Rika och fattiga .. församlade sig, de förra till något litet landthus på en holme, inbjudna af egaren, de senare på något skär i nejden, sjelfbedda och med egna tillgångar till förströelser, men med gemensamt syfte att söka munterhet och glädje." Runeberg, Efterlemnade skrifter 1: 229 (1832).

Jfr norskans *sjølvbeden*, som betyder både "frivillig, uopfordret", t. ex. i frasen "han kunde gjera det sjølvbeden" = "af egen Drift uden Paamindelse" och "selvbuden, som kommer uden Indbydelse". Se Aasen.

BSH 5: 171, r. 12 uppifr. f.: "Jak ok thee gode mæn æthe bade leffwer och lwnge innan thy, wij haffwe inthet göre medh, oc faræ the skinbarlige fram om næsan pa oss" (22 April 1507).

Kommateringen är här, liksom på det förut påpekade analoga stället, s. 138, r. 4 uppifr., vilseledande. *Innan* är äfven här adverb = invärtes. Kommat bör stå före *thy*. Jfr anmärkningen till s. 138.

BSH 5: 201, r. 14 nedifr. ff.: "Jak hade thet alleledes gerna giort, dog faa wij ey baade [i] sænder wara aff stadhen" (15 Aug. 1507).

Utgifvaren har här tillagt *i* framför *sænder*. Tillägget är obehöfligt, emedan *sænder* ensamt, som bekant, ofta i fsv. betyder "på en gång, samtidigt" (se Söderwall).

BSH 5: 216, r. 5 uppifr. f.: "Ther före lægger jak mik thet saa nær, som hwar danneman ær til sy[n]ne" (6 Okt. 1507).

Utgifvaren ändrar alltså *syne* till *synne*, som han förmodligen tänkt sig som den vanliga sidoformen till *sinne*. Emellertid ger det handskriftliga *syne*, beskådande, god mening: som för hvar danneman är till beskådande, d. v. s. som hvar danneman kan se. Jfr det af Söderwall under *syne* anförda "jagh lath honom hängie i suderköpings by hwar man til syne".

H. Gadh har för öfrigt, såvidt jag kunnat finna, aldrig *til sinne* (l. *synne*), utan alltid *til sinnes*, *til sinnis* eller *til synnes*. *Til sinnes* förekommer hos honom BSH 5: 219 (1507), *tiil sinnes* Därs. 626 (1520), *til sinnis* Därs. 53 (1505) [1]), 157 (1507), 332 *bis* (1508), 348 (1509), FM 565 (1512), *til synnes* BSH 5: 185 (1507). Se vidare nästa anmärkning.

S. s., r. 4 uppifr. ff.: "I bedhie mik tænkia pa ærchebiscopens ordh etc. Ther före lægger jak mik thet saa nær, som hwar danneman ær til sy[n]ne. Hvadh jak haffwer irboteth föra sidan jak for wth, aff alles theras radh och samtykkio, thee öffwerste oc beste ther inne ære, och waaro hoss mik i porten, nær jak for aff oc loffwade wæll welia tilsee i myn franwara. Vil ærchebiscopen taga saa diwpt i sin taska, som jak haffwer giort, han haffwer bætre makt oc lenger hafft cronannes förlæninger och inthet gagn giort ther aff" (6 Okt. 1507).

Sammanhanget tyckes tyda på att de ärkebiskopens ord, hvarom här är fråga, inneburit en anklagelse mot Heming för att denne själfviskt tillgodosåg sina egna intressen utan att offra något för det allmänna. Det är mot denna anklagelse han försvarar sig. Sammanhanget blir fullt klart, om man rättar en felläsning, hvartill utgifvaren gjort sig skyl-

[1]) Sannolikt, men ej säkert af H. Gadh.

dig. *Irboteth* ger ju ingen mening — det upptages i ordboken öfver medeltidspråket såsom en isolerad, oförklarad form. Min gissning att här i stället för detta besynnerliga ord stode *in* och supinum af verbet *lata* bekräftades vid min jämförelse af originalet. Detta har verkligen *in loteth* med tydligt *n* och *l* (mellanrummet mellan de båda orden är rätt obetydligt, de äro dock ej hopskrifna). "Hvadh (med stort *h* i originalet och föregånget af komma) jak haffwer in loteth etc." hör naturligtvis till föregående sats: "hwar danneman ær til syne, hvadh jak haffwer in loteth föra sidan jak for wth". Meningen blir: jag känner mig så mycket mer upprörd öfver ärkebiskopens beskyllning, som den är så uppenbart orättvis: hvarje danneman kan se, hvad jag har låtit införa [i staden Kalmar] o. s. v. Ärkebiskopen borde alltså vetat bättre, ja, han hade nog ordat mot bättre vetande. Hellre än att utslunga beskyllningar, borde han taga lika djupt i pungen som Heming hade gjort.

I samma bref, ur hvilket ofvanstående citat är hämtadt, har Heming talat något om det, som han låtit införa i Kalmar. Det heter (s. 215): "Saa sændhe jak in i stadhen i gaar xxx (30) ökia medh timber och bræde, mesta delen haffwer jak köpt för penninga, oc sompt lath jak hwgga ther oc hwar jak thet spöria kwnne. I dag wil jak och inskikkia xx (20) eller xxx (30) ökia oc medh timber oc bræde."

Formen *loteth* (i st. f. *lateth*, jfr *latith* hos H. Gadh i BSH 5: 348, r. 21 uppifr. i ett bref af 11 Febr. 1509) bör jämföras med *lothän* i Läke- och Örte-Böcker 6: 108 (s. 185). *Lothe* i st. f. *lata* förekommer hos H. Gadh BSH 4: 296 (6 Dec. 1501).

BSH 5: 220, r. 9 uppifr. ff.: "Jach hopas, jach och the fatige dande swena, idher thiena, haffwe giorth war ære sa fulth som en annan och æn sa gerna göro wilia" (24 Okt. 1507).

I stället för utgifvarens *göro* har originalet *göra*, låt vara att *a*-et är något otydligt. Måhända är *göro* att betrakta som tryckfel. Meningen är: "vi hafva uppfyllt ärans kraf så godt som någon annan och vi vilja framdeles göra detsamma med lust och ifver".

BSH 5: 254, r. 4 uppifr. f.: "Nw thro dom hete sendhin (!) i helwite" (1 April 1508?).

I stället för *sendhin* har originalet *fendhin* l. *fendhen* [1]). Meningen blir alltså: "nu må hin ta dem!" Utgifvaren har sannolikt fattat stället på samma sätt; därför talar hans utropstecken, som väl innebär, att han ansett *sendhin* vare skriffel för *fendhin*.

S. s., r. 12 nedifr. ff.: "Skulom wij ingen hielp fa hith, för æn war badh koma aff Danmark, om the fa negatiuam" (1 April 1508).

Badh är här felläsning eller tryckfel för *bodh* (= sändebud). I den latinska delen af samma bref talas om personer "missi .. ad Daniam pacem petituri" (s. 253). Hela den citerade satsen bör väl närmast fattas som en fråga: "Skola vi inte få någon hjälp hit, förr än våra sändebud komma från Danmark, om de få ett nekande svar på sin begäran om fred?" Villkorssatsen är ju mindre logisk, men passar rätt väl i stycke med Heming Gadhs stundom något sammanträngda brefstil. Den motsvarar: "Jag säger detta under den förutsättning o. s. v."

BSH 5: 269, r. 8 uppifr. f.: "In pa Ölandh haffwer jach sænth iiij (4) Kalmarna borgara medh köpslagan, fersla (?), hurw the wela halla sin breff" (13 Maj 1508).

Handskriften har verkligen *fersla* i stället för *forsla*; jfr att *fersända* förekommer jämte *forsända* (se Söderwall).

---

[1]) Vokalen framför det sista *n* är ej utskrifven.

Fer förklaras af tyskans *ver-*, som äfven förekommer i medellågtyskan (se Schiller-Lübben).

Hos Söderwall upptages såsom den fjärde betydelsen hos *forsla* "öfverslå, räkna, öfverräkna, beräkna, uppskatta". I samma betydelse finnes motsv. verb i medellågtyska och äldre nydanska o. s. v. På det ifrågavarande stället hos H. Gadh tyckes ordet användas något annorlunda, ehuruväl dess betydelse utvecklats ur den nyss angifna och står denna mycket nära. Här är det ej frågan om ett beräknande af myckenhet, af grad, utan om ett undersökande af en beskaffenhet; jfr latinets *æstimare*, som både betyder "värdera, beräkna" och "bedöma, pröfva, undersöka", se Cavallin. *Fersla* skulle här kunna öfversättas "undersöka, pröfva". I samma betydelse förekommer detta verb i följande två citat, af hvilka det ena säkert härrör från H. Gadh, det andra troligen författats af honom: "Om then brothen i befælte Pawel Kyla at tala om met mik, thaa wil jak strax j morgan at haffwa nagra karla aff stadh, som thet förslaa skwlo, huro all tingh belægligh ære." FM 333 (11 Aug. 1507). "Strax the tidandhe spordis til Swergis rike sa j sannindh war om then forsambling, war tha mene radith i Swerge sa ower ens, ath jac strax skulle mik ower giffwa in til Finlandh met mith egith folk . ., höra och forsla om alle leglighether i thetta wardnadhe ärendhe." Därs. 565 (1512 i Sept.) [1]. I följande exempel från ett annat bref af H. Gadh kan *forsla* syfta på ett verkligt beräknande, ehuru äfven här betydelsen kan vara "undersöka" (efterforska): "Jtem om sigh sa hende, ath nager aff stadyn loper tijl slottet eller nagen loper aff slottet tijl staden eller vnder skanssen ath forsla eller bespeje tijl land eller tijl watn for pramen eller anden sted." Aarsbe-

---

[1]) Dateringen enl. utgifvaren, E. Grönblad, som anser att skrifvelsen — ett öppet bref från Sten Sture d. y. — skrifvits och troligen uppsatts af H. Gadh.

retninger fra det Kongelige Geheime-archiv 4: 337 (29 April 1508; efter en något bristfällig afskrift).

Frasen "haffwer jach sænth iiij (4) Kalmarna borgara.. fersla" motsvarar till konstruktionen det af Söderwall under *sända* anförda: "han sände sina discipulos viþa vm väruldena prädica". Jfr från H. Gadh: "han sende folk, gripa progusthen." BSH 5: 116 (5 Okt. 1506).

BSH 5: 317, r. 8 nedifr. ff.: "Ther aff kwnne wij well gissa och förstaa, at wij ære til sköffwels giffne medh(an) inghen aff edra goda mæn skal eller wil bliffwa hoss oss" (23 Okt. 1508). Därs. 318, r. 2 nedifr. ff.: "then stora armodh, wij nw ikompne ære, och ytermera storliga miströstes nw diwpare i komma, medh(an) wij förnimme inghen tröSth eller hielp meer nw än för" (samma dag).

Utgifvaren har här onödigt ändrat *medh* till *medhan. Mæþ* förekommer som bekant ofta i fsv. uti betydelserna medan, emedan, se Söderwall. Jfr följande ställe hos H. Gadh, där utgifvaren ej vidtagit motsvarande ändring: "Om i sidhan williæ gripa tiill raadh oc dectinga, thet idher nw biwdz, warder tha eche sa gönsteliga wiidherfarandes, som nu well ske matthe, medh hans nadh ær benegh[en] tiill alles idhers beste." BSH 5: 626 (11 Mars 1520).

I äldre nysvenska förekommer *med* i betydelsen *medan.* Jfr följande exempel: "Och begaff sigh medh Apollos war j Corintho." Nya Testamentet 1526, Apostla gerningar 19: 1. "Thet moste wedherfaras oss, ä huad thet skeer med wij leffue eller när wij skole döö." O. Petri, En nyttog Postilla 78 b (1528). "Medh natten är." Messenius, Samlade dramer 97 (1613).

På grund häraf måste jag anse, att R. Hausen vidtagit en onödig ändring, då han i följande citat ändrat *medh* till *medhen*: "Han hadhe ghiorth eth kerlighith och eth venlighit kontragth medh sin kerre hustrv i så motthe, ath the haffue

ghiffuith huar annan løsth och ffasth medh[en] the bodhen leffue." Bidrag till Finlands historia 3: 131 (1541).

BSH 5: 348, r. 17 uppifr. ff.: "I gar ware the [*den danska besättningen på Kalmar slott*] pa ysin, man aff huse, the rende spær med ij (2) kelka. Sa sage wi allan hopin, alla starke och swndhe, the haffwe föga twang haffth æn nw, ath biudha nagoth til alvara ey med(?)ware, och folk spiltis; ware bæthre latith æn giorth, for storth tall och rycte skull aff rikesens fiendhe" (11 Febr. 1509).

Utgifvaren har ej. förstått sammanhanget och har väl antydt detta genom frågetecknet efter *med.* Om texten afdelas rätt, blir meningen uppenbar. Efter *twang haffth æn nw* bör stå punkt (originalet har komma). Semikolon efter *spiltis* (intet skiljetecken i originalet) bör utgå. Heming skrifver alltså: "Att nu göra ett försök mot slottet, som det ej vore allvar med och som hade till följd, att vi förlorade folk, det borde hellre underlåtas än göras på grund af de onda verkningar, som ryktet härom, utspridt af rikets fiender, skulle ha med sig." Jfr hvad Heming skrifver längre fram i samma bref (s. s., r. 15 nedifr. ff.): "Gansth olempeligeth ær thet medh hast beginna obeskikkath, som andre skall wara til ath löge, och almogan til stor misströsth".

S. s. r. 18 nedifr.: *mellam.* Då här nyttjas samma förkortningstecken efter *a* som i *mellan* r. 21 och r. 11 nedifr., finnes intet skäl att här läsa mell*am.*

FM 333, r. 12 uppifr. ff.: "Thet i sænde her Sten Cristiernsson op til thee gode herrer epter theras folk, war ey myketh oraadeligeth met; han bödh sig saa sielffwer til" (11 Aug. 1507).

Sammanhanget är här missuppfattadt af utgifvaren. *Mz* (af utgifvaren transskriberadt *met!*) är här konjunktion = emedan. Följaktligen bör semikolon efter detta ord —

skiljetecken saknas i originalet — utgå och ersättas af komma före *medh.* Jfr s. 355 här ofvan!

S. s., r. 11 nedifr. ff.: "Jak gisser besth wara, att folk til foth then brothen hwgga scolo, ffor thy fogor til korn ær ekke j landeth til" (11 Aug. 1507).

Att står här oriktigt i st. f. originalets *alt*: "Jag förmodar, att allt folk, som skall hugga den bråten, helst bör vara till fots".

Lund i Juni 1906. **Th. Hjelmqvist.**

Till frågan om fornsvenska adjektiv på *-likin.*

De fsv. nominativ-formerna av typen *faþurlikin* hava upprepade gånger varit föremål för diskussion, och senast hava de i Ark. nf. XVIII, 359 ff. behandlats av den grundlige kännaren av nordisk ordbildningslära lektor Hellquist. Då jag i Fsv. ljudl. I, 35 ff. och i Skandinavisches Archiv I (Lund 1892) s. 25 ff. har sökt utreda dessa formers ursprung, men Hellquist icke anser sig kunna antaga den av mig hyllade åsikten, utan söker förklara formerna på annan väg, så skall jag här söka ådagalägga, att den av Hellquist föreslagna förklaringen icke är antaglig, och att den invändning, han gör mot min uppfattning av frågan, är utan all vikt.

Som bekant var redan Rydqvist II, 428 snarast böjd att i typen nom. *faþurlikin* se en utveckling av en äldre ack. *faþurlikan*, och till honom ansluter sig väsentligen Tamm i Tränne tyska ändelser i svenskan s. 26. Det var emellertid dunkelt, huru *faþurlikan* kunde utvecklas till *faþurlikin*, och på anf. ställen har jag sökt utreda denna fråga och även annars belysa formen.

I Tidskr. f. Phil. og Pæd. V, 214 noten hade emellertid Jessen alternativt sökt förklara *hwilikin* såsom uppkommet ur *hwilik* + *en*, *in*. 'en'; *mangen* ur *mang* + *en*. På denna väg vill Noreen i Ark. nf. I, 390 noten förklara *-in*, *-en* ej blott i *hwilikin*, *mangen*, utan också i *faþurlikin*, *brutlikin* etc. etc.

När Hellquist a. st. s. 360 yttrar: "Kocks invändningar mot Noreens förklaring synas mig så godt som afgörande", så är jag av Hellquists mening, dvs.: mina invändningar torde vara fullt avgörande.

Däremot kan jag ej finna den av Hellquist framställda nya förklaringen av *-likin* vara akceptabel.

Enligt honom skulle ändelsen *-likin* (i fsv. *faþurlikin*, *hwilikin* etc.) representera en helt annan bildningstyp än *-liker* (i fsv. *faþurliker* etc.), och orden på *-likin* och *-liker* skulle utgöra ett slags parallelbildningar av samma art som t. ex. fht. *jung* : *jungīn*, *luzzil* : *luzzilīn* etc.

Mot slutet av sin uppsats synes Hellquist dock själv tvivla på att denna förklaring är den riktiga, eftersom intet bland adjektiven på *-likin* i alla former böjes såsom ett adjektiv på *-in* (*bundin* etc.); han menar dock, att i alla händelser frågan icke kan å nyo upptagas till behandling, utan att den av honom föreslagna möjligheten indrages i diskussionen.

Jag vill nu göra detta.

Till en början erinrar jag om att man i fornsvenskan har en mängd adjektiv, som i nom. sg. m. ändas så väl på *-liker* som på *-likin*: *brutliker* : *brutlikin*, *daghliker* : *daghlikin* etc. etc. Vidare är att framhålla, att i motsats härtill motsvarande adjektiv i västnordiska språk uteslutande ändas på *-ligr* (ej tillika på *-liginn* eller något dylikt [1])): *brotligr*,

---

[1]) I Dipl. norveg. I, 608 (år 1454) anträffas *en gång heiderligin man*. Väl med rätta förmodar Rydqvist II, 428 noten 1 häri en svecism.

dagligr etc. (Om förhållandet mellan fsv. *-liker* och isl. *-ligr* se Kock i Ark. XVII, 100 ff.).

Med Hellquists uppfattning, enligt hvilken *-likin* i *faþurlikin* etc. skulle vara en urgammal typ, är det i hög grad överraskande, att den finnes uteslutande på östnordiskt och alldeles icke på västnordiskt språkområde, och detta ehuru tvärtom de västnord. språken i allmänhet äro mera fornartade än de östnordiska.

Men härtill komma andra och vida viktigare betänkligheter.

Det är dock i högsta grad vanskligt att med Hellquist helt och hållet skilja *-likin* i fsv. *faþurlikin* från *-liker* i fsv. *faþurliker* och från *-ligr* i isl. *fǫþurligr*. Detta blir så mycket vanskligare, då Hellquist icke anför några exempel på att de fornnordiska språken annars bruka synonyma adjektivbildningar dels utan, dels med avledningsändelsen *-īn-*, alltså synonyma adjektiv motsvarande t. ex. den fht. dubbletten *jung* : *jungīn*. Om fsv. *manger* : *mangin* (*margher* : *marghen*) uttalar sig ej H., men även *om* han uppfattar denna växling på samma sätt som fht. *jung* : *jungīn*, skulle i Norden i fråga varande dubblett-bildning hava använts nästan blott i adjektiv på *-liker* : *-likin*. Och det är så mycket förunderligare, att denna dubblett-bildning kunnat få en så ofantlig utsträckning i de fsv. adjektiven, avledda eller sammansatta med *-liker* : *-likin*, som, väl att märka, adjektivet *liker* såsom simplex aldrig påvisats under formen **likin*. Hvarpå beror det då, att den fht. växlingen *jung* : *jungīn* icke finnes hos simplex *liker*, utan uteslutande i de sammansatta (avledda) orden *faþurliker* : *faþurlikin* etc.? Hellquist lämnar denna fråga obesvarad.

Och ytterligare, i fall värkligen i fornsvenskan *faþurlikin* etc. vore en urgammal parallel-bildning till *faþurliker* etc., hvilken användes uteslutande eller nästan uteslutande i adjektiven på *-likin* : *-liker*, så skulle man åtminstone vänta

att av adjektiven på -*līk*- finna talrika motsvarande parallelbildningar i andra germanska språk. Hellquist anför dock inga sådana, alltså t. ex. ingen synonym sidoform **gotelīchīn* till fht. adjektivet *gotelīh* 'divinus'. Utan resultat har jag sökt efter dylika sidoformer. Även om möjligen något enstaka västgerm. adjektiv på -*līk*- skulle hava någon dylik sidoform, så äro sådana sidoformer i alla händelser mycket sällsynta.

Hvad som emellertid, så vitt jag förstår, avgjort kullkastar den av Hellquist föreslagna förklaringen, är böjningen av adjektiven på -*liker* -*likin* i fornsvenskan.

Som bekant böjes t. ex. *brutliker* (*brutlikin*) på följande sätt:

nom.	brutliker *brutlikin*	brutlik *brutlikin*	brutlikt *brutlikit*
gen.	brutliks	brutlik(r)a(r)	brutliks
dat.	brutlikom	brutlik(r)e	brutliko
ack.	brutlikan *brutlikin*	brutlika	brutlikt *brutlikit*
nom.	brutlikir	brutlikar	brutlik *brutlikin*
		o. s. v.	

Däremot böjas som bekant adjektiv på -*īn*- (t. ex. *gømin*) på följande sätt:

nom.	gømin	gømin	gømit
gen.	gømins	gømnar	gømins
dat.	gømnom	gømne	gømno
ack.	gømin gømnan	gømna	gømit
nom.	gømnir	gømnar	gømin
		etc.	

Nu är det självklart att, om *brutlikin* havt samma avledningsändelse (-*īn*) som *gømin*, orden också måste ha havt samma flexion. Detta är dock ingalunda fallet. Det är blott i några få kasus (nom. sg. mask., fem., neutr.; ack. sg. mask., neutr.; nom. ack. pl. neutr.), som *brutliker* kan hava samma flexion som *gømin*, således blott i de på -*in* och -*it* slutande formerna. I övriga former böjes *brutlīker* uteslutande som

t. ex. *liker* : gen. sg. *brutliks* (jmf. *liks* etc., icke **brutlikins*; jmf. däremot gen. *gømins*) o. s. v.

Härav måste man draga den slutsatsen, att *brutlikin* etc. icke innehålla avledningsändelsen -*īn*-.

Detta blir så mycket vissare, när man besinnar, att i de nordiska språken den regelbundna adjektiv-böjningen av *brutliker* (*brotligr*) blott småningom och delvis undantränges av *in*- och *it*-formerna. Så använda de västnord. språken, som ju i allmänhet representera en äldre ståndpunkt än de östnordiska, uteslutande de vanliga adjektivformerna (*brotligr*, *brotlig*, *brotligt*, ack. m. *brotligan*, nom. ack. pl. ntr. *brotlig*). I den äldre fornsvenskan (dvs. till 1350) äro former på -*likin* (såsom *faþurlikin* UL. 1 g., *brutlikin* DL. 1 g.) mycket sällsynta, och någon form på -*likit* torde här knappast användas utom i pronomenet *hwilikin* (*hwilikit* UL.), hvarom vidare nedan s. 365. I den yngre fornsvenskan åter bliva formerna på -*likin*, -*likit* vanliga jämte de äldre formerna på -*liker*, -*lik*, -*likt*, -*likan*.

Härav framgår tydligt, att formerna på -*likin*, -*likit* icke utgöra någon urgammal bildningstyp, utan att de i relativt sen tid uppstått vid sidan av den normala fornnord. adjektiv-flexionen.

Emot min utredning av uppkomsten av ändelsen -*likin*, -*likit* gör Hellquist egentligen blott *en* invändning, nämligen den, att nom. *faþurlikin* etc. ej kunnat uppstå ur ack. *faþurlikan*, eftersom ack. *faþurlikan* ej fungerar såsom nominativ i äldre fornsvenskan.

Jag trodde mig redan i Skandinavisches Archiv I, 27 ff., särskilt s. 30, hava tillräckligt belyst denna fråga, men eftersom Hellquist alltjämt finner denna punkt dunkel, skall jag å nyo behandla den. Under dessa förhållanden vill jag bedja tidskriftens läsare ursäkta, att jag här delvis måste meddela redan i Skand. Archiv anförda omständigheter.

Förhållandet är ju enligt den av mig framställda åsikten följande.

Den äldre fornsvenskan (dvs. före 1350) behandlar ändelsevokalen *a* på följande sätt i stavelser, som i den normala fsv. akcentuerades med levis: i vissa bygder kvarstår ändelsevokalen *a* oförändrad (ex. *goþan*); i andra (t. ex. i UL.) övergår den genomgående till *æ* (*goþæn*); i åter andra övergår den till *æ* efter vissa rotvokaler (vokalharmoni); se Kock Fsv. ljudl. I, 116 ff. I stavelser med levissimus åter försvagades redan i den äldre fsv. ändelsevokalen *a* oberoende av de omgivande ljuden till *e*. Nu hade som bekant ack. sg. *brútlìkan* fortis på första, semifortis på andra och levissimus på tredje stavelsen; därav uppstod därför *brutliken*. Till följe av de omgivande ljuden blev emellertid *brutliken* vidare till *brutlikin* redan före nedskrivandet av våra älsta fsv. handskrifter. Tre faktorer hava härvid spelat en roll:

1) En palatal konsonant (*k*) föregick ändelsevokalen. Jmf. att fsv. och ä. nsv. urkunder ofta i st. f. *e* hava ändelsevokalen *i* omedelbart efter *k*, *g*, t. ex. i KL. dat. sg. *folki* trots dat. *liuse* etc. (flera andra exempel i Skandinavisches Archiv I, 28).

2) Penultima av *brutliken* hade *i*-ljud. Jmf. t. ex. att i nydanskan ultima-vokalen i *gives* har till följe av penultimas *i*-ljud en mera utpräglad *i*-klang än ultimavokalen i *haves* (Jespersen i Dania I, 70). I fsv. skrifter möter stundom efter stavelser med *i*-ljud *i* i st. f. väntat *e*, t. ex. i Bir. IV Dikt. (med ofullständig vokalbalans för *i* : *e*) *oblidhi* (238, 9) med *-i* för *-e*.

3) Ultima-vokalen i *brutliken* stod i sluten stavelse. Jmf. den allbekanta växlingen *e* : *i* i öppen resp. sluten stavelse i y. fsv. (obest. form *frænde* : best. form *frændin* etc. etc.).

Genom samvärkan av dessa tre faktorer övergick ack. *brutliken* till *brutlikin*. Då man nu sedan gammalt hade en stor massa adjektiv och particip av typen nom. sg. mask.

eghin, fem. *eghin*, neutr. *eghit*, ack. sg. mask., nom. ack. pl. neutr. *eghin*, så är det ytterst lätt begripligt, att efter utvecklingen *brutlikan* > *brutlikin* ackusativ-formen *brutlikin* associerades med språkets sedan gammalt använda adjektiva ackusativ-former *eghin*, *bundin*, *takin* etc. etc. Men då ack.-formen *eghin* etc. sedan gammalt även hade funktion av nom. sg. mask. och fem. samt nom. ack. pl. neutr., och den dessutom hade vid sin sida nom. ack. sg. neutr. *eghit*, så är det självklart, hvarför ack.-formen *brutlikin* också fick funktion av nom. sg. mask. och fem. samt nom. ack. pl. neutr. och vid sin sida erhöll neutr. *brutlikit*.

Hvarför finner man då icke (såsom Hellquist fordrar för att kunna akceptera min teori) någon nominativ *brutlikan* i äldre fsv.?

Mitt svar är följande:

1) Enligt min teori bör någon nominativ *brutlikan* aldrig hava använts i äldre fsv. — Nom. till ack. *goþan* etc. hette ju *goþer* etc., och inga eller så gott som inga adjektiva ord med *-an* i nominativus funnos. Man kunde därför omöjligen låta ackusativen *brutlikan* under denna form få nominativ-funktion.

2) Ifall en nom. *brutlikan* icke desto mindre hade förekommit i äldre fsv., borde den redan före våra älsta urkunders nedskrivande enligt min teori hava övergått till *brutliken brutlikin* (såsom fallet faktiskt var med ackusativen *brutlikan* > *brutlikin*).

Hellquist synes nämligen icke tillräckligt hava tagit hänsyn till att jag alldeles *icke* antagit, att ack.-formen *brutlikan* först antog nominativ-funktion och sedan övergick till *brutliken* > *brutlikin*. Mitt antagande är ju, att först ack. *brutlikan* blev *brutlikin*, och att därefter ack. *brutlikin* just till följe av denna sin förändrade form fick nom.-funktion.

Det är därför fullkomligt i sin ordning, att man i äldre fsv. icke finner någon nominativ-form *brutlikan*.

När man åter i äldre och även i yngre fsv. jämte ack. *brutlikin* kan finna också den äldre ack. *brutlikan*, så beror detta naturligtvis på inflytande från den normala adj.-böjningen (ack. *likan*, *goþan* etc.).

Med min uppfattning förstår man också den av Hellquist oförklarade motsatsen:

simplex ack. *likan* nom. *liker*
men
kompositum (avledn.) nom. ack. *brutlikin*

Ack. *líkàn* hade levis på ultima och bibehölls därför oförändrad; kompositum *brútlìkan* hade levissimus (ej levis) på ultima och blev därför till *brutliken*, *brutlikin*.

Detta bestyrkes ännu ytterligare av det pronominella ordet *sliker* 'slik'. Detta är visserligen en sammansättning (avledning) på *-lik-* (jmf. got. *swaleiks*, ffris. *sellik* etc.), men emedan det i fsv. normaliter har samma stavelse-antal som *liker*, så har det samma akcentuering som simplex *liker*; det använder därför i regeln samma flexion: ack. *slikan*, nom. *sliker* [1]).

Härmed anser jag mig hava till fullo bemött Hellquists invändning mot min åsikt.

Emellertid skall jag i detta sammanhang yttra några ord även om ett par spörsmål, som stå i samband med den här diskuterade frågan.

Under det att de egentliga adjektiven på *-liker*

---

[1]) Blott i UL. finnes ack. *slikin*. Denna är att förklara på ett av följande två sätt. 1) Jämte *sliker* har fsv. även (den äldre) formen *siliker*, *seliker*. Denna form har fakultativt akcentuerats med fortis på första eller på andra stavelsen: *sélikr* och *selíkr* (Kock Alt- u. neuschw. acc. s. 216). Vid akcentueringen *sélikr* gav ack. *sélikan* ljudlagsenligt **séliken* **sélikin* (jmf. *brútlikan* > *brútlikin*). Vid akcentueringen *s[e]líkr* kvarstod ljudlagsenligt ack. *slikan* med fortis på penultima och levis (ej levissimus) på ultima. Genom kompromiss av **selikin* och *slikan* fick man *slikin*. 2) Men då *sliker* är synonym till *þyliker þylikin*, kan (jmf. Skand. Archiv I, 80 noten) *-in* lätt även hava överförts från ack. *þylikin* till *slikin*.

(*brutliker* etc.) blott så till vida avvika från den normala adjektiv-flexionen, som *-in-*, *-it*-formerna fakultativt användas, har analogi-påvärkan från adjektiva ord av typen *gømin*, *eghin* etc. gått något litet längre i pronomenet isl. *hwílíkr* fsv. *hwilikin*. Detta ord (som i fsv. uteslutande använder den analogiska nominativ-formen *hwil(i)kin*, ej längre den ursprungliga nom. **hwiliker*) har nämligen i gen. sg. normaliter *hwil(i)kins* (dock finnes det äldre *hwiliks* en gång i SD. VI [1350]), och i gen. pl. har *en* gång *huilkinna* påvisats (i SR. i uttrycket *huilkinna handa*; däremot ib. två ggr *hvilikræ handa*). I analogi med böjningen nom. *eghin* : gen. sg. *eghins* : gen. pl. **eghinna* (jmf. nom. *kristin* : gen. *kristins* : gen. pl. run. **kristina** dvs. *kristinna*) etc. har *hwil(i)kin* erhållit formerna *hwil(i)kins*, *hwil*[*i*]*kinna*. Det är emellertid att beakta, att någon gen. av typen *hwil(i)kins* påvisats först omkring 1350 (jmf. *hukens* SD. VI (1350) och *hwilikis* DL. 1 g., som är fel för *hwilikins* eller *hwiliks*). Former sådana som nom. pl. **hwil(i)knir* etc. (jmf. *eghnir*) finnas däremot ingenstädes [1]). Liksom till *hwil(i)kin* bildats gen. *hwil(i)kins*, har i yngre fsv. till *tholikin* bildats *tholkins* (jämte *þoliks*), men först i nysvenskan har analogibildningen gått så långt, att man fått den dialektiska pl. *tockna*.

I y. fsv. har *manger* 'mången' i nom. ack. sg. mask. även formen *mangen* (så redan i Cod. bur.) jämte (sällan) *mangghan*, och det synonyma *margher* har i y. fsv. fakultativt i nom. sg. mask. och pl. neutr. fått formen *marghin* (*margen*), i nom. ack. sg. ntr. *marghit* (även *marghin lund*

---

[1]) Orsaken till att analogibildningen grep mera omkring sig i pronomenet *hwil(i)kin* än i adjektiven *brutlikin* etc., är att söka däri, att man mindre kände sambandet mellan pronomenet *hwi(li)kin* och adjektivet *liker* (med den vanliga adjektiv-böjningen) än mellan adjektivet *brutliker* (*brutlikin*) och adjektivet *liker*, hvarmed *brutliker* ursprungligen var sammansatt. Härvid kan också den omständigheten hava spelat en roll, att *hwil(i)kin* tidigt fakultativt förlorade penultimas *i*-ljud, och naturligt nog anslöts det tvåstaviga *hwilkin* fullständigare till de tvåstaviga *eghin* etc., än fallet var med de trestaviga *brutlikin* etc.

Fl., Al. finnes). Såsom nämnt har Jessen velat förklara *mangen* såsom en hopväxning av nom. *mang* och obest. artikeln *en*, till hvilken åsikt Noreen anslutit sig. I Skandinavisches Archiv I, 30 har jag anmärkt, att det är möjligt, att *mangen* i det senare språket (sedan obest. artikeln kommit till allmän användning) delvis har detta ursprung, dock så, att *margen* (*margin*) fått denna form till god del genom påvärkan av *ængin* (och andra pronomina: *hwarghin*, *hwarin* etc.).

Jag skall här framhålla en annan omständighet, som kan hava framkallat formen *mangen* (*margin*). Isl. *mangr* fsv. *manger* är identiskt med ags. *manig*, got. *manags* och har på urnord. tid hetat **maniʒaʀ*, fakultativt kanske **manaʒaʀ*; i SML. anträffas ännu *manigh*, och i Den vises sten (hskr. från 1379) 8: 9 finner man ack. *manighin visan man*. I de synkoperande kasus ack. sg. m. etc. fick man ljudlagsenligt *mangan* etc. I nom. sg. etc. kvarstod däremot ljudlagsenligt ändelsevokalen i *manigh-*, **managh-* med levis på andra stavelsen. Genom inflytande från dylika icke synkoperande kasus har vokalen ofta återinförts i ack. sg. (jmf. fsv. ack. sg. *helaghan* etc. efter *helagher* i st. f. det ljudlagsenliga *hælghan*), så att man fick **manighan* med fortis på första, levis på andra och levissimus på tredje stavelsen. Med denna akcentuering blev **manighan* ljudlagsenligt till **manighen*, *manighin* (jmf. *brutlikan* > *brutliken* > *brutlikin*), eftersom just de ovan s. 362 anförda villkoren för utvecklingen *brutlikan* > *brutliken* > *brutlikin* även funnos hos **manighan*. Ur **manighen manighin* uppstod genom inflytande från *mangan*, *mangom* etc. formen *mangen* (*mangin*). Det synomyma *marghin* kan hava påvärkats av *mangen* (*mangin*).

Lund.

Axel Kock.

B. Sijmons: Die lieder der Edda. I band (1. og 2. del: text; 3. del: indledning). Halle 1888. 1901. 1906. — H. Gering, Vollständiges Wörterbuch zu den liedern der Edda. 1901—1903. (dette også betegnet som 2. bind af Eddaen). Mk. 20 + 24.

På et filologmøde i året 1884 meddelte prof. H. Gering en udførlig plan for en af ham og B. Symǫns påtænkt ny kommenteret og kritisk udgave af Eddadigtene tilligemed en fuldstændig ordbog. Af denne nye udgave, der blev hilst med glæde, udkom 1. hæfte (gudedigtene) allerede 1888; men så blev der uheldigvis en lang stansning og 2. hæfte med heltedigtene og forskellige mindre fragmenter, der plejer at medtages, udkom først 1901; forsinkelsen skyldtes hovedsagelig varetagelsen af embedspligter. Gering så sig istand til at fuldføre sin del af værket, ordbogen, der udkom 1901—03. Tilbage står nu 2. hoveddel af Symons' arbejde, kommentaren til alle digtene; det er et meget stort og besværligt arbejde; gid der måtte forundes prof. Symons tid og kræfter til at fuldføre det inden altfor urimelig lang tid.

Skulde man gå ind på alle de æmner og spörsmål, som denne udgave kunde give anledning til, vilde man være nødt til at skrive en hel bog, men da der her er tale om en anmældelse i et tidskrift, må der nødvendigvis være grænser, og jeg skal derfor i det følgende dvæle ved nogle enkelte hovedpunkter og i tilknytning dertil nogle enkeltheder. Om forskellige hidhørende spörsmål har jeg tidligere ved forskellige lejligheder udtalt mig.

Hvad teksten angår, er den udarbejdet efter Bugges udgave og den fototypiske udgave af Codex regius, der dog først kunde benyttes ved udarbejdelsen af heltedigtene; nye kollationer ligger til grund for de i papirshåndskrifter opbevarede kvad. Teksten er helt igennem behandlet med en overordenlig nöjagtighed, soberhed og ædruelighed. Foran ethvert digt gives en kort oversigt over det pågældende håndskriftmateriale, udgaver og afhandlinger ang. digtet; under teksten aftrykkes paralleler fra andre kilder (især Sn. E. og Vǫls. s.); dette er særdeles hensigtsmæssigt og man må vide udgiveren en særlig tak for denne tilgift. At han i stykkerne fra Sn. E. lægger Uppsalahdskr. til grund, finder jeg naturligvis ifølge mit hele syn og standpunkt ganske forkasteligt, men det gör mindre til sagen, da udg. i skarpe klammer anfører den anden hdskr.-hovedklasses plusstykker og afvigelser, og dermed er alt det fornødne givet. Det i Utrecht opbevarede papirshåndskrift har Symons først sent kunnet benytte, da dets betydning først for nylig er bleven påvist. Jeg kan ikke her lade være med at udtale min forundring over udg:s bemærkning i Einl. CCCLXX u. t. om denne afskrift og dens betydning. Jeg ved ikke af, at jeg har "stærkt overvurderet" denne afskrift. Enten er den en afskrift af codex regius — og da som sådan uden betydning —,

men så skal også dette bevises til evidens, — eller er hdskr. en afskrift af en (tabt) membran (et tredje gives ikke); i så fald behøves der ingen videre forklaring af dets betydning; den er indlysende nok; så fremt det er en afskrift af en tabt mbr., bliver det et hdskr., enhver udgiver (f. eks.) bör tage hensyn til, og dens læsemåder får betydning for teksten. Nu er det in confesso, at denne tabte mbr. har stået cod. reg. (Sn. E.) meget nær; hvor den ikke desto mindre slutter sig til W eller — endnu vigtigere — til U, er det givet, at dens læsemåder får betydning; andet har jeg ikke sagt, og dette fastholder jeg fremdeles (jfr mine, som det synes mig, moderate udtalelser i Aarbb. f. nord. Oldk. 1898, s. 356—57).

Versenes — linjernes — indretning er naturligvis den sædvanlige "tyske" (f. eks. to fornyrđislags linjer trykte som én linje dog med afstand i mellem første og anden del!); det nytter ikke at gå i rette med udg. ang. dette; ikke desto mindre må det endnu engang beklages; hvorfor kan ikke den gamle, på gammel nordisk opfattelse hvilende inddeling bibeholdes, når der dog ved afstand (i trykket) göres en inddeling? Hvad vindes der egenlig ved at tale om en 1. (til 4.) linjes første og anden halvdel, istf. 1., 2., 3. (til 8.) linje osv. [1]? Dette sidste er desuden langt bekvemmere og kortere.

Udg. særtegner i det hele meget overskuelig interpolationer både af versrækker, verslinjer og ord (disse sidste ved klammer), samt digtenes inddeling og afsnit. I øvrigt behøver jeg ikke her at komme nærmere ind på udgavens indretning. Derimod vil jeg göre nogle bemærkninger til dens ortografi.

Udg. skriver i endelser *e* og *o* — i henhold til de ældste isl. hdskrr.; således gjorde jeg også i min udgave (1888, 1890), under indflydelse af den strömning, som da gjorde sig meget stærkt gældende. Jeg kan ikke fragå, at jeg nu har et andet syn på sagen. Jeg slutter mig nu snarest til Sievers ang. dette spörsmål (jfr min Reykjavik-udgave) og mener, at *i* og *u* er fuldt så berettiget. Jeg indser ikke, hvorfor den isl. ortografi omkr. 1200 skulde være mønstret, selv om det er den ældste nu eksisterende retskrivning. Den ældste norske ortografi fortjæner — i alfald efter min opfattelse — også at tages i betragtning. Et andet punkt, hvorom jeg nu også har en anden mening, er brugen af *þ* for *đ*; jeg indser ikke hvad nytte det er til at bruge denne skrivemåde. Når man som Symons skriver *j* (i moderne betydning), kan man lige så godt skrive *đ*, der dog har en ret ærværdig alder både i Norge og på Island. Det er en virkelig grel inkonsekvens, der her foreligger. (Noreen skriver i 2. og 3. udg. af sin grammatik konsekvent *i* = *i* og *j*; i 3. udg. har han også indført *þ* for *đ*, uagtet dette betegnes som "weder von der wissenschaft unbedingt erheischt, noch für den ersten unterricht gerade geförderlich" —

[1]) I det følgende anvender jeg denne sidste tællemåde.

en uheldig omstændighed). Jeg tror — i modsætning til Noreen —, at man för eller senere vil vende tilbage til den gamle ortografi m. h. t. de her nævnte punkter.

Heller ikke indser jeg nødvendigheden af at slöjfe aksenten over (oprindelig) lang vokal foran en vokal og skrive f. eks. *bua* f. *búa*, en skrivemåde, som Symons har gennemført. I ord som *trygþ* (s. 400), *bygþ* og lign. bör der overalt i tekster ældre end c. 1250 skrives *gg*. I sin Einleit. har Symons rettet en del skrivemåder og former, hvoraf en del dog kan være tvivlsom, som *Íđunn* med *í*; jeg tror vokalen altid har været kort; jeg kan ikke tillægge asynjeremsen i Sn. E. (*Jǫrđ ok Iđunn*) afgörende betydning; jeg minder om den omstændighed, at gen. af navnet identificeres med gen. af *iđa* (*iđunnar*) 'ström(-hvirvel)' i et vers i Grettiss., samt at man nu på Island altid siger *Iđunn*. *Sæken* som elvenavn (s. 78) bör sikkert skrives med *œ* (*ǿ*); det hører dog sikkert til *sœkja*, 'den fremadilende'; *Gler* (s. 79) bör hedde *Glǿr*; *Ofner* og *Svafner* (s. 87) har utvivlsomt lang vokal. Om formen *hvern* (Vafþr. s. 57) er rettere end *hverjan* forekommer mig meget tvivlsomt; *sumra* (s. 12) har udg. med rette taget tilbage; *Állvalda* (s. 104) er urigtigt f. *Al-* (el. *Ǫl-*), *røk-* i *røkstóll* ved jeg ikke med hvad ret man skriver med *ø* (f. *ǫ*); s. 384 (v. 65—66) er der ved uagtsomhed trykt *brinne*, hvor det trans. verbum *brenna* foreligger; dette er rettet i Wörterbuch.

Der er endel andre ortografiske ting, som jeg ikke her skal nævne og som jeg tildels tidligere har haft lejlighed til at udtale mig om. Ved de sidst anførte ord står vi mere ved sprogformer end ortografi; og her kunde der være flere ting at bemærke, f. eks. *blauđugr* (Müllenhoffs umulige rettelse), formen *-fǫđur* (f. *fǫđr* i hdskr.) og lign. Jeg skal her göre en bemærkning om *Hniflung-* og *Sigvǫrþr*. Udg. ytrer (s. 448), at "niflungerne" ingensteds har *h* i forlyd. Det forekommer mig at være for dristigt at sige dette. Hvis *hniflunge* (Atlam. 88) er egennavn og hvis det med rette skrives med *h* (hvad cod. reg. i dette tilfælde gör), indser jeg ikke, at ordet med nogen rimelighed kan forklares anderledes end som sing. til det sædvanlige *niflungar*; denne efterladte Högnes sön — eneste mandlige levende efterkommer af Gjuke — er i öjeblikket κατ' ἐξοχήν "niflungen"; dermed er det givet, at forf. til Atlam. har udtalt ordet med *h* i forlyd, hvorledes dette så end bör forklares; at alliterationen (v. 47) vinder ganske betydelig ved at læse *hnifl-* er klart. Jeg indrömmer, at *Hniflungar* i Helg. hund. (I) mulig har en anden oprindelse. Derimod forekommer Guđr.-hvǫt-stedet at være utvivlsomt; at *Hniflungar* (*h* bevist ved alliteration) om Gudruns sönner her skulde betyde 'fyrster' i almindelighed (egl. efterkommere af *Hnefi*, en søkonge ifg. Sn. E. I, 548), synes mig ganske urimeligt. Jeg må derfor fastholde, at forff. til Atlamál og G.-hvǫt har udtalt niflunge-navnet med *h* i forlyd.

Symons har overalt i digtene indført formen *Sigvǫrđr* (*-varđar, -verđi*) f. *Sigurđr*, endogså i det måske yngste af alle kvadene, Grípisspá; dette betragter jeg som et misgreb. Udg. henviser til Sievers i Arkiv V; han har ikke i Einleit. afveget fra denne sin opfattelse, tiltrods for at Sievers i sin Metrik s. 61 har erklæret, at den metriske grundvold for at indsætte en form som *Sigvǫrđr* ikke mere var tilstede, nemlig efter at sådanne versformer som *lítt megandi*, *urđ vegǫndum* og fl. var konstaterede. Jeg slutter mig ganske til Sievers og mener, at det er sproghistorisk urigtigt at indsætte en form som *Sigvǫrđr*, der ikke et eneste sted lader sig påvise, selv om det er rigtigt, at den ligger til grund for *Sigurđr*. En linje som Þjóđólfs: *Sigorđar kom norđan*, hvor *-orđ-* er betinget af rimene, viser klart, hvor betænkeligt det er; her går det naturligvis ikke an at redde den første stavelses længde ved at skrive *Sigvorđar*. Fra forskellige vers kendes 1. stavelses korthed; jfr. Sievers' afhdl. I et vers af Kormáks Sigurđardr. (Sn. E. I, 466) findes der læsemåden *Sigrøđar* (*Sigrađar, Sigurþr* ur.); den rette læsemåde er rigtignok *Hákonar* (AM 748), men ikke desto mindre er formen *Sigrøđar* her mærkelig; skulde man indsætte en anden form f. *Sigurđr*, måtte det være denne, der dog altså findes, selv om den ikke etymologisk er identisk dermed; også ellers findes *Sigrøđr* f. eks. om en af Harald hårfagres sönner. Men jeg tror, at ingen ændring er nødig. Såvidt jeg kan se, har udg. ikke taget hensyn til Sievers' bemærkning i Metrik a. st.; Gering heller ikke i Wörterb. [1]).

Jeg vil i øvrigt ikke komme ind på metriske spörsmål. At Symons i det hele har indrettet sin udgave efter den videnskabelige metrik, siger sig selv (jfr. Einl. CCXXII); nærværende anmælder står ganske på samme standpunkt, kun om nogle underordnede enkeltheder kan der være afvigende meninger. Det er et andet nærbeslægtet spörsmål, jeg her skal gå ind på, nemlig hovedstavens stilling. Derom gælder jo som bekendt den hovedregel, at den skal stå i det første betonede ord i den 2. linje. Der findes henved 40 steder, hvor den står, i den håndskriftlige overlevering, i den 2. betonede stavelse. Dette ringe antal er egnet til at vække kritikken, så meget mere som denne hovedstavens stilling strider ganske imod al usus i al anden norsk-islandsk poesi lige ned til den dag i dag (hvad Island angår).

---

[1]) Et par steder har jeg lagt mærke til, at Symons ikke har taget hensyn til nyere skrifter; således har f. eks. Wimmer opgivet læsemåden *gođ ár* i Helg. hund. I; i 5. udg. af læsebogen 1896 læser han *góđ ár* (jfr. s. 254). Om *hækinn* (Gudbr. Vigf:s læsemåde) hedder det i 1. hæfte s. XVI, at det er hans eget fabrikat, og at det ikke findes i nogen ordbog; det findes dog i G. Vigf:s egen ordbog s. 775 med citat fra Merlinusspá. Mere påfaldende er det at se, at der i Einleit. s. XV hedder, at Cod. Upsal. blev bragt til Sverrig af Jón Rúgmann, medens det er sikkert, at biskop Brynjólfr skænkede det til Stephanius og at dennes enke solgte det tilligemed andre hdskrr. til De la Gardie; se Sn. E. III, LXIII. Herom er der virkelig ingen tvivl mulig.

Symons synes at hælde til den mening, at overleveringen er urigtig, og jeg for mit vedkommende nærer ingen tvivl derom.

Et par steder kan man rolig lade udgå, nemlig: *ok þó ymsir* [1]) Sig. sk. 42, da der her uden tvivl bör indsættes *ýmissir* (jfr. mit Skj. 71; *ýmissum* sst. 40), samt *es til hjarta* Hamð. 17; her står i hds. *er til hjarta fló*, altså formelt rigtigt, men *fló* er senere tilföjet, hvorved det oprl. *hjarta til* (sål. Symons) er bleven omstillet, ti *er hj. til fló* lød dårligt; hertil kunde man også regne det stærkt forvanskede *ani ami* | *voru bornir* (*b. v.* Sym.); fremdeles slutter sig hertil: *er honum er téð sverð* Vǫl. 17 (Sym. slutter sig til min rettelse: *es téð es sverð*).

Der er i de gamle digte en stærk tilböjelighed til at trække verbet tilbage (jfr de ældre runeindskrifter, M. Nygaard Arkiv XVI, 209—10; K. Mortensen, Studier 25 ff.), skönt der er en betydelig frihed m. h. t. verbets stilling tilstede. For afskrivere eller snarere traditions-bærerne måtte det være fristende at flytte verbet i analogi med så mange andre steder, de kunde. I følgende ll. er verbet kommet til at stå sidst (som hovedstavsbærer):

ok mik bundu Vǫl. 12
þeirar er þú gerðir — 34
er þeir varða Fjǫls. 14
er und þér skriði } Vǫls. forn. 32
er und þér rinni }
er þú bregðir — 33
eða þó svelti Sig. sk. 6
þats þeir bǫrðusk Guðr. forn. 16
hverr's þat sáat Guðr. III, 11
áðr hann sylti Oddr. 15
hvat vit mæltum Guðrhv. 19,

i alt 11 ekss., altså straks en betydelig del af det hele (henved ¹/₂). Her er blot og bar omstilling af de 2 sidste ord nok til at få det normale frem; er det nu rimeligt, at skjaldene (digtenes forfattere), der ellers i det hele og store viser sig som dygtige teknikere, skulde her have begåt en anomali, når intet som helst kunde så at sige tvinge dem dertil? *Eða svelti þó*, f. eks., er netop kraftigere end *eða þó svelti*, og passer ti gange bedre netop i sammenhængen; det samme gælder *áðr hann sylti* osv.; i metrisk henseende er linjerne, hvis ordene omstilles, i alle henseender ulastelige. Jeg nærer ingen tvivl om, at i alle disse tilfælde foreligger der forvanskninger. Til disse slutter sig: *þeim erum bornar* Grott. 9; jeg har tidligere omstillet de to sidste ord; derved fås en sjælden B-form (opløsning af sidste lange stavelse); det er vel næppe det rette; det er *þeim*, der bör flyttes til efter *bornar*; *erum bornar þeim* er en fuldkommen B-form, og nu kommer *þeim* netop til sin ret; jættepigerne er stolte af deres herkomst, deres for-

[1]) Hovedstaven særmærket med fede typer.

fædre; denne stolthed får sit bedste udtryk ved en sådan stilling af *þeim*; hvorfor skulde ikke digteren have ment det?

En ganske ringe omstilling kræves endvidere i følgende linjer:

at væri ór silfri Þry. 4
sunr emk Valtams Bdr. 6
ek mun ór heimi — —
borin vas Hlǫðvi (Hl. vas) Vǫl. 15
5 *sat þá eptir (þ. e. sat)* — 38
hjá oss liðnum (l. oss) Vǫls. forn. 46
reið í sinni (í s. reið) Sig. sk. 3
en ek Gunnars (G. ek) — 7
unnak vel brœðrum (br. vel) Gudr. forn. 1
10 *sagði mér Hǫgni (H. m. sagði)* — 7
uns þik aldr viðr (aldr þik) — 31
hon skyli morna Oddr. 32
þau lét hon gjǫld brœðra (br. gjǫld) Atlakv. 41
sem vas Hǫgni Guðrhv. 3
15 *en ek þín ór heimi* — 19 [1])
festa á gálga Hamð. 21

i alt 16 ekss.; i nogle af disse tilfælde ser vi verbet trukket frem i overensstemmelse med talesproget — noget som også var naturligt hos traditionsbærere eller afskrivere; således i nr. 3, 4, 5, 7, 10, 14, 16; i enkelte tilfælde er det blot to ord ved siden af hinanden, der er ombyttede som nr. 8, 9, 11, 13. I nr. 12 får *morna* og *hon* den passende logiske betoning, når der læses: *skyli morna hon* og l. bliver metrisk god. I alle disse tilfælde er der ingen betænkelighed ved at foretage omflytningen. Endnu et lignende eks. kan anføres, nemlig: *ef þú hlýða vill* Grott. 18; således lyder l. i cod. reg. (Sn. E.); men i T (Utrechter-afskr.) lyder den rigtig: *ef þú vill hlýða*; der er ikke den fjærneste grund til at tro, at afskriveren selv skulde have foretaget omflytningen. Jeg tvivler næsten ikke om, at havde vi flere håndskrifter af Eddadigtene, vilde flere af de anførte eksempler forsvinde på lignende måde.

Af de endnu resterende linjer er for det første Vsps bekendte: *ok of þat gættusk,* der ved sin gentagelse (6, 9, 23, 25) kunde synes at vinde i tilforladelighed; imidlertid er: *ok gættusk of þat* en tålelig god linje; var omstillingen (forvanskningen) engang indkommen, kom den ind allevegne. — L. *Erusk lengst vinir* Háv. 41 kan med största lethed ændres blot ved ombytning af de to sidste ord; *erusk vinir lengst* (jfr. H. Gering: Die rhytmik des ljóð. s. 57).

Vanskeligheder frembyder kun følgende linjer: 1) *hafið í*

---

[1]) Her omstiller Sym.: *en or heimi ek þín;* men dette lyder ikke nær så godt som *en ek ór heimi þín*; blot *þín* flyttet.

vagna Guđr. forn. 35 (af mig rettet til *í vagn hafiđ*; eller: *hafiđ vagna í*, blot med omstilling af de to sidste ord?)

2) Vanskeligst er følgende 2:

at róa lengra Hym. 20
riđu at garđi Sig. sk. 35

Af disse har Symons selv omstillet den første og således anerkendt en metrisk form som ⏊ ⏑ ⏑ | ⏊́ ⏑, o: E-form med opløsning af sidste betonede stavelse, der i hvert fald er meget sjælden. Eliderer man *a* (i *lengra*) fås en linje, der kan sammenstilles med en l. i samme digt som *krǫpturligan*. — I l. fra Sig. sk. vilde man ved omstilling få: *at garđi riđu* o: × ⏊ ⏑ | ⏊́ ⏑, en B-form med opløsning af den sidste lange stavelse, der dog er meget sjælden.

Der er endnu en linje tilbage, nemlig *hvgđac mer fyr betra* Guđr. hv. 14; den skrives af Symons: *hugþomk fyrr betra*; dette *fyrr* er nu bestemt ikke rigtigt; det er sikkert nok præp. (adv.) *fyr(ir)*, der her foreligger; det hele betyder: "jeg sörgede for (opnåde) noget bedre for mig"; en omflytning er her også let; *mér fyr betra hugđak* (hvad jeg nu foretrækker for min tidligere rettelse).

Det er jo af alt dette klart, at linjerne — måske med et par undtagelser — med den störste lethed kan bringes i overensstemmelse med den normale form; ja, flere ligefrem vinder derved. Der er næppe betænkeligheder ved at göre det; vi har jo hovedsagelig kun med ét hds. at göre; der er ingen tvivl om, at forvanskninger (ombytninger) ellers er indtrådte, som f. eks. de metrisk urigtige: *glǫđ á golfi*, Sig. sk. 31, *beđ einn stigum* sst. 68 f. *á golfi glǫđ* og *einn beđ stigum*; Symons har mærkeligt nok beholdt bægge linjer urettede.

Symons har fremhævet, at for nogle af digtenes vedkommende findes sådanne linjer for ofte til at man tör ændre dem; dette gælder Vǫl., Vǫls. forn., Sig. sk., Guđr. forn. og Guđr. hv. Dette kan jeg dog ikke lade gælde. Hvad f. eks. Vǫl. angår, bortfalder straks et par steder (v. 17, rettet af Sym. selv; v. 15, der utvivlsomt er en interpolation; de 3 andre tilfælde er overordenlig lette omflytningstilfælde); noget lign. gælder også de andre (i Sig. sk. bortfalder et tilfælde af sig selv, ligeså i Guđr. hv.).

Hvad tekstbehandlingen selv angår, er den i det hele meget omhyggelig og vel overvejet [1]). Udg. tager hensyn til alt hvad tidligere er fremsat af rettelser og forslag til sådanne, men det har ikke været hans plan, at anføre alle sådanne (de findes nu i Gerings udgave af Hildebrands Edda); han optager i teksten rettelser, når han finder dem antagelige, og han viser i så henseende

---

[1]) Ang. tekstbehandlingens art og væsen står jeg, som S. har formodet, ganske på samme standpunkt som han (jfr. Einl. S. CCCLXVI) og kan ganske slutte mig til hans bemærkninger overfor Heusler i anledning af hans omtale af Heinzel-Detters meningsløse konservatisme.

ingen utidig konservatisme. Undertiden går han for vidt som når han i Vsp. optager Müllenhoffs umulige *blauðgum* eller i Háv. det lige så umulige *vilmǫgum* (1. hefte: nachträge, hvor dette ikke-eksisterende ord med forklaring kaldes "eine schöne und überzeugende erklärung"). M. h. t. enkelte steder — der er ikke plads til en udførlig gennemgang — skal jeg bemærke følgende. Vsp. 24 (udg. s. 8) har Symons — ligesom jeg i udg. 1888 — optaget den gamle rettelse *vígská* f. *vígspá*; jeg tror nu ikke mere på denne rettelse; der måtte skrives *-skáa,* hvorved l. bliver endnu længere; jeg forklarer *vígspá* egl. 'spådom om kamp, varsel om kamp'; 'at betræde marken med kampvarsel' = at rykke frem til kamp; mulig betyder *spá* her ligefrem 'sang'; ialfald kan ordet sammenlignes med og finde støtte i Egils *malmhríðar spá.* — Hym. 25: *svát at ár Hymir | ekki mælti*, hvor *svát* er (Bugges) rettelse f. *svá* og *ár* opfattes som *ǫr*; jeg tror nu at *ár* er adv.; betydn. er vel den samme som i Skírn. 27, jfr. K. Gísl. Udv. 196. — Fjǫls. 14 (s. 205) indsætter Symons *verþer 'o ǫflger* f. *varðir ro ellifu,* en tekst som giver en fortræffelig mening og er fuldkommen sprogrigtig; her er en — især så stærk — rettelse unødvendig; disse 11 kvinder opregnes i v. 38, hvor dog et navn i l. 5 mangler, hvad versemålet viser; den 11. er Menglǫð selv. — Vǫl. 28 (s. 233) indsætter Symons *íviþgiarnre* f. *iviþgiarira;* jeg indrömmer at dette er en mindre rettelse, grafisk set, end min (*gjǫrnum*), men den samtidige ændring af *hefnt* til *hefnder* er ikke af det gode; *at hafa manni hefndir* er én uhørt udtryksmåde og jeg tror ikke den har eksisteret; i øvrigt skal jeg bemærke, at jeg har særlig tænkt mig at adj. skulde gå på Nidads hustru, uagtet der stod plur. — Helg. Hjǫrv. 4_{5-6} vil Symons opfatte som "et mislykket forsøg af samleren" for at erstatte en glemt linje; jeg vil hertil blot bemærke, at mere passende og virkningsfuldere linjer end disse er det mig vanskeligt at udpege i den ganske eddadigtning. Så forskelligt kan synet og følelsen være! — Sst. 8 (s. 241) kan *vígnesta bǫl* umulig være en kenning for Helgi; den er uden analogi. — Sst. v. 33 (s. 248) finder jeg det dristigt at indsætte *ykkur* f. *okkur;* selv om det er vanskeligt at bevise, hvad Helge for sit vedkommende kan sigte til (hvorfor ikke anledningen til Helges forestående kamp?), er *ykkur* ikke lettere at forklare. M. h. t. v. 9 i Helg. Hund. I, *hodd,* hvor S. skriver *blóðrekna* (f. hds. *rekeɴ*), skal jeg blot udtale min stærke tvivl om hvorvidt ordet er fem.; jeg tror det er ntr., men bevises kan hverken det ene eller det andet. — Vǫls. forn. 5 (s. 273) retter S. *Hverir láta* af metriske grunde til *Hverr lætr*; hvis man antager forkortelse af vokalen i *láta* — som jo ellers er bevislig, se mit Skj. 99 — er ingen ændring nødvendig. — Gríp. 18 (s. 297) bör der sikkert — af metriske grunde — skrives *athuga* i ét ord (jfr. *athugi* hos Fritzner). — Sst. 22 (s. 298) foretrækker jeg at opfatte hds. *liot* som *ljót* fem., end med S. som *ljótt* ntr., digteren tæn-

ker sikkert på *ævi*, der står i det foranstående og følgende vers. — Sst. 25 er *lýgr* ikke upersonligt; subj. (*Grípir*) er underforstået (jfr. 19; *fregna Grípi — mik*). — Sst. 29 (s. 299): *svefn þú né sefr*, hvorfor dette af metriske grunde skal ændres til *svefn né sefrat* kan jeg ikke indse; det samme gælder ændringen *huggask* (f. *hugga þik* v. 53, s. 305). — Guđr. I, 21 (s. 363) skriver S. *sem of unnoþ*, metrisk ganske urigtigt; cod. har *sem er vm*; *sem ér unnuđ* fyldestgör i hvert fald metrum; men l. 1—3 er sikkert stærkt forvansket. — Sig. sk. 12 (s. 369); *hveim verþr hǫlþa* | *hefnd léttare* | *síþan til sátta* | *at sunr lifet* skriver S.; men hvorledes der sproglig eller logisk kan forsvares at sige: *hefnd verđr léttari til sátta*, det forstår jeg ikke. Symons afviser rettelser her (mit *hǫnd* f. *hefnd*) på grund af 'bearbejderens stymperagtighed'; dette kan jeg ikke erkende; 'bearbejderen' (jeg siger: digteren) er nu ikke så stymperagtig endda, men ét forekommer mig sikkert, at mod sit sprog har han ikke syndet; denslags forsyndelser kan man forudsætte hos en tankeløs eller distraheret afskriver; *hefnd* er umuligt; *hǫnd*, der jo ligger grafisk nær, løser alle vanskeligheder og har nærliggende paralleler i sproget. — Sst. 51 (s. 380) vil S. ikke udelade *mann* i *Vilkat mann trauþan*, der støder an mod metrum, fordi *trauđan* (og det følgende *torbœnan*) skulde som prædic. adj. høre til det følgende *týna aldri*; dette er ikke rigtigt; man kan lige så godt og naturligt sige: "jeg ønsker ikke at en uvillig og for bönner lidet tilgængelig skal for min skyld lade sit liv", som "jeg ønsker ikke, at en mand skal — liv uvillig og — tilgængelig". — Guđr. forn. 24 (s. 401); S. skriver *bjórbjúg í sal*; adj. skal bet. 'vom bier bewältigt' (Gering); foruden at dette ord ellers ikke findes og bortset fra at *bjúgr* ikke er ret antageligt i denne forbindelse, har det en anden hovedfejl, som gör det umuligt, nemlig at det indeholder to (stærkt betonede) hovedstave; 3. linje *bǫl ǫll jǫfurs*, hvor *bǫl* er indsat af S. er metrisk urigtigt. — Atlakv. 7 begynder således: *Sjau eigo viþ salhús* | *sverđa full hverju* (*io* i hds. tf. o. l.) *eru þeira* | *hjǫlt ór golli*; dette restituerer S. således: *sverđa full hverju* [*hver eru* osv.]; dette *hverju* er det mig umuligt ifølge nogen syntaks at forbinde med det foregående; stod der et subst. (f. eks. *gnótt*) f. *full*, kunde *hverju* gå an; med *full* er det umuligt; skriveren har været distraheret; han har glemt *io* og tf. det o. l., men han har også glemt et ord foran sit *hverio*; dette passer fuldstændig til det følgende. — Atlam. 2 (s. 437): *skyldo fara feiger* (*fara* f. *þeir* indsat af S.) lider af samme fejl som *bjórbjúgr*; det ene *f* er for meget. — Sst. 49 (s. 449) er S. i tvivl om, hvorvidt *hrœdzc* (*ór skikkju*) kommer af *hrjóđa* el. *hrjóta* og er mest tilböjelig til at antage det sidste; mulig har han dog opgivet dette, ti Gering antager at det hører til *hrjóđa* (uden alternativ), og dette er rigtigt; *hrjóđa* er trans., medens *hrjóta* er intr. og desuden passer ikke dette sidste på grund af betydningen. — Sst. 52 erklærer S. med Grundtvig l. 5—6: *svá kváđu Niflunga* osv.

for uægte; så følger: *skapa*. . . ., *slítask*. . ., *hǫggva*. . . (alt inf., hvis 5—6 beholdes), der således bliver præs. ind.; i l. 1—4 står allevegne præt. og en afveksling i tempus er her påfaldende; jeg har derfor beholdt l. 5—6 og antaget 9—10 for uægte, som i alle tilfælde kan undværes; men gör man som Grundtvig-Symons, må *dygði* i l. 10 af syntaktiske grunde rettes til *dugði*.

Der er mange flere bemærkninger, jeg kunde göre til teksten, men jeg vil her stanse.

Første binds 3. hæfte udgöres af Einleitung (375 sider), en udførlig behandling af spörsmål vedrørende Eddadigtene i 36 kapitler under 6 hovedkategorier: 1) den håndskriftlige overlevering, 2) håndskrifternes indbyrdes forhold, 3) prosabearbejdelser (Snorra Edda, Vǫls. s. m. m.), 4) Eddadigtenes ydre historie, 5) Eddadigtenes indre historie, 6) Bemærkninger til selve udgaven.

Det er i det hele en ublandet fornöjelse at læse denne indledning, så roligt afvejende, objektivt fremstillende og alsidig som den er; den giver et udmærket overblik over eddaforskningen på dens nuværende standpunkt; den betegner en milepæl på vejen og dermed et nyt udgangspunkt — det sidste ikke mindst ved de selvstændige, på mange punkter udmærkede bidrag, som prof. Symons giver til belysning af de forskellige spörsmål, hvoraf endel jo er vanskelige og omtvistelige nok. Denne indledning er, kort sagt, det betydningsfuldeste arbejde på sit område, der i lange tider er fremkommet. Når forf. i forordet udtaler, at han med "levende ubehag" overgiver offenligheden dette arbejde, der "kun langsomt og stykkevis" er blevet til, må jeg tillade mig for mit eget vedkommende at udtale min levende følelse af det velbehag, jeg har følt ved læsningen, og som jeg antager at andre også vil føle. Personlig har det også glædet mig at se, i hvor meget udgiverens og mine meninger falder sammen.

Til 1—4 har jeg i det hele taget lidet at bemærke. I § 13 behandles håndskrifterne af Snorra-Edda; Symons slutter sig til Müllenhoff-Mogks opfattelse af Cod. Ups:s fortrin og tilblivelse. Om dette spörsmål har jeg udtalt mig udførlig i min afhdl. om Sn. Edda 1898; det er til liden nytte at komme her ind på dette stridsspörsmål. Jeg vil blot endnu engang tillade mig at fremhæve, at den arbejdsmåde, som nævnte opfattelse forudsætter, ikke eksisterede i oldtiden på Island; at skrive den slags udkast, som cod. Ups. skal være eller bero på, forbødes allerede af det brugte materiale, og antagelsen deraf er og bliver en slem anakronisme. Heldigvis har hele dette spörsmål kun lidet at sige med hensyn til Eddadigtene. S. XXXVIII antager S., at Bjarni Kolbeinsson er forfatteren til Nafnaþulur — hvilket dog vistnok nu må betegnes som antikveret.

I § 17 behandles det interessante spörsmål om navnet Edda; herom har S. tidligere skrevet en afhdl. og i hovedsagen sluttet sig til Eir. Magnússon, der sætter navnet i forbindelse med "Oddi".

Dette kan jeg ikke på nogen måde slutte mig til. Jeg kan indrömme, at der måske er vanskeligheder ved K. Gíslasons (og A. Magnússons) opfattelse, at ordet kommer af *óđr*, skönt forholdet ikke er så vidt forskelligt fra "Oddi-Edda". Men den indvending, som S. gör (s. XC), at *edda* da i det höjeste kunde betyde 'dichtkunst' og næppe, som K. Gísl. vil, 'poetik', synes mig lidet sigende, da 'dichtkunst' og 'poetik' godt kan være synonymer [1]). Hvis der er uoverstigelige sproglige hindringer for at sætte *edda* i forbindelse med *óđr*, vil jeg vende tilbage til den gamle opfattelse, at *edda* = *edda* 'bedstemoder', hvorledes så navnet end er at forklare.

I § 22 (Eddadigtenes indre historie) kommer Symons ind på den ældste samling af Eddadigte og mener, at den falder i tiden omkr. 1240—50, men henviser til at jeg har antaget en tidligere tid (det 12. årh.); dette sidste siges at stå og falde med den mening, man gör sig om Snorres forhold til samlingen; dette kan jeg ikke indrömme. Jeg antager ganske vist – mod Symons –, at Snorre virkelig har haft et hdskr. af lignende art — om end måske ikke så fuldstændigt — som cod. reg. Det er for dristigt at slutte, at han ikke har kendt de ikke af ham citerede gudedigte. Ang. heltedigtene ved vi mindre; men også der kan vi dog se, at han har kendt endel heltedigte. Det forekommer mig at være en sikker slutning, at Snorre har haft en ialfald ret betydelig samling. Vǫls. s. fra c. 1260 viser tilstedeværelsen af en samling heltedigte, svarende til, men ikke identisk med den i cod. reg. At ansætte den første samling til så s e n en tid som overhovedet muligt, synes jeg er lidet begrundet. I øvrigt indrömmer S. selv en langt ældre tilstedeværelse af m i n d r e enkeltsamlinger.

I øvrigt er der megen overensstemmelse mellem Symons og mig f. eks. ang. prosastykkerne, eddadigtenes forfattere (§ 24), þulir'ne m. m. Også med h. t. 'sproget' (§ 25) har jeg lidet at bemærke; der kan altid være tvivl, f. eks. hvorvidt en form som *þátta* skal indsættes for *þekđa* allevegne og lign. Når S. (s. CLXXXVIII) antager at ord som *móđa*, *darrǫđ* (el. *darrađr* snarere), *gimr* er angels. låneord, er jeg i stor tvivl, hvorvidt denne antagelse er berettiget; *móđa* kan ligefrem være dannet af *móđr*; det bruges om brede, dybe, s v a g t flydende elve og kan således høre til *móđr* 'træt'; heller ikke tror jeg på Bugges opfattelse af *fljóđ* (= *-fléd*), endnu mindre på *ræsir* = *ræsva*; hvorfor skal vi over elven for at hænte vand? Er ikke *ræsir* et godt nom. ag. til *ræsa*?, jfr. alle de andre lign. fyrste (kriger-)betegnelser. Til gengæld hævder S. at *hirđ* er ægte nordisk.

M. h. t. Eddadigtenes omskrivninger (§ 26) fremhæver S. deres simpelhed i sammenligning med skjaldekvadenes. Men det

[1]) I Þórđr Kolbeinssons vers, anført l. c., bet. *óđr* ganske sikkert ikke 'begeisterung', men netop 'digt'; digtet får tilvækst ved beretningen om en ny bedrift. Og således flere steder hos skjaldene.

må ikke glemmes, at Eddadigtenes versemål er langt simplere og lettere end hines, og netop dette gör, at man ikke med rette kan hævde eddadigtenes absolutte simpelhed i denne henseende, endnu mindre et ældre trin i udviklingen; jfr Symons' egne ord i en anden sammenhæng s. CCLV.

Til det "metriske" (§ 27) vilde jeg have endel at bemærke, men af pladshensyn må jeg undlade det. Kun skal jeg bemærke, at jeg nu også antager, at det ældste fornyrðislag ikke har været et strængt 4-stavelsesversemål; men at 5-stavelses- (resp. 3-stavelses-)linjer har været tilladte, samt at málaháttr ikke er så mekanisk blevet til som man efter mine tidligere formulerede udtalelser derom kunde tro at jeg mente.

Af de tilbagestående §§ er de to de vigtigste, der handler om digtenes alder og hjem. Bægge spörsmål er for store til her at kunne blive drøftede udførlig, men jeg kan ikke lade være med her særlig at fremhæve prof. Symons' mådeholdenhed og besindighed i behandlingen af disse spörsmål.

Hvad alder-spörsmålet angår, er der jo altid tvivl og uenighed på enkelte punkter. S. er tilböjelig til at sætte de af ham antagne ældste digte til en grad tidligere tid end jeg har ment at kunne göre; forskellen bliver ikke synderlig stor. De digte, som ifg. S. er ældst og som han er tilböjelig til at henføre til det 9. årh:s slutning er: Vǫl. kviða, Vǫls. forn. (d. v. s. visse dele af Helg. II), Sigurðarkv. (en meiri; Brot), Atlakv. (i sin oprl. form), Hamd. (i sin uinterpolerede form); kun lidet yngre er (andre) dele af Helg. II, Fáfn., ljóðah.-versene i Reginsm. og Sigrdr. Det bliver i alt c. 9 digte. Når S. udtaler at "den heroiske digtnings periode, således som den (digtningen) fremtræder i Eddasamlingen, lader sig fastsætte til det 10. og 11. årh.", samt at ældre og yngre lag lader sig påvise, så er det klart, at til noget nyt resultat i det hele og store er S. ikke kommet. Men hans overvejelser ang. de indre kriterier og afvejen af argumenterne er af en så grundig art, at man stadig vil komme tilbage til dem. Og det samme gælder hans betragtninger ang. digtenes hjem, der jo er langt mere omtvistet.

Prof. Symons omtaler kort de ældre meninger om digtenes fællesskandinaviske hjem, og nævner især m. h. t. heltedigtene, at fra dansk grund kendes ikke (i så gammel tid) tilstedeværelsen af de gamle tyske sagn; at slutte af disses bekendte forekomst på enkelte svenske runestene, at de har været almindelige i Sverrig, er næppe rigtigt, mener S. Her går han nu sikkert altfor vidt. Men spörsmålet har ringe betydning, ti man må huske — hvad man stundom synes at glemme — at sagn ikke behøver at forudsætte digte; tilstedeværelsen af "Sigurdsristninger" berettiger i og for sig ingenlunde antagelsen af "Sigurdsdigte". Hvad sagnenes ikke-tilstedeværelse i Danmark angår, forekommer det mig altfor voveligt at gå ud fra, at de ikke dér har været kendte, selv om

det nu ikke kan påvises ved bestemte minder; Saxo kan jeg i så henseende ikke tillægge den ringeste vægt. Hos de nyeste forskere (Mogk, Symons) synes dette moment at skulle få en stor betydning for sagnenes vandringsvej, i det denne ikke skulde være gået over Danmark, men direkte ad søvejen (Mogk) fra Nordtyskland til Norge [1]), dels skulde de være komne direkte fra England (Vǫl. sagnet, Symons). Jeg peger blot på dette æmne som et fremtidigt forskningsæmne. Hvad myterne angår, udtaler S., at det er ubevisligt, tildels umuligt, at de har været fællesnordiske. Han kommer så til den opfattelse at digtene må være vestnordiske og enten norske eller islandske (eller bægge dele); dette sidste gælder jo ikke de ældste digte, der på grund af deres tilblivelsestid (slutn. af det 9. årh.) selvfølgelig må være norske. S. mønstrer og gennemgår de forskellige kriterier (af sproglig, kulturhistorisk art osv.), hvor han især lægger vægt på dem, der taler for islandsk oprindelse; men her er der flere svære indvendinger at göre; hvorfor f. eks. Vafþr. máls og Grímnismáls didaktiske karakter mere skulde vise hen til Island end Norge er mig ganske uforståligt.

At den efterklassiske isl. digtning (Gríp. m. m.) skulde bevise en "stadig" vendentilbage til Eddakvadsdigtning og en uafbrudt kontinuitet, er en ganske unødvendig antagelse. Og på det bestemteste nægter jeg, at en grönlandsk digtning bedre lader sig forklare som havende sin rod i isl. digtning end norsk. At de Islændere, som tog over til Grönland og koloniserede dette, kan have taget med sig sagn och sange (forudsat at sådanne eksisterede) er naturligvis ikke at nægte; men så skulde netop disse ældste kolonister have gjort det, ti, som jeg har peget på — noget som Symons ikke tilbörlig har ænset ellar taget i betragtning — samkvemmet mellem Grönland og Island var derefter så godt som intet, medens derimod Norge netop var det land, hvormed forbindelsen var livlig og mest direkte. Fra Norge kan digtningen lige så let — i det mindste — være kommen til Grönland som fra Island. Herom kan der slet ikke tvistes, selv om vi i ny og næ hører tale om enkelte forbindelser med Island. Symons har gjort et udførligt forsøg på at gendrive min grönlandske "teori" og mener at have gjort det af med den. Dette kan jeg ikke indrömme. Jeg har selv udtalt stærk tvivl om Helreið, og Helg. Hund. I har jeg i grunden modstræbende og med tvivl henført til Grönland; i så henseende var *hnifiung-* for mig af vægt; dette bortfalder nu og jeg kan derfor helt opgive min opfattelse

[1]) Jeg tillader mig her at bemærke, at jeg i min anmældelse af Mogks litt.-historie (i Gött. gel. Anz.) ved uagtsomhed er kommet til at give det udseende af, at Mogk antager en vandring over England; ganske vist overvejer han en sådan, men han afviser den og antager selv som sandsynligt en direkte overflytning til Norge fra "den nordlige del af det frankiske rige"; men også herimod vilde jeg have opponeret.

m. h. t. dette digt. Så er der altså kun tilbage 3 digte (foruden det bevislig grönlandske Atlamál), Oddrgr., Guđrhv., Sig. sk. M. h. t. disse fastholder jeg min mening og henholder mig til mine tidligere fremførte argumenter, men det vilde føre for vidt at komme nærmere ind herpå. Jeg vil mulig en anden gang få lejlighed dertil. Selv om jeg skulde blive nødt til at opgive denne "teori", vilde det ikke volde mig nogen sorg; det mærkelige i, at Atlamál er et grönlandsk digt, måtte føre til undersøgelsen af, om der ikke var flere digte, der af indre grunde måtte eller sandsynligvis var at henføre til Grönland; hvad især Sig. sk. angår, tror jeg min opfattelse (hos mig) er urokkelig.

Det er i øvrigt mig en sand tilfredsstillelse at se, at Symons henfører så mange digte (c. 9) til Norge — og m. h. t. mange andre opstiller et "non liquet". Et ræsonnement, som af sig selv indfinder sig men som for S. ikke synes at have videre betydning, er følgende. Vi har her en gruppe af digte (jeg taler her om de ældste og ældre ÷ de(t) grönlandske), der alle hører temlig nöje sammen, er bårne af samme ånd og ligner hinanden meget; er det ikke rimeligst, at de alle har en fælles oprindelse?, hvad skulde vel egenlig føre til at rive dem fra hinanden?; det bedste og mest metodiske var dog, at lade dem have en sådan, hvis intet talte derimod. Med bestemthed lader sig nogle — som S. antager — henføre til Norge; andre indeholder i virkeligheden intet som helst, der peger bort derfra eller ikke lige så godt kunde være norsk som islandsk; for at henføre disse til Island — hvad jeg i og for sig selvfølgelig ikke kunde have noget imod — kan man kun anføre mere eller mindre rimelige ræsonnementer — intet fast holdepunkt, medens der netop gives sådanne for de norske (og det grönlandske Atlamál). Dette hævder jeg — indtil det modsatte bliver vist, men det er endnu ikke sket. At sige: så mange eddadigte er bevislig norske — de andre er det ikke, *altså*: er de islandske, kan jeg ikke finde metodisk, selv om der kan fremføres ræsonnementer.

Gerings ordbog er, når der tages hensyn til udførlighed og undtagelsesløs anførelse af alle steder, hvor hvert ord findes, vistnok hævet over enhver ros. Ialfald har jeg ingen fejl fundet. Korrekturlæsningen — der jo her er særlig vanskelig — er så dadelfri, at det er mig en fornöjelse at konstatere en så enlig svale som *Njálssógu* (med *ó*, sp. 207, 4 l. i art. en)[1]).

Efter den egenlige ordbog følger et "Namenregister", der er således indrettet, at hver artikel angiver, hvad der om hver person siges på hvert sted; under "Sigvǫrþr" f. eks. får vi en udførlig oversigt over hele Sigurds liv, således som dette fremtræder i digtene, hvilket er en overordenlig fortjænstfuld og for læserne be-

[1]) Symons' korrekturlæsning er også overmåde omhyggelig; bortset fra et par småfejl nævner jeg Island f. "Irland", Einl. s. CCLXXIII, nederst, for her skal vel læses Irland?

kvem ydelse. Derpå følger "ortsnamen", "geschlecht- und völkernamen" og endelig "Nachträge u. berichtigungen". Under de enkelte ord anføres paralleler fra andre germ. sprog, især dog de nordiske. Med stjærne er de ord betegnede, der kun findes én gang (ang. en inkonsekvens heri se s. VIII).

Jeg har tidligere (Arkiv XIV) anmældt Gerings mindre glossar (2. udg.), og kan derfor tildels af den grund her lade mig nöje med nogle få anmærkninger. På ikke få steder går min opfattelse af ord og former i en anden retning end Gerings; ligeledes vilde jeg på flere steder ordne betydningerne på en anden måde, idet jeg har en anden opfattelse af, hvad der er primært og sekundært. — *Dvergar (á ǫxlum)* bet. næppe 'spange, nadel', hvad det så end betyder; man kommer til at tænke på noget, der er fæstet på skuldrene og står noget i vejret. — *Dolga* i *dolga dynr* kommer næppe af *dolg* ntr., dette brugtes vist aldrig i plur., men af masc. *dolgr*. — *Dæmi: vas þar sams dæmi* bet. sikkert: "dér skete det, gik det, på samme måde" (jfr. Lex. poet.), men ikke: "der var tale om det samme". — *Eiskǫld*: Gering opstiller plur., og ganske rigtig forekommer ordet i Edd. kun i plur. og i betydn. 'hjærte', men *eiskald* findes i skjaldekvad i sing., og jeg synes at dette burde være opstillet. — *Endrþaga:* betydn. 'einladung' er ikke naturlig, medens 'tavshed imod' (til gengæld, medens den anden taler) både er logisk og svarer til *þegja* ganske som *saga* til *segja*. — *Ganga of guma* bet. næppe 'zu den leuten gelangen', men 'ramme, vederfares mennesker'. — Der opstilles et *gjaltr* som nom. til det bekendte *gjalti* (i *at verða at gj.*); dette er næppe rigtigt; bedre at anføre *gjalti* for sig. — *Hǫgstaldr* opstilles — i henhold til udgaven — som den rigtige form uden nogen bemærkning om, at i hdskr. står der *hauk-*, hvilket sikkert ikke er at opfatte som *hǫk-*; i sit glossar havde Gering anført den håndskriftlige form, og det burde være sket her. Jeg tror ikke at der kan være tvivl om, at ordet meget tidlig i norden er blevet omdannet (til *hauk-*); det findes også i skjaldekvad i samme form; jfr. navneremserne.

Jeg slutter med at udtale min dybe respektfølelse både for Symons' og Gerings arbejder; tilsammen vil de bægge blive et nyt udgangspunkt for det store og interessante, men vanskelige studium af eddakvadene. Jeg siger med en ringe variation:

en góð bók
mun þik gǫrva mega
líknfastan at lofi.

København i december 1906.

Finnur Jónsson.

Jón Þorkelsson.

Rektor, dr. Jón Þorkelsson i Reykjavík var født 5. novbr. 1822; dimitteret fra Reykjavík latinskole 1848, filologisk kandidat ved Københavns universitet 1854, adjunkt ved latinskolen i Reykjavík 1859, overlærer 1869, rektor 1874—1895, da han tog sin afsked, død 21 januar 1904 — det er de vigtigste data i denne rolige og stilfærdige videnskabsmands og lærers liv. Han deltog aldrig i det offenlige liv. Kun engang kan han siges at have optrådt udenfor sin skole og sin videnskab, da han i 1877 mødte ved universitetsfesten i Upsala som repræsentant for Island; der mødte også Gudbrand Vigfusson.

Meget tidlig droges J. Þ. til et videnskabeligt studium. Allerede 1850 blev han stipendiarius Arnamagnæanus, hvilket sikkert har haft afgörende betydning for retningen af hans studier. Derved kom han, der ellers studerede klassisk filologi (som filolog var han meget dygtig), i en meget nær berøring med den nordiske filologi, og som stipendiar blev han etslags medarbejder ved den store Eddaudgave (hvoraf I. bind var udkommet 1848). Han var også i sin studietid beskæftiget med en revision af Svb. Egilssons Lexicon poeticum (udk. 1860). Derved kom han ind på skjaldekvadstudiet, der senere fortsattes ved de forklaringer af forskellige sagaers vers, han udgav i skoleprogrammer (Landnámabók, Harđars. m. m. 1868, Njála 1870, Grettiss. 1871, Guđm. s. og Hrafnss. 1872, Gíslasaga 1873); senere har han givet andre bidrag til fortolkning af skjaldevers (f. eks. i dette tidsskr. VI og XV). Som skjaldekvadstolker er han dog i det hele ikke synderlig fremragende; han tager altfor mekanisk på skjaldesproget, især de poetiske omskrivninger, hvis egenlige betydning ikke ret synes at være gået op for ham. Nogen synderlig udgivervirksomhed kom han ikke til at udfolde, hvilket jo var naturligt nok. Han udgav nogle mindre isl. þættir: Sex söguþættir (Reykjavík 1855), en særdeles god udgave; med en overordenlig nöjagtighed udgav han de blade af Hauksbók, der ved tilfældige omstændigheder var kommen til Reykjavik, samt et der eksisterende blad af Guđmundarsaga (1865). Egilssaga udgav han 1856 og Gunnlaugssaga 1880; dette er folkelige tekstudgaver (efter ældre udgaver), lagte tilrette med kritik, smag og samvittighedsfuldhed.

Litteraturhistoriske undersøgelser gav J. Þ. sig kun lidt af med. Dog skrev han en fortrinlig afhandling om Fagrskinna og Óláfs saga helga (den legendariske) i Safn til sögu Íslands I (1856); her påviste han bl. a. med afgörende grunde, at Fagrskinna var en Islænders arbejde — et resultat, som aldrig senere er blevet rokket og som nu er almindelig anerkendt. I litteraturhistorisk henseende havde dette resultat en mere omfattende betydning i det hele.

För vi går over til at omtale J. Þ:s egenlige virksomhed skal det her nævnes, at han forfattede en historisk fremstilling af stormanden Gissur Torvaldssons levned efter kilderne, især Sturlunga, en meget grundig og læseværdig bog (udg. 1868).

J. Þ:s egenlige felt var det rent sproglig-grammatiske, og her har han ydet sit bedste. En af hans første afhandlinger på dette område var den om *-r* og *-ur*, d. v. s. om indskuddet af *u* foran endelsen *r* i islandsk og dets alder (Um *-r* og *-ur*, Rvík 1863). Foruden en træffende afhandl. om og i anledning af C. Iversens Isl. formlære (på dansk): Nogle bemærkninger om adj. C. I:s Forml. (1862) skrev han (1874) en udmærket afhdl.: Athugasemdir um íslenzkar málmyndir (Bemærkninger om isl. ordformer), hvor han gav gode bidrag til forskellige vigtige ordformers forekomst på grundlag af et nöjagtig samlet materiale fra de bedste håndskriftlig udgivne kildeskrifter. 1887 udkom: Breytingar á myndum viđtengingarháttar í fornnorsku og fornislensku (Forandringer af Konjunktivens former i oldnorsk og oldisl.), 1888—94 den store afhdl.: Beyging sterkra sagnorđa í íslensku (De stærke verbers böjning i isl.), en udtömmende fremstilling, helt igennem ledsaget af et udførligt eksempelmateriale fra kilder, udgivne efter håndskrifterne. Denne afhdl. er J. Þ:s ubetinget mest fortjænstfulde, ikke mindst fordi han i den ikke blot holder sig til oldsproget, men forfølger formerne lige ned til nutiden. Hertil slutter sig: Íslensk sagnorđ međ þálegri mynd í nútíđ 1895 (Isl. verba præterito-præsentia); også her forfølges formerne til nutiden. Desuden findes forskellige mindre afhandlinger af ham om sproglige spörsmål samt anmeldelser i forskellige isl. tidskrifter og aviser, og i nærværende tidsskrift (Personalsuffixet *-m* i b. VIII; Infinitiv styret af præpositioner i oldisl. og oldnorsk b. X); af de isl. kan nævnes: Einfaldur samhljóđandi í fornu máli, om enkeltkonsonanter i oldsproget (Tímarit hins ísl. bókm. fjel. XXII, 1901).

Ingen havde været bedre istand til eller bedre rustet til at give en samlet historisk fremstilling af hele det islandske sprog fra oldtiden af end J. Þ. Desværre nåede han aldrig at give en sådan, og jeg ved ikke, om tanken i det hele har foresvævet ham. Denne jærnflittige mand anvendte — desværre kunde man med en vis ret sige — en stor del af sin tid mange år igennem på de forskellige "Supplementer til islandske ordbøger", som han efterhånden udsendte (I: 1876, 96 sider; II: 1879—85, 639 sider; III: 1890—97, 1392 sider; IV: 1899, 195 sider). De er alle udførte med en overordenlig grundighed og nöjagtighed; hensigten var at lette senere leksikografer arbejdet dels ved at fremdrage ord, der ikke tidligere havde fundet vej til ordbøgerne, dels ved at påvise nye betydninger og lign., alt ledsaget af en udførlig eksempelsamling. Af disse "supplementer" er det 3. det vigtigste, netop fordi J. Þ. der giver en meget righoldig samling fra det senere isl. sprog; dog er det langtfra en fuldstændig ordbog over dette, og der er i det hele

noget tilfældigt ved det. De to første supplementer (udelukkende vedrørende oldsproget) kunde forf. vistnok helt have sparet sig, da den mand, som de vistnok især tog sigte på, Fritzner, selv havde foretaget lignende samlinger under forberedelsen til den nye udgave af hans ordbog; i det mindste sagde han selv til nærværende anm., der (1881) spurgte ham, om han ikke havde haft god nytte af supplementerne (I og det af II udkomne), at det kunde han egenlige ikke sige, da han havde det meste i forvejen. Uvilkårlig ønsker man, at J. Þ. havde anvendt den tid på den isl. grammatik, som han brugte til Supplementerne, i det mindste de 2 første. Men de har i hvert fald den store fortjæneste, at oversættelserne af de enkelte ord på et hvert punkt vistnok er rigtige og nöjagtige.

På grund af sin store lærdom og usvigelige redelighed, myreflid og udholdenhed nød J. Þ. med rette stor anseelse i den videnskabelige verden, der kendte hans forskning og dens resultater; han blev medlem af det Kgl. danske videnskabernes selskab 1876 og æresdoktor ved Københavns universitet 1879.

Han var en stille og meget bramfri mand; sin lærergærning udførte han med den störste samvittighedsfuldhed, men nogen livlig lærer var han ikke. Beklageligt var det, at han kun underviste i de klassiske sprog, men ikke i islandsk, som jo dog var hans specialitet. Sammen med den udmærkede filolog og lærer G. Magnússon udgav han en latinsk grammatik og læsebog. Til bestyrer af skolen egnede denne stille lærde sig overhovedet ikke; det gik dog i det hele taget meget godt under hans styrelse, skönt der forefaldt et og andet, som næppe vilde være sket under en virkelig pædagog og skolemand som leder. Hans elever vil altid mindes ham som en human og rettænkende overordnet, der kun vilde alle vel og göre ret og skel til alle sider.

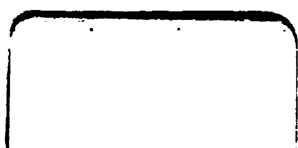
J. Þ. var en stor bogelsker og han besad et stort og fortrinligt bibliotek, der desværre splittedes ved hans død.

København, april 1907.

Finnur Jónsson.








Widener Library
3 2044 105 199 806